

T.C.
SIİRT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE YAPIM EKLERİNİN İŞLEVLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine BİRSİN

Danışman Doç. Dr. Şahap BULAK

SIİRT 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR:	VIII
ÖN SÖZ	X
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Kapsamı	1
II. Araştırmanın Amacı	2
III. Araştırmada Kullanılan Materyal ve Yöntem	3
TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE YAPIM EKLERİNİN İŞLEVLERİ	5
1.TÜRKİYE TÜRKÇESİ YAPIM EKLERİ ve İŞLEVLERİ	5
1.1. İSİM YAPIM EKLERİ	5
1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri.....	5
1.1.1.1. +A Eki.....	5
1.1.1.2. +Aç Eki.....	6
1.1.1.3. +AdAk (<+da-k) Eki.....	8
1.1.1.4. +Ağı (<+A-gİ>) Eki.....	9
1.1.1.5. +Ak Eki:	11
1.1.1.6. +An Eki:	14
1.1.1.7. +Ar, +şAr eki:	16
1.1.1.8. +Ay:.....	18
1.1.1.9. +Az Eki:.....	20
1.1.1.10. +CA Eki:	22
1.1.1.10.1. CA'lı Sıfatlar:	22
1.1.1.10.2. CA'lı Zarflar:	23
1.1.1.10.3. +CA'lı Adlar:	25
1.1.1.11. +CAk Eki:	32
1.1.1.12. +CAğIz:	35
1.1.1.13. +CI / +CU Eki:	37
1.1.1.14. +CIk / +CUk Eki:	42
1.1.1.15. +CIl / +CUI Eki:	47
1.1.1.16. +CIn / +CUn Eki:	51
1.1.1.17. +dAk (<+dA-k) Eki:	53
1.1.1.18. +dAki (< +da+ki):	54
1.1.1.19. +Dam (< +da-m):.....	56
1.1.1.20. +DAş:.....	57
1.1.1.21. +dİrİk / +dUrUk (<dUr-Uk):	60
1.1.1.22. +dİz / +dUz Eki:	61

1.1.1.23. +gil, +giller:	62
1.1.1.24. +Ik / +Uk Eki:	64
1.1.1.25. +Il / +Ul Eki:	66
1.1.1.26. +In / +Un Eki:	67
1.1.1.27. +Ir / +Ur Eki:	69
1.1.1.28. +(I)l / +(U)l Eki:	70
1.1.1.29. +la (<+la-g):	73
1.1.1.30. +lAk (<+lA-k):	74
1.1.1.31. +lAmA (<+lA-mA) Eki:	76
1.1.1.32. +lAr:	79
1.1.1.33. +lAz (< +lA-z) Eki:	81
1.1.1.34. +II / +IU Eki:	82
1.1.1.35. +IIk / +IUk Eki:	86
1.1.1.36. +mAn Eki:	91
1.1.1.37. +(I)msI / +(U)msU (<+m+sIg) Eki:	94
1.1.1.38. +(I)mtırak / +(U)mtırak < +mtı+rak Eki:	97
1.1.1.39. +(I)n / +(U)n Eki:	99
1.1.1.40. “+(I)n (+A)n Eki:	100
1.1.1.41. +(I)ncI / +(U)ncU Eki:	101
1.1.1.42. +rAk Eki:	103
1.1.1.43. +sAk (< sa-k) Eki:	104
1.1.1.44. +sAl (< Fr.+Al) Eki:	105
1.1.1.45. +sI / +sU (< +sI-g) Eki:	109
1.1.1.46. +sIk / +sUk (< +sI-k(?)) Eki:	111
1.1.1.47. +sIl / +sUl (< +sI-l(?)) Eki:	112
1.1.1.48. +sIz / +sUz Eki:	113
1.1.1.49. +sIzIn (< +sIz+In) Eki:	116
1.1.1.50. +sIzlIk / +sUzlUk (< +sIz / +sUz + +IIk / +IUk) Eki:	117
1.1.1.51. +şAr Eki:	117
1.1.1.52. +şIn Eki:	118
1.1.1.53. +(I)t / +(U)t Eki:	119
1.1.1.54. +tI / +tU Eki:	120
1.1.1.55. +(I)z / +(U)z Eki:	121
1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri	123
1.1.2.1. -(y)A Eki:	123
1.1.2.2. -(y)AcAk Eki:	125
1.1.2.3. -Aç , ç Eki:	128
1.1.2.4. -AgAn / -AğAn < -A-gAn (?) Eki:	129
1.1.2.5. -Ak < -gAk Eki:	131
1.1.2.6. -Al, -l Eki:	133
1.1.2.7. -AlAk (<-AlA-k) Eki:	135

1.1.2.8. Ali <-gAli Eki:	137
1.1.2.9. -Am Eki:	138
1.1.2.10. -AmAç (<-A-maç) / -mAç Eki:	139
1.1.2.11. -AmAk (-A-mAk) Eki:	140
1.1.2.12. -(y)An Eki:	141
1.1.2.13. -AnAk Eki:	144
1.1.2.14. -(y)ArAk (<-(y)A-rAk) Eki:	145
1.1.2.15. -Arİ Eki:	148
1.1.2.16. -Asİ (<-gA+sİg) Eki:	149
1.1.2.17. -cA Eki:	151
1.1.2.18. -cAsInA <+cA+sİ+nA) Eki:	153
1.1.2.19. -ç Eki:	154
1.1.2.20. -Dİk / -DUk Eki:	156
1.1.2.21. -DİkçA / -DUkçA (<-Dİk / DUk+çA) Eki:	158
1.1.2.22. -DİktA / -DUktA (<Dİk+tA), -DİğİndA / -DUğUndA (<Dİk+İ+n+dA) Ekİ	159
1.1.2.23. -Dİ mİ / -DU mU (<-Dİ+mİ) Eki:	160
1.1.2.24. -gA Eki:	161
1.1.2.25. -gAç Eki:	164
1.1.2.26. -gİç / -gUç Eki:	166
1.1.2.27. -GAn Eki:	168
1.1.2.28. -GI / -GU Eki:	171
1.1.2.29. -Gİn / -GUn Eki:	173
1.1.2.30. -İ / -U (<-(İ)g / -(U)g Eki:	176
1.1.2.31. -(y)İcİ / -(y)UcU (<-gUçİ <-gU +çİ) Eki:	179
1.1.2.32. -İç / -Uç (<-gİç / -gUç) Eki:	183
1.1.2.33. -İk / -Uk / -k (<ET-yUk) Eki:	184
1.1.2.34. -(y)İp / -(y)Up Eki:	189
1.1.2.35. -(y)İşİndA / -(y)UşUndA <- (y)İş+İ+n+dA Eki:	190
1.1.2.36. -(İ)l / -(U)l Eki:	191
1.1.2.37. -iken / -ken, -(y)ken < er-ür-ken Eki:	193
1.1.2.38. -mİ, -(İ)m / -(U)m Eki:	194
1.1.2.39. -mA Eki:	198
1.1.2.40. -mAcA (-mA+cA) Eki:	202
1.1.2.41. -mAç Eki:	204
1.1.2.41.1. -mAç / -bAç <-mAcA Eki:	204
1.1.2.41.2. -mAç < mA aş Eki:	206
1.1.2.42. -mAdAn <-mAdIn Eki:	207
1.1.2.43. -mAk Eki:	208
1.1.2.44. -mAkİA (<mAk+İle) Eki:	211

1.1.2.45. -mAksIzIn (-mAk+sız+ın) Eki:	212
1.1.2.46. -mAktAnsA (< -mAk+tan+i-se) Eki:.....	213
1.1.2.47. mAl Eki:	213
1.1.2.48. mAlI (<-mA+II) Eki:	214
1.1.2.49. -mAn Eki:	216
1.1.2.50. -mAz Eki:.....	218
1.1.2.51. -mAzIlk < -mAz+Ilk Eki:.....	220
1.1.2.52. -mIk / -mUk Eki:	221
1.1.2.53. -mİş / -mUş Eki:	223
1.1.2.54. -(I)mlI / -(U)mlU (<-(I)m+II / -(U)m+IU Eki:.....	224
1.1.2.55. -mUr Eki:.....	225
1.1.2.56. -n, -(I)n / -(U)n Eki:	226
1.1.2.57. -tI / -tU / -(I)ntI / -(U)ntU (<-(I)n- + -tI / -(U)n- + -tU) Eki:	228
1.1.2.58. -r, -Ar, -(I)r / -(U)r Eki:.....	232
1.1.2.59. -sAk < -sA-k < -Ig+sA-k Eki:.....	234
1.1.2.60 -sAl Eki:	235
1.1.2.61 -sI / -sU < -sIk (-g) / -sUk, (-g) Eki:.....	236
1.1.2.62. 1.-(y)İş / -(y)Uş, 2. -ş, -(I)ş / -(U)ş Eki:.....	237
1.1.2.63. -t, -(I)t / -(U)t Eki:.....	239
1.1.2.64. -v, -(A)v Eki:	242
1.1.2.65. -(A)z Eki:	244
1.2. FİİL YAPIM EKLERİ	246
1.2.1 İsimden Fiil Yapım Ekleri:	246
1.2.1.1. +A- Eki:	246
1.2.1.2. +Al- < +A-l- Eki:.....	247
1. 2.1.3. +An- < +A-n- Eki:.....	249
1. 2.1.4. +Ar- < +A-r- Eki:	250
1.2.1.5. +Ar- < er- Eki:	251
1.2.1.6. +Aş- < +A-ş- Eki:.....	253
1.2.1.7. +At- < +A-t- Eki:.....	253
1.2.1.8. +dA- Eki:	254
1.2.1.9. +I- / +U- Eki:.....	256
1.2.1.10. +(I)k- / +(U)k- Eki:	258
1.2.1.11. +kIr- / +kUr- < +k-(I)r- Eki:	259
1.2.1.12 +l- Eki:	260
1.2.1.13. +lA- Eki:.....	261
1.2.1.14. +lAn- < +lA-n Eki:.....	265
1.2.1.15. +lAş- < +lA-ş- Eki:	267
1.2.1.16. +(I)msA- / +(U)msA- < +(I)m+sA- / +(U)m+sA- Eki:.....	269
1.2.1.17. +(I)r- / +(U)r- Eki:.....	270

1.2.1.18. +(I)rgA- Eki:	272
1.2.1.19. +rA- Eki:	272
1.2.1.20. +sA- Eki:	274
1.2.1.21. +sI- Eki:	276
1.2.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri:	278
1.2.2.1. -A-Eki:	278
1.2.2.2. -AlA- Eki:	279
1.2.2.3. -Ar- Eki:	281
1.2.2.4. -DAr- Eki:	282
1.2.2.5. -DIr- / -DUr- < -t-Ur- Eki:	284
1.2.2.6. -I- / -U- Eki:	286
1.2.2.7. -k- / -(I)k- / -(U)k- Eki:	287
1.2.2.8. -(I)l- / -(U)l- Eki:	288
1.2.2.9. -mA- Eki:	291
1.2.2.10. -mAAlA- < -mA+lA- Eki:	293
1.2.2.11. -mAş- < -m+A-ş- Eki:	294
1.2.2.12. -n- / -(I)n- / -(U)n- Eki:	294
1.2.2.13. -p- Eki:	297
1.2.2.14. -(I)r- / -(U)r- < ET -(U)r- Eki:	298
1.2.2.15. -(I)ş- / -(U)ş- Eki:	300
1.2.2.16. -(I)ştIr- / -(U)ştUr- < -(I)ş- / -(U)ş- + -tIr- / -tUr- Eki:	303
1.2.2.17. -t-, -(I)t- / -(U)t- Eki:	304
1.2.2.18. -y- < -đ Eki:	306
1.2.2.19. -(I)z- / -(U)z- Eki:	307
SONUÇ	308
KAYNAKÇA	319

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE YAPIM EKLERİNİN İŞLEVLERİ****Emine BİRSİN****2022, 350 sayfa****Danışmanı: Doç. Dr. Şahap BULAK****Başkan: Prof. Dr. Hüseyin YAŞAR****Jüri Üyesi: Doç. Dr. Şahap BULAK****Jüri Üyesi: Doç. Dr. Kenan BOZKURT**

“Türkiye Türkçesinde Yapım Eklerinin İşlevleri” adlı bu çalışmada Türkiye Türkçesi yapım eklerinin işlevleri incelenmiştir. Bunun için öncelikle başta Zeynep Korkmaz’ın “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Muharrem Ergin’in “Türk Dil Bilgisi”, Tahsin Banguoğlu’nun “Türkçenin Grameri”, Vecihe Hatiboğlu’nun “Türkçenin Ekleri”, Hamza Zülfikar’ın Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları” ve Yusuf Çotuksöken’in “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesi’nin Ekleri” adlı eserleri olmak üzere yapım eklerini konu alan kitap ve makaleler taranarak bu kaynaklarda yer alan Türkiye Türkçesi yapım ekleriyle ilgili bilgiler derlenip bir araya getirilmiştir. Söz konusu kaynaklardan edinilen bilgiler ışığında Türkiye Türkçesi yapım eklerinin ses ve anlam özellikleri, değişim ve gelişim süreçleriyle ilgili gerekli bilgiler verildikten sonra farklı bilimsel kaynaklarda yer alan ve varsa bugüne kadar değinilmeyen işlevleri edebi metinlerden alınan örnekler ışığında ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca verilen bütün bilgiler örnekler ve dipnotlarla desteklenmiş, yer yer yapım eklerinin Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde kullanımıyla ilgili örneklere yer verilmiştir. Böylece Türkiye Türkçesi yapım eklerinin ses ve şekil özellikleri, tarihi gelişim sürecinde geçirdikleri değişim ve gelişim süreci ile işlevlerinin en iyi şekilde belirlenmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, şekil bilgisi, ekler, yapım ekleri, yapım eklerini işlevleri.

ABSTRACT**MASTER THESIS****THE FUNCTIONS OF DERIVATIONAL AFFIXES in TURKISH****Emine BİRSİN****2022, 350 pages****Thesis Supervisor: Associate Professor Şahap BULAK****Jury Member: Professor Doctor Hüseyin YAŞAR****Jury Member : Associate Professor Şahap BULAK****Jury Member : Associate Professor Kenan BOZKURT**

In a study called “the functions of derivational affixes in Turkish”, role of the derivational affixes have been observed. For this, especially with the Works of Zeynep Korkmaz’s “*Turkish Grammar Morphology*”, Muharrem Ergin’s “*Turkish Grammar*”, Tahsin Banguoğlu’s “*Grammar of Turkish*”, Vecihe Hatipoğlu’s “*Affixes of Turkish*”, Hamza Zülfikar’s “*Term Issues and Ways of Making a Term*” and Yusuf Çotuksöken’s “*Turkish Suffixes*” the articles and books that include the derivational affixes have been reviewed and the informations regarding the Turkish derivational affixes have been combined. Following the background information given regarding the development and alteration process of derivational affixes, their functions that take place in different scientific sources and if available, the functions of them ever not mentioned have been tried to be explained in detail in the light of the samples obtained from literary texts. Besides, All the informations given have been supported with the examples and annotations. Occasionally, There exists samples regarding the use of derivational affixes in old Turkish and old Anatolian Turkish. Thus, it has been aimed to contribute to the determination of the tonal and shape features of the derivational affixes in the best manner with the alterations and development process they get through.

Key Words: Turkey Turkish, shape information, affixes, derivational affixes, functions of derivational affixes.

KISALTMALAR

bkz.	: bakınız
C	: Cilt
DLT:	: Divân-ı Lugâti't-Türk
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
ET	: Eski Türkçe
Fr.	: Fransızca
HEA/SB	: Halide Edip Adıvar, Sinekli Bakkal
karş.	: karşılaştır
KB	: Kutadgu Bilig
KT/RYK	: Kemal Tahir, Rahmet Yolları Kesti
mad.	: madde
MŞE/AİK	: Memduh Şevket Esendal, Ayaşlı ile Kiracıları
OP/BAK	: Orhan Pamuk, Benim Adım Kırmızı
OP/CBVO	: Orhan Pamuk, Cevdet Bey ve Oğullar
pp	: sayfa
PS/A	: Peyami Safa, Atilla,
PS/MNK	: Peyami Safa, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu
S	: Sayı
s.	: Sayfa
SA/KY	: Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf
SFA/AVBY	: Sait Faik Abasıyanık, Alemdağ'da Var Bir Yılan
SFA/KA	: Sait Faik Abasıyanık, Kayıp Aranıyor
Trkm	: Türkmen
TT	: Türkiye Türkçesi

TTS	: Temel Türkçe Sözlük
vol	: cilt
YK/BE	: Yaşar Kemal, Binboğalar Efsanesi
YK/YÖ	: Yaşar Kemal, Yılanı Öldürseler

ÖN SÖZ

Yapısına göre sondan eklemeli bir dil olan Türkçede dilin temel taşı olan kelimeler, kök ve eklerden oluşur. Kelime kökleri gibi tek başına bir anlam taşımasa da ekler de çok yönlü olup çeşitli seslerden oluşmakta, kendine özgü ses, şekil özellikleri taşımakta ve bunun neticesinde birtakım işlevleri yerine getirmektedir. Bu yüksek lisans tez çalışmasında Türkiye Türkçesinde kullanılan yapım eklerinin işlevleri, her bir yapım ekinin tanımı, yapısı, ses ve şekil bilgisi özellikleri, tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişim, dönüşüm ve gelişim, ses uyumlarına göre durumu ile canlılık ve işleklik durumu bağlamında tespit edilmeye çalışılmış, bu işlevler farklı görüş ve örneklerle desteklenmiştir.

“Türkiye Türkçesinde Yapım Eklerinin İşlevleri” adlı çalışmamda her daim yanımda bulunan ve manevi olarak bana güç veren sevgili eşim Hasan BİRSİN’e; bu süreçte kimi zaman ilgilenmekte zorlandığım yürekleri kocaman çocuklarıma; her defasında bu çalışmanın ortaya çıkması için beni yüreklendiren annem Zeliha SANCAR’a; yüksek lisans tezimin hazırlanması sırasında bilgi ve tecrübesiyle bana rehberlik eden, ilgisi ve alçak gönüllülüğü ile tezimin ortaya çıkmasını sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Şahap BULAK’a çok teşekkür ederim.

Siirt-2022

Emine BİRSİN

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan “*Türkiye Türkçesinde Yapım Eklerinin İşlevleri*” adlı bu çalışmada Türkiye Türkçesinde kullanılan yapım eklerinin işlevleri incelenmiştir. Yapısına göre sondan eklemeli bir dil olan Türkçede dilin temel taşı olan kelimeler, kök ve eklerden oluşur. Kelime kökleri gibi tek başına bir anlam taşımaya da ekler de çok yönlü olup çeşitli seslerden oluşmakta, kendine özgü ses, şekil özellikleri taşımakta ve bunun neticesinde birtakım işlevleri yerine getirmektedir. Dilin yaşaması ve gelişimi için büyük önem arz eden kök ve eklerin özellikleri, anlam ve anlatım sınırlarının kesin çizgilerle belirlenebilmesi için çok yönlü ve ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekir. Bu sebeple bir yapım ekinin günümüz Türkçesindeki işlevleri belirlenirken kökeni, oluşumu, ses ve anlam özellikleri, tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişim, dönüşüm ve gelişim süreci, farklı tarihî dönem ve sahalardaki canlılık durumu ve kullanım sıklığı varsa tarihî süreç içerisinde geçirdiği işlev değişikliği, genişlemesi ya da daralması gibi hususlar öncelikle açıklığa kavuşturulmalıdır. Bu yüksek lisans tez çalışmasında Türkiye Türkçesinde kullanılan yapım eklerinin işlevleri, her bir yapım ekinin tanımı, yapısı, ses ve şekil bilgisi özellikleri, tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişim, dönüşüm ve gelişim, ses uyumlarına göre durumu ile canlılık ve işleklik durumu bağlamında tespit edilmeye çalışılmış, bu işlevler farklı görüş ve örneklerle desteklenmiştir.

Türkiye Türkçesinde kullanılan yapım ekleri, dilciler arasında en çok kabul tasnife göre, önce isim yapım ekleri ve fiil yapım ekleri olarak ikiye ayrılmıştır. Daha sonra isim yapım ekleri kendi arasında isimden isim yapım ekleri ve fiilden isim yapım ekleri; fiil yapım ekleri ise, isimden fiil yapım ekleri ve fiilden fiil yapım ekleri şeklinde ikiye alt gruba ayrılarak yapım ekleri alfabetik sıraya göre ele alınarak incelenmiştir. Konu oldukları dilbilgisi kaynakları ve bilimsel yayınlardan edinilen bilgiler ışığında Türkiye Türkçesi yapım eklerinin öncelikle yapıları, kökenleri, oluşumları, ses ve anlam özellikleri, tarihî süreç içerisinde geçirdikleri değişim ve gelişim süreçleri, farklı tarihî dönem ve sahalarda canlılık ve işleklik durumları varsa geçirdikleri işlev değişiklikleri, genişlemeleri ya da daralmaları ile ilgili gerekli bilgiler verilmiştir. Daha sonra farklı bilimsel kaynaklarda yer alan işlevleri bir araya getirilmiş ve varsa bugüne kadar

değinilmeyen işlevleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca verilen bütün bilgiler, Türkiye Türkçesinde kullanımlarını ve gerekli görüldüğünde tarihî yazı dillerindeki kullanımlarını gösteren örneklerle desteklenmiştir. Ayrıca yapım eklerinin cümlede kullanımlarını göstermek maksadıyla edebî eserlerden örneklerle yer verilmiştir. Yine dilcilerin bilimsel mecralarda yapım ekleriyle ilgili dile getirdikleri farklı görüşlere de yer verilmiş ve her yapım eki için incelenen kaynaklar, ekin yer aldığı bölümün sonuna eklenmiştir. Böylece her yapım eki için küçük de olsa özel bir kaynakça oluşturulmaya çalışılmıştır.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Yapısı bakımından sondan eklemeli bir dil olan Türkçede kelimeler arasında ilişki kurmak için kullanılan eklerle çekim ya da işletme ekleri; yeni kelime türetmek için kullanılan eklerle yapım ekleri denir. Kelime kök ve gövdelerine getirilen çekim ekleriyle cümlede kelimeler arasında ilişki kurulur, yapım ekleri ile yeni kelimeler türetilir. Ancak her dil gibi Türkçede de kelimeler arasında anlam ilgisi kurmak ya da yeni kelime türetmek mekanik bir iş olmadığından kelimeler arasında anlam ilgisi kurmanın ve kelime türetmenin belirli kuralları vardır. Bu kurallara göre çekim ve yapım ekleri, kelime kök ve gövdelerine rastgele değil, belirli dilbilgisi kurallarına göre getirilir. Tek başlarına bir anlam taşımasa da farklı şekillere sahip olan eklerin türleri, kullanım alanları, kök ve gövdelere getirilirken sıralanması, kullanıldıkları yerler ve işlevleri birbirinden farklıdır. Her çekim eki her kelimeye getirilemediği gibi her yapım eki de her kök veya gövdeye getirilemez. Bu tür hususlar dilin yapısına uygun birtakım kurallara bağlanmıştır. Kısacası ekler rast gele değil, ancak özelliklerine uygun bir şekilde kullanılabilir. Yapım ekleri özelliklerine uygun olarak ya isim ya da fiil kök ve gövdelerine getirilebilir. Aynı yapım eki hem isim hem de fiil kök ve gövdelerine getirilerek kelime türetilemez. Bu sebeple dilin esas yapısını kök ve ekleri bütün yönleriyle inceleyip özelliklerini belirlemek dilin anlam ve anlatım kabiliyetini ortaya koymak açısından büyük önem arz eder.

Bu çalışmada asıl amaç, konu oldukları dilbilgisi kaynakları ve bilimsel yayınlardan edinilen bilgiler ışığında öncelikle kökenleri, oluşumları, ses ve anlam özellikleri, tarihî süreç içerisinde geçirdikleri değişim ve gelişim süreçleri, farklı tarihî dönem ve sahalarda canlılık ve işleklik durumları varsa geçirdikleri işlev değişiklikleri,

genişlemeleri ya da daralmaları ile ilgili gerekli bilgiler verildikten sonra Türkiye Türkçesi yapım eklerinin farklı bilimsel kaynaklarda yer alan ya da varsa bugüne kadar değinilmeyen işlevlerini örneklerle destekleyip bir arada ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktır. Bu amaçla yapım eklerini konu alan bilimsel kaynakları taramak, bu kaynaklarda yer alan bilgileri derleyip bir araya getirmek, bu bilgiler ışığında yapım eklerini ses, yapı, şekil ve anlam özellikleri, tarihi gelişim, değişim ve dönüşüm süreçleri bağlamında ele alarak Türkiye Türkçesinde kullanılan yapım eklerinin işlevlerini örnekler ışığında ayrıntılı bir şekilde açıklamaktır. Ayrıca yapım eklerinin işlekliği, canlılığı, birleşme ve kalıplaşma gibi çeşitli özelliklerini göstermek ve verilen bütün bilgileri örnekler ve dipnotlarla desteklemek, gerektiğinde yapım eklerinin tarihi yazı dillerindeki kullanımını gösteren örneklere yer vermektir. Böylece Türkiye Türkçesi yapım eklerinin işlevlerinin dolayısıyla anlam ve anlatım esaslarının en iyi şekilde belirlenmesine katkıda bulunmaktır.

III. ARAŞTIRMADA KULLANILAN MATERYAL VE YÖNTEM

Geçmiş çok eskilere dayanan ve köklü bir dil olan Türkçe bugüne kadar yurt içinde ve yurt dışında birçok araştırmaya konu olmuş, farklı bakış açılarına sahip araştırmacılarca incelenmiş ve bu konuda çok önemli bilimsel eserler ortaya konmuştur. Türkiye Türkçesinde kullanılan yapım eklerinin çeşitli yönleriyle ele alınarak işlevlerinin incelendiği bu yüksek lisans tez çalışmasında, bilgi için Türkiye Türkçesi yapım eklerini konu alan dil bilgisi kitapları, makaleler, bildiriler, yüksek lisans ve doktora tezlerinden; cümle içinde verilen örnekler için bazı edebî eserlerden yararlanılmıştır. Bunun için öncelikle başta Zeynep Korkmaz'ın "*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*", Muharrem Ergin'in "*Türk Dil Bilgisi*", Tahsin Banguoğlu'nun "*Türkçenin Grameri*", Vecihe Hatiboğlu'nun "*Türkçenin Ekleri*", Hamza Zülfıkar'ın "*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*" ve Yusuf Çotuksöken'in "*Türkiye Türkçesi'nin Ekleri*" adlı eserleri olmak üzere yapım eklerini doğrudan ya da dolaylı olarak konu alan kitap, makale, bildiri ve tezler taranarak bu kaynaklarda yer alan Türkiye Türkçesi yapım ekleriyle ilgili bilgiler derlenip bir araya getirilmiştir.

Konu oldukları dilbilgisi kaynakları ve bilimsel yayınlardan edinilen bilgiler ışığında Türkiye Türkçesinde kullanılan yapım ekleri, önce isim yapım ekleri ve fiil yapım ekleri olarak ikiye ayrılmıştır. İsim yapım ekleri kendi arasında isimden isim

yapım ekleri ve fiilden isim yapım ekleri; fiil yapım ekleri ise, fiilden isim yapım ekleri ve fiilden fiil yapım ekleri şeklinde ikiye ayrılarak alfabetik sıraya göre ele alınmıştır. Madde başları Zeynep Korkmaz'ın “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*” adlı eseri esas alınarak oluşturulmuştur. Türkiye Türkçesi yapım eklerinin öncelikle kökenleri, oluşumları, ses ve anlam özellikleri, tarihi süreç içerisinde geçirdikleri değişim ve gelişim süreçleri, farklı tarihi dönem ve sahalarda canlılık ve işlevlik durumları varsa geçirdikleri işlev değişiklikleri, genişlemeleri ya da daralmaları ile ilgili gerekli bilgiler verilmiştir. Daha sonra farklı bilimsel kaynaklarda yer alan işlevleri bir araya getirilmiş ve varsa bugüne kadar değinilmeyen işlevleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca verilen bütün bilgiler, gerekli görüldüğünde dipnotlar ve tarihî yazı dillerindeki kullanımlarını gösteren örneklerle desteklenmiştir. Yapım eklerinin cümlede kullanımlarını göstermek maksadıyla bazı edebi eserlerden örneklere de yer verilmiştir. Yine dilcilerin bilimsel mecralarda yapım ekleriyle ilgili dile getirdiği farklı görüşlere de yer verilerek farklı görüşlerin görülmesi sağlanmıştır. Ayrıca her yapım eki için incelenen kaynaklar ekin yer aldığı bölümün sonuna eklenerek her yapım eki için küçük de olsa özel bir kaynakça oluşturulmuştur. Böylece Türkiye Türkçesinde kullanılan yapım ekleri çok yönlü bir şekilde tanıtılarak bu eklerin işlevlerinin daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE YAPIM EKLERİNİN İŞLEVLERİ

1. TÜRKİYE TÜRKÇESİ YAPIM EKLERİ VE İŞLEVLERİ

Yapım ekleri, eklendiği kelime kök ya da gövdelerinden yeni kelimeler türeten eklerdir. Esas itibarıyla isim yapım ekleri ve fiil yapım ekleri olarak iki ana gruba ayrılır.

1. 1. İSİM YAPIM EKLERİ

İsim ve fiil kök ya da gövdelerine gelerek onlardan isim veya isim soylu kelimeler türeten yapım ekleridir. Niteliklerine göre isimden isim türeten yapım ekleri ve fiilden isim türeten yapım ekleri olmak üzere ikiye ayrılır.

1. 1. 1. İsimden İsim Yapım Ekleri

İsim kök veya gövdelerine gelerek onlardan isim veya isim soylu kelimeler türeten yapım ekleridir.

1. 1. 1. 1. +A Eki

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim soylu kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “+a, +e” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ektir. Örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. Eklendiği isim soylu kelimelerden “*olma, dayanma*” anlamı taşıyan terim niteliğinde kelimeler türetir: *ilke, töre* “örf, adet”, *erke* “güç, kuvvet”, *türe* “töre, örf”, *göze* “hücre”, *tüze* “adalet”, *komuta* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Onlar böldüler **töreyi**, onlar böldüler, onlar ikiye biçtiler bizi...*(YK/BE)

*Efsane Rüstem'in, düşman ordularını **komuta** eden oğlu Suhrab ile üçgün boğuştuktan sonra, oğlu olduğunu bilmeden öldürmesini hatırladık sonra.* (OP/BAK)

*Sen de onlara şu uygarlık **ilkelerini** öğretirsin.* (OP/CBVO)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Gülsevin, Güner (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları , Ankara, s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.13.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.119.

Turan, Zikri (2018) “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları”, *Türkbilig*, S.35, s.97-110.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.49.

1. 1. 1. 2. +Aç Eki

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim veya sıfat niteliğinde isim soylu kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “+aç, +eç, +ç” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ek olduğundan örneklerine çok az rastlanır.

Ergin eki “+ç” olarak göstermiştir. Ek, Eski Türkçe ve Batı Türkçesinde her zaman “+ç”li şekliyle kullanılmıştır (1992:175).

İşlevleri:

1. Eklendiği isim soylu kelimelere “büyütme” veya “küçültme” anlamı katarak onlardan yeni kelimeler türetir: *küpeç* “küçük küp”, *kayaç* gibi.

2. Eklendiği isim soylu kelimelere “benzerlik” ve “ilgi” anlamı katarak onlardan yeni kelimeler türetir. Bu kelimeler genellikle sıfat, bazen de isim görevinde olur: “*anaç*” (ana+aç) “ana gibi, tavuk”, *kıraç* (arazi), *bozaç* “bozuntırak, boz renkte” gibi.

3. Eklendiği isim soylu kelimelerden yer, yön, bölüm bildiren yeni kelimeler türetir: *yeleç* (yel+eç) “dağların her zaman rüzgâr alan yüksek yerleri”, *yamaç* gibi.

4. Eklendiği isim soylu kelimelerden alet, araç, nesne isimleri türetir: *bakraç* (<bakır+aç), *topaç* gibi.

5. Eklendiği isim soylu kelimelerden isim, sıfat veya terim olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *ortaç* “sıfat fiil” gibi.

6. Bazı isim soylu kelimelerde kalıplaşmış olarak yer alır: *dağlıç* “eti beğenilen bir koyun cinsi” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Bu *kıraç* dağa hapsedildik. (YK/BE)

Sokakta ayağı takunyalı, başı yazma örtülü, eli *bakraçlı* kadınlar çeşmeye gider gelirler. (HEA/SB)

Zeytinliklerin arasında yükselen *yamaçlarda* ortalara doğru, yer yer ağaç kümeleri vardı; (SA/KY)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.171-172.

Çiftçi, Selcen, “Türkiye Türkçesinde Benzerlik İşleviyle Kullanılan Ekler”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 9, no. 26, pp.189-210, April.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.57.

Delice, H. İbrahim (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, s.221-235, Sivas.

Ercilasun, Ahmet Bican (2000) “Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.41-47, Ankara.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.176.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.41.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.120.

Mıandoab, Nasri Zabeti (2018) “Türk Dilinde Küçültme Kavramı ve Küçültme Ekleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C.22, S.1, s.213-237, April.

1.1.1.3. +AdAk (<+da-k) Eki

İsimden fiil türeten “+da-” eki ile fiilden sıfat türeten “-k” ekinin birleşmesiyle oluşan bu isimden isim yapım eki, birleşik bir ek olup genellikle ses yansımali kök ve gövdelere gelerek onlardan yeni kelimeler gelir. Daha çok hareket tarzını bildiren zarflar türetir. İşlek bir ek olmadığından kullanım alanı çok dardır. Türkiye Türkçesinde “+adək / +edek” şeklinde kullanılır.

Son sesi tek ünsüzle biten tek heceli ses yansımali köklerde ekten önce son ses çoğu zaman ikizleşir. Ekin yansımaya dayanan tarz işlevini güçlendirmek için ikizleşme olmuştur.

İşlevleri:

1. Eklendiği yansıma kelimelerden genellikle hareket tarzını ifade eden durum zarfları türetir: *şıppadak, cuppadak, zıppadak, harpadak, şarkadak, hırkadak, patadak* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Ağzı köpürerek Sabiha Hanım'a tam bir cephe hücumuna geçen Emine, Teyfik'in avdetiniduyunca, **pattadak** düştü, bayıldı.* (HEA/SB)

*Kanlı İlyas'ın adına bir vakitler ağlayan çocuklar **hırkadak** seslerini keserlerdi.* (KT/RYS)

*Bir akşam kendime, **patadak** gelmiş bir arkadaşına ikram edebileyim diye bu fedakârlığa da katlanırım.* (SFA/AVBY)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.172.

Çotuksöken, Yusuf (2011), “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.42.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.120.

Zülfikar, Hamza (2011) *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.51-52

1.1.1.4. +AğI (<+A-gI>) Eki

İsimden fiil türeten “+a-” eki ile fiilden isim türeten “-gI” ekinin birleşmesiyle oluşan bu isimden isim yapım eki, birleşik bir ek olup isimden isim ve sıfat yapan birleşik bir ektir. İşlek bir ek olmadığından kullanım alanı çok dardır. Türkiye Türkçesinde “+ağI < +a-ğI / +eğI < +e-ğI”²¹ şeklinde kullanılır. Daha çok arkaik kelimelerde yaşamaktadır.

+AğI ekiyle yapılan kelimelerin bir kısmı değişikliğe uğramış olup “+Agı > +Ay > +ey” şeklini almıştır: *güneği > güney, küdegü > güvegü > güvey* gibi (Korkmaz 2014:120). Bu ek içerisindeki damak sesinin erimesiyle dilimizdeki bazı kelimelerde +Ay şeklini almıştır: *bileği > biley, güneği > güney* gibi. Kuzey lehçelerinde ve Özbek

¹ Daha geniş bilgi için bakınız. (Hatiboğlu 1981:24).

Türkçesinde “-AğI > -Av” şeklini almıştır: *bukav, kırav, bilev* gibi. Ancak Türkiye Türkçesinde son seste yarım sesler pek alışılmış ve sevilmiş değildir. Fakat yabancılaşma etkisiyle “-AğI” ekinin iki türlü büzülmesinden meydana gelen bu sesler zamanımızda ilgi görmüştür: *sınav, söylev, ödev, türev, yüzey* gibi. Bu kullanım Türkiye Türkçesine aykırıdır (Banguoğlu 2011:172-173). Türkiye Türkçesinde +Ay eki ile kelime ve terim niteliği taşıyan sıfat ve isimler yapılmıştır. Aynı zamanda bu ek belirli bir anlam taşımadığından isim ve fiil tabanlarına getirilmiştir: *uz+ay, den+ey, dik+ey, gün+ey* gibi (bkz. 1.1.1.8.).

İşlevleri:

1. Eklendiği isim soylu kelimelerden bazı hastalık isimleri türetir: *dumağı* (*dum-ağı* “nezle”, *sakağı* (*sak-ak-ğı*)² “atın çenesinin altındaki bir hastalık; boyunduruğun alt kısmı” gibi.

2. Eklendiği isim soylu kelimelerden alet, araç, aygıt, nesne isimleri türetir: *karağı* (*kar-a-ğı*) “karıştırma için kullanılan ucu sivri aygıt”, *kaşağı* (*kaş-ı-ğı*)³ “hayvanları kaşımak için kullanılan aygıt”, *iteği* “üzerinde un elenen beyaz bez”, *yapağı* “yün, koyun yünü”, *bileği* “kesici araçları bilemekte kullanılan araç” gibi.

3. Eklendiği isim soylu kelimelerden soyut anlamlı isimler, terimler türetir: *güvegü* > *güvey*, *öneği* “inat eden kimse” gibi.

4. Eklendiği isim soylu kelimelerden tabiatla ilgili kelimeler türetir: *kırağı* (*kır-a-ğı*) “donmuş damla, çığ” gibi.

5. Eklendiği isim soylu kelimelerden isim, sıfat olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *bayağı* “daha önce olan veya her zaman görülen; adî, niteliği düşük”, *aşağı* “aşılan, alçak engin yer; niteliği düşük” gibi.

Kullanım Örnekleri:

² Hatiboğlu; *sakak* “çene”, *yapak* “yün”, *aşak* “aşağı, dağ gibi”, *baya* “az önce”, *bayak* “önceki, az önce” gibi son sesleri /k/ olan örneklerin bulunuşu /k/ sesinin iki ünlü arasında kalıp düşmesi ya da /ğ/ sesine dönmüş olma ihtimalinden söz eder (Hatiboğlu 1981:24).

³ ‘*kaşı-mak, kazı-mak*’ gibi örneklerdeki dar düz ünlü /ı/ sesi, /ğ/ sesinin etkisiyle /a/ sesine dönüşmüştür (Hatiboğlu 1981:24).

*Camlar, kırmızılar, yeşiller, ağaçlar, mızraklar, topraklar, otomobiller döndü, kırıldı, parça parça oldu, gökten aşağı **kırağı** gibi, pul pul, paramparça, tuz buz döküldü, saçıldı savruldu. (YK/BE)*

*Paşanın boş vaktinde arka **kaşağı** oymaması...(HEA/SB)*

*İnsanlardan her zaman kendini **aşağı** görmüştü. (SFA/KA)*

*Üst katta, sokak üstünde bulunan Yusuf'un odası yeni gelin ve **güveye** tahsis edildi. (SA/KY)*

*Baktım, fahri **bayağı** darılır gibi olmuş. (MŞE/AK)*

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9.Baskı, Ankara, s.172-173.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanım”ı, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* , vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.43.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, p. 3351-3369, Ankara-Turkey.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.24.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.120.

1.1.1.5. +Ak Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek isim veya sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Genellikle tek heceli köklerden isim türetir. Türkiye Türkçesinde “+ak, +ek, +k” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ek olduğundan örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. Eklendiği isim soylu kelimelere “benzetme, küçültme” anlamı katarak onlardan yeni kelimeler türetir.: *topak* (top-ak) “top gibi yuvarlak olan, *başak* (baş-ık) “buğdaygillerin tanelerini taşıyan küçük baş”, *benek* (ben-ek) “ben gibi olan renkli kısım”, *yolak* (yol-ak) “patika, küçük yol” gibi.
2. Eklendiği isim soylu kelimelerden “araç ve nesne” isimleri türetir: *çingirak* (çingir-ak), *yelek* (yel-ek) gibi.
3. Hayvan ismi türetir: *kısrak* (kısır-ak) “dişi at”, *köşek* (köş-ek) “deve yavrusu”, *malak* (mal-ak) “manda yavrusu”, *şişek* “bir veya iki yaşında koyun”, *oğlak* gibi.
4. Nitelik bildiren sıfatlar türetir: *çorak* (çor-ak), “tuzlu toprak”, *solak* (sol-ak), gibi.
5. Bazı isim soylu kelimelerde kalıplaşmış olarak yer alır: *ipek* (ip-ek), *ortak* (orta-k) “müşterek ,iştirak eden”, *çanak* “yemek veya ölçü kabı, kâse” gibi.
6. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle bazı yeni kelimeler yapılmıştır: *odak* “mihrak” < *od* “ateş” gibi (Zülfikar 2011:54).
7. Eklendiği isim soylu kelimelerden organ adları ve bunlara ait fiziksel özellikleri belirten kelimeler türetir: *yana*, *sakak* (sak-ak) “çene, çene altı gibi” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Topraklar çiçeklenmez, kuşlar, arılar uçmaz, ekinler yeşermez, sular akmaz, yağmurlar yağmaz, kadınlar, kısraklar, kurtlar, kuşlar, börtü böcek, teknil yaratık doğurmaz. (YK/BE)

Kızın solgun yanakları altın başakların arasında açan iki gelincik gibi kızardı. (HEA/SB 2)

Hattâ yanakları şimdi kızarmıştı bile. (SFA/KA)

Yolu yalnız arabanın çingırağının sesi dolduruyordu. (SA/KY)

Her zaman her yerde kara ceket, yelek, çizgili pantolon, parlak iskarpin giyer. (MŞE/AİK 88)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011), “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.173.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.232.

Çiftçi, Selcen (2016) “Türkiye Türkçesinde Benzerlik İşleviyle Kullanılan Ekler”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 9, no. 26, pp.189-210, April.

Çotuksöken, Yusuf (2011), *Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.43.

Delice, H. İbrahim (2000) Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, s.221-235, Sivas.

Ergin, Muharrem (1992), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.176.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, p. 3351-3369, Ankara-Turkey

Hatiboğlu, Vecihe (1981), “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.82.

Kononov, Andrey Nikolayevich (1969) “İsimlerin ve Sıfatların Küçültme Şekilleri ve Söz Yapımı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1968*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.81-88.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.120.

Özek, Fatih (2015) “Ak ve İlk Ekinin Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 28, no. 28, pp. 57-67, Jane.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.54.

1.1.1.6 . +An Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim soylu kelimeler türetir. Eski Türkçeden bu yana kullanılan bu ek, hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir. Türkiye Türkçesinde “+an/+en” şeklinde kullanılır. Günümüzde canlılığını yitiren söz konusu daha çok eklendiği köklerle kaynaşmıştır. İşlek olmayan bir ektir.

İşlevleri:

1. Eklendiği isim soylu kelimelere “küçültme ve çokluk “ anlamı katarak onlardan yeni kelimeler türetir: *belen* (*bel-en*) “iki dağ arasındaki geçit, alçak yer”, *çiten* (*çit-en*) “küçük çit”, *oğlan* (<*oğul+an*) “çocuk, erkek çocuk; küçük oğul, *kızan* (*kız-an*) “erkek çocuk, delikanlı”, *eren* (<*er+en*) “erkek, yiğit” gibi.

2. Eklendiği isim soylu kelimelerden soyut isim ve terim olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *köken* (*kök-en*) “sözcüğün en küçük parçası”, *özen* (*öz-en*) “özün özü; özenme itina” gibi.

3. İsim soylu kelimelerden yer isimleri, tabiatla ilgili isimler türetir: *kıran* “dağ tepesinde ağaçsız çıplak düzlük” *bozan* “sürülmemiş tarla” gibi.

4. İsim soylu kelimelerden çeşitli anlamlara gelen “kişi, ünvan, durum, nesne, alet” vb. isim soylu sözcükler türetir: *sapan* (*sap-an*), *kolan* “bir şeyi bağlamaya, sıkmaya vb. yarayan dayanıklı, uzun ve enlice bağ”, *eren*, *bayan* “bayanlar için kullanılan saygı ünvanı”, gibi.

5. Eklendiği isim soylu kelimelere gelerek onlardan hayvan isimleri türetir: *köşen* “tavşan yavrusu” gibi.

Kullanım örnekleri:

*Sen de yüreğini arıt **erenler**, dedi.* (YK/BE)

***Oğlan** ceketi attı, kollarını sıvadı.* (HEA/SB)

*Daha koklamadan tuluatçı **bayan**.* (SFA/KA)

*Deli **oğlan** bir taşkınlık yapar...* (SA/KY)

*Sen **kızanım** sarhoştan korkma.* (MŞE/AK)

Kaynakça:

Akçataş , Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.174-175.

Bozkurt, Fuat (2017) “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.232.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.47.

Ercilasu, Ahmet Bican (2000) “Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.41-47, Ankara.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.174.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, p. 3351-3369, Ankara-Turkey.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.29-30.

Kononov, Andrey Nikolayevich (1969) “İsimlerin ve Sıfatların Küçültme Şekilleri ve Söz Yapımı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1968*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.81-88.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.120.

Sertkaya, Osman Fikri (1994) “-an/-en Ekli Yeni Şekiller ve Örnekleri Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1989*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.335-352, Ankara.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.58-59.

1.1.1.7. +Ar, +şAr eki:

İsim kök ve gövdelerine gelerek genellikle sayı adlarından “üleştirme, paylaşırma” sıfatları türeten isimden isim yapma ekidir. **+ar/+er** şeklinde kullanılan ek “beşer” kelimesinin etkisi ile hece bölünmesinde **+şar/+şer** şeklinde ortaya çıkmış ve istisna olarak ünlü ile biten sayı isimlerine **+şar/+şer** olarak gelmiştir (Korkmaz, 2014:121; Ergin, 1992:170). Ek, ünlü ile biten kelimelere **+şar/+şer**, ünsüz ile biten kelimelere **+ar/+er** şeklinde gelir.⁴ “Yarımşar” kelimesinde ünsüzden sonra “-şar” şeklinde kullanılan ek, Türkiye Türkçesinde işlek olarak kullanılır.

İşlevleri:

1. Sayı isimlerinden “üleştirme, paylaşırma, dağıtma” anlamında sıfatlar yapar: *ikişer* (iki-şer) “ikişer gömlek”, *onar* (on-ar) “onar şapka”, *ellişer*, *altmışar* (altmış-ar) gibi.

2. Sayı isimlerinden üleştirme, paylaşırma anlamı veren sözcükler “ikileme” görevinde de kullanılır: *teker teker*, *beşer beşer*, *ellişer ellişer* gibi.

3. Sayı isimlerinden “sıfat”, sıfatlardan da ikileme yoluyla “zarf” türetir: *üçer üçer götür-*, *beşer beşer sırala-* gibi.

4. “Kaç, az” gibi kelimelerden paylaşırma anlamı veren soru sıfatı ve ikileme yapısında zarflar türetir: *azar azar karıştır*, *kaçar kişi* gibi.

5. “+ar/+er” ekiyle kurulan üleştirme sıfatları “-lık” ekiyle yeni kelimeler türetir (Zülfikar, 2011:60-26): *onarlık kutular*, *üçerlik kasalar* gibi.

6. İsim soylu kelimelere eklenen ek, bazı örneklerde -li ekini de alıp sıfat ve zarf görevinde kullanılır: *ikişerli dizelim*, *üçerli grup* gibi.

⁴ Hatiboğlu bu eki “+r (+ar/+er), +ş” şeklinde ele alır. +ş eki için sayı adlarından sonar “+r” ekiyle birlikte getirilerek “üleştirme, paylaşırma” anlamı veren sözcükler kurduğu görüşündedir: *iki-şer*, *yirmi-şer* gibi (Hatipoğlu 1981:136-137,145).

Kullanım Örnekleri:

*Kalabalık **birer ikişer** dağılıyordu. (YK/BE).*

*Anasını bir ayak evvel görebilmek için merdivenleri âdetâ **ikişer ikişer** çıktı. (HEA/SB).*

*Dört masayı da **birer** çift işgal etmişti. (SFA/KA).*

Otuz yaşından beri kendini *azar azar* hissettiren ve onu... (SA/KY)

Şefik Bey'in odasını aramak bitince bizleri birer birer çağırıp sormaya başladılar. (MŞE/AİK 224)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Varol, Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Aksan, Ümit Gürsoy (1968) “Kesir Sayı Sıfatı”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. XVIII, S. 200, s. 175, Ankara,

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.47.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.169-170.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V.Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.136-137,145/IV.1

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.121.

Şahin, Erdal (2013) “Tarihi ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Üleştirme Sayıları”, *Dil Araştırmaları*, no:12, pp. 97-116, 2013.

Tepeli, Yusuf (2006) “Ölçünlü Türkiye Türkçesinde Eş Biçimli Biçim Birimlerinden/Yapılardan, Ar”(ar/er), *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, C. VIII, Afyon, S.2, s. 19-40.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.60,143.

1.1.1.8. +Ay:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim soylu kelimeler türetir. Esasen isim köklerine getirilen bu ek, bazı fiil köklerine de getirilerek yeni kelimeler türetilmiştir: *bükey*, *onay*, *yapay* gibi. Türkiye Türkçesinde “+ay / +ey / +y” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ektir. Örneklerine çok az rastlanır.⁵

İşlevleri:

1. Eklendiği isim soylu kelimelere gelerek “*kuzey ve güney*” kelimelerinin etkisiyle “*terim*” niteliği taşıyan yeni kelimeler türetir: *yüzey* (*yüz+ey*) “bir cismi uzaydan ayıran dış ve yaygın olan kısım, satıh”, *eşey* (*eş+ey*) *hücre* “bireyin erkek ya da dişi olarak ayrılmasını sağlayan özel yapı” , *yanay* (*yan+ay*) *doğrusu* “bir cismin düşey kesiti, katmanları gösteren kesit”, *birey* (*bir+ey*) gibi.

2. “+Ay” eki bazı örneklerde fiil köküne gelerek “soyut ve terim” anlamlı isimler türetir: *onay*, *yapay* “suni”, *olay*⁶ , *dikey* “dik açı meydana getiren doğru parçası”, *bükey* (iç bükü) “yüzeyi düzgün ve pürüzsüz çukur biçiminde olan obruk, fizik terimi”, gibi.

3. Eklendiği isim soylu kelimelerden yön bildiren kelimeler türetir: *güney*, *kuzey*⁷ (*şimal*) gibi.

4. İsim soylu kelimelere gelerek soyut anlamlı isimler türetir: *aday*, *kolay* gibi.

⁵ Zülfikar; bu ek *açıortay* ve *onay* kelimelerine “+y” olarak getirilmiştir (Zülfikar 2011: 61).

⁶İsim kökünden kurulan kelimeler örnek tutularak ‘*ol-mak*’ eyleminden ‘*olay > ol-ay*’ “hadise, vaka” sözcüğü türetilmiştir (Hatiboğlu2011:34).

⁷ Büyük ünlü uyumu göz ardı edilmiştir (Zülfikar 2011:61). Kelime genellikle ünlü uyumuna bağlı olarak ‘*kuz-ay*’ şeklinde bilinse de ‘*güney*’ kelimesinin ve ‘-y’ sesinin etkisiyle ‘*kuzey*’ olmuştur (Hatipoğlu 2011:35).

5. Eklendiği kelimeye fiildeki anlama bağlı olarak “*yer, mekan ve bölüm*” ismi türetir: *bitey* “bitki örtüsü, bir bölgede yetişen bitkilerin tümü”, *direy* “belli bir bölgede yaşayan hayvanların tümü”, *güzey* “serin, gölgeli yer” gibi. Bu kelimeler, genellikle Cumhuriyet döneminde dilde sadeleştirme çalışmaları kapsamında türetilmiş fakat kabul görmemiş kelimelerden oluşmaktadır.

Kullanım Örnekleri:

Sağdan soldan, güneyden kuzeyden, batıdan doğudan, karmakarış. (YK/BE 3).

Herif için din değiştirmekten kolay ne var ? (HEA/SB).

Bence, gazetecilikten alınan her denemenin olayı farklıdır. (SFA/KA).

Romancılarımız gündelik yaşama, yerel sorunlara, bireyler arası...(SA/KY).

O ya, olamaz olaydı! (MŞE/AİK).

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* , vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.173.

Delice, H. İbrahim (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, s.221-235, Sivas.

Ergin, Muharrem (1992) “Türk Dil Bilgisi”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.177.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, pp. 3351-3369, Ankara-Turkey.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.34-35.

Kononov, Andrey Nikolayevich (1969) “İsimlerin ve Sıfatların Küçültme Şekilleri ve Söz Yapımı, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1968*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.81-88.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.121.

Sertkaya, Osman Fikri (2013) “Etimoloji Nedir - Ne Değildir ve İsimden İsim Yapan +ay/+ey Eki Üzerine”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, XIX-I, Ankara, s.43-71.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.61-62.

1.1.1.9. +Az Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan küçültme işlevinde isimler türeten bir ektir (1.1.1.12 + CAğIz ile krş.). Ek, günümüzde genellikle eklendiği kökle kaynaşıp kalıplaşmış halde bulunur. Esasen isim kök ve gövdelerine getirilen söz konusu ek, kimi örneklerde fiil köklerine de getirilerek onlardan isim soylu sözcükler türetilmiştir: *boğ-az*, *tık-ız* gibi. Türkiye Türkçesinde “+az/+ez/+z⁸” şeklinde kullanılmaktadır. İşlek bir ek değildir. Örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. Eklendiği isim soylu kelimelere “küçültme” anlamı katarak onlardan yeni kelimeler türetir: *çöpez* (*çöp+ez*) “çer çöp”, *gögez* / *güvez* (*gök+ez*) “koyu ve mora yakın kırmızı” gibi.

2. Eklendiği isim soylu kelimelerden “isim, sıfat veya terim” olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *topuz* (*top+uz*) “ucu topgibi olan; yuvarlak biçime girmiş saç”, *yalaz* (*yal+az*) “alev”, *enez* (*en+ez*) “cılız, güçsüz olan”, *alaz* (*al+az*) “yanan şeylerin veya gazların türlü biçimde uzanan ışıklı dili, alev”, *iğez* (*iğ+ez*)

⁸ Hatiboğlu bu eki “z (+az/+ez/+ız/+uz)”, bu şekilde ele alırken; Zülfikar ise “-z (-az/-ez/-ız/-iz)” şeklinde kullanır (Hatiboğlu 1981:164-165 ; Zülfikar 2011:146/168mad.).

“hastalıklı, ağırlı, iğlez”, *taraz* (*tar+az*) “ipek ve benzeri düz, parlak kumaşların üzerinde bulunan tel tel iplik, (saç için) karışık, dolaşık”, *ayaz* gibi.

3. Eklendiği isim soylu kelimelerden hayvan ismi ve hayvan vücuduyla ilgili fiziksel özellikleri belirten kelimeler türetir: *üvez* “sivrisinek gibi küçük bir böcek”, *kepez* “bazı kuşların başındaki sorguç” gibi.

4. Esasen isim kök ve gövdelerine getirilen ek olmasına rağmen bazı fiil kök ve gövdelerine de getirilerek yeni kelimeler türetilmiştir: *tıkız* (*tık-ız*) “çok doldurulup tıkları sıkıştırılmış”, *boğaz* (<*boguz*) “boynun ön kısmı, dar geçit” gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Ali Bey kılıcı görünce dili **boğazına** aktı, gözleri fal taşı gibi açıldı.* (YK/BE)

***Ayaz** vardı.* (HEA/SB)

*Fazla imrendiriyorsun insanı; **boğaz** olacağız.* (SFA/KA)

*Köye gidip yattığının ancak dördüncü günü **boğazı** biraz düzelir gibi oldu.* (SA/KY)

*Koyun südünü akşamdan saçar, **ayaza** korlar ki, iki parmak kaymak bağlar.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9.Baskı, Ankara, s.175.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.49.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.177.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, pp. 3351-3369, Ankara-Turkey.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.164-165.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.121.

Mıandoab, Nasri Zabeti (2018) “Türk Dilinde Küçültme Kavramı ve Küçültme Ekleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C.22, S.1, s.213-237, April.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.146.

1.1.1.10. +CA Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan “isim, sıfat ve zarf” niteliğinde kelimeler türetir. “+CA” eki “eşitlik, benzerlik ve karşılaştırma” görevinde isim çekim eki olarak kullanılıyorken kalıplaşma yoluyla yapısını değiştirerek zamanla yapım eki olarak da kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde “+ca/ +ce/ +ça/ +çe” şeklinde kullanılır. Geniş bir kullanım alanı olan işlek bir ektir. Örneklerine çokça rastlanır.

Eski Türkçede ekin sadece “ç”li şekilleri vardır: *Uygurça, Türkçe* gibi. Ekin “c”li şekilleri Eski Anadolu Türkçesinden sonra çıkmıştır (Ergin 1992:167).

1.1.1.10.1. CA’lı Sıfatlar:

İşlevleri:

1. Eklendiği isim soylu kelimelerden genellikle “gibi olma, kadar olma” anlamında “nitelik ve davranış” bildiren sıfatlar türetir: *erkekçe* (duruş), *insanca* (yaşam), *usulünce* (girişim), *onca* (yorgunluk), *çocukça* (istek), *canavarca* (saldırı), *delice* (sevgi), *düşmanca* (tutum), *aptalca* (tepki) gibi.

2. Eklendiği kelimeye “oldukça” anlamı katan, “benzerlik, yakınlık, azlık, eşitlik” gibi işlevlerde “küçültme” sıfatları türetir: *güzelce* (bir kız), *büyükçe* (ev), *çokça* (iş), *kalinca* (ip), *genişçe* (yol), *yaşça* (büyük), *ekşice* (elma), *kalinca* (kitap), *derince* (kuyu) gibi. Bu tür küçültme sıfatlarının konuşma dilinde olmak üzere ikinci bir “+na (<ET gına < +kinya) küçültme ekiyle genişletilmiş örneklerine de

rastlanır: *düzgüncene* (bir yol), *tatlıcana* (bir bitki), *güzelcene* (bir çocuk), *aptalcana* (bir hareket), *fazlacana* (yemek), *eskiçene* (pantolon), *öylecene* gibi⁹.

3. “+CA” ekiyle kurulan dil isimleri aynı zamanda niteleme sıfatı olarak da işlev görür: *Türkçe* (şarkı), *Farsça* (kitap) gibi.

4. “CA” küçültme eki , “AsI” sıfat fiil ekiyle kalıplaşarak pekiştirici sıfat niteliğinde genellikle kötü dilek sözleri olan “kargışlar”, bazen de iyi dilek bildiren kalıplaşmış sıfatlar oluşturur:¹⁰ *kör olasıca*, *ocağı sönesice*, *ölesice*, *adı batasıca*, *geberesice* (köpek), *sağ olasıca* (kadın), *adı batmayasıca*, *evi yıkılasıca* gibi.

5. İkileme görevinde sıfatlar yapar: *alaca bulaca*, *akça pakça* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Haydar Usta şimdiye kadar, **bunca** yaş yaşadı.* (YK/BE)

*Değişiklik **onca** intizamsızlık anarşi demektir.* (HEA/SB)

***Büyükçe** bir pasta gibi, dondurmali bir pasta gibiydi çocuk.* (SFA/KA)

*Heybenin ta dibinden **büyükçe** bir bıçak aldı ve onunla toprağı kazmaya başladı.* (SA/KY)

*Türkçeyi, Hemşinli aksanı ile, biraz da **Tatarca**, **Rusça** kelimeler karıştırarak konuşuyor.* (HEA/SB)

1.1.1.10.2. CA’lı Zarflar:¹¹

İşlevleri:

1. ”CA” ekiyle kurulan sıfatlar ve sıfat olarak kullanılan kelimelere “olarak, durum” durum anlamı katan “pekiştirme” işlevinde tarz zarflar türetir: *dostça* “dost olarak”, *güzelce* (çalıştım), *iyice* (dinlendi), *açıkça* (görülüyor), *topluca* (katıldık), *dostça* (yolculadık), *rahatça* (konuştu) gibi.

⁹ “+CA” eki üzerine daha geniş bilgi için (Korkmaz 1995 C.I.: 54-59/73-91’e bak).

¹⁰ Sıfat ve isim olarak kullanılan bu örnekler, Eski Anadolu Türkçesinden kalıp halinde Türkiye Türkçesine aktarılmıştır (Korkmaz 2014: 122).

¹¹ “+CA” eki, Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında Arapça ve Farsça dillerinden geçen bir takım kelimelere zarf niteliğinde Türkçe karşılıklar verilmesinde de yararlı olmuştur: Arapçadan geçme “-en” zarflarında aklen=*akılca*, ferden=*fertçe*, kişice, bireyce, şeklen=*şekilce* gibi ; Arapça “-î” nisbet eklerinde: Arabî=Arapça, Farisî=Farsça, keyfi=keyfice vb. ;Farsçadan geçme “-âne” zarflarında: dostâne=*dostça*, rezilâne=*rezilce*, safiyâne=*safça* gibi (Korkmaz 2014:122 ve Banguoğlu 161/129.c. bak.).

2. İsim soylu kelimelere eklenen ek, bazı örneklerde iyelik ekinden sonar kullanılarak “*süreklilik, yer yön, sıra, kadar*” ifade eden zarflar türetir: *kararınca* (ye), *gerğince* (yap), *ömrünce* (sev), *dinince* (yaşa) gibi.

3. İsim soylu kelimelere eklenen ek, bazı örneklerde iyelik ve durum eklerinden önce gelerek ikinci bir eşitlik eki gibi zarf biçiminde kullanılır: *delicesine*, *çocukçasına*, *kahramancasına* gibi (Ergin 1994:239 ; Banguoğlu 2011 :160 ; Hatiboğlu 1981: 149/I.10.).

4. “+CA” eki, çokluk eki almış ”sayı ve zaman” bildiren isimlerden sonra “miktar da çokluk ve abartma” ifadesi taşıyan pekiştirilmiş zarflar türetir: *yıllarca*, *günlerce*, *aylarca*, *binlerce* “binlerle”, *yüzlerce* “yüzlerle”, *on binlerce* gibi.

5. Eklendiği isim soylu kelimelere “-e göre, nisbetle, görelilik, dayanma, yakınlık” anlamı taşıyan zarflar türetir: *gönlümce* (yaşadım), *aklınca* (iş yap), *soyca* “soy bakımından”, *yasaca* “yasaya göre”, *bilgice* “bilgi bakımından”, *kanaatimce*, *akılca*, *kanımca*, *malca* gibi.

6. Eklendiği isim soylu kelimelere “*tarafından*” anlamı veren yeni zarflar türetir: *yönetimce*, *dernekçe*¹², *vakıfça*, *okulca*, *kurumca* gibi (Zülfikar 2011, 62/35).

7. Eklendiği isim soylu kelimelerden “*toplu olarak, birliktelik, beraberlik*” anlamında zarflar türetir: *milletçe* (duygulandık), *sınıfça* (karar aldık), *evce* (düğüne gittik), *köyce* (toplandık), *dernekçe ailece* gibi.

8. “+CA” ekiyle kurulan nitelik bildiren zarflar “+CIk/+CUk” küçültme ekiyle genişletilerek anlamca pekiştirilmiş küçültme zarfları yapar: *hemencecik* (gel), *güzelcecik* (boya), *usulcacık* (otur), *yavaşcacık* (yürü), *sessizcecik* (bekle) gibi (bkz. 1.1.1.14.).

9. “+CA” ekiyle kurulmuş zarflar da küçültme sıfatlarında olduğu gibi Eski Türkçeden gelme “+nA (<gına, kınya) ekiyle genişletilerek pekiştirme anlamı veren zarflar yapılır: *usulcana*, *kolaycana*, *fazlacana*, *aptalcana*, *karışıkcana*, *sulucana*, *düzgüncene* gibi.

¹² “+CA” ekiyle kurulmuş bazı kelimeler bazen ekin iki görevinide üstlenir. ‘Dernekçe kabul görmedi’ ile ‘dernekçe karşı durduk’ cümlelerinde bu durum yaşanmaktadır. İlk kelime “*tarafından*”, ikinci kelime ise “*birlikte*” anlamı bulunmaktadır.(Zülfikar 2011,62/35).

10. İkileme yoluyla (-II...-CA) kalıbında zarf türetir: *boyly boyunca, yerli yerince, yollu yolunca* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Haydar usta bir süre olduğu yerde öylece kaldı. (YK/BE)

*Aynı sene Tevfik birbiri **ardınca** dayısını ve anasını kaybetti.* (HEA/SB)

*_ O senin İrfan Efendi dediğin it, kızın peşinde **aylarca** koştu.* (SFA/KA)

*Yusuf kasabayı **boyly boyunca** ve hiç durmadan geçti.* (SA/KY)

*Ben sana yardım ederim ama, bir kere makineyi **güzelce** öğrenmeli...*(MŞE/AİK)

1.1.1.10.3. +CA’lı Adlar:

Farsçadan Türkçeye geçmiş küçültme anlamında isimden isim yapma ekidir. Bu ekle türetilen alıntı kelimelerin bir kısmı dilimizin telaffuz kurallarına uydurularak kullanılmaktadır: *bahçe < bağçe, nalça < na’l+çe, kepçe < kefçe* gibi. Diğer bir kısmı ise dilimizin telaffuzuna uyduğu için olduğu gibi alınmıştır: *tarihçe, divançe, lugatçe* gibi (Banguoğlu 2011:159).

1. Eklendiği isim soylu kelimelere “*gibilik, benzerlik*” anlamı katarak “*kavim, millet, dil, ve lehçe*” bildiren isimler yapar: *Türkçe, Latince, Özbekçe, Farsça, Çuvaşça, Korece, Lazca* gibi.

2. İsim soylu kelimelerden kalıplaşmış yer adları yapar: *Tuzluca, Darıca*¹³ *Yenice, Yarımca*¹⁴, *Sapanca, Çamlıca, Kozluca, Sütlice, Sakarcılık* gibi.

3. “+CA” ekiyle kurulan yer isimlerine “+II / +IU” sıfat yapım eki getirilerek yeni kelimeler türetir: *Göğçeli* (Gaziantep-Kilis), *Fakırcalı* (Antalya), *Gökçeli* (Maraş-Andırın), *Esenceli* (İstanbul-Beykoz) gibi.¹⁵

4. Dil Devrimi sürecinde yapılan çalışmalar sırasında “terim” olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetilmesinde kullanılmıştır: *dönence* “geri dönme

¹³ Bazı isimlerde “+ca” ekinin şekli, köken bakımından ayrı bir kelimedenden kalmış olabilir: Konstanza > Köstence; ortanza > ortanca (bir çiçek türü) gibi (Hatiboğlu 1981:52).

¹⁴ Hatiboğlu, “yarımca” kelimesinin “bir çeşit börek” veya “hastalık” anlamlarının olduğunu ifade eder (Hatiboğlu 1981:52.)

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Korkmaz 1995C.I:61-62/86,92’ye bak).

noktası”, *gerekçe* “gereğinin nedeni”, *günce* “günlük, anılar”, *tümce* “bir yargıyı bildirmek üzere kullanılan sözcük ya da sözcük dizisi, cümle”, *dilekçe* (*dilek* > *dilekçe*) “dilek olarak sunulan yazı” gibi.

5. Eklendiği isim soylu kelimelerden kalıplaşmış hayvan isimleri türetir: *karaca* “küçük boynuzlu bir tür geyik”, *gökçe* “güvercin”, *kokarca* “koku çıkaran bir tür hayvan”, *yağmurca* “dağ keçisi”, *bozumca* “kurşun renginde bir tür boz kertenkele”, *yakarca* “tatarcık denilen minik bir sinek” gibi.

6. Eklendiği isim soylu kelimelere “*mekan, yer*” anlamı katarak onlardan yeni kelimeler türetir: *kaplı* > *kaplıca* “suyu sıcak olarak yerden kaynayan hamam, ılıca”, *ılık* > *ılıkça* > *ılıca* “kaplıca” gibi.

7. Günümüzde kalıplaşmış olan bazı hastalık isimleri bu ekle türetilmiştir: *ovmaca* “karın ağrısı”, *sıracca* “boyunda sıra sıra şişlikler yapan hastalık”, *sinirce* “bir tür sinir hastalığı”, *akarca* “akıntılı hastalık”, *suluca* “yüzde çıkan sulu bir çıban”, *sivilce* < *siğilce*, *boğmaca* “solunum yolu enfeksiyon hastalığı” gibi.

8. “+CA” küçültme ekiyle renk isimlerinden kurulmuş olan sıfatlar, isimlerle birleşerek sıfat tamlaması yoluyla birleşik isimler, çoğunlukla yer isimleri türetir: *Karacaova*, *Akçakaya*, *Gökçeören*, *Kızılcapınar*, *Kırcasalih*, *sarıcaarı*, *Bozcaada*, *alacakaranlık* gibi.

9. Ek, belirli bir kişiye mal edilmiş sıfat tamlaması biçiminde kurulmuş yer isimleri de yapar: *Sarıcaali* (Kandıra), *Çakırcaali* (Kaynarca), *Kızılcaali* (Çatalca), *Gökçeahmet* (Akhisar), *Karacaahmetli* (Yozgat) gibi.

10. Eklendiği isim soylu kelimelerden “*tabiatla ilgili isimler, yer isimleri, bitki isimleri, kalıplaşmış olarak ayrı isimler*” gibi değişik isimler türetir: *böğrülce* (< *böğürtüce*), *delice* “buğdaya benzer zehirli bir bitki”, *kılıca* “bir çeşit tahıl bitkisi”, *yağlıca* “bir çeşit bitki”, *ballica* “bir bitki”, *sütlüce* “düğün çiçeği”, *alaca* “daha olgunlaşmamış yeşilli siyahlı yarı ham üzüm; renkli basma; köy tezgahlarında dokunan yerli bez”, *kaplıca* “küçük taneli bir çeşit buğday”, *akçe*, *bozca* “işlenmemiş çalılı toprak, ham tarla” gibi.

11. Eklendiği isim soylu kelimelere gelerek “*görecelik, eşitlik*” anlamında kalıplaşma yoluyla, “*göre: bir şeye mahsus, bir şey için*” işlevinde yeni isimler

türetir:¹⁶ *bilekçe* “kelepçe”, *damlaca* “içinden su damlayan kaya kovuğu”, *külce* “tandır ekmeği”, *yağmurca* “dağ keçisi” gibi.

13. İsim soylu kelimelerden çeşitli anlamlara gelen “*kişi, nesne, alet*” isimleri türetir: *Ayça, Gülçe, Birce, Gökçe, çekmece, akça* “para” (<ET agı “varlık, hazine”: *agı barım*), *alaca* “dokuma” gibi.

14. Niteleme sıfatlarından “benzerlik, görelilik, nispet”, anlamında hem sıfat hem de isim olarak kullanılan kelimeler türetir: *alaca* “birkaç rengin, kendini yitirmeden, belirgin biçimde karışımından oluşmuş renk”, *kızılca* “kızıla çalan, kızıl gibi; kıpkızıl”, *sarıca* “sarıyı andıran, biraz sarı, sarıya yakın”, *bozca* “rengi boza çalan, boza yakın renkli”, *karaca* “rengi karaya yakın olan, esmer”, *akça* “ak gibi, az ak” gibi.

Kullanım Örnekleri:

“*Bu köy **Sakarcalık** köyüdür.* (YK/BE)

*Sonra kıyafetiyle söylediği **Türkçe** arasında da bir münasebet yoktu.* (HEA/SB)

*Sonra o da Cemal’in **Karacaoğlan** türküsüne katıldı.*(SFA/KA)

*Ali sabahı zor etti ve ertesi gün, akşamın **alacakaranlığına** kadar Yusuf’u bekledi.*(SA/KY).

***Esmerce**, ama kaşı gözü yerinde; sevimsiz de değil.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet - Çiçek VAROL (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Akdemir, Yılmaz; İsi, Hasan (2017) “Çekim Ekinden Yapım Ekine +CA”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:10, S.48, s.14-28, Şubat.

¹⁶ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız(Korkmaz 1995:63-64/95-96’ya bak).

Aslan, Demir Sema (2002) “Türkiye Türkçesinde Küçültme ve Pekiştirme Kavramları ve -Cık Eki Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, no:603, s.224-228.

Aslan, Özkan (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6/2, s.734-748., Türkiye.

Balyemez, Sedat (2015) “+CA Eki Sıfatın Anlamını Güçlendirir mi?”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(3), s.899-917.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.158-161.

Banguoğlu, Tahsin (1966) “Nisbet Sıfatları ve -SEL, -SAL”, *Türk Dili İçin, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, S.III, s.34-43, Ankara 1966.

Banguoğlu, Tahsin (1957) “Türk Grameri İçin Monografiler:II- Türkçede Benzerlik Sıfatları”, *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı- Belleten*, S.5, s.13-27.

Bilgegil, M. Kaya (1984) “*Türkçe Dil Bilgisi*”, Dergah Yayınları, s.194, İstanbul.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.233.

Bulak, Şahap (2013) Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* , vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çiftçi, Selcen (2016) “Türkiye Türkçesinde Benzerlik İşleviyle Kullanılan Ekler”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 9, no. 26, pp.189-210, April.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.47.

Delice, H. İbrahim (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Yayın S.24, s.221-235, Sivas.

Doğan, Enfel (2014) “Türkiye Türkçesinde Addan Zarf Türeten Birleşik Ekler Üzerine” *ÜEF Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, vol. 50, pp.11-28, 2014.

Ediskun, Haydar (1993) “Yeni Türk Dilbilgisi”, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.147.

Emre, A. Cevat (1945) *Türk Dilbilgisi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, s.156-162.

Ercilasun, Ahmet Bican (2000) “Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.41-47, Ankara.

Ergin, Muharrem (1992) “Türk Dil Bilgisi”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.167.

Erdem, Mevlüt (2011) “Türkçede Yapım ve Çekim Eklerinin Özellikleri ve Sınırları”, *Bilig, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı*, S.58, s.71-90, Ankara.

Gece, Mehmet (1995) “Türkçede Sıfatı Derecelendirme Yolları”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, s.240-250.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, p. 3351-3369, Ankara-Turkey.

Gedizli, Mehmet (2012) “+CA Ekinin Yer Adlarındaki İşlevi”, *International Journal Of Human Sciences / Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, vol. 9, no.2, pp.521-535, December.

Gökdayı, Hürriyet - Turgay SEBZECİOĞLU (2006) “Geçiş Aşamasında Olan +cA Ekinin Türü”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, S.649, Ankara, s.61-72.

Gökdayı, Hürriyet - Turgay SEBZECİOĞLU (2011) “Türkiye Türkçesinde { -CA } Biçimbiriminin Türleri”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.17, S.58, s.147-172.

Gülsevin, Gürer (2011) “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf Fiiller”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, C.2, S.2, s. 125-144, Afyon.

Gülsevin, Gürer (2004) Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları , Ankara, 2004, s.1267-1283.

Güner, Dilek Figen (2009) “ -Ça Eki ve Genişlemiş Şekilleri”, *Leyla Karahan Armağanı İçinde*, s.579-598, Ankara, Akçağ.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.44-53.

Hatiboğlu, Vecihe (1974) “Türkçedeki Eklerin Kökeni”, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, c.XXIX, Türk Dil Kurumu Yayınları, S.268, s.331-340, Ankara.

İlhan, Nadir (2019) “Türkçede Kelimelerin Ekleşmesiyle Ortaya Çıkan Ekler”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.75, s.149-162, Yaz 2019.

Karaca, Hasan (2014) “Birlikte Eklerin İşlevi”, *Gaziantep Üniversty Journal of Social Sciences*, 13(1), s.91-98, Gaziantep.

Karaağaç, Günay (2009) “*Türkçenin Söz Dizimi*”, Kesit Yayınları, s.49, İstanbul.

Karadoğan, Ahmet (2004) “Türkiye Türkçesinde Birleşik Eklerle Oluşturulmuş Sözlük Öğeleri”, *Türk Dili*, CCXXXVIII, S.634, s.541-549.

Koç, Nurettin (2000) “-ca Eki Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.582, s.505-514, Ankara.

Kononov, Andrey Nikolayevich (1969) “İsimlerin ve Sıfatların Küçültme Şekilleri ve Söz Yapımı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1968*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.81-88

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.121-124.

Korkmaz, Zeynep (1995) “Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, s.12-84, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Korkmaz, Zeynep (1994) “*Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.41-68, Ankara.

Korkmaz, Zeynep (1960) “Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, Ankara, Cilt 8, s.173-180.

Mııandoab, Nasri Zabeti (2018) “Türk Dilinde Küçültme Kavramı ve Küçültme Ekleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C.22, S.1, s.213-237, April.

Özçelik, Sadettin (2004) “Türkiye Türkçesinde Benzetme-Benzerlik Kavramları ve Bu Kavramları Sağlayan Ekler Üzerine”, *İlmi Araştırmala Dergisi*, S.17, s.143-154.

Özel, Sevgi (1977) “*Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Birleştirme*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.18.

Şahin, İbrahim (2007) “Türkçede Yer Adlarının Yapısı Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.32, s.1-14, Erzurum, 2007.

Şahin, Hasan (2005) “+CA Türetme Ekinin İşlevlerine Dair Gözlemler”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.6/8, s.85-93.

Şerifoğlu, Yasin (2015) “Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s.71-78.

Tosun, İsa (2010) “Türkiye Türkçesinde +CA Ekinin Kullanımı ve Anlam Çeşitliliği”, *Turkish Studies*, (5)4, s.1472-1486.

Turan, Zikri (2018) “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları”, *Türkbilig*, S.35, s.97-110.

Uygur, Ceyhun Vedat (1997) “Eşitlik (Ekuvatif) Eki ve Eşitlik (Ekuvatif) Grubu Üzerine”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, S.546, s.547-549, Ankara, 1997.

Üstünova, Kerime, vd. (2019) “Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Ardıl Dil Bilimleri Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.8/2, 2019, s.713-725, Türkiye.

Üstünova, Kerime (2008) “*Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçimbilgisi)*”, Kesit Yayınları, s.232,252-253,277, İstanbul.

Yücel, Bilal (2010) “Türkiye Türkçesinde Zarf Fiil Eklerinin “Yapı Bakımından Sınıflandırılması Üzerine”, *Türklük Bilimi Araştırmaları(TÜBAR)*, S.9, s.75-114, Sivas.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.63,102.

1.1.1.11. +CAk Eki:

İsimden isim türeten “+CA” eki ile “ok” pekiştirme ekinin kaynaşmasıyla oluşan +CAk (<+çA + ok) eki birleşik bir ek olup isimden isim, sıfat ve zarf türeten bir ektir. Bu ek Türkçede başlangıçtan beri kullanılan fakat işlevliği zamanla azalan bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+cak/ +cek/ +çak/ +çek” şeklinde kullanılır. Örneklerine çok az rastlanır.

“+CAk” eki genel olarak Cık, Cük küçültme ekinin bir eşi durumunda olup ekin yakın görevini taşır (Ergin 1992:165; Zülfikar 2011:64). Eskiden +cak, +cek’li olan örnekler sonradan +cık, +cik, +cuk, +cük’lü olması, +cık, +cik, +cuk, +cük ekinin +cak, +cek ekinden türemiş olduğunu gösterir¹⁷ (bkz. 1.1.1.13).

Ekin “c”li şekilleri sonradan ortaya çıkmıştır. Ek, Eski Türkçede “+çA” şekliyle kullanılmaktaydı.

İşlevleri:

1. “+CAk” eki sıfatlara gelerek “küçültme, azlık” anlamlarında pekiştirilmiş küçültme sıfatları türetir: *büyücek* (< *büyük+cek*) “az büyük, büyükçe”, *küçücek* (*küçük+cek*) “çok küçük”, *ılıcak* (*ılık+cak*) “az ılık”, *yalıncak* (*yalın+cak*) “çiplak,yalın”, *soğucak* “oldukça soğuk” gibi.¹⁸

¹⁷ Daha geniş bilgi için bakınız. (Ergin 1992:165-166).

¹⁸ “*büyücek, küçücek*” vb. örneklerinin son sesindeki “+k “ ünsüzü ile ekin son sesindeki “+k” ünsüzünün art arda gelmesinden doğan ses uyumsuzluğunu gidermek için kelimelerdeki “+k” sesi düşmüştür (Korkmaz 2014:124; Zülfikar 2011:64).

2. Eklendiği isim soylu kelimelere “*sevgi, acıma, şefkat*” anlamı katarak onlardan yeni isimler türetir: *kuzucak* “sevimli kuzu”, *yavrucak* “sevimli yavru”, *yumurcak* “sevimli, yaramaz çocuk”, *yumrucak, çocucak, kuyucak* gibi¹⁹.

3. Eklendiği isim soylu kelimelerden “yer” isimleri yapar: *Kuyucak, Bulançak* (<*Bulanık+cak*), *Göynücek* (<*Göynük+cek*), *Arıcak, Ulucak* gibi.

4. İsim soylu kelimelerden çeşitli anlamlara gelen “araç, gereç, nesne, hayvan” vb. isim soylu sözcükler türetir: *ayakçak* “merdiven, pedal”, *boyuncak* “gerdanlık”, *demircek* “demirden parmaklık”, *gözcek* “pencere”, *elcek* “el tutacağı”, *kokak* “kolluk”, *böcek* gibi.

5. “-m ve -n” ekleriyle türetilmiş gövdelere gelerek “özel bir amaç veya iş için kullanılan araç, nesne, hayvan” isimleri türetir: *oyuncak, salıncak tapıncak* “tapınılan yer, mabed”, *yapıncak* “soğukta atlara örtülen kebe”, *örümcek, koruncak* “korunmak için kullanılan kap”, *bürümcek*²⁰ “koza biçiminde yumaklanmış iplik” gibi.

6. Eklendiği isim soylu kelimelerden “birlikte, beraberlik, toplu halde hareket etme” anlamlarında yeni zarflar türetir: *evcek, ailecek, köycek* (karş. +CA) gibi²¹.

7. Bazı isim soylu kelimelerden kalıplaşmış isimler yapar: *sağlıcak* (sağ+lık+cak “esenlik, sağlık”, *sevdiçeğim* gibi.²²

8. Eklendiği isim soylu kelimelere “hareketin tarzını gösterme, anlatma, çabukluk, zaman” pekiştirilmiş zarflar yapar: *çabucak* (<*çabuk+cak*), *demincek, şimdicek, tezcek, yalnızca, ancak* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Sağlıcakla kalın dedi umutla gülerek. (YK/BE)

O yaşıta nasıl çabucak kara veriyordu. (HEA/SB)

¹⁹ “kuzucak, yavrucak, yumrucak” vb. kelimelerdeki “+cak” eki “+k” sesinin etkisiyle “+cık” ekinden dönüşmüştür (bkz.,+cık,I.1; Hatiboğlu, 1981:36-37).

²⁰ “bürümcek” kelimesi “ham iplikten dokunmuş ince bez” anlamında kullanılmaktadır (Hatiboğlu 1981:36).

²¹ Halk ağızlarında ve konuşma dilinden yazı diline geçmiş isimlerden pekiştirilmiş zarflar türetir: *çorapcak* “sır, çoraplı olarak”, *doncak* “sır, don ile”, *gömlekçek* “sır, gömlek ile”, *terlikçek* “sır, terlikle”, gibi (Korkmaz 2014:124).

²² “sevdiçeğim, sağlıcak” örneklerinde de “+k” sesinin düştüğü görülür (Hatiboğlu, 1981:38).

Çabucak kaybolmuştu ortadan. (SFA/KA)

Yusuf ***Kuyucak*** 'tan çıkmalı altı sene olmuştu. (SA/KY)

Yavrucak yalvarıyor. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet - Varol, Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. ,Baskı, Ankara, s.161-162.

Bilgegil, M. Kaya (1984) “*Türkçe Dil Bilgisi*”, Dergah Yayınları, s.194, İstanbul.

Bozkurt, Fuat (2017) “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.233.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.53.

Doğan, Enfel (2014) “Türkiye Türkçesinde Addan Zarf Türeten Birleşik Ekler Üzerine”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, vol. 50, pp.11-28.

Emre, A. Cevat (1945) *Türk Dilbilgisi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, s.156-162

Erdem, Mevlüt (2011) “Türkçede Yapım ve Çekim Eklerinin Özellikleri ve Sınırları”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.58, s.71-90, Ankara.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.165-166.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, p. 3351-3369, Ankara-Turkey.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.35-37.

İlhan, Nadir (2009) “Ek+Kök / Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, S.4/8, s.1535-1557, 2009.

Karaağaç, Günay (2012) “*Türkçenin Dil bilgisi*”, Akçağ Yayınları, s.265-266, Ankara 2012.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.124.

Korkmaz, Zeynep (1995) “Türk Dilinde +çA Eki ve bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, s.56, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mıandoab, Nasri Zabeti (2018) “Türk Dilinde Küçültme Kavramı ve Küçültme Ekleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C.22, S.1, s.213-237, April.

Turan, Zikri (2018) “*Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları*”, *Türkbilig*, S.35, s.97-110.

Üstünoğlu, Kerime, vd. (2019) “Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Ardıl Dil Bilimleri Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.8/2, 2019, s.713-725, Türkiye.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.64-65.

1.1.1.12. +CAğIz:

1. İsimden isim türeten “+CAk” ekinin pekiştirme eki olan “+Az > +Iz” ekinin kaynaşmasıyla oluşmuş isimden isim yapan birleşik bir ektir. Bugün yazı dilinde

işlek olarak kullanılan bir ektir. Terim türetmeye elverişli değildir. Türkiye Türkçesinde “+cağız / +ceğiz” şeklinde kullanılır.

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelere “sevgi, acıma, düşkünlük, zavallılık, küçültme” anlamları katark onlardan yeni kelimeler türetir: *adamcağız*, *yavrucağız*, *kızcağız*, *kadıncağız*, *hayvancağız*, *köyceğiz* gibi.

2. İsim soylu kelimelere gelen ekin üzerine iyelik eki getirilerek “+CAğIZ-Im” şeklinde kullanılır: *beycağızım*²³, *efendicağızım*, *kızcağızım* *cancağızım* gibi.

3. “+CAğIZ” eki kimi örneklerde işaret zamirlerine de getirilerek kullanılır: *şuncağız*, *oncağız*, *buncağız* gibi.

Kullanım Örnekleri:

... *çocukcağızın* da elinden bir şey gelir mi ki...(YK/YÖ/)

Adamcağız kırk senelik adetlerinden oluyor...(HEA/SB/)

Adamcağız Nevin’e bakmadan: (SFA/KA/)

*Kızcağızım*la ikimiz ortalarda kaldık! (SA/KY/)

Fahri Beyin anlattığına bakılırsa, çok kibar bir kızcağızmış dedi, ne yapıyor...
(MŞE/AİK/)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet - Varol, Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.233.

²³ Ergin, “*bey+cağız+ı+m*, *effendi+cağız+ı+m*” gibi örneklerde ekin ince sesli kelimelere kalın şeklinin getirildiğini ifade eder (Muharrem Ergin:1992:166).

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve Eklerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.52-53.

Ergin, Muharrem (1992) *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s. 166.

İlhan, Nadir (2019) “Türkçede Kelimelerin Ekleşmesiyle Ortaya Çıkan Ekler”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.75, s.149-162, Yaz.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.124-125.

Korkmaz, Zeynep (1995) “Türk Dilinde +çA Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, s.61, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Mıandoab, Nasri Zabeti (2018) “Türk Dilinde Küçültme Kavramı ve Küçültme Ekleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C.22, S.1, s.213-237, April.

Zülfikar, Hamza (2011) “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 65.

1.1.1.13. +CI / +CU Eki:

İsimden isim yapan bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olarak genellikle “bir işle uğraşma, bir işi meslek olarak yapma” anlamında isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Bu nedenle “meslek eki” diye de adlandırılır: “sıvacı, tatlıcı, arıcı vb. Türkiye Türkçesinde “+cı / +ci / +cu / +cü ; +cı / +çi / +çu / +çü”²⁴ şeklinde kullanılır. Türkçenin eskiden beri kullanılan ve işlekliğini kaybetmemiş eklerindendir. Kullanım alanı oldukça geniştir.

Ek, Eski Türkçede sadece “ç”li şekilleriyle kullanılırken ekin yuvarlak ünlülü şekilleri de yoktur. Eski Anadolu Türkçesinde başlangıçta ekin sadece “ç”li şekilleri

²⁴ Daha geniş bilgi için bakınız.(Ergin 1992:157-159).

vardı: *gözçü, yağmaçı* gibi. Ek, Eski Anadolu Türkçesinde sadece düz ünlü şekliyle kullanılmaktaydı.

İşlevleri:

1. Eklendiği isim soylu kelimelere gelerek “bir işi, bir nesneyi veya bir sanatı kendisine meslek veya sanat edinmiş, o işten geçimini sağlayan, bir işle uğraşma” anlamında isimler türetir: *çiftçi, arıcı, romancı, aşçı, pastacı, kalaycı, sıvacı, tarihçi, badanacı, pazarcı, camcı, üfürükçü, okçu, simitçi* gibi.

2. İsim soylu kelimelere gelerek ismin bildirdiği iş veya durumla ilgili bulunma, kimse anlamı veren isimler türetir: *aracı* “uzlaştırmak için araya getiren”, *erkenci, yolcu, yabancı, öncü, sabahçı, öylenci* gibi.

3. Eklendiği isim soylu kelimelere gelerek “bir iş yerini çalıştıran, sahiplik” anlamında isimler türetir: *davacı, fırıncı, lokantacı, otelci, yatırımcı, hancı, züccaciyeci, mirasçı, halıcı, camcı, kuaförcü, kantinci, oto galerici* gibi.

4. İsim soylu kelimelerden “bir işi görev olarak almış kimse” anlamında yeni kelimeler türetir: *biletçi, çöpçü, karacı, havacı, bekçi (<berk+çi), konuşmacı, odacı, gözçü, kapıcı, topçu* “top kullanan asker sınıfı”, *hizmetçi, aşçı* gibi.

5. Eklendiği isim soylu kelimelere “düşkünlük, aşırı sevme” anlamı katarak onlardan yeni kelimeler türetir: *uykucu, şarapçı, biracı, akşamcı* gibi,

6. İsim soylu kelimelere getirilerek “bir maddeyi üretip satmayı kendisine meslek edinmiş kimse” anlamında yeni kelimeler türetir: *ayakkabıcı, derici, düğmecici, ekmekçi, bağlamacı, mobilyacı, turşucu, oduncu, balcı, köfteci, gelinlikçi* gibi.

7. Eklendiği isim soylu kelimelere “içecek, yiyecek, ilaç vb. çeşitli ihtiyaç maddelerini satmayı kendisine meslek edinmiş kimse” anlamında yeni kelimeler türetir: *sütçü, peynirci, eczacı, sucu, arıcı, künefecici, baharatçı* gibi.

8. Eklendiği isim soylu kelimelerden “yapılan işi bir araca bağlı olarak yürüten kimse anlamında yeni kelimeler türetir: *demirci, makasçı, tornacı, dümenici, kamyoncu, motorcu* gibi.

9. İsim soylu kelimelerden “bir düşüncenin, bir inanışın, bir görüşün taraflarını belirten” sıfatlar türetir: *sezgici, devletçi, maddeci, gerçekçi, halkçı, kaderci, Atatürkçü, akılcı, devrimci* gibi.

10. “Müzik aleti çalan veya onu meslek haline getiren kimse” anlamında yeni kelimeler türetir: *davulcu, zurnacı, çalgıcı, şarkıcı, kemancı, darbukacı, besteci* gibi.

11. Eklendiği isim soylu kelimelerden “bir işi uzmanlık derecesinde yapan” meslek isimleri türetir: *ingilizceci, fransızcaci, matematikçi, tarihçi, fizikçi, yer bilimci, gök bilimci, ruh çözümci, çıkıkçı* gibi.

12. İsim ve sıfatlara gelerek “alışkanlık, huy edinme” anlamlarında alışkanlık sıfatları türetir: *kinici, kumarcı, dedikoducu, alaycı, mızıkçı, inatçı, yaltakçı, beleşçi, dalgacı, kavgacı, maceracı* gibi.

13. “+CI/+CU” eki bazen “+IAr” çokluk ekiyle genişletilmiş olarak eklendiği isme “meslek ve uğraşı” anlamı katan “semt,mahalle, cadde, köy, yeradları” türetir: *Bostancı, Ayrancı, Sütçüler, Yağcılar, Cebeci, Kazancı, Denizciler, Doğancılar* gibi.

14. Eklendiği isim soylu kelimelerden “bir işi kendisine uğraşı yapan kimse” anlamında kelimeler türetir: *oyuncu, türkücü, yorumcu, özleştirmeci, tiyatrocu, operacı, yapımcı, sinemacı, barışçı* gibi.

15. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında Arapça ve Farsça kökenli birkaç ekin yerini almıştır: *kindar = kinici, hesabî = hesapçı, bestekâr = besteci* gibi²⁵.

16. “+CI / +CU” ekiyle kurulan isimlere soyut isim eki olan “+IIk / +IUK” eki getirilerek meslek isimleri türetilir: *koltukçuluk, solculuk, gözcülük, avcılık* gibi (Ergin 1992:157).

Kullanım Örnekleri:

Demirci Haydar Usta yürürken zıncı diye duruverdi. (YK/BE)

Fakat **inatçı** kıza laf anlatamıyordu. (HEA/SB)

Yedi silsilesi **balıkçı**ydı. (SFA/KA)

“**Davacı**yım, kana kan isterim. (SA/KY)

²⁵ Daha geniş bilgi için bakınız. (Banguoğlu 2011:131; Zülfikar 2011:66/40)

Başka yolcu yok...(MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet - Varol, Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Aslan, Özkan (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6/2, s.734-748., Türkiye.

Atalay, Besim (1942) “*Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, s.187.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9.Baskı, Ankara, s.162-163.

Banguoğlu, Tahsin (1966) “Nisbet Sıfatları ve -SEL, -SAL”, *Türk Dili İçin*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, S.III, s.34-43, Ankara.

Bilgegil, M. Kaya (1984) “*Türkçe Dil Bilgisi*”, Dergah Yayınları, s.194, İstanbul.

Bozkurt, Fuat (2017) “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.233-234.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) *Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) *Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.54-55.

Delice, H. İbrahim, (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, s.221-235, Sivas.

Demir, Nurettin (2005) “ -CI / -IcI Ekleriyle Türemiş Kelimelere Katkılar”, *Studia Turcologica Croviensia 10. Turks and Non - Turks, Studies on the History of Liguistic and Culltural Contacts*, s.75-84,Karakau-Polonya

Demircan, Özcan (2010) “-CI Eki Bir Niteleyici Türetir Adlaştırmaz”, *Türk Dili*, S.139, Temmuz-Ağustos, s.1-3.

Erdem, Mevlüt (2011) “Türkçede Yapım ve Çekim Eklerinin Özellikleri ve Sınırları”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.58, s.71-90, Ankara.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s. 157-158.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, p. 3351-3369, Ankara-Turkey.

Gedizli, Mehmet (2012) “+CA Ekinin Yer Adlarındaki İşlevi”, *International Journal Of Human Seciencies / Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, vol. 9, no.2, pp.521-535, Decamber.

Gökdayı, Hürriyet - Sebzecioğlu Turgay (2011) “Türkiye Türkçesinde { -CA } Biçimbiriminin Türleri”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.17, S.58, s.147-172.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları , Ankara, 2004, s.1267-1283.

Karaağaç, Günay (2009) “*Türkçenin Söz Dizimi*”, Kesit Yayınları, s.49, İstanbul.

Korkmaz, Zeynep (2014) *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.125-126.

Korkmaz, Zeynep (1994) “*Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.41-68, Ankara.

Özender, F. Sema Barutçu (2001) “Türkçede Enklitik Edat Üzerine :çI / Çu”, *Kök Araştırmalar: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları, C.III, S.2, s.75-87, Ankara.

Şahin, İbrahim (2007) “Türkçede Yer Adlarının Yapısı Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.32, s.1-14, Erzurum.

Şerifoğlu, Yasin (2015) “Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s.71-78.

Tekin, Şinasi (1966) “Türkçede Kelime Türetme ve İmkanları”, *Türk Dili İçin II., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*:27, Seri: IV, S.A6, Ankara, s.11-14.

Turan, Zikri (2007) “Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeyinde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 24-29 Eylül 2000, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1835-1844.

Turan, Zikri (2018) “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları”, *Türkbilig*, S.35, s.97-110.

Tosun, İsa (2010) “Türkiye Türkçesinde +CA Ekinin Kullanımı ve Anlam Çeşitliliği”, *Turkish Studies*, (5)4, s.1472-1486.

Üstünova, Kerime (2004) “Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.6, s.173-182, Bursa.

Zülfikar, Hamza (2011) “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları”, *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara, s. 65.

Zülfikar, Hamza (2007) “Meslek Adları ve -CI Ekinin Türkçedeki İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Cilt 55, S.1, s.173-218.

1.1.1.14. +Cık / +Cuk Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan “küçültme, sevgi” anlamında isim ve sıfat niteliğinde isim soylu kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “+cık / +cik / +cuk / +cuk; +çık / +çik / +çuk / +çük”

şeklinde kullanılır. Geniş bir kullanım alanı olan işlek bir ektir. Örneklerine çokça rastlanır.

Ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olan “+Cık / +CUk” eki, “-k” ile biten isim ve sıfatlara geldiğinde daha önce gördüğümüz küçültme eklerinde olduğu gibi, ses uyumsuzluğunu gidermek için kelimenin son sesindeki “-k” sesi düşer: *ufacık* (<*ufak*+*çık*), *küçücük* (<*küçük*+*çük*), *alçacık* (*alçak*+*çık*) gibi.

“+Cık / +CUk” eki, Eski Türkçede yoktur. Ergin, ekin Türkçede eskiden beri görülen “+cAk” ekinden türemiş olduğunu ifade eder. Ek, sonradan ortaya çıkmıştır (1992:163-164).

İşlevleri:

1. Eklendiği isim soylu kelimelere gelerek “sevgi, acıma, şefkat” anlamlarında küçültme isimleri yapar: *mehmetçik*, *Ayşecik*, *derecik*, *kadıncık* “zavallı kadın”, *adamcık*, *kuşçuk*, *yavrucuk*, *babacık*, *kedicik*, *kuşçuk*, *tosuncuk*, *toruncuk* gibi.

2. Eklendiği isim soylu kelimelerden küçültme işleviyle “botanik, zooloji, tıp, coğrafya” terimleri, isimleri türetir: *kızılçık*, *kulakçık*, *ketencik* “denizlerde bulunan ince bir keten türü”, *dipçik*, *dağarcık*, *tatarcık*, *tomurcuk*, *karıncık*, *kapakçık*, *ağaççık*, *kesecik*, *karıncık*, *beyincik*, *adacık*, *gelincik* gibi²⁶.

3. İsim soylu kelimelerden yer isimleri yapar: *Ayvacık*, *Yakacık*, *Pazarcık*, *Gölcük*, *Osmancık*, *Kuzguncuk* gibi.

4. Eklendiği isim soylu kelimelerden hastalık isimleri türetir: *hıyarcık* “kasık lenf bezlerinin iltihaplanması”, *kızamıkçık*, *pamukçuk*, *yılancık* “bir tür mikrop lu hastalık”, *arpacık*, *kabarcık* “vücutta oluşan sivilce gibi küçük şişkinlik”, *kurbağacık* “ağız tabanında oluşan içi su dolu küçük ur” gibi.

5. Eklendiği isim soylu kelimelerden “araç-gereç” isimleri türetir: *ayakçık* “cambazların ayaklarına taktığı çubuk”, *kurbağacık* “ayarlanabilir somun anahtarı”, *maymuncuk* “kilit açmaya yarayan sivri araç”,

²⁶ Eklendiği kelimeye küçüklük anlamı katan isim ve sıfatlarıtüreten “+Cık / +CUk” ekinin isim türetme ekine dönüşmesi kalıplaşma aşamasından geçmesiyle mümkün olmuştur: *arpacık* “gözün kenarında çıkan küçük çıban”, *dağarcık* “meşin torba”, *dipçik* “silahın namlu gerisindeki taban bölümü”, *gelincik* “kırmızı yaban lalesi”, *kızılçık* “bir meyve ismi”, *yılancık* “bir hastalık” gibi. (Korkmaz 2014,s.126,252/2.mad.).

6. İsim soylu kelimelere gelerek “aşağılanma, hor görme” anlamında yeni kelimeler türetir: *insancık, yazarcık, adamcık, hocacık, ressamcık* gibi.

7. İsim soylu kelimelere gelerek küçültme işlevinde daha çok sıfat niteliğinde olan terim olarak kullanılan küçültme isimleri yapar: *arpacık (soğanı), köprücük (kemiği), elmacık (kemiği), bardacık (inciri)* gibi.

8. Eklendiği isim soylu kelimelere gelerek ikileme şeklinde de kullanılır: *kadın kadıncık, hanım hanımcık, ufacık tefecik, kargacık burgacık* gibi.

9. “+CIk / +CUk” eki iyelik eklerinden önce kullanılarak kelimeye “sevgi, saygı, şefkat” anlamı katar: *kediciğim, Güldenciğim, babacığim, senin anneciğin, kardeşçiğin, oğulcuğum, halacığim* gibi.

10. “+CIk / +CUk” eki, sıfatlara getirilerek “küçültme, sevgi, şefkat, azlık, abartma” anlamlarında pekiştirilmiş küçültme sıfatları türetir. *az, bir ve dar* sıfatlarına getirildiğinde arada ünlü türemesi olur: *azıcık* “çok az”, *biricik* “tek bir”, *daracık* “çok dar”, *alçacık* “çok alçak”, *buncacık* “bukadarcık”, *sıcacık* “çok sıcak”, *ufacık, gencecik, yavaşçacık, küçücük, yumuşacık, birazcık* gibi.

11. “+CIk / CUk” eki zamirlere getirilerek “yer, yore, yakın olma, hiçlik, yokluk” anlamlarında pekiştirilmiş zamirler türetir: *şuracık* (<şura<şu ara) “hemen şurası”, *buracık* (<bura<bu ara) “hemen burası”, *oracık* (<ora<o ara) “hemen orası”, *kimsecik, kimsecikler, bir şeycik* gibi.

12. Fiil kök ve gövdesine gelerek “azlık, küçüklük” anlamında yeni kelimeler türetir: *yapmacık, gülücük, kabarcık, öpücük, durucuk*²⁷ gibi.

Kullanım Örnekleri:

Onlara azıcık umut verdim. (YK/BE)

*Yeşil gron entarili, kuru ve **ufacık** bir ihtiyar kadın...(HEA/SB/)*

-Olabilir babacığim. (SFA/KA)

*Ah benim talihsiz, masum **yavrucuğum!** (SA/KY)*

Aman hekimler hep öyle söylerler, bir şeycik olmaz. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

²⁷ Hatiboğlu, Anadolu ağızlarında çocukların tay duruşuna “durucuk” dendiğini ifade eder.(Hatiboğlu 1981: s.39).

Akçataş, Ahmet- Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet - Varol, Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Aksan, Doğan (1983) “*Sözcük Türleri*”, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.59

Aslan, Özkan (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6/2, s.734-748., Türkiye.

Aslan, Demir, Sema (2002) “Türkiye Türkçesinde Küçültme ve Pekiştirme Kavramları ve -Cık Eki Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, no:603, s.224-228.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dili Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.164-165.

Bilgegil, M. Kaya (1984) “*Türkçe Dil Bilgisi*”, Dergah Yayınları, s.194, İstanbul.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s. 234.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s. 55.

Delice, H. İbrahim (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, s.221-235, Sivas.

Ediskun, Haydar (1993) “*Yeni Türk Dilbilgisi: Dil Ses Bilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi*”, İstanbul, Remzi Yayınevi, s.113,160.

Emre, A. Cevat (1945) “*Türk Dilbilgisi*”, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, s.156-162

Ercilasun, Ahmet Bican (2000) “*Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.41-47, Ankara.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s. 163-165.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, p. 3351-3369, Ankara-Turkey.

Gedizli, Mehmet (2012) “+CA Ekinin Yer Adlarındaki İşlevi”, *International Journal Of Human Sciences / Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, vol. 9, no.2, pp.521-535, December.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.37-41.

İlhan, Nadir (2019) Türkçede Kelimelerin Ekleşmesiyle Ortaya Çıkan Ekler, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.75, s.149-162, Yaz.

Karaağaç, Günay (2009) “*Türkçenin Söz Dizimi*”, Kesit Yayınları, s.49, İstanbul.

Kononov, Andrey Nikolayevich (1969) “İsimlerin ve Sıfatların Küçültme Şekilleri ve Söz Yapımı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1968, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.81-88

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.126-127.

Korkmaz, Zeynep (1995) “Türk Dilinde +çA Eki ve bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, 12-84, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Miandoab, Nasri Zabeti (2018) “Türk Dilinde Küçültme Kavramı ve Küçültme Ekleri” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 22,1 (2018) 213-237, April.

Şahin, İbrahim (2007) “Türkçede Yer Adlarının Yapısı Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.32, s.1-14, Erzurum.

Turan, Zikri (2018) “*Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları*”, *Türkbilig*, S.35, s.97-110.

Üstünova, Kerime, vd. (2019) “Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Ardıl Dil Bilimleri Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.8/2, s.713-725, Türkiye.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.68-71.

1.1.1.15. +CII /+CUI Eki:

1. Ünlü ve ünsüz uyumlarına uyan isimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek isim veya sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Vurgulu az işlek bir ektir. Kullanım alanı çok dardır. Türkiye Türkçesinde “+cıl / +cil / +cul / +cül; +cıl / +çil / +çul / +çül” şeklinde kullanılır.

“+CII / CUI” ekinin daha geniş anlatımı Anadolu ağızlarında mevcuttur: *avcıl* “avını iyi avlayan”, *anacıl* “anaya babaya düşkün”, *yaşçıl* “nemli”, *verimcil* “vermeye gönüllü” gibi daha pekçok örnek verilebilir (Zülfikar 2011:71-72; Banguoğlu 2011:165). +cıl ekinin anlatımı Fransızca -phile (seven) anlamına yakındır (Banguoğlu 2011:166). ‘Asil’ anlamında *soycul*, *öncül* terimi ve ‘fonetik’ karşılığı olarak önerilmiş olan *seçil* kelimesi anlam bakımından ekin görevinden uzaklaşmıştır (Zülfikar 2011:71).

İşlevleri:

1. Eklendiği isim soylu kelimelere “alışkanlık, düşkünlük, bir şeyi seven, bağımlılık, yakınlık” anlamı katan sıfatlar türetir: *adamcıl*, *avcıl*, *anacıl*, *bencil*, *babacıl*, *boğazcıl*, *erkekçil*, *ödevcil*, *barışçıl*, *çağcıl*, *sesçil* gibi.

2. Eklendiği isim soylu kelimelerden “ismin gösterdiği ortamda yaşamayı, yetiştirmeyi seven” bitki ve hayvan isimleri türetir: *çamurcul*, *ılıkçıl* “ılık ortamda yaşayabilen” *batakçıl* “bataklıklarda yaşayan, yetişen hayvan ya da bitki”, *kancıl* “kanda yaşayan asalak”, *gölgecil* “gölgede yatişen ya da gölgeyi seven”, *tuzcul*, *kireççil*, *kurakçıl*, *tuzcul*, *çalıcıl*, *nemcil*, *sucul*, *yosuncul*, *çürükçül* gibi.

3. +CII / CUI” eki hayvan (özellikle kuş ismi) ve bitki isimlerine gelerek bitki ve hayvanları yemesini seven, yemeye düşkünlük gösteren, onlarla beslenmeye alışkın hayvan isimleri türetir: *balıkçıl, böcekçil, yosuncul, toprakçıl, tavşancıl* “tavşan avlayan bir tür büyük kuş”, *arıcıl, sinekçil, balcıl, kurtçul, otçul, etçil, yılandıl* gibi.

4. Eklendiği isim soylu kelimelerden “meyilli olma, eğimli olma”, anlamında isim ve sıfatlar türetir: *alımçıl, verimçil, olumcul, ölümcül, kötücül, iyicil, öncül* gibi.

5. Eklendiği isim soylu kelimelerden “benzerlik, gibilik, azlık” anlamı taşıyan isim ve sıfat türetir: *akçıl* “beyazımsı, ak gibi”, *gökçül* “mavimsi, mavi gibi”, *kırçıl* “kırlaşmış gibi”, *tarakçıl, taşçıl* gibi.

6. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bitki ve hayvan gruplarını gösteren terimler yapılmıştır: *böcekçiller* “böcekle beslenen bitki ve hayvankar”, *otçullar* “otla beslenen hayvanlar grubu”, *etçiller* “eyle beslenen hayvanlar grubu” gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Şaraplar bileyici babanın **kırçıl** saçlarından akıyordu.* (SFA/AVBY 10)

*Ferdiyetçi liberalizm, “ben” ve “biz” arasındaki dâvada, birincinin müdafaasını yaptıkça, bugünkü sosyal huzursuzluğun temelindeki **bencilliğin** çatlağını genişletti.* (PS/MNK)

*Aslına bakılırsa kocamdan daha **insancıl** ve makul...*(OP/BAK)

Kaynakça:

Akçataş , Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June

Aslan, Özkan (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6/2, s.734-748., Türkiye.

Balyemez, Sedat (2015) “+CA Eki Sıfatın Anlamını Güçlendirir mi?”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(3), s.899-917.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.165-166.

Banguoğlu, Tahsin (1957) “Türk Grameri İçin Monografiler:II- Türkçede Benzerlik Sıfatları”, *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı Belleten*, Türk Dil Kurumu Yayınları, S.5, s.13-27

Bilgegil, M. Kaya (1984) “*Türkçe Dil Bilgisi*”, Dergah Yayınları, s.194, İstanbul.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.234.

Çiftçi, Selcen, “Türkiye Türkçesinde Benzerlik İşleviyle Kullanılan Ekler”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 9, no. 26, pp.189-210, April.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.55-56.

Delice, H. İbrahim, (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, s.221-235, Sivas.

Eker, Süer (2003) “*Çağdaş Türk Dili*”, Grafiker Yayınları, s.278, Ankara.

Ercilasun, Ahmet Bican (2000) “Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.41-47, Ankara.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.175-176.

Gencan, Tahir Nejat (1979) “*Dilbilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.200-201, Ankara.

Gülensoy, Tuncer (2007) “*Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlere Köken Bilgisi Sözlüğü*”, Türk Dil Kurumu Yayınları:911, s.202, Ankara.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları , Ankara, s.1267-1283.

Güngördü, Erol (2002) “İsimden Fiil Türeten +çı-/+çi- Eki ve Gelişmiş Şekilleri”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.22, S.3, s.171-182, Ankara.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.55-57.

Hatiboğlu, Vecihe (1974) “Türkçedeki Eklerin Kökeni”, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, c.XXIX, S.268, s.331-340, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

İlhan, Nadir (2019) Türkçede Kelimelerin Ekleşmesiyle Ortaya Çıkan Ekler, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.75, s.149-162, Yaz.

Karaağaç, Günay (2016) *Türkçenin Dilbilgisi*, Akçağ Yayınları,s.274, Ankara.

Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1966) “Kelimedeki Mâna Değişikliği ve Bir Ek”, *Türk Dili İçin I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, S.A5,s.149-153, Ankara.

Kononov, Andrey Nikolayevich (1969) “İsimlerin ve Sıfatların Küçültme Şekilleri ve Söz Yapımı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1968*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.81-88

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.127.

Korkmaz, Zeynep (1995) “Türk Dilinde +çA Eki ve bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, 12-84, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özçelik, Sadettin (2004) “Türkiye Türkçesinde Benzetme-Benzerlik Kavramları ve Bu Kavramları Sağlayan Ekler Üzerine”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, S.17, s.143-154.

Özdemir, Emin (1968) “Öz Türkçe: İşlekleşen Yapım Ekleri”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XIX, S.205, s.62-64, Ankara.

Özdemir, Emin (1971) “Öz Türkçe: -maç/-meç Eki”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XXIV, S.239, s.382-383, Ankara.

Özdemir, Emin (1973) “*Terim Hazırlama Kılavuzu*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.53, Ankara.

Şerifoğlu, Yasin (2015) “Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s.71-78.

Tietze, Andreas (2002) “*Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı*”, Simurg Kitapçılık Yayıncılık ve Dağıtım, s.97, İstanbul.

Üstünoğlu, Kerime, vd. (2019) “Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Ardıl Dil Bilimleri Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.8/2, s.713-725, Türkiye.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.71-72.

1.1.1.16. +CIn / +CUn Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek isim soylu kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “+cin / +cın / +cun / +cün; +cın / +cın / +cun / +cün” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ektir. Örneklerine çok az rastlanır.

“+CIn / +CUn” eki, işlev olarak “+CII / +CUI” ekine benzeyen vurgulu bir ektir. Aynı türden isimlerin son seste “-l > -n” ses değişimine uğramış izlenimi vermesi isimlerin anlamca birbirine karıştırılmamasından kaynaklanır: *balıkçın*, *bıldırçın* gibi (Korkmaz 2014:127).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden ses değişimlerine uğramış isim ve sıfat olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *ikircin* / *ikircim* “kararsızlık”, *tokuncun* / *tokuncum* / *dokuncun* “ot veya ekin yığını; dokuztaş oyunu; çizgili sayak kumaş”, *hırçın*, *yalçın* gibi.

2. İsim soylu kelimelerden “araç, gereç” isimleri türetir: *ayakçın* “dokuma tezgahında ayaklık”, *örcün* “iple örülmüş merdiven”, gibi.

3. İsim soylu kelimelerden “kuş” isimleri türetir: *balıkçın*, *güvercin*, *kaşıkçın*, *çamurcun* “göllerde ve bataklık yerlerde yaşayan bir cins ördek”, *bayırcın* “bir cins tarla kuşu”, *bıldırcın* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Bu şahinle bir günde yüz tane turaç, üveyik, **bıldırcın**, ibibik....* (YK/BE)

*Sabırsız, âdetâ **hırçın**:* (HEA/SB)

*Kant’ın **güvercini** daha ileri gitmiş:* (SFA/ KA)

*Karanlıkta, yüzünü görmediğim biriyle konuşmak değildi beni **hırçınlaştıran**...*
(OP/BAK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları”, 9., Baskı, Ankara, s.166.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.56.

Doğan, Enfel (2014) “Türkiye Türkçesinde Addan Zarf Türeten Birleşik Ekler Üzerine”, *ÜEF Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, vol. 50, pp.11-28.

Güngördü, Erol (2002) “İsimden Fiil Türeten +çı-/+çi- Eki ve Gelişmiş Şekilleri”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.22, S.3, s.171-182, Ankara.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.57.

Kononov, Andrey Nikolayevich (1969) “İsimlerin ve Sıfatların Küçültme Şekilleri ve Söz Yapımı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1968*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.81-88.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgis*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.127.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.75-76.

1.1.1.17. +dAk (<+dA-k) Eki:

Fiil türeten “+da” ekine “-k” fiilden isim türeten ekin birleşmesiyle oluşan bu isimden isim yapım eki birleşik bir ek olup genellikle ses yansımali kelimelerin kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim, sıfat ve zarf yapan birleşik bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+dak / +dek”²⁸ şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ek olduğundan örneklerine çok az rastlanır.

“+dAk” ekinin, halk ağzında geniş bir kullanım alanı vardır: *bıcıldak* “küçük çocuk”, *cırıldak* “gürültücü”, *çağıldak* “çağlayan”, *kırırdak* “yumuşak kemiksi madde” gibi (Zülfikar 2011:78).

İşlevleri:

1. Bazı isim soylu kelimelerde kalıplaşmış olarak yer alır: *bingıldak*, *çekirdek*, *kıkırdak* gibi.

2. İsim soylu kelimelerden “nesne, araç, gereç” isimleri türetir: *ışıldak*, *fırıldak*, *pırıldak*, *cingıldak* “bir çeşit tahterevalli”, *donguldak* “hayvanlara takılan, kalın saçtan yapılmış çingirak, çan” gibi.

3. İsim soylu kelimelerden isim, sıfat, zarf olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *fıkırdak*, *çakıldak* “koyun, keçi gibi hayvanların kuyruk altlarındaki kıllara

takılan pislik”, *bögürdek*, *yapıldak* gibi.

4. İsim soylu kelimelerden “işitme duyusuna dayanan, ses taklidi bir hareketin sonucunu bildiren” isimler türetir: *şıkırdak*, *şakırdak*, *çıtırdak* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Çekirdekler. (YK/BE)

Her esen rüzgarla dönen fırıldak. (HEA/SB)

... boğuk seslenişi, boynundaki çingırağı vardı. (SFA/KA)

²⁸ Hatiboğlu, “+dAk”ekini “-k” başlığıyla ela alır: “-da” ekiyle kurulmuş eylem gövdesinden isim kurar,açıklamasında bulunur (Hatiboğlu 1981:81/-k I. 3.).

Mingeryalı iffetsizlerin, fıkırdak Abazaların ve... (OP/BAK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.167.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık”, İstanbul, s.59.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.81.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.128.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.77-78.

1.1.1.18. +dAki (< +da+ki):

“+da” bulunma durum ekiyle, “+ki” aitlik ekinin birleşmesiyle oluşan “+daki (<+da+ki)” eki birleşik bir ek olup isimden isim ve sıfat türeten bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+daki / +deki / +taki / +teki”²⁹ şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olup örneklerine çokça rastlanır.

Ek, yalın “+ki”³⁰ veya “+daki” biçimiyle, eklendiği kelimenin anlamında bir değişiklik yapmadan isimler arasında geçiciliği ve aitlik bağı kurduğu için çekim eki niteliğindedir: *önceki, şimdiki, evdeki* gibi. Diğer yandan da kendinden sonra isim çekim ekleri alabildiği (*okuldaki+n+I, okuldaki+n+de*) ve sıfat görevinde kullanılabilen isimler yaptığı için yapım eki niteliği kazanmıştır: *bahçedeki* (çiçek), *alttaki* (kazak) gibi. Bu iki özellikten dolayı, eki hem çekim ekleri hem de yapım ekleri arasında gösterme gereği duyulmuştur (Korkmaz 2014:128; Ergin 1992:161-163).

²⁹ “+dAki” ekini, Hatiboğlu, Banguoğlu ve Ergin “+ki” eki başlığı altında ele almışlardır (Hatiboğlu 1981:84/I.4.; Banguoğlu 2011:184-185; Ergin 1992:161-163).

³⁰ Daha geniş bilgi için bakınız (Ergin 1992:161-163).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden niteleme sıfatı olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *bahçedeki* (çiçek), *uzaktaki* (insanlar), *sınıftaki* (çocuk), *baştaki* (toka), *sokaktaki* (lamba) gibi.

2. İsim soylu kelimelere gelen “+dAki” ekinin üzerine isim çekim ekleri getirilerek de kullanılır: *okuldaki+n+de*, *evdeki+n+e*, *alttaki+n+i çantadakiler* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Süleyman Kahya koyağın yamacındaki kırmızı çakmaktaşı kayanın...(YK/BE)

... Padişah’a ve onun etrafındaki büyükler râciydi. (HEA/SB)

Olsa bile ne kedisi, ne de evdekiler dedikodudan yıllardı. (SFA/KA)

Oradakilerden birkaçı, işi derhal çıktılar ve Hacı Ethem kendi kendine: (SA/KY)

Yerdeki halıları beğendim, oldukları yerde kalacaklar. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Çiçek VAROL (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Atabay, Neşe; Kutluk, İbrahim; Özel, Sevgi (1983) “*Sözcük Türleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.118-119.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9., Baskı, Ankara, s.184.

Baydar, Ertane Sema Arzu - BAYDAR, Turgut (2006) “+ki Eki Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Cilt.52, S/2, s.31-48.

Bozkurt, Fuat (2000) *Türkiye Türkçesi*, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, s.35-36.

Demirci, Metin; Dinçaslan, M. Fatih (2015) “+ki Eki ve +DAki Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, *International Journal of Language Academy*, v.3, s.322-339.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.161-163.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.84.

Kahraman, Tahir (2011). “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri”, *Türk Gramerinin Sorunları (Bildiriler), (Birleştirilmiş 1. Baskı)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.400,407.

Karaağaç, Günay (2013) “*Türkçenin Dil bilgisi*” (2. Baskı), Ankara:Akçağ Yayınları, s.423.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.128.

Korkmaz, Zeynep (2000) “*Gramer Terimleri Sözlüğü*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.14.

Öztürk, Rıdvan (2011) “Yapım Eklerinin Nitelikleri, Sınırları İşlevleri ve Sorunları”, *Türk Gramerinin Sorunları (Bildiriler) (Birleştirilmiş 1. Baskı)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.434.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.78.

1.1.1.19. +Dam (< +da-m):

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim soylu kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “+dam / +dem / +tam / +tem” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından kullanım alanı çok dardır.

Eski Türkçede sayılı kelimeler üzerinde kullanılan ek, Türkiye Türkçesinde ölü ek durumuna düşmüştür. Eki canlandırmak için Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bazı türetmeler yapılmıştır: *erdem*, *yöntem*, *yordam* gibi (Korkmaz 2014:46).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden isim, sıfat olarak kullanılabilen kelimeler türetilir: *saydam*, *öktem* “gururlu”, *yıldam* “her yıl doğuran” gibi.

2. İsim soylu kelimelerden soyut anlamlı isimler, terimler türetilir: *erdem* “iyilik, fazilet”, *gündem* “günlük”, *yordam* “yetenek, yatkınlık”, *yöntem* “metod, usul” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Yolu yordamı? dediler. (YK/BE)

*Kuyucaklı Yusuf, **erdemleri** ve kusurlarıyla, bir yönetim... (SA/KY)*

*Eniştem Frenk üstatlarının **yöntem**lerinden ilhamla, nakkaşa karışıyor olmalıydı: (OP/BAK)*

*Daha sonar uzun, **saydam** kırmızı bir yılan olacağım. (YK/YÖ)*

*Söylev üstüne söylev verirsiniz, **gündem** müzakere edersiniz... (SFA/AVBY)*

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.168.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.59.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.58.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.128.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Tür Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.78.

1.1.1.20. +DAş:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek isim veya sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “**+daş / +deş / +taş / +teş**” şeklinde kullanılır. Eski Türkçeden beri kullanılan ek, az verimli olmakla birlikte isim yapmakta işlevliğini daima korumuş olup örneklerine çokça rastlanan bir ektir.

“+DAş” eki daha çok kalın ünlülü kelimelere gelir fakat kimi örneklerde uyum dışına çıkmıştır: *dindaş, denктаş, emekтаş, meslekтаş* gibi. Eski Türkçe ve Eski

Anadolu Türkçesinden bu yana ünlü ve ünsüz uyumlarına giren bir ektir. Ek, Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında daha fazla işleklik kazanmıştır (Korkmaz 2014:128; Zülfikar 2011:79; Ergin 1992:168). Terimleşmede de bu ek çoğu zaman Farsça “hem- ön ekiyle”, Fransızca “co- (con-, com-, col-)”, Arapçanın mutafail sıfat fiillerini karşılamaktadır (Banguoğlu 2011:170).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden “eşitlik, ortaklık,bağlılık” ifade eden isim, sıfat türetir: *adaş* (<*ad+daş*), *anlamdaş*, *arkadaş*, *kökdeş*, *sesteş*, *sırdaş*, *kardeş* (<*karındaş*)³¹, *türdeş*, *yurttaş*, *toplumdaş*, *ırktaş*, *zamandaş*, *düşündeş* “hemfikir” gibi.

2. “+DAŞ” ekiyle yapılan isim gövdelerine “+lık” eki getirilerek yeni isim ve terimler türetilir: *sesteşlik*, *çağdaşlık*, *duygudaşlık*, *özdeşlik*, *soydaşlık*, *işteşlik* gibi.

3. Kimi kişi isimlerinde geçer: *Arkadaş*, *Yurttaş*, *Çağdaş*, *Özdeş* gibi.

4. “+DAŞ” ekinin halk ağızlarında kullanılan örnekleri de var: *ayaktaş* “suç ortaklığı”, *koldaş* “bir işi birlikte yapan kimseler”, *yaştas* “yaşıt”, *uydaş* “kolay ulaşılabilen” gibi.

Kullanım Önekleri:

Güzel yıldız, bu sefer yoldaşınla buluştuğunu göreyim. (YK/BE)

Kardeş gibi sevdiği Hilmi 'yi Sabiha Hanım 'ın odasında görecekti. (HEA/SB)

Eskiden, ta eskiden beri böyle, çağdaşlarının ahlak telakkilerine... (SFA/KA)

... düşünceye mecbur olmamak için annesiyle arkadaşlık ediyor, fakat Hilmi Beylere gitmek istemiyordu. (SA/KY)

Bugünlerde o, Abdülkerim 'le anlaşmış,bağdaşmış görünüyor. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

³¹ Banguoğlu “+DAŞ” ekinin *karın+da eş* > *karın+daş* gibi birleşik yapıli kelimeden gelebileceğini ifade etmiştir (Banguoğlu 2011:170).

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet - Çiçek VAROL (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Aslan, Özkan (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6/2, s.734-748., Türkiye.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.169-170.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatı)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.233.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevleri Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.61-62.

Delice, H. İbrahim, (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, s.221-235, Sivas, 2000.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.167-168.

Erdem, Mevlüt (2011) “Türkçede Yapım ve Çekim Eklerinin Özellikleri ve Sınırları”, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.58, s.71-90, Ankara.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.58-59.

İlhan, Nadir (2019) “Türkçede Kelimelerin Ekleşmesiyle Ortaya Çıkan Ekler”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.75, s.149-162, Yaz.

İlhan, Nadir (2009) “Ek+Kök / Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, S.4/8, s.1535-1557, 2009.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.128.

Özdemir, Emin (1968) “Öz Türkçe: İşleklenen Yapım Ekleri”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XIX, S.205, s.62-64, Ankara.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.79-80.

1.1.1.21. +dİrIk / +dUrUk (<dUr-Uk):

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim soylu kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “+dırık / +dirik / +duruk / +dürük” şeklinde kılınılır. İşlek olmayan bir ektir. Örneklerine çok az rastlanır.

Bu ek “l, r” gibi akıcı sesler ile -n sesinin son seste yer aldığı kelime ve gövdelerine geldiği için ekin “-tirik (-tırık, -turuk, -türük)” şeklini gösteren örneklerine rastlanmamıştır. Ancak son sesi sert ünsüzle (ş, h, p, t, k, ç, f, s) biten sözlerden sonra bu biçimi kullanılabilir (Zülfikar 2011:82).

İşlevleri:

“+dİrIk / dUrUk³²” eki “-n, -l” ünsüzleriyle biten insan ve hayvanların organ adlarına gelerek “tutan, durduran, benzetme” anlamında işin yapılmasını sağlayan “araç, gereç, aygıt) isimler türetir: *boyunduruk* “boyna takılan araç”, *çiğindirik* “omuzluk, sırt örtüsü”, *burunduruk*³³ “burun kıskacı, burunluk”, *cibindirik* “sineklik”, *eğindirik* “sırt örtüsü, çul”, *dişindirik* “gem”, *gömüldürük* “atın boynundan aşındırılıp kolanına bağlanan kayış”, *oğulduruk* “döl yatağı”, *sakandırık / sakaldırık* “başlığın çene altından geçirilerek bağlanan bağ kısmı” gibi.

³² Hatiboğlu, “*dırık/duruk*” ekini görev bakımından daha çok, bağımsız bir sözcüğe benzetmektedir: *boyunduruk, dişindirik, sabunduruk* benzeri sözcükler birleşik sözcük olabilir. Buna göre “*duruk*” sözcüğü “*durtutan, tutan*” anlamlarında kullanılmıştır (Hatiboğlu 1981:62).

³³ Banguoğlu bu eki, “-*duruk*” durmak fiilinden “*tutan*” anlamında bir birleşenden gelmekte olmalıdır, şeklinde açıklamıştır (Banguoğlu 2011:170).

Kullanım Örnekleri:

Bu sefer kendimi başdöndürücü bir şehvetin boyunduruğuna girmiş değil...(OP/BAK)

*Kağnı kazığı gibi, **boyunduruğa** bağlanıp iki öküzün ara yerinde...*(KT/RYK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.170.

Bozkurt, Fuat (2017) “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.235.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.74.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.176.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.62.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.128-129.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.82.

1.1.1.22. +dİz / +dUz Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim soylu kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “+dız / +diz / +duz / +düz” şeklinde kullanılır. İşlek olmadığından kullanım alanı çok dardır.

İşlevi kesin olarak bilinmeyen ölü bir ektir. Eski Türkçeden daha eski döneme ait bir ek türü olduğu sanılmaktadır. (Korkmaz 2014:129).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden “gökcismi, hayvan, madde” isimleri yapar: *gündüz, kunduz, yıldız, yaldız* “eşyaya altın ya da gümüş görünüşü vermede kullanılan madde” gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Bir gece, bir **gündüz** Sultan Karı kuşlar gibi çığırarak can verdi.* (YK/BE)

*Kızın yanakları al al gözleri birer **yıldız** gibi.* (HEA/SB)

*Boynuz isterse **yaldız**lısını takar* (SFA/ KA)

*Yalnız, gökyüzündeki **yıldız**lardan çayın dibindeki çakıllara...* (SA/KY)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve Eklerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.74.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.62.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.129.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.83.

1.1.1.23. +gil, +giller:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim soylu kelimeler türetir. Konuşma dilinde ve halk ağızlarında çok kullanılan bu ek bilhassa ağızlarda çok işlek durumdadır. Türkiye Türkçesinde “**+gil, +giller**”³⁴ şeklinde kullanılır.

Ek, ünlü ve ünsüz uyumlarına uymadan tek şekilli olarak kullanılır. Genellikle yazı dilinde “+lAr” çokluk eki bu ekin yerine kullanılır: *annemler, dedemler, teyzemler* gibi.

³⁴ Ergin, bu eki “-ğıl / -gil / -gul / -gül ; -kıl / -kil / -kul / -kül” şeklinde ele alır. İşlek olmayan bir ek olup ilgi ifade eder: *kır-kıl, iç-kil, dört gül* “dört köşeli” örneklerinde bu ek var. Aynı zamanda “gil” şeklinden söz eder (Ergin 1992:178).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelere “şahıs, akrabalık, unvan” isimlerinden sonra gelerek o şahıs ve akrabaların bağlarını gösteren “aile, grup, familya” isimleri yapar: *Ahmetgil, Savcıgil, Hacıgil, Fatmagil, Dijlegil, Rebergil, Haticegil, kaymakamgil* gibi.

2. İsim soylu kelimelerde iyelik eki almış akrabalık isimlerinden “aile” anlamı veren isimler türetir: *anamgil, babamgil, baldızımgil, akrabamgil, dedemgil* gibi.

3. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında “botanik ve zooloji” alanına giren bitki ve hayvan ailelerini gösteren terimler türetir: *abanozgiller, baklagiller, zambakgiller, ayıgiller, turunçgiller, kedigiller, buğdaygiller* gibi.³⁵

Kullanım Örnekleri:

*Bana Şakir **Beygillerin** bugünlerde biraz işkilli olduklarını çıtlattı. (SA/KY)*

*Şarabı **Hayrigillerden** alırsın. (KT/RYS)*

Nevinlerin kurmak istediği tiyatrosuysa bu kalabalığa pek...(SFA/KA)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet - Çiçek Varol (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve Eklerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.77-78.

Delice, H. İbrahim (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, s.221-235, Sivas, 2000.

Demirtaş, Ahmet (2006) “Türkiye Türkçesinde Mensubiyet Bildiren -gil Eki Üzerine”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.9, s.70-77, Çorum.

³⁵ “hınzırıyye, düccacıyye” gibi pekçok doğu kökenli terim, “-giller” ekiyle Türkçeleştirilmiştir: *domuzgiller, tavukgiller* gibi (Zülfikar 2011:91).

Ercilasun, Ahmet Bican (2000) “*Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi*”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1999, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.41-47, Ankara.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.247.

Ersoy, Feyzi (2007) “*+gil Eki Üzerine*”, *Dil Araştırmaları*, S. 1, s. 21-29, Ankara.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1267-1283.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.129.

İlhan, Nadir (2019) “Türkçede Kelimelerin Ekleşmesiyle Ortaya Çıkan Ekler”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.75, s.149-162, Yaz.

Yalçın, Süleyman (2021) “*+gil* Eki Üzerine Etimolojik Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRK LAD)*, Cilt.5., S.1., s.1-12.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.90-91.

1.1.1.24. +Ik / +Uk Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup genellikle “+Ir” ekiyle kurulmuş ikincil köklere gelerek küçültme anlamında isim ve sıfat yapan bir ektir.: *gıcırık, ortak, kıtırık* gibi. İşlek olmayan bir ek olup örneklerine çok az rastlanır. Türkiye Türkçesinde “+ık / +ik / +uk / +ük / +k³⁶” şeklinde kullanılır.

İşlevleri:

1. “+Ik / +Uk” eki “+Ir” ekiyle biten ve ikincil biçimler ismi verilen kelimeler üzerine gelerek “küçültme” anlamında isim ve sıfatlar türetir: *çıkırık* (< *çıkır-ık*), *gıcırık, kıtırık, çıtırık* gibi.

³⁶ Ergin bu eki “-k,-k” şeklinde ele alır. Ekin benzerlik ifade ettiğini, dile getirir : *top-u-k, kov-u-k* (< *kovı-k*), *kab-u-k, bebe-k* gibi (1992:177).

2. İsim soylu kelimelerden tabiat seslerine dayanan “ır-ık” biçiminden terimler türetir: *püskürük* gibi.

3. İsim soylu kelimelerden “*varlık, nesne, bölüm*” anlamlı isim ve sıfatlar türetir: *ortak, bebe > bebek, kap > kab+u+k, top > top+u+k* gibi.

4. Anadolu ağızlarında kullanılan bir ektir: *mızırık* “yavaş iş yapan”, *çıtırık* “kavgacı”, *kıtırık* “azıcık, küçücük parça”, *şıpırık* “yaş çubuk” gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Keçi derisinden, ince elenmiş çam **kabuklarına** bulanmış...(YK/BE)*

*Ve bu ebediyette Osmanla **ortak**.(HEA/SB)*

*Çizmeleri **topuklarına** kadar çamura batıyor ve...(SA/KY)*

*Şaştım, ipekli **bebek** gömlekleri dikmiş! (MŞE/AİK)*

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Çiçek Varol (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Bilgegil, M. Kaya (1984) “*Türkçe Dil Bilgisi*”, Dergah Yayınları, s.194, İstanbul.

Buran, Ahmet (1996) “-Ik Ekinin Anadolu Ağızlarında Kullanılışı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1994*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 11-18, Ankara.

Çotuksöken, Yusuf (2011) *Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.59.

Ergin, Muharrem (1992) *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.177.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, p. 3351-3369, Ankara-Turkey.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.129.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.94-95.

1.1.1.25. +ıl / +ul Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup ses yansımali kelimelerin kök ve gövdelerinden ikincil biçimler oluşturan isim, zarf yapan bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+ıl / +il / +ul / +ül” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ektir. Örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelere gelerek ikincil biçimler oluşturan isim gövdelerinden isim ve fiiller türetir: *şırıldamak, pırıldamak, gürüldemek* gibi.

2. İsim soylu kelimeler den ikileme biçiminde yansıma kökenli zarflar türetir: *gürül gürül* (ak-), *harıl harıl* (çalış-), *horul horul* (uyu-), *pırıl pırıl* (yan-), *şırıl şırıl* (şırıl-da-), *tiril tiril* (titre-), *zırıl zırıl* (ağla-), *mırıl mırıl, fırıl fırıl* gibi.

Kullanım Örnekler:

Suyun sesi kesildi mi, çağltısı, şırıltsı...(YK/BE)

Sayıklar gibi hasta mırıldandı:(HEA/SB)

Tiril tiril titriyordu.(SFA/KA)

...arkaya doğru atılan fesi ile pırıl pırıl parlıyordu. (SA/KY)

...diye dualar mırıldanıyordu. (YK/YÖ)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Varol Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.92.

Ediskun, Haydar (1966), “-el, -il, -sel Ekleri Üzerine”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XV, S.179, s.1012-1019, Ankara.

Ediskun, Haydar (1966), “Yine -el, -il, -sel Ekleri Üzerine”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XVI, S.184, s.264-272, Ankara.

Gülsevin, Güner (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1267-1283.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.129.

Korkmaz, Zeynep (1995) “Türkçede -’l eki (-al/-el, -ıl/-il, -ul/-ül, -sal/-sel) I”, *Türk Dili* S.181 (Ekim 1966), s.24-32; *Dilbilgisi Sorunları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1972, s.72-83; *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.133-138.

Korkmaz, Zeynep (1995) “Türkçede -’l eki (-al/-el, -ıl/-il, -ul/-ül, -sal/-sel) II”, *Türk Dili* S.187 (Nisan 1967), s.514-519; *Dilbilgisi Sorunları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1972, s.84-95; *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 139-144.

Omuralieva, Aksaamai (2020) “Türkiye Türkçesinde Ses Yansımali Fiillerin Yapısı”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, s.141-155.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.94-95.

1.1.1.26. +In / +Un Eki:

İsim kök ve gövdelerine gelerek isimden isim, zarf türeten vurgusuz bir yapım ekidir. Türkiye Türkçesinde “+in / +in / + un / +ün” kullanılır. Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesindeki vasıta durum eki olup çoğu kelimede kalıplaşmıştır. İşlek bir ek değildir. Örneklerine az rastlanır.

İşlevleri:

1. İsim ve sıfatlardan zaman zarfları türetir: *ansızın, kışın, ilkin, demin, yazın, gündüzün, baharın, demin, ilkin, değin, güzün* gibi.

2. Eklendiği isim ve sıfatlardan “zarf ve edat” türetir: *üstün, kışın, örneğin*³⁷ gibi.

³⁷ “*Örneğin*” kelimesinde geniş anlamda canlandırma isteği var. Fakat, bu ek şekilce ilgi durumu ekiyle karıştığı için canlandırılmaya elverişli değildir (Korkmaz 2014:181).

3. “+In / +Un” ekiyle genişletilmiş isim ve sıfatlardan ikileme yoluyla “tarz zarflar” türetir: *azın azın* “azar azar”, *birin birin* “birebir”, *için için* “içten içe”, *kıçın kıçın* “geri geriye”, *kıyın kıyın* “kıyısını takip ederek”, *ucun ucun* “zorlukla”, *ardın ardın* “geri geri” gibi.³⁸

4. “+In / +Un” eki “+sIz / +sUz” yokluk ekinden sonra gelerek de “tarz zarfları” türetir: *ansızın*, *durmaksızın* gibi (bkz. 1.1.1.49).

5. İsim soylu kelimelerden tabanla kalıplaşmış olarak “organ” isimleri” türetir: *boyun*, *eğin* “sırt, arka”, *karın*, *koyun*, *oyun* gibi.

6. İsim soylu kelimelerden sıfat olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *çetin*, *serin*, *uzun*, *yakın*, *tekin*, *bağın* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Biz, **kışın** çiftliğinde kışlayacağız onun, yazın yaylağında.(YK/BE)

Karın yarıp çocuk çıkarmak...(HEA/SB)

Ama Nevin onların **için için** ne kadar zalim, kıskanç...(SFA/KA)

Ne **çetin** bir devirde yaşadıklarını anlamak için...(SA/KY)

En yüksek, Ren şaraplarından daha **üstün** değilse beş paranı almam.
(MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Varol Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. , Baskı, Ankara, s.180-181.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.143.

Ercilasun, Ahmet Bican (2000) “Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.41-47, Ankara.

³⁸ Sayıları sınırlı olan bu “tarz zarfları” türetmeden çok kalıplaşma yoluyla oluşmuştur (Korkmaz 2014:130).

Erdem, Mevlüt (2011) “*Türkçede Yapım ve Çekim Eklerinin Özellikleri ve Sınırları*”, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S.58, s.71-90, Ankara.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) *Türkçenin Ekleri*, Türk Dil Kurumu. Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.128.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.129-130.

Zülfikar, Hamza (2011) *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 94-95.

1.1.1.27. +Ir / +Ur Eki:

Ses yansımali isim köklerine gelerek onlardan yeni isimler türetir. Genellikle kökle kaynaşmış şekilde bulunur: *cızır*, *cayır*, *fosur* gibi. Türkiye Türkçesinde “+ır / +ir / +ur / +ür” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığı için örneklerine çok az rastlanır.

Ses yansımali isim köklerine gelir ve isim yapar: *çat*, *çıt*, *küt* gibi. Birincil biçimler ses yansımali köklere gelen “-ır” eki, bu kelimelerin genişleyerek ikincil biçimler olmasını sağlar: *çat-ır*, *küt-ür*, *şak-ır* gibi (Zülfikar 2011:96).

İşlevleri:

1. Eklendiği yansıma kökenli kelimelerden isim olarak kullanılan yeni kelimeler türetir: *cazır*, *cayır*, *homur*, *patır*, *şıkır*, *takır*, *tangır*, *zangır*, *tingır* gibi.

2. İsim soylu kelimelere gelerek ikileme şeklinde de kullanılır: *şakır şakır*, *vızır vızır*, *haşır haşır*, *patır patır* gibi.

3. İsim soylu kelimelere eklenen ek, bazı örneklerde “-da” fiil yapma ekini de alıp yeni kelimeler türetir. Bu türemeler “+Ir / +Ur” ekinin eklendiği gövdelere dayanarak yapılır: *cayırtı*, *homurtu*, *tangırtı*, *cızırda-*, *şıkırda-*, *takırda-*, *kütürde-*, *çıtırda-* gibi (bkz. ve krş. 1.1.1.25.).

Kullanım Örnekleri:

Üst baştan da kütürtüler geldi.(YK/BE)

Eğer bu patırtıdan, ikindi uykusu başına sıçrayan imam...(HEA/SB)

...nidalarından yuvarladıkları bir **homurtuyu** o gerçekten **homur**danmaya başladılar. (SFA/KA)

Şakır şakır yağmur yağıyordu. (SA/KY)

...kendi kendine **homur**danıyordu. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.149.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) *Türkçenin Ekleri*, Türk Dil Kurumu. Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.136.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, p. 3351-3369, Ankara-Turkey.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.130.

Zülfikar, Hamza (2011) “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.96.

1.1.1.28. +(I)l / +(U)l Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türeten ölü bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+ıl / +il / +ul / +ül”³⁹ şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ektir. Örneklerine az ratlanır.

Eski Türkçede isimden sıfat yapan, fazla işlek olmayan bir ektir. Türkçede “-il” türemeleri sınırlı ve eski olup çözümlemeleri güç ve şüphelidir: *kızıl, yaşıl, başıl* gibi. Belki de aynı lehçede örnekleri bulunan “-gil” ekinden geliyor: *kırgıl, üçgül* gibi (Banguoğlu 2011:177). “+(I)l / +(U)l” ekinin Moğol kökenli bir ek olduğu ileri sürülmüştür (Zülfikar 2011:100; Korkmaz 2014:130).

İşlevleri:

³⁹ Ergin bu eki “-l” şeklinde kullanır. “-l” eki benzerlik ifade eder: *yeş-i-l (<yaş-ı-l)*, *kız-ı-l* gibi. Bu ekin eski bir “-sil / -sil” ekinden geldiğini ifade etmektedir (Ergin 1992:177).

1. İsim soylu kelimelerden terim niteliğinde isim ve sıfatlar türetir: *nesnel, öznel, erkil, buzul, ısıt, tekil, çoğul, doğal, eril, dişil, dördül, gizil, öncül, usul, çoğulcu, çoğulculuk* gibi.

2. İsim soylu kelimelerden isim, sıfat olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *kırtıl, kundul, ardıl, yasal, birincil, ikincil, nicel, nitel, düşüncel, yabanıl* gibi.

3. İsim soylu kelimelerden “benzerlik” anlamında renk isimleri türetir: *kızıl*⁴⁰, *yeşil*⁴¹ (<yaşıl) gibi.

4. İsim soylu kelimelerden “bulundurulan, yansıtan” anlamında yeni kelimeler türetir: *buzul, kumul, ağıt* “ayın çevresindeki aklık, hale”, *ıgıt* “akıntısı belirsiz su” gibi.

5. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle “terim” niteliğinde yeni kelimeler yapılmıştır: *tekil* “müfred”, *çoğul* “cem”, *doğal* “tabii”, *eril* “müzekker”, *dişil* “müennes”, *yedil*⁴²

Kullanım Örnekleri:

Buruşmuş, kızıl çizgili, mora çalan... (YK/BE)

Ve biraz da iradenin kuvvetine bağlı bir usul. (HEA/SB)

...bir yeşil gülümseme ile dört yanına bakardı, (SFA/KA)

Doğal ölüm, asıl anlam alanını kavramamıza yardım eder. (SA/KY)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Varol Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Aksan, Doğan (1976) “Tartışılan Sözcükler”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.71.

⁴⁰ Aksan, kızıl’ın < kız-ıl yapısında fiilden isim olduğu görüşündedir (Aksan 1976:37).

⁴¹ Eraslan, “kızıl ve yeşil” kelimelerindeki “+(I)l / +(U)l” ekinin “+sII / +sIII” ekinde gelmiş olabileceğini söyler (Eraslan 1994:47-62).

⁴² Dobruka Türkleri, bu kelimeyi “hafta” anlamında kullanmışlardır (Zülfikar 2011:100).

Aslan, Özkan (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6/2, s.734-748., Türkiye.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. , Baskı, Ankara, s.177.

Biray, Himmet (1999) “*Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.75.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.235.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve Eklerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.92.

Ediskun, Haydar (1966) “-El,-İl,-Sel Ekleri Üzerine”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XV, S.179, Ankara, s.1012-1019.

Ediskun, Haydar (1967) “Yine -El,-İl,-Sel Ekleri Üzerine”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XVI, S.184, Ankara, s.264-267.

Eraslan, Kemal (1996) “+sı-/+si-(~+su/+sü-)İsimden Fiil Yapma Eki ile -sı-/si-(~-su/-sü-) Fiilden Fiil Yapma Eki ve Genişletilmiş Şekilleri Hakkında”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, C.XXXII/I-2 (1994), Prof. Dr.Zeynep Korkmaz’a Armağan Cildi, Ankara, s.47-62.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.177.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, p. 3351-3369, Ankara-Turkey.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları , Ankara, s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu. Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.85-86.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.130.

Şerifoğlu, Yasin (2015) “Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s.71-78.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.100.

1.1.1.29. +la (<+la-g):

İsimden fiil türeten “+la” eki ile fiilden isim türeten Eski Türkçedeki “-g” ekinin kaynaşmasıyla oluşan “+la (<+la-g)” eki, birleşik bir ek olup isimden isim türetir. İşlek bir ek olmadığından kullanım alanı çok dardır. Türkiye Türkçesinde “+la / +le”⁴³ şeklinde kullanılır.

Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine uzanan ses değişimleri sonucunda son sesindeki “-g” eriyip kaybolunca ek, “+la’ya” (<+la-g) dönüşmüştür: *kışla*, *tuzla* gibi. Bu eklerin aslı *kış+la-g*, *yayla-g* şeklindedir (Korkmaz 2014:130-131; Ergin 1992:178).

İşlevleri:

1. Eklendiği isim soylu kelimelerden “yer, arazi, alan, bölge” anlamında isimler türetir: *kışla* (<*kışlag*) “kışın oturulan yer, askerin barındığı yer”, *yayla* (<*yaylag*) “yazın oturulan yer, göçülen yer, yayla”, *kumla* (<*kumlag*) “kumlu arazi, kumluk yer”, *tuzla* (<*tuzlag*) “tuzlu yer, tuzlu arazi” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Çukurdan toprak, Aladağdan yayla istiyecekti. (YK/BE)

“Bizim *yaylaya*”, dedi. (SA/KY)

Çamlıbel dersin bir Çorum’umuzun askeriye kışlası gibi. (KT/RYP)

Kaynakça:

⁴³ Banguoğlu ve Hatiboğlu, bu ekle ilgili örneklerle “+lak” eki başlığı altında yer vermişlerdir (bkz. 1.1.1.30; Banguoğlu 2011:156/39.mad.; Hatiboğlu 1981:94).

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.96.

Ergin, Muharrem (1992) “Türk Dil Bilgisi”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.178.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.130-131.

Tulum, Mertol (1993) “-LA / -LE Ekine Dair”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C.26, İstanbul, s.157-164.

Zülfikar, Hamza (2011) “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.102.

1.1.1.30. +lAk (<+lA-k):

İsimden fiil türeten “+lA” eki ile sıfat yapan “-k” ekinin kaynaşmasıyla oluşan bu yapım eki, birleşik bir ek olup isimden isim ve sıfat türeten bir ektir. İki ekin kaynaşmasıyla oluşan “+lAk” biçimi özel bir nitelik kazanmıştır: *kışlak*, *avlak* gibi. Türkiye Türkçesinde “+lak / +lek”⁴⁴ şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ek olduğundan örneklerine çok az rastlanır.

Son sesinin düşmesiyle meydana gelen “-le” eki verimli olmadığından ayrı bir ek sayılmaz (Banguoğlu 2011:186).⁴⁵

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelere “aşağılama” anlamı katarak onlardan sıfatlar türetir: *cavlak*, *civelek*, *çıplak*, *dazlak*, *torlak*, *şallak*, *semelek*, *ödlek*, *aylak*, *yamalak*, *dişlek* gibi.

2. İsimlerden giysi ismi türetir: *göñlek* > *gömlek* gibi.

⁴⁴ Hatiboğlu, ekin aslı “-lağ / -leg” biçimindedir. Ekin son sesi çok defa kaybolmakta ve ek çok defa “-la / -le” biçimine dönmekte bazen de süreksizleştirilerek korunmaktadır. Böylece iki örnek ayrı ayrı görev üstlenerek yan yana yaşar: *tuzlak*, *tuzla*; *taklak*, *takla* gibi. Ayrıntılı bilgi için bakınız (1981:94-95).

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Banguoğlu 2011:186/39.mad.).

3. Eklendiği isim soylu kelimelerden kökteki ismin bildirdiği anlamda “yer, yöre, mekan veya nesnenin bolca bulunduğu, yoğun olduğu” anlamında isimler türetir: *av > avlak* “avı çok olan yer”, *otlak*, *kumlak* “kumsal”, *sulak*, *tuzlak* “tuz çıkarılan yer”, *otlak*, *kuşlak* gibi.

4. İsim soylu kelimelerden çeşitli özellikte isim ve sıfatlar türetir: *çaylak*, *evlek* “tarlanın saban iziyle bölünen parçaları”, *bellek*, *bağırtlak*, *ablak*, *gırtlak*, *ıslak* gibi.

5. İsim soylu kelimelerden “belirtilen mevsimin geçirildiği yer, yöre” anlamında isimler türetir: *güzlek*, *kışlak*, *yazlak*, *yaylak* gibi.

6. Ses yansımali isim köklerinden “aşağılayıcı” anlamli sıfatlar türetir: *cırlak*, *çatlak*, *fırtlak*, *hortlak*, *zırtlak*, *zırlak* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Çukurda bir **kışlak** ver bana kışlayım.* (YK/BE)

*Öyle bir Hamlet ki binbir **hortlak** hayali onu muayyen bir...* (HEA/SB)

*Pembe beyaz, **çıplak** kolları nerede ise insanın boynuna dolanacak kadar...* (SFA/KA)

*Birisi göğsüme çökmüş, **gırtlağıma** basıyor sandım.* (SA/KY)

*...hastabakıcılar gibiarkasına bir **gömlek** giymiş...* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Aslan, Özkan (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6/2, s.734-748., Türkiye.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “ *Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.186.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.235.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.97.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “Türkçenin Ekleri”, Türk Dil Kurumu. Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.94.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, p. 3351-3369, Ankara-Turkey.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1267-1283.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.131.

Şahin, İbrahim (2007) “Türkçede Yer Adlarının Yapısı Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.32, s.1-14, Erzurum.

Zülfikar, Hamza (2011) “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s102.

1.1.1.31. +lAmA (<+lA-mA) Eki:

İsimden fiil türeten “+lA” ekiyle fiilden isim türeten “-mA” ekinin kaynaşmasıyla oluşan “+lAmA (<+La-mA)” eki birleşik bir ek olup isimden isim ve zarf türeten bir ektir. “-mA” eki kaynaşma sırasında, fiilden hareket isimleri yapma özelliğini kaybedip “-lAmA” biçiminde yeni bir ek özelliği kazanmıştır (bkz. -mA): *şekerleme, bölümleme, sağlama* gibi. Türkiye Türkçesinde “+lama / leme” şeklinde kullanılır. Örneklerine çokça rastlanan işlek bir ektir.

İşlevleri:

1. Eklendiği isim soylu kelimelerden (edebiyat, spor, dilbilgisi vb.) terimler türetir: *kurbağalama, duraklama, perdeleme, algılama, yedekleme, oyalama, yoklama, noktalama, uygulama*⁴⁶, *üçleme, koçakalama, yiğitleme, dörtleme* gibi.

⁴⁶ “uy-“ fiil köküne dayanan “uygu” biçimi tek başına kullanılmamış, “uygu” bir isim kökü sayılıp “-lama” eki bu yapının üzerine getirilmiştir (Zülfikar 2011:103).

2. İsim soylu kelimelerden kalıplaşma yoluyla bazı yemek ve yiyecek isimleri türetir: *buğulama, tuzlama, çiğleme* “yağsız çiğ süttten yapılan peynir”, *haşlama, içleme, közleme, yağlama* gibi.

3. İsimlerden bitki ismi türetir: *çöpleme (ak çöpleme)* gibi.

4. İsimlerden hastalık ismi türetir: *arpalama* “çok arpa yemenin yol açtığı, genellikle atlarda görülen bir hastalık” gibi.

5. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle “yapılan işin ismi” anlamında bazı yeni kelimeler türemiştir: *algılama, çabalama, aydınlanma, bütünleme, doğrulama* “tasdik”, *dölleme, salgılama, özümlleme, yoğunlaşma, yalanlama, uygulama, tekleme* gibi.

6. Bazı isim soylu kelimelerde “biçim, hareket” anlamında kalıplaşmış olarak yer alır: *kıtlama, yemleme, sulama, kulaçlama, koltuklama, taşlama, bölümleme* gibi.

7. Eklendiği isim soylu kelimelerden isim, zarf ve sıfat olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *dikleme, düzleme, yanlama, ortalama (vurmak), çivileme (atlamak), balıklama (atlamak), kurbağalama (yüzmek), ortalama (vurmak, tepeleme (doldurmak), çaprazlama (kesmek), köpekleme (yüzmek)* gibi.

8. “+lAmA” ekiyle yer yer zarf olarak kullanılabilen kelimeler, çeşitli isimler türetir: *bütünleme* “ikmal”, *karalama, kaplama, koklama, konaklama, gübreleme, destekleme, köstekleme, tekleme, taşlama, çabalama, şekerleme, uğurlama* gibi.

9. “+lAmA” eki bazen çatı ekleriyle kurulmuş “+lAnmA, +lAşmA, +lAtmA, +lAştırmA” biçimleriyle⁴⁷ genişletilmiş olarak yeni isim ve terimler türetir: *madenleşme, aydınlanma, beslenme, fosilleşme, gençleştirme, mıknatıslaşma, yoğunlaşma, doğrulatma, gübreletme* gibi.⁴⁸

10. “+lAmA” ekiyle kurulan zarflara 3. şahıs iyelik eki “+sI ve +nA” yönelme durum eki “(+sInA) getirilerek “yapılan işin tarzı, durumu” anlamında zarflar türetir: *diklemesine (fırlat-), balıklamasına (atla-), çaprazlamasına (tak-),*

⁴⁷ “-n-“ edilgen, “-ş-“ işteş, “-t-“ ettirgen ekleri terimin özelliğine ve yaptığı işe göre kelimeye eklenmektedir: *yasaklanma, genişleme, aydınlatma* gibi (Zülfikar 2011:103).

⁴⁸ Bu tür isimlerde çatı ekleriyle genişletilmiş fiiller varlıklarını açıkça ortaya koyabildikleri için, bunların “-mA” ekiyle fiilden türemiş isimler arasına alınması daha uygun düşer (Korkmaz 2014:132).

kılıçlamasına (kes-), uzunlamasına (ser-), yanlamasına (yerleştir-), yassılamasına (bastır-) gibi.

Kullanım Ekleri:

*Derimevi çadırı öyle öteki çadırlar gibi **uzunlamasına** değildi.* (YK/BE)

*Akşama doğru Dede ile Peregrini hastayı **yoklamaya** geldiler.* (HEA/SB)

*Daha **koklamadım** tuluatçı bayan.* (SFA/KA 29)

*Hayatını berbat eden şeyin bu **duraklamalar** , bu boyun eğmeler...*(SA/KY)

*Çay, reçel, pasta, likör, **şekerleme** verdi.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.187-188.

çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.98.

Doğan, Enfel (2014) “Türkiye Türkçesinde Addan Zarf Türeten Birleşik Ekler Üzerine”, *ÜEF Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, vol. 50, pp.11-28.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu. Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.95,112/1.3.

Karadoğan Ahmet (2004) “Türkiye Türkçesinde Birleşik Eklerle Oluşturulmuş Sözlük Öğeleri”, *Türk Dili*, CXXXXVIII, S634, s.541-549.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.131-132.

Turan, Zikri (2018) “*Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları*”, *Türkbilig*, S.35, s.97-110.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.102-104.

1.1.1.32. +lAr:

Eklendiği isimlere çokluk anlamı katan “+lAr” eki, bir işletim eki olup isimlerde ve fiillerde çok olmayı bildirir. Fakat “+lAr” eki “çokluk” özelliği gösterdiği için sınıf değiştirerek yer yer eklendiği kelimelere kurallı özel anlamlar kazandıran bir yapım ekine dönüşmüştür. Belirli nitelikteki isimlere kurallı olarak gelebildiği için diğer işletim ve çekim eklerindeki kalıplaşmadan ayrılır (Korkmaz 2014:132).

İşlevleri:

1. “+lAr” eki “kişi isimlerine, soyisimlerine ve unvanlara” getirilerek “aile ve grup isimleri” türetir: *Erkanlar, Hasanlar, Sümbüller, Sancarlar, Akmanlar, Birsinler, Dişle Hanımlar, Sündüs Hanımlar, Mehmet Beyler, Ali Paşalar* gibi.
2. “+lAr” ekiyle kurulan “aile ve akraba isimlerine” birinci ve ikinci şahıs iyelik ekleri getirilerek yeni kelimeler türetir: *ablamlar, dayınlar, kuzenler, teyzemler, yengemler* gibi.
3. Eklendiği isim soylu kelimelerden “aynı gruptan, meslekten olma” anlamında isimler türetir: *bakkallar, doktorlar, avukatlar, gazeteciler, çiçekçiler, toptancılar* gibi.
4. İsim soylu kelimelere gelerek “aynı görüş ve düşüncede olan” anlamında “topluluk isimleri” türetir: *Atatürkçüler, Tanzimatçılar, Nurcular, Devrimciler* gibi.
5. “lAr” eki “oğul” kelimesiyle birlikte özel isimlere eklenerek isim tamlaması kalıbında “beylik isimleri” türetir: *Germiyanogulları, Candarogulları, Aydınoğulları, Karamanoğulları* gibi.
6. “+lAr” eki bazen “yalın veya +II / +IU” sıfat ekiyle genişleyerek özel isimlerden “kavim, millet, devlet, hanedan” isimleri türetir: *Araplar, Fransızlar, Avrupalılar, Türkler, Çinliler, Karahanlılar, Selçuklular, Osmanlılar, Arnavutlar, Tatarlar* gibi.
7. Özel isimlerden “bir dine, bir tarıkata” bağlı olanları gösteren isimler türetir: *Aleviler, Müslümanlar, Mecusiler, Budistler, Nakşibendiler, Hristiyanlar* gibi.

8. “+lAr” eki “yalın veya +cl” ekiyle türetilmiş isimlere getirilerek “semt, mahalle, köy, ilçe” gibi isimler türetir: *Gaziler, Kooperatifler, Hacılar, Beşevler, Bağlar, Yağcılar, Akıncılar* gibi.

9. İsim soylu kelimelerden “takımada, sıradağ, deniz” anlamında “coğrafya” isimleri türetir: *Adalar, Kutuplar, Oniki adalar, Toroslar, Alpler, Ziganalar* gibi:

10. Özel isimlere gelerek “ondaki özellikleri yüceltmek, genelleştirmek” anlamında isimler türetir: *Fatihler, Yavuzlar, Mevlanalar, Mithat Paşalar, Sinanlar, Nedimler* gibi.

11. İsim soylu kelimelerden “biyoloji, botanik, zooloji” ile ilgili “takım ve aile” isimleri türetir: *kurbağalar, böcekler, akkarıncalar, akraplar, mantarlar, memeliler, taraklılar, amipler* gibi⁴⁹.

12. “+lAr” eki aile ve topluluk gösteren “+gil” ekinden sonra gelerek “+giller” yapısında “aile, takım” anlamında isimler türetir: *aslangiller, baklagiller, iğdegiller, kedigiller, böcekgiller, tahılgiller, çımargiller* gibi.

13. Sayı isimlerinden sonra gelerek matematikte “basamak” isimleri türetir: *binler, onlar, binler* gibi.

Kullanım Örnekleri:

...yılanlar, **Cerenler, Keremler**, şahinler, köyler, yangınlar...(YK/BE)

Rabia, bunun bazı Çerkeslere mahsus şey olduğunu henüz bilmiyordu.
(HEA/SB)

*Yalnız **Alpler**de bir küçük Fransız şehrinin kış günüydü...*(SFA/KA)

...atların ayakları arasında **çekirgeler** sığıyordu. (SA/KY)

*Onu siz göreceksiniz, **Efendiler!*** (MŞE/AİK)

Kaynakça:

⁴⁹ “+lAr” eki, Osmanlı Türkçesine Arapça ve Farsça çokluk biçimleriyle geçmiş kelimelerin Türkçeleştirilmesinde kullanılır: *memurîn = memurlar, ulema = bilginler* gibi. Aynı zamanda Doğu dillerinden girmiş terimlerin Türkçeleştirilmesinde ve Batı dillerinden alınan terimlere karşılıklar bulunmasında da “+lAr” eki çok işe yaramıştır. Böylece biyoloji, botanik ve zooloji ile ilgili “ail eve takım adları” kuran terimler yapılmıştır: *iki kanatlılar, mantarlar* gibi (Korkmaz 2014:133).

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.188-190.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.101-102.

Delice, H. İbrahim (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, s.221-235, Sivas.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) *Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu. Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.96.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.132-133.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.105-107.

1.1.1.33. +lAz (< +lA-z) Eki:

İsimden fiil yapan “+lA-“ eki ile fiilden isim yapan “-z” ekinin kaynaşmasıyla oluşan “+lAz” (<+lA-z) eki birleşik bir ek olup genellikle ses yansımali köklere gelerek onlardan isim ve sıfat türeten bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+laz / +lez” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından kullanım alanı çok dardır.

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelere “aşağılama” anlamı katarak onlardan sıfatlar türetir: *haylaz*, *iğlez* /*ihlez* “zayıf, hastalıklı”, *kertlez* “yoldaki pürüz ve akıntı; burunun üst kısmındaki baskılık”, *oflaz* “iyi, mükemmel”, *üflez* “zayıf, cılız”, *yallaz* “sırtlan, sırtlan gibi”, *yırtlaz* “göz kapağı dışa dönük biçimsiz kimse” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Bir de *haylaz*, *kavgacı*, *insafsız kabadayılar vardır*. (SA/KY)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.191.

Çotuksöken, Yusuf (2011) *Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.105.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.133.

1.1.1.34. +II / +IU Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek isim veya sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “+ı / +i / +u / +ü” şeklinde kullanılır. Geniş bir kullanım alanı olan işlek bir ektir.

Eski Türkçeden beri yaygın olarak kullanılan ek, özellikle sıfat olarak kullanılır. Getirildiği kelimeye “sahiplik, bulundurma” anlamı katar: *başlı, kanlı, boyalı* gibi.

Ergin, tarih boyunca bu ekte şekil değişiklikleri olmuştur. Eski Türkçede ek “-lığ / -liğ / -luğ / -lüğ” şeklinde kullanılmıştır. Ek, Batı Türkçesine geçerken asıl şekli değişmiş, çok heceli kelime sonlarındaki “g” ve “ğ” sesi düşmüş ve ek, Eski Anadolu Türkçesinde sadece “+IU” şekliyle kullanılmıştır: *yaşlu, dikenlü, gözlü* gibi (Ergin 1992:160).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden “sahiplik” anlamında niteleme sıfatları türetir: *alımlı, şöhretli, düzenli, kilitli, öfkeli, ağırlı, kokulu, paralı, süslü, güçlü, yeşilli* gibi.

2. İsim soylu kelimelerden “bulundurma” anlamında sıfatlar türetir: *köpüklü, silahlı, benekli, boyalı, sulu, iltihaplı, gizli, pahalı* gibi.

3. İsim soylu kelimelerden “özellik, nitelik, ilgili olma, yetkili olma” anlamında isim ve sıfatlar türetir: *geçişli, başarılı, verimli, tutumlu, uyumlu, sorumlu, şanlı, özenli, duygulu, dolaylı* gibi.

4. İsim soylu kelimelerden “bir millet, bir kavme, bir hanedana, bir ülkeye, bir şehre, ait olma, mensub olma” anlamlarında isim ve sıfatlar türetir: *Egeli, Asyalı, Diyarbakırlı, güneyli, köylü, taşralı, Selçuklu, Osmanlı* gibi.

5. İsim soylu kelimelerden “bir kuruluşa, bir partiye ait olma, üye olma” anlamında isim ve sıfatlar türetir: *Galatasaraylı, sendikalı, partili, üniversiteli* gibi.

6. Bazı isim soylu kelimelerde kalıplaşmış olarak yer alır: *acıklı, elverişli, alımlı, içli, sevgili, sözlü, toplu, nişanlı, ünlü, yerli, alımlı* gibi.

7. İsim soylu kelimelerden soyut anlamlı sıfatlar türetir: *acıklı, adaletli, görgülü, tutarlı, huzurlu* gibi.

8. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında Arapça ve Farsça kökenli birkaç ekin yerini almıştır: *maznun = zanlı, asabî = sinirli, manidar = anlamlı, namdar = namlı* gibi⁵⁰.

9. Yer isimleri türetir: *Armutlu, Cihanbeyli, Salihli, Şemdinli, Fındıklı, Turgutlu, Denizli* gibi.

10. “+II / +IU” eki bazen “+cA” ekiyle genişletilerek yer isimleri yapar: *Kanlıca, Tuzluca, Çamlıca, Kaplıca* gibi (bkz. 1.1.1.10.3. ve karş.).

11. Sayı isimlerine eklenen “+II / +IU” eki, “gruplanma, bir arada olma” anlamında yeni kelimeler türetir: *üçlü, onlu, altılı, sekizli, beşerli* gibi.

12. İsim soylu kelimelerden ikileme şeklinde sıfatlar türetir: *akıllı uslu, derli toplu, allı pullu, analı babalı, süslü püslü, hızlı hızlı, içli dışlı, senli benli* gibi.

13. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında “terim” niteliğinde yeni kelimeler türetilmiştir: *çekimli fiil, sıralı cümle, dolaylı tümleş, noktalı virgül* gibi (Zülfikar 2011:108).

14. Kişi isimleri türetir: *Güllü, Dertli* gibi (Çotuksöken 2011:106/10.mad.).

15. İsim soylu kelimelerden “sınıf ve tür belirleyici” anlamında yeni kelimeler türetir: *ayarlı (gönye), circırlı (anahtar), çubuklu (kilit), telli (çalgılar), eş eğerli, dört zamanlı* gibi (Zülfikar 2011:108).

Kullanım Örnekleri:

Osmanlının topu tüfeği vardı. (YK/BE)

Ah sevgili Rakım! (HEA/SB)

⁵⁰ Daha geniş bilgi için bakınız (Banguoğlu 2011:192-193; Zülfikar 2011:108; Korkmaz 2014:106).

...**üniversiteli** veya profesör münakaşa edilecek bir hal çaresi değil elbet, ama bir fikir alışverişi haline getirilemiyordu.(SFA/KA)

Bu **köylü**, arabayı biraz **hızlı** sürerek Edremit'e geldi. (SA/KY)

Beni gördükten birkaç akşam sonra benimle **senlibenli** oldu. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Abik, Ayşehan Deniz (2010) “(İsim1 +II / +IU) (İsim2 +II / +IU) Kuruluşundaki İkilemeler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C.17, S.2, s.1-20.

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet - Varol, Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Aslan, Özkan (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6/2, s.734-748., Türkiye.

Bilgegil, M. Kaya (1984) “*Türkçe Dil Bilgisi*”, Dergah Yayınları, s.194, İstanbul.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.191-193.

Banguoğlu, Tahsin (1966) “Nisbet Sıfatları ve -SEL, -SAL”, *Türk Dili İçin*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, S.III, s.34-43, Ankara.

Baydar, Turgut (2018) “II Eki Üzerine”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi /Journal of Turkish World Studies*, 18(2), s.535-541.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.235.

Çelik, Ali (2018) “+II / +IU ve +sIz / +sUz Ekleri Temelinde Cinsiyet”, *Asya Studies, Akademik Sosyal Araştırmalar*, S.5, s.37-43.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.105-106.

Delice, H. İbrahim (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, s.221-235, Sivas, 2000.

Ergin, Muharrem (1992) “Türk Dil Bilgisi”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.159-160.

Erdem, Mevlüt (2011) “Türkçede Yapım ve Çekim Eklerinin Özellikleri ve Sınırları”, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.58, s.71-90, Ankara 2011.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, p. 3351-3369, Ankara-Turkey.

Gedizli, Mehmet (2012) “+CA Ekinin Yer Adlarındaki İşlevi”, *International Journal Of Human Sciences / Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, vol. 9, no.2, pp.521-535, December.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “Türkçenin Ekleri”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.100-102.

İlhan, Nadir (2019) “Türkçede Kelimelerin Ekleşmesiyle Ortaya Çıkan Ekler”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.75, s.149-162, Yaz.

Önler, Zafer (2004) “Türkçede +IX Eki (+lı/+li, +lu/lü)”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri II*, 20-26 Eylül 2004, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.2203-2208, Ankara.

Sarı, İsa (2019) “+IX Ekinin İşlevleri ve Bazı Sıfatlardaki Kullanımı Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.47, s.85-96.

Şahin, İbrahim (2007) “Türkçede Yer Adlarının Yapısı Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.32, s.1-14, Erzurum.

Şerifoğlu, Yasin (2015) “Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s.71-78.

Turan, Zikri (2007) “Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeyinde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri* III, 24-29 Eylül 2000, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1835-1844.

Turan, Zikri (2018) “*Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları*”, *Türkbilig*, S.35, s.97-110.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.108-109.

1.1.1.35. +İlk / +İUk Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek isim veya sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “+İlk / +İlk / +İlk / +İlk” şeklinde kullanılır. Çok işlek bir ektir.

Ek, genellikle isimlerden ve sıfatlardan isimler türetir. Asıl işlevi, eklendiği isimlerden “tahsis, bir şey için” anlamında isimler türetmektir: *bayramlık, sabahlık, yemeklik* gibi. Ekteki kullanım işlekliliği ve geldiği kelimenin anlam yapısı bu eke, yeni işlevler kazandırmıştır (Korkmaz 2014:135).

İşlevleri:

1.İsim soylu kelimelerden “tahsis, bir şey için” anlamında isimler türetir: *bayramlık, hediyelik, gelinlik, mevsimlik, ölümlük, kışlık, sebzelik, gündelik* gibi.

2. İsim soylu kelimelerden “sınırlama, ayırma, tahsis, bir şey için” anlamında sıfatlar türetir: *bayramlık elbise, dolmalık biber, kışlık ev, tohumluk arpa, yazlık elbise, günlük iş* gibi.

3. Eklendiği isim soylu kelimelerden “o iş için ayrılmış bölüm, bir şeyin toplu olarak konulduğu yer” anlamında mekan ve yer isimleri türetir: *çiftlik, kumaşlık, kitaplık, taşlık, yemlik, mezarlık* gibi.

4. Bir nesnenin tabiattaki bolluğunu, topluca bir yerde, bir alanda bulunma durumunu gösteren isimler türetir: *zeytinlik, koruluk, fundalık, hurmalık, bağlık, çalılık, cevizlik* gibi.

5. Eklendiği “eş ve zıt anlamlı ikileme sıfatlarından” ikileme şeklinde soyut isimler türetir: *açlık tokluk, azlık çokluk, dirlik düzenlik, güllük gülistanlık, varlık yokluk* gibi.

6. İsim soylu kelimelere gelerek “tahsis, bulunma” anlamında “ülke, ilçe, köy, mahalle, semt,” isimleri türetir: *Arnavutluk, Ayvalık, Gemlik, Güllük, İncirlik, Etlik, Killik, Susurluk (<su sığır+lık)* gibi.

7. Eklendiği isim soylu kelimelerden “alet, araç, aygıt” isimleri türetir: *gözlük, başlık, biberlik, buzluk, dizlik* gibi.

8. Eklendiği isim soylu kelimelerden “meslek ismi ve uğraşı alanı gösteren” isimler türetir: *çobanlık, esnafılık, işçilik, odunculuk, arıcılık, kaymakamlık, öğretmenlik, ebelik* gibi.

9. İsim soylu kelimelerden terim niteliğinde isim ve sıfatlar türetir: *yıldırımılık, alınlık* “yapılarda ön yüz süslemeleri” *başlık* “çeşitli düzeneklerdeki sütun tepeliği”, *saçaklık, ikilik* “birlik notasının yarısı”, *sekizlik, aralık* “iki nota arasındaki mesafe”, *sarılık, nitelik, nicelik* gibi.

10. “+CI” eki almış bazı isim ve sıfatlara gelerek “din, mezhep, siyasi, felsefi, dini düşünüş ve inanış, bağlılık” anlamlarında isimler türetir: *akılcılık, Müslümanlık, Türkçülük, solculuk, ilericilik, Bektaşilik, vurgunculuk, yapısalcılık* gibi.

11. İsim soylu kelimelerden “rütbe ve makam” anlamında isimler türetir: *avukatlık, müftülük, ağalık, muhtarlık, valilik, kaymakamlık, müdürlük* gibi.

12. İsim soylu kelimelerden “genelleştiren, yaygınlaştıran” anlamında soyut anlamlı isim ve sıfatlar türetir: *analık, kadınlık, çocukluk, güvenlik, dalgınlık, çirkinlik, delilik, sıcaklık, yalnızlık* gibi.

13. Renk isimlerinden “o rengin yaygın olarak bulunduğunu bildiren” soyut anlamlı isimler türetir. *beyazlık, mavilik, yeşillik, morluk, karanlık (<karangu+lık), kızıllık, allık* gibi.

14. “+IIk / +IUk” eki, bazen “-Ar / -mAz / -mİş” sıfat fiil eklerinden sonra gelerek onlardan soyut anlamlı isimler türetir: *duyarlık, geçerlik, anlaşmazlık, umursamazlık, yeterlik, beğenmişlik, tutarsızlık* gibi.

15. Sayı isim ve sıfatlarından “bir arada bulunma” anlamında isimler türetir: *binlik, yüzlük, beşlik, beş yüzlük* gibi.

16. Hacim, ağırlık, alan, uzunluk bildiren isimlerden “ağırlık, ölçü, alan, uzunluk, zaman” anlamlı isimler türetir: *kiloluk, tonluk, .. dönümlük, ... gramlık, litrelik, bir günlük, mumluk, gündelik, litrelik* gibi.

17. Zaman bildiren isimlere gelerek “belli sürelerde olan” anlamında isim ve sıfatlar türetir: *haftalık (iş), aylık (maaş), günlük (rapor), asırlık (çınar), yıllık, mevsimlik* gibi.

18. Anadolu ağızlarında da sık kullanılan bir ektir: *tepelik* “üzerine altın dizili kadın fesi”, *aklık* “saman yolu”, *ağızlık* “bir şeyin başladığı yer”, *çekintilik* “utangaçlık”, *babalık* “kayınlık” gibi (Zülfikar 2011:110-111).

19. İsimlerden “giysi, giyecek” isimleri türetir: *sabahlık, gecelik, yağmurluk, gelinlik, damatlık, başlık* gibi.

20. İsim soylu kelimelerden “üveylik” anlamında yeni kelimeler türetir: *analık, babalık, evlatlık, oğulluk* gibi.

21. Bazı isim soylu kelimelerde kalıplaşmış olarak yer alır: *özlük* “zat”, *sözlük* “lügat”, *denklik* “muadelet”, *iyelik* “mülkiyet”, *belgelik* “arşiv”, *azınlık* “ekaliyet” gibi (Zülfikar 2011:110).

22. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında Arapça kökenli birkaç ekin yerini almıştır: *kifayet = yeterlik, şahsiyet = kişilik, memnuniyet = memnunluk, cinnet = delilik* gibi.⁵¹

23. İsim soylu kelimelere eklenen ek, bazı örneklerde “+II / +IU” eki ile yokluk eki olan “+sIz / +sUz” ekini de alıp soyut isimler türetir: *evlilik / evsizlik, belirlilik / belirsizlik, akıllılık / akılsızlık, yaşlılık, soyluluk* gibi.

Kullanım Örnekleri:

⁵¹ Daha geniş bilgi için bakınız (Banguoğlu 2011:195-196).

Koyak baştan ayağa ormanlık. (YK/BE)

Bir anlamda, yazar ve eseri, tarihi süreklilik arayışı içindedirler. (HEA/SB)

Demek delilik daha haline kadar işlememişti. (SFA/K)

Salahattin Bey'in ölümünden sonra kaymakamlık işlerine on beş gün kala...(SA/KY)

Raife Hanım adında kırklık, kırk beşlik bir kadın. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet - Varol, Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, Kesit Akademi Dergisi, 7 (26), s.410-427.

Akçataş, Ahmet (2007 “+İlk Ekli Durum Nitelikli İsimlerinin Türkiye Türkçesinde Kullanım Şekilleri Üzerine Bir İnceleme”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.11, S.2, s.91-106, Afyon.

Arat, Reşit Rahmeti (1955) “Türkçede Kelime ve Eklerin Yapısı”, Türk Dili, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.IV, S.43, s.396-401, Ankara.

Aslan, Özkan (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S.6/2, s.734-748., Türkiye.

Bilgegil, M. Kaya (1984) “Türkçe Dil Bilgisi”, Dergah Yayınları, s.194, İstanbul.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “Türkçenin Grameri”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.193-196.

Banguoğlu, Tahsin (1966) “Nisbet Sıfatları ve -SEL, -SAL”, Türk Dili İçin, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, S.III, s.34-43, Ankara.

Banguoğlu, Tahsin (1957) “Türk Grameri İçin Monografiler:II- Türkçede Benzerlik Sıfatları”, *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı Belleten*, S.5, s.13-27.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.235.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.107-108.

Delice, H. İbrahim, (2000) “*Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi*”, Sosyal Bilimler Dergisi, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, s.221-235, Sivas.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.159-160.

Erdem, Mevlüt (2011) “Türkçede Yapım ve Çekim Eklerinin Özellikleri ve Sınırları”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.58, s.71-90, Ankara.

Gedizli, Mehmet (2012) “Türkçede Tek Şekli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall , p. 3351-3369, Ankara-Turkey.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.102-106.

Korkmaz, Zeynep (2014) *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.135-137.

Özdemir, Emin (1968) “Öz Türkçe: İşlekleşen Yapım Ekleri”, *Türk Dili, Türk Dil Kurumu Yayınları*, C.XIX, S.205, s.62-64, Ankara.

Şahin, İbrahim (2007) “Türkçede Yer Adlarının Yapısı Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.32, s.1-14, Erzurum.

Şerifoğlu, Yasin (2015) “Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s.71-78.

Tekin, Şinasi (1966) “Türkçede Kelime Türetme ve İmkanları”, Türk Dili İçin II., *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*:27, Seri: IV, S.A6, Ankara, s.11-14.

Turan, Zikri (2007) “Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeyinde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*III. 24-29 Eylül 2000, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1835-1844.

Turan, Zikri (2018) “*Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları*”, *Türkbilig*, S.35, s.97-110.

Üstünova, Kerime (2004) “Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.6, s.173-182, Bursa.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.110-112.

Zülfikar, Hamza (2007) “Meslek Adları ve -CI Ekinin Türkçedeki İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Cilt 55, S.1, s.173-218.

1.1.1.36. +mAn Eki:

İsim kök ve gövdelerine gelerek isim veya sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Eklendiği sığata “aşırılık, abartma, benzerlik” anlamı katar: *kölemen, kodaman, akman*” gibi. Türkiye Türkçesinde “+man / +men” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ek olduğundan örneklerine çok az rastlanır.

Ekin, Eski Türkçeden önce büyütme anlamında kullanılmış olduğu varsayılabilir: *Türkler* ve *Türkmenler* ayrımında = Koca Türkler gibi. Eski Türkçede fiillere gelen ve zaman ve alet isimleri yapan başka bir “-mAn” eki olabilir: *örtmen, sıkman, sökmen* gibi. Bunun “-mA” sıfat fiillerinin bir uzantısı (?) olabileceği varsayılır. “Kişi, yapıcı kişi eki” anlamı taşıyan “-mAn” eki, Cermen dillerine akrabalık iddiasından başlayarak “mann” kelimesinin bu dillerdeki “kişi ve yapıcı kişi” anlatımına özenme yoluyla meydana gelmiştir. Fark gözetilmeksizin isim ve fiil tabanlarına getirilmiştir. Böylece birçok yanlış kelime türetilmiştir: *uzman, denetmen, sayman, çevirmen, danışman* gibi. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Banguoğlu 2011:196-197).

İşlevleri:

1. Bazı yer isimlerinde kalıplaşmış olarak yer alır: *Dikmen, Karaman* gibi.
2. İsim soylu kelimelerden “bir şeye bağlılık” anlamında isim türetir: *kölemen, evcimen* gibi.
3. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle yeni kelimeler yapılmıştır: *uzman, egemen* gibi.
4. İsim soylu kelimelerden “fazlalık, aşırılık, abartma” anlamında sıfat türetir: *şişman, azman*⁵² “fazla gelişmiş insan veya hayvan”, *kocaman, toraman* “tombul, genç irisi”, *dizman* “iri yapılı” gibi.
5. Anadolu ağızlarında kullanılan bir ektir: *yığman* “dolgun, kısa boylu”, *akman* “temiz, beyaz”, *küçümen* “pek küçük”, *alaşman* “karışık”, *gökmen* gibi (Zülfikar 2011:124).
6. İsim soylu kelimelerden terim niteliğinde kelimeler türetir: *ataman* “eski Rus kazaklarına verilen san”, *katman, batman* “eski ağırlık ölçüsü” gibi.
7. İsim soylu kelimelerden sıfat olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *küçümen, kodaman, delişmen, yalman* “eğik, sarp, dik” gibi.

Kullanım Örnekleri:

*En güzel **Türkmen** kılığından giyinirdi. (YK/BE)*

...bir alay sağlam, **toraman**, fakat yaramaz ve hissiz oğlan çocuklarla...(HEA/SB)

*Şimdi o yüze göre büsbütün büyüyen **kocaman** bir adamdı. (SFA/KA)*

***Şişmanca** vücuduna hafif bir ter kaplamıştı. (SA/KY)*

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet - Varol, Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

⁵² Bazı eserlerde “*azman, şişman, kocaman*” kelimeleri isimden isim yapım eki olarak ele alınmıştır (Banguoğlu 2011:197; Ergin 1992:176).

Aslan, Özkan (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6/2, s.734-748., Türkiye.

Atalay, Besim (1940) “*Türkçemizde -Men / +Man*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.55, İstanbul.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.196-197.

Banguoğlu, Tahsin (1957) “Türk Grameri İçin Monografiler:II- Türkçede Benzerlik Sıfatları”, *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı Belleten*, S.5, s.13-27.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s236.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* , vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.130-131.

Ercilasun, Ahmet Bican (2000) “*Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.41-47, Ankara.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul,s.176.

Güllüdağ, Nesrin (2019) “Tarihsel Gelişim Süreci İçinde -mAn / +mAn Eki”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.16, s.557-590, Mart, Türkiye.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları , Ankara, s.1267-1283.

Güneş, Sezai (1999) “*Türk Dil Bilgisi*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, s.89, İzmir.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.116-117.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.137.

Özçelik, Sadettin (2004) “Türkiye Türkçesinde Benzetme-Benzerlik Kavramları ve Bu Kavramları Sağlayan Ekler Üzerine”, *İlmi Araştırmala Dergisi*, S.17, s.143-154.

Özdemir, Emin (1968) “Öz Türkçe: İşlekleşen Yapım Ekleri”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XIX, S.205, s.62-64, Ankara.

Şahin, İbrahim (2015) “Türk Dilinde Renk Adı +mAn Sistemi ve (mAn) Ekinin Kökenine Dair”, *Uluslararası Türkçe, Edebiyat, Kültür Eğitim Dergisi*, S.4/1, s.45-68.

Şerifoğlu, Yasin (2015) “Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s.71-78.

Timurtaş, Faruk Kadri (1980) “mAn Eki ve Asıl Şecaat Arzedenler”, *Yaşayan Türkçemiz 2*, Tercüman Gazetesi Yayınları, s.30-32, İstanbul.

Üstüner, Ahat (2003) “*Türkçede Pekiştirme*”, Fırat Üniversitesi Basımevi, s.122, Elazığ.

Üstünova, Kerime, vd. (2019) “Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Ardıl Dil Bilimleri Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.8/2, s.713-725, Türkiye.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.123-124.

1.1.1.37. +(I)msI / +(U)msU (<+m+sIg) Eki:

İsim kök ve gövdelerine gelerek genellikle renk isimlerinden ve tat bildiren sıfatlardan “benzerlik,” anlamında isim ve sıfat yapan birleşik bir ektir. Birleşik ekin içindeki “+sI / +sU”eki Eski Türkçede “gibilik, benzerlik” gösteren “sIg” ekinin Türkiye Türkçesine uzanmış bir kalıntısıdır. Türkiye Türkçesinde “+ımsı / +imsi / +umsu / +ümsü / +msı / +msi / +msu / +msü” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olup kullanım alanı geniş bir ektir.

Ek, Anadolu Türkçesinde sadece düz ünlülü şekilleri “+(I)msI” vardır (Ergin 1992:171).

İşlevleri:

1. Renk isimlerinden “benzerlik, yaklaşıma” anlamında sıfatlar türetir: *kızılımsı, yeşilimsi, karamsı, morumsu, akımsı, mavimsi* gibi.
2. İsim soylu kelimelerden “benzerlik, yakınlık” anlamında sıfatlar türetir: *çatalımsı, hamurumsu, yağımsı, kadifemsi, köylümsü, çadırımsı, ipeğimsi* gibi.
3. Tat bildiren isimlerden “benzerlik, yaklaşıma” anlamında sıfatlar türetir: *ekşimsi, acımsı, kekremsi, tatlımsı* gibi.
4. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle “benzerlik, yakınlık” anlamlı “terim” niteliğinde yeni kelimeler yapılmıştır: *enbulî = borumsu, metaloide = madenimsi, deltoide = deltamsı, ibrevî = iğnemsı* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Sustu, çivi gibi çakır, yeşilimsi gözlerini kırpmadan ona dikti. (YK/BE)

Hiçbir şikâyet, tekdir, hattâ acımsı bir manası yoktur. (SFA/KA)

...pembe tepeleri aşan mavimsi doru, kır her renkten at gördük...(OP/BAK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Aslan, Özkan (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6/2, s.734-748., Türkiye.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.179..

Banguoğlu, Tahsin (1957) “Türk Grameri İçin Monografiler:II- Türkçede Benzerlik Sıfatları”, *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı- Belleten*, S.5, s.13-27.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s236.

Çiftçi, Selcen (2016) “Türkiye Türkçesinde Benzerlik İşleviyle Kullanılan Ekler”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 9, no. 26, pp.189-210, April.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve Eklerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.141.

Delice, H. İbrahim (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, s.221-235, Sivas, 2000.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.171.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.123-124.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.137.

Mıandoab, Nasri Zabeti (2018) “Türk Dilinde Küçültme Kavramı ve Küçültme Ekleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C.22, S.1, s.213-237, April.

Özçelik, Sadettin (2004) “Türkiye Türkçesinde Benzetme-Benzerlik Kavramları ve Bu Kavramları Sağlayan Ekler Üzerine”, *İlmi Araştırmala Dergisi*, S.17, s.143-154.

Şerifoğlu, Yasin (2015) “Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s.71-78.

Üstünova, Kerime, vd. (2019) “Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Ardıl Dil Bilimleri Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.8/2, s.713-725, Türkiye.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.129.

1.1.1.38. +(I)mtırak / +(U)mtırak < +mtı+rak Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan “gibilik, benzerlik, yakınlık” anlamında isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Tat ve özellikle renk isimlerinden isim ve sıfatlar türeten bir ektir: *mavimtırak*, *ekşimtırak* gibi. Türkiye Türkçesinde “+ımtırak / +imtırak / +umtırak / +umtırak” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından kullanım alanı çok dardır.

Ek, Eski Anadolu Türkçesindeki “+(I)mtı” veya “+(I)mtık / +(U)mtuk” benzetme ekiyle “+rAk” karşılaştırma ekinin birleşmesinden oluşmuş olabilir (Korkmaz 2014:138). Ekin başına gelen bağlama ünlüsü dışında “+mtırak” bölümü yalnız kalın şekliyle kullanılmaktadır. “+(I)mtık / +(U)mtuk” eki günümüz Türkiye Türkçesinde yoktur ama Türkmen Türkçesinde hâlâ kullanılmaktadır (Biray 1999:54).

İşlevleri:

1. Renk isimlerinden “benzerlik, yakınlık” anlamında sıfatlar türetir: *mavimtırak*, *yeşilimtırak*, *sarımtırak*, *bozumtırak*, *morumtırak* gibi.

2. Ek, tat bildiren isimlere gelerek “benzerlik, yakınlık” anlamında isim ve sıfatlar türetir: *acımtırak*, *ekşimtırak*, *mayhoşumtırak*, *tatlımtırak*, *kekremtırak* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Mutfağı aydınlatan sarımtırak ışıktaki artık birbirlerini iyice görüyorlar. (HEA/SB)

...bir hastalıktan doğan yeşilimtırak sarılığa benziyordu. (SA/KY)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet - Varol, Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Aslan, Özkan (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6/2, s.734-748., Türkiye.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.180.

Banguoğlu, Tahsin (1957) “Türk Grameri İçin Monografiler:II- Türkçede Benzerlik Sıfatları”, *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı Belleten*, S.5, s.13-27.

Biray, Himmet (1999) “*Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.54, Ankara.

Bozkurt, Fuat (2017) “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s237.

Çiftçi, Selcen (2016) “Türkiye Türkçesinde Benzerlik İşleviyle Kullanılan Ekler”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 9, no. 26, pp.189-210, April.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.141.

Delice, H. İbrahim (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Yayın S.24, s.221-235, Sivas.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.171-172.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları , Ankara, s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.124.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.137-138.

Korkmaz, Zeynep (1960) “Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine”, *Türk Dil Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, s.173-180.

Mıandoab, Nasrin Zabeti (2018) “Türk Dilinde Küçültme Kavramı ve Küçültme Ekleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C.22, S.1, s.213-237, April.

Özçelik, Sadettin (2004) “Türkiye Türkçesinde Benzetme-Benzerlik Kavramları ve Bu Kavramları Sağlayan Ekler Üzerine”, *İlmi Araştırmala Dergisi*, S.17, s.143-154.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.130

1.1.1.39. +(I)n / +(U)n Eki:

İsim kök ve gövdelerine gelerek onlardan “küçültme” anlamında isim ve sıfat yapan bir ektir. Vurgusuz az işlek olan bu ekin kullanım alanı çok dardır. Örneklerine çok az rastlanır. Türkiye Türkçesinde “+in /+ in / +un / +ün” şeklinde kullanılır.

Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine ve bazı çağdaş lehçelere yalın durumlarıyla gelmeyip, ekle kaynaşmış olarak geldiklerinden ekin işlevi kesin olarak belirlenememiştir. Yapısı bakımından zaman zarfı türeten vurgusuz “+In /+Un” (1.1.1.26. bkz.) ekiyle aynı olup, işlevi bakımından ondan ayrılır (Korkmaz 2014:138; Banguoğlu 2011:181).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden tabanla kalıplaşmış “organ” isimleri türetir: *boyun*, *eğin* “sırt, arka”, *karın*, *koyun* “göğüs”, *yağrın* “kürek kemiği, sırt” gibi.

2. İsim soylu kelimelerden isim ve sıfat olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *çetin*, *serin*, *uzun*, *yakın*, *bağın* “kazı sırasında toprağın çökmesini engelleyen parça veya dayak”, *evin* “bir şeyin içindeki öz”, *oğün*, *uzun*, *yağrın*, *yoğun*⁵³ gibi.

3. Hayvan isimleri türetir: *kulun* “at ya da eşeğin yeni doğmuş yavrusu” gibi.

⁵³ Erdal, “*uzun*, *yoğun*, *kalın*, *yakın*” gibi kelimelerin fiil kökenli olduklarını çeşitli örneklere dayandırarak açıklamıştır (Erdal 1991:300, § 3. 107-xn).

Kullanım Örnekleri:

Uzun yollar, ayak kokuları kayalar, otobüsler. (YK/BE)

Bu *karın* yarma ameliyatı tehlikeli bir şey mi? (HEA/SB)

Boyun eğmek zaruretindeyiz. (SFA/ KA)

Dışarı *serin* değil...(SA/KY)

Uykumu kaçırack kadar *çetin* işleri gülerek karşılar. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.181.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve Eklerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.143.

Erdal, Marcel (1991) “*Old Turkic Word Formation I*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991, 1. C. XIII+300 s.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s. 138.

1.1.1.40. “+(I)n (+(A)n) Eki:

İsim kök ve gövdelerine gelerek “+ñ > +n” değişimine uğramış “+(I)ñ” eki isim türeten ölü bir ektir. Eski Türkçede isim ve sıfatlardan “ilgili olma, akrabalık bildirme” isim ve sıfatları türeten “+(A)ñ” ekiyle kurulmuş isimlerden⁵⁴ bazılarının bize daha çok “+(I)ñ” biçimiyle uzanmasından oluşmuş görülüyor (Korkmaz 2014:138). Türkiye Türkçesinde “+in / +in” şeklinde kullanılır. Sınırlı sayıdaki örnekleri genellikle uzantı kelimelerden oluşur.

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden isim, sıfat olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *kayın* “kayın ağacı”, *yalın* (<yal+ıñ) “alev”, *yelin* “inek, koyun gibi hayvanlardan memenin süt toplanan yeri” (<ET yalıñ / yeliñ “rüzgarlı”), *alan* (alan), *belin* “korku”, *derin* (<teriñ), *yalıñ* “çıplak” gibi.

⁵⁴ Erdal, (A)n: ayançtan, öl+en, ka+n, tüz+en, yal+ın, yeldin gibi (Erdal 1991:160,§ 2.95).

Kullanım Örnekleri:

Bir de **derin** bir kaklık vardır ağaçların yakınında. (YK/BE)

...gazeteciye **derin** bir sevgim vardır.(SFA/KA)

Savaş **alanından** hastane koğuşuna...(SA/KY)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.181-182.

Erdal, Marcel (1991) “*Old Turkic Word Formation I*”, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991, 1. C. XIII+160.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s. 138.

1.1.1.41. +(I)ncI / +(U)ncU Eki:

Sayı isimlerinden sıra sayı sıfatları türeten isimden isim yapma ekidir. Türkiye Türkçesinde “+**ıncı** / +**inci** / +**uncu** / +**üncü** / +**nci** / +**ncı** / +**ncu** / +**ncü**” şeklinde kullanılır. Geniş bir kullanım alanı olan işlek bir ektir.⁵⁵

Türkçede geçmişten bugüne ekte önemli değişiklikler olmuştur. Ek, aslında “nç” şeklinde olup “*ikinci*” kelimesi dışında diğer sayı isimleri bu şekilde türetilmiştir: *altı+nç*, *beş+i+nç* gibi. Eski Türkçeden sonra “+nç” ekinin sonuna “i” sesi eklenmiştir. Ek, Eski Anadolu Türkçesinde ise +(I)ncI şeklinde kullanılmıştır (Ergin 1992:168-169)

İşlevleri:

1. Sayı isimlerine gelerek “sıra, derece” anlamında sıfatlar türetir: *beşinci*, *ellinci*, *milyoncu*, *yüzüncü* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Dedem , bu gece gecelerin içinde **birinci** gecedir. (YK/BE)

⁵⁵ Daha geniş bilgi için bakınız (Ergin 1992:168-169)

*Vaazlarında imam **ikinci yolu** daha parlak daha canlı olarak anlatır.*
(HEA/SB)

Sekizinci günün sabahında uyanmıştı. (SFA/KA)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet - Varol, Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, Kesit Akademi Dergisi, 7 (26), s.410-427.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.181-182.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.144.

Erdem, Mevlüt (2011) “Türkçede Yapım ve Çekim Eklerinin Özellikleri ve Sınırları”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.58, s.71-90, Ankara.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.168.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.130.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.138.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.132.

1.1.1.42. +rAk Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan “küçültme” anlamında isim ve sıfat yapan bir ektir. Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde “çokluk, fazlalık” ifade eden ve “karşılaştırma” görevinde işlek olarak kullanılan ek, Türkiye Türkçesinde karşılaştırma anlamını yitirmiş, “oldukça” anlamında bazı küçültme sıfatları türetmede kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde “+rak / +rek” şeklinde kullanılır. Türkçede başlangıçtan bu yana kullanılan fakat işlekliliği zamanla azalan bir ektir.

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden “benzerlik, gibilik, azlık” anlamında isim ve sıfatlar türetir: *küçürek* (<*küçük*+*rek*), *büyürek* (<*büyük*+*rek*), *ufarak* (<*ufak*+*rak*), *azrak*, *acırak*, *ekşirek*, *akrak*, *sarırak*, *bozrak*, *kısarak* gibi.

2.İsim soylu kelimelere gelerek “terim” anlamı isimler türetir: *içrek*, *dışrak*, *içrekçilik*, *dışrakçılık* gibi (Zülfikar 2011:136).

Kullanım Örnekleri:

İncerek, uzunca boylu, düzgünce yüzü, sessiz terbiyeli bir oğlan. (MŞE/AİK)

Kısarak boylu, kara kuru Nadir Hanımın yerinde şimdi şişman denilecek kadar etlenmiş bir hanım var. (MŞE)

Köşede ,iki pencere arasında alçak ve *ufarak* bir koltuk. (PS/MNK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.198.

Banguoğlu, Tahsin (1957) “Türk Grameri İçin Monografiler:II- Türkçede Benzerlik Sıfatları”, *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı- Belleten*, S.5, s.13-27.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.149.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.172.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.137.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.138.

Mııandoab, Nasrin Zabeti (2018) “Türk Dilinde Küçültme Kavramı ve Küçültme Ekleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 22,1,s. 213-237, April.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.136.

1.1.1.43. +sAk (< sa-k) Eki:

İsimden “istek” bildiren fiil yapma ekiyle, fiilden isim ve sıfat türeten “-k” ekinin kaynaşmasıyla oluşan “+sAk (< sa-k)” eki, isim ve sıfat türeten birleşik bir ektir. İşlek olmayan bir ek olup örneklerine çok az rastlanır. Türkiye Türkçesinde “+sak / +sek”⁵⁶ şeklinde kullanılır.

“+sAk” ekiyle yapılmış örnekler, tarihi dönemlerde yapılmış türetmelerin uzantıları olduğundan örneklerin işlevinde ve şekil yapısında bazı değişimler olmuştur. Bu nedenle “+sAk”lı örneklerin ilk şekillerini bulmak da çok güç olmaktadır: *aksak*, *sarımsak*, *savsak*, *yüksek* gibi⁵⁷ (Korkmaz 2014:139). “-sek” eki Doğu Türkçesinde erkenden daha geniş bir kullanım kazanıyor (*keligsek* = gelmek ister, *barıgsak* = varmak ister) gibi (Banguoğlu 2011:199).

İşlevleri:

1.Eklendiği isim soylu kelimelerden “araç gereç” isimleri türetir: *burunsak* “hayvanlarda burun başlığı”, *susak* “ağaç maşrapa, su kabı” gibi.

2. Eklendiği isim soylu kelimelerden isim ve sıfat olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *aksak*, *bağırsak*, *dirsek*, *kursak*, *sarımsak*, *ersek*⁵⁸ erkek düşkünü kadın” gibi.

⁵⁶ Hatiboğlu, eki “sık” şeklinde de ele alır. Ekin aslı “-sık” değildir, şeklinde açıklar (Hatiboğlu 1981:138)

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Erdal 1999:157/2.93’deki +sOk eki).

⁵⁸ Zülfikar, *susak* “susamış” veya *ersek* “ersemiş, erkeksemiş” örneklerinde yer alan “-sa(-se)” eki “istemek” fiilinin eklenmiş şekli olabilir (Zülfikar 2011:138).

3. Cumhuriyet döneminde bu ekle “terim” niteliğinde yeni kelimeler yapılmıştır: *yakınsak* “yakın gibi”, *ıraksak* “uzak, ırak” gibi.

4. Anadolu ağızlarında da kullanılan bir ektir: *bunsak* “sıkıntı verici”, *sokansak* “iğne”, *uysak* “*aptal, bön*”, *ölümsek* “zayıf, ince”, *boğazsak* “obur” gibi.

5. Ek, bazı örneklerde fiil köküne gelerek yeni kelimeler türetir: *savsak* “ihmalci”, *tutsak*, *ıraksamak*, *yakınsamak* gibi.⁵⁹

Kullanım Örnekleri:

Osmanlı tutsak kıldı. (YK/BE)

Bununla beraber her gün kursaklarına sıcak yemek girmez (HEA/SB)

İthalatçı ve ihracatçılar sanata da dirsek çevirdiler, doğru. (SFA/KA)

Sen olmasan muhakkak bir yerde bir aksaklık çıkar... (SA/KY)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.198-199.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.158-159.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.138-139.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.139.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.138.

1.1.1.44. +sAl (< Fr.+Al) Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök gövdelerine gelerek onlardan isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. “+sAl” eki, Arapça “+î” nispet ekinin yerini

⁵⁹ “*savsak* ve *tutsak*” kelimeleri gibi “*ıraksak*, *yakınsak*” kelimeleri de fiil köklerine gelerek “-sa” ve “-k” eklerinin getirilmesi ile kurulmuştur (Hatiboğlu 1981:139).

tutmak üzere Latin kökenli Fr. +Al “nispet bildirme, ait olma” ekinin Türkçeye uyarlanırken “*siyasal* ve *ulus*” gibi kelimelere getirildikten sonra “+sAl” biçiminde yanlış ayrılmasından oluşmuş bir ektir (Korkmaz 2014:139). Türkiye Türkçesinde “+sal / sel” şeklinde kullanılır. İşlevliği zamanla artan bir ektir.

Matematik terimi “*çarpan*” bir sıfattır. Bu sığata tekrar “+sAl” eki getirip “*çarpansal*” biçimde yeni bir sıfat yapmak dil kurallarıyla bağdaşmaz. Yapısı ve kullanılışı tartışmalı olan bu ekten aşırı biçimde yararlanılmıştır (Zülfıkar 2011:138-139).

Türkçenin “kumsal”⁶⁰ kelimesinde isim köküne gelen ve “*uysal*” kelimesinde fiil köküne gelen “+sAl” ekleriyle bir bağlantısı yoktur. Türkçede “aitlik ve nispet bildirme” görevi için belirtisiz isim tamlaması “duygu sömürüsü, kişi hakları, para darlığı” gibi çok elverişli olduğu hâlde, yabancı kökenli bu “+sAl” eki gittikçe yaygınlaşarak aitlik ve nispet sıfatları türeten yeni bir ek⁶¹ niteliğı kazanmıştır: *açısai, biçimsel, evrensel* gibi. Üstelik sadece isimlerden değil fiil kök ve gövdelerinden de sıfatlar yapabilmiştir: *görsel, eğitsel, işitsel, düşünsel* gibi. “+sAl”ekini yaygınlaşmaya başladığı yıllarda, köken ve kullanım yanlışları üzerine değişik yorumlar yapılmış, bu durum dilciler arasında tartışmalara yol açmıştır (Korkmaz 2014:139).

İşlevleri:

1. Dilimizdeki Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce gibi doğu ve batı kökenli yabancı kelimelerde de kullanılmıştır: *ahlaksâl, hukuksal, mantıksal, ruhsal, hayvansal, dairesel, puansal* gibi.

2. Ek, bazı örneklerde fiil kök ve gövdelerine gelerek “eyleme ilişkin olan, ondan kaynaklanan” anlamında sıfatlar türetir: *düşünsel, dokunsal, öğretsel, eğitsel, duysal, görsel, işitsel* gibi.

3. İsim soylu kelimelere gelerek “ilgili olma, bağlı olma, ait olma” anlamında sıfatlar türetir: *duygusal, anıtsal, bölgesel, bireysel, kişisel, geleneksel, çevresel, tanrısal* gibi.

⁶⁰ Eren, *kumsal*’ın yapısını *dağsak* “dağlık bölge” kelimesine kıyaslayarak *kum+sal > kumsal* gelişmesine bağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Eren 2000:303/4’e bak).

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Eren 2000:291-305).

4. İsim soylu kelimelerden “bulundurma” anlamında sıfatlar türetir: *bilimsel, belgesel, kutsal* gibi.

Kullanım Örnekleri:

...Oğuz boyunun **geleneksel**, örgütlü, aynı Osmanlı gibi bir aşiretten bir devlet çıkaran...(YK/BE 64)

Toplumsal duyarsızlığın açığa çıkarılma aracıdır ölüm. (SA/KY)

İnsanın aylardır mutlulukla remettiği bir kitabın, **kutsal** bildiği şeylere...(OP/BAK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet ve Varol, Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Banarlı, Nihat, Sami (1972) “*Türkçenin Sırları ‘sel ve sal Hikayesi’*”, İstanbul, s.279-283.

Banguoğlu, Tahsin (1987) “*Nisbet Sıfatları ve -sel, -sal*”, *Dil Bahisleri*, s.264-277.

Bayraktar, Sibel, Fatma (2019) “İşlekliği Artan Bir Yapım Eki +Sal / +Sel”, *Prof. Dr. Hidayet Kemal Bayatlı Hatıra Kitabı, Kerkük Vakfı*, İstanbul, s.123-130.

Bayraktaroğlu, Emin (1966) “*Sel ve Sal Hikayesi*”, *Türk Dili İçin, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, S.III, s.51-53.

Bilgegil, M. Kaya (1984) “*Türkçe Dil Bilgisi*”, *Dergah Yayınları*, s.194, İstanbul.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, *Papatya Yayıncılık*, İstanbul, s.159-162.

Çotuksöken, Yusuf (2001) “-sal Eki Üzerine”, *Çağdaş Türk Dili*, Dil Derneği Yayınları, Ankara, C.16, S.166, s.442.

Delice, H. İbrahim (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları S.24, s.221-235, Sivas.

Ediskun, Haydar (1966) “-El, -İl, -Sel Ekleri Üzerine”, *Türk Dili*, C.XV, S.179 (Ağustos 1966), s.1012-1019.

Ediskun, Haydar (1967) “Yine -El, -İl, -Sel Ekleri Üzerine”, *Türk Dili*, C.XVI, S.184 (Ocak 1967), s.264-267.

Ergin, Arın (1966) “Türkçede (sel-sal) Ekleri Üzerine Birkaç Söz”, *Türk Birliği Dergisi*, C.I, S.7/8, s.59-60.

Eren, Hasan (2000) “Yeni Bir Ek: -sal/sel, *Türk Dili*, S.580, Ankara, s.291-306.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.178.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.139.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.139.

Korkmaz, Zeynep (1995) “Türkçede -’l eki (-al/-el, -ıl/-il, -ul/-ül; -sal/sel)I, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.133-138.

Şerifoğlu, Yasin (2015) “Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s.71-78.

Temir, Ahmet (1996) “Türkiye Türkçesinde -sal/sel Sıfat Eki Nereden Geliyor?”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.5-7.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.138-139.

1.1.1.45. +sI / +sU (< +sI-g) Eki:

İsimden fiil türeten “+sI” ekiyle fiilden isim türeten “-g” ekinin kaynaşmasıyla oluşan bu yapım eki, birleşik bir ek olup isimden isim ve sıfat türeten bir ektir. “+sI / +sU” eki, “+sIg” birleşik ekinin tarihî gelişme sürecinden geçmiş kalıntısı durumunda bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+sı / +si / +su / +sü” şeklinde kılınılır. Az işlek olan bu ek canlılığını koruyarak benzerlik sıfatları yapmıştır.

Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine uzanan ses değişimleri sonucunda “-g” sesi eriyip kaybolunca ek “+sI / +sU”ya (< +sI-g) dönüşmüştür: *çocuksu, dikensi, yılansı* gibi. Eklerin aslı: *kul+sı-g, yag+sı-g, beg+sı-g* gibi. (Ergin 1992:170-171; Banguoğlu 2011:199-201). “+sI” eki renk ve tat sıfatları türetiminde yerini aynı işlev ve yapıdaki “+msI” ekine bırakmıştır. Cumhuriyet dönemi sonrasında türetilen kelime ve terimlerde “+sı” ekinden çok “+msI” eki seçilmiştir: *morumsu, acımsı, tatlımsı* gibi (Korkmaz 2014:140; Zülfikar 2011:140). Ergin, Eski Anadolu Türkçesinde ekin sadece “+sI” şeklinde kullanıldığını söyler: *ayruk-sı* gibi. Fakat ekin “+sI” iyelik ekinin etkisiyle böyle kullanılmış olabileceğini de ifade eder (1992:170-171).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden “benzerlik, yakınlık, andırma” anlamında sıfatlar türetir: *kadınsı, erkesi, çocuksu, ayrıksı, dikensi, ayrıksı* gibi.

2. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında Arapça “î” nispet ekini, Fransızca “ide, form” ekini karşılayan “coğrafya, botanic” gruplarını gösteren terimler yapılmıştır: *ağaçsı* (haşebî), *iğsi* (mirzalî), *kalkansı* (thyroide), *mantarsı* (fungiforme) gibi.

3. “+sI” eki bazen “+lAr” çokluk ekiyle genişletilmiş olarak “takım ve aile” isimleri yapar: *buğdaysılar* (*graminidies*), *insansılar* (*anthropoids*), *leyleksiler ciconriiformes*) gibi.

4. Anadolu ağızlarında kullanılan bir ektir: *zayıfsı* “zayıfca”, *ayırıksı* “başka, bamkaşka”, *camsı* “cam gibi”, gibi.

Kullanım Örnekleri:

Bir uzak gök gibi,derin, çocuksu saf...(YK/BE3)

Birde Zarif'in zarafetine, inceliğine, o kadınsı çelebi haline içerleyenler vardı...(OP/BAK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.199-201.

Banguoğlu, Tahsin (1957) “Türk Grameri İçin Monografiler:II- Türkçede Benzerlik Sıfatları”, *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı- Belleten*, S.5, s.13-27.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s237.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.162.

Delice, H. İbrahim (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, s.221-235, Sivas.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.170-171

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.139-140.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.140.

Özçelik, Sadettin (2004) “Türkiye Türkçesinde Benzetme-Benzerlik Kavramları ve Bu Kavramları Sağlayan Ekler Üzerine”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, S.17, s.143-154.

Şerifoğlu, Yasin (2015) “Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s.71-78.

Üstünova, Kerime, vd. (2019) “Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Ardıl Dil Bilimleri Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.8/2, s.713-725, Türkiye.

Zülfikar, Hamza (2011) *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.140.

1.1.1.46. +sİk / +sUk (< +sI-k(?)) Eki:

İsimden fiil türeten ve benzerlik gösteren “+sI / +sU” ekiyle fiilden sıfat türeten “-k” ekinin kaynaşmasıyla oluşan bu isimden isim yapım eki, birleşik bir ek olup isimden isim ve sıfat türeten ölü bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+sık / +sık / +suk / +sük” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ektir. Örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden çeşitli özellikte isim ve sıfat türetir: *oğlamsık* “ağlamaklı”, *kınamsık* “ayıplanan”, *bağırsuk* > *bağırsak* “merhametli”, *sümsük* “uyuşuk, mıymıntı”, *tansık* (< *tañsuk*) “şaşırtıcı, mucizevi”, *yüksük*, *sumsuk* “yumruk” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Beş yıl öncesine kadar kara kuru, sümsük bir kızken şimdi gelişivermiş bir dişi.
(MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “ *Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.201.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatı)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s237.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.163.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.140.

1.1.1.47. +sII / +sUI (< +sI-I(?)) Eki:

İsimden benzerlik gösteren fiil türeten “+sI- / +sU- ekiyle fiilden isim türeten “-I” ekinin kaynaşmasıyla oluşan bu isimden isim yapım eki birleşik bir ek olup isimden isim ve sıfat türeten ölü bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+sıl / +sil / +sul / +sül” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmayıp örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden “benzerlik, ilgi” anlamında isim, sıfat ve terim nitelikli kelimeler türetir: *yoksul*, *yersil*, *dudaksıl* “dudakla ilgili olan”, *damaksıl*, *ağızsıl* “ağızla ilgili”, *otsul* “otsu” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Ama Ramazanoğlunda böyle yoksullaşmış bir kişi yok. (YK/BE)

Kaynakça:

Aslan, Özkan (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6/2, s.734-748., Türkiye.

Bozkurt, Fuat (2017), “Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s236.

Çiftçi, Selcen (2016) “Türkiye Türkçesinde Benzerlik İşleviyle Kullanılan Ekler”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 9, no. 26, pp.189-210, April.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.1163.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.178.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.140.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.141.

1.1.1.48. +sIz / +sUz Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek “yokluk ve eksiklik” anlamında isim ve sıfat niteliğinde isim soylu kelimeler türetir. Eski Türkçeden beri “Sahip olma, kendinde bulundurma” görevindeki sıfat türeten “+II / +IU” ekinin zıt anlamlısı olarak kullanılır: *acısız, tıraşsız, umutsuz* gibi. (1.1.1.33. +II / +IU ile karşı.). Türkiye Türkçesinde “+sIz / +sIz / +suz / +süz” şeklinde kullanılır. Çok işlek bir ek olup örneklerine çokça rastlanır.

Ek, Eski Türkçede de bu günkü gibi ünlü uyumuna bağlı dört şekilde kullanılmıştır. Ek, Eski Anadolu Türkçesinde ise ünlü uyumu dışına çıkmış ve sadece yuvarlak ünlülü şekliyle kullanılmıştır (Ergin 1992:160-161).

İşlevleri:

1. İsim ve sıfatlardan “yokluk, yoksulluk anlamında isim ve sıfat türetir: *kesiksiz, uygunsuz, acısız, tatsız, susuz, umutsuz, akılsız, ilaçsız* gibi.
2. Bazı isim soylu kelimelerden anlam kayması yoluyla zarf ve sıfatlar türetir: *aynasız, tabansız, soysuz, şüpesiz, kalpsiz, eşsiz, ölümsüz, yolsuz* gibi.
3. “+sIz / +sUz” yokluk eki, fiilden hareket isimleri türeten “-mA / -(I)m / -Um” ekleriyle “-Ar” sıfat fiil ekinden sonra gelerek “yokluk” anlamında sıfatlar türetir: *geçersiz, bağımsız, ölümsüz, acımasız, tutarsız* gibi.
4. İsim soylu kelimelere gelerek ikileme yoluyla sıfat türetir: *işsiz güçsüz, ucsuz bucaksız, ipsiz sapsız, anasız babasız, dertsiz tasasız, sessiz sedasız* gibi.
5. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında Arapça ve Farsça kökenli “gayr-, bilâ-, la-, bî- ve nâ-“ gibi “yokluk, olumsuzluk” bildiren ön eklerin yerini almıştır:

gayriciddi = ciddiyetsiz, gayrimüntazam = düzensiz, bîtaraf = tarafsız, lâilaç = ilaçsız, lâkayd = ilgisiz, nâkafi = yetersiz gibi.

6. Cumhuriyet dönemindeki Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle bazı yeni kelime ve terimler yapılmıştır: *acımasız* “zalim”, *ünsüz* “konsonat”, *olumsuz* “negatif”, *dönüştürsüz*, *belirsiz*, *mantıksız*, *şekilsiz*, *eşitsizlik* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Beni **günahsız**, **ermiş** biliyorlar *tosunum*. (YK/BE)

...orada öylece **sessiz sedasız** oturmak ne iyi olacaktı. (HEA/SB)

Ölümsüzler katıla katıla gülmeye başladılar. (SFA/KA)

Kuşkusuz taşraya ve taşra sorunlarına da açılmıştır *romancılarımız*... (SA/KY)

Burada *tosbağalar* **susuzluktan** geberiyorlar. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet - Varol, Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Arat, Reşit Rahmeti (1955) “Türkçede Kelime ve Eklerin Yapısı”, *TürkDili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.IV, S.43, s.396-401, Ankara.

Aslan, Özkan (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6/2, s.734-748., Türkiye.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.201-203.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.237.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve Eİşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.164-165.

Delice, H. İbrahim, (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Yayın S.24, s.221-235, Sivas.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.160.

Erdem, Mevlüt (2011) “Türkçede Yapım ve Çekim Eklerinin Özellikleri ve Sınırları”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.58, s.71-90, Ankara.

Erten, Münir (2007) “-sIz Eki Olumsuzluk Eki midir?, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/4, s.1168-1173, Fall..

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları , Ankara, s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.141-142.

Karaağaç, Günay (2009) “*Türkçenin Söz Dizimi*”, Kesit Yayınları, s.49, İstanbul.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.140-141.

Şahin, İbrahim (2007) “Türkçede Yer Adlarının Yapısı Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.32, s.1-14, Erzurum.

Şerifoğlu, Yasin (2015) “Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s.71-78.

Turan, Zikri (2007) Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeyinde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*. 24-29 Eylül 2000, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1835-1844.

Üstünova, Kerime - Horoz, Öznur (2001) “(-sIz), (II) Ekinin Olumsuzu mu”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Osmangazi Üniversitesi Yayınları, S.1, s.119-140, Eskişehir.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.141-142.

1.1.1.49. +sIzIn (< +sIz+In) Eki:

“+sIz” yokluk eki ile “+In” vasıta ekinin kaynaşmasıyla oluşan “+sIzIn (sIz+In)” eki, birleşik bir ek olup isimden zarf türetir. Türkiye Türkçesinde “+sızın / +sizin” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmayıp örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden zarflar türetir: *ansızın* gibi.

2. Ek, fiilden hareket ismi (mastar) yapan “-mAk” ekinden sonra gelerek “-mAdAn” zarf fiil ekine koşut zarflar türetir: *gitmeksizin, durmaksızın, düşünmeksizin, kalmaksızın, yorulmaksızın* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Kadın **durmaksızın** Rabia'nın dün akşamki tesirinden bahsediyor.* (HEA/SB)

*...oğlu tarafından **ansızın** öldürülmesine benzitormuş.* (OP/BAK)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.163.

Doğan, Enfel (2014) “Türkiye Türkçesinde Addan Zarf Türeten Birleşik Ekler Üzerine”, *ÜEF Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, vol. 50, pp.11-28.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.142/I.3.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.141.

Özezen, Muna Yüceol (2018) “Türkçede Zarf-Fiiller ve Zarf-Fiillede Yapılaşma Süreçleri”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 24, S.1,s.79-97.

Üstünova, Kerrime (2008) “*Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçimbilgisi)*”, Kesit Yayınları, s.232,252-253,277, İstanbul.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.142.

1.1.1.50. +sIzlIk / +sUzlUk (< +sIz / +sUz + +Ilk / +IUk) Eki:

“+sIz / +sUz” ekiyle soyut isim türeten “+Ilk / +IUk” ekinin kaynaşmasıyla oluşan ek, birleşik bir ek olup isimden isim türetir. Türkiye Türkçesinde “+sızlık / +sizlik / +suzluk / süzlük” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ektir.

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden “yokluk” anlamında soyut isimler türetir: *başsızlık, başarısızlık, hareketsizlik, eşitsizlik, yolsuzluk, şanssızlık, talihsizlik, haksızlık, ilgisizlik* gibi (1.1.1.4. bkz. ve karş.).

Kullanım Örnekleri:

Bu haksızlık karşısında yüreklerindeki ayaklanma istemi güçlendi. (YK/BE)

Bu ne vefasızlık! (HEA/SB)

Bir cennet, bir akıl, bir akılsızlık... (SFA/KA)

...fakat hali ile, asıl talihsizliğin böyle gece yarısı... (SA/KY)

Kaynakça:

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.141-142.

1.1.1.51. +şAr Eki:

İsim kök ve gövdelerine gelerek ünlü ile biten sayı isimlerinde “üleştirme” sıfatları türeten isimden isim yapma ekidir. Türkiye Türkçesinde “+şar / +şer” şeklinde kullanılır. Örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. Sayı isimlerinden “üleştirme , paylaşırma” anlamında sıfatlar yapar: *ikişer, ellişer, on beşer* gibi (bkz. ve karş. 1.1.1.7.)

Kullanım Örnekleri:

Birer ikişer, birer beşer... (YK/BE)

Haydi bana beşer kayma verin. (KT/RYP)

Üçümüz bir kelime söylemeden yedişer kadeh daha içtik. (SFA/AVBY)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.47.

Ergin, Muharrem (1992) *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.169-170.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “Türkçenin Ekleri”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.145/IV.1.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.142.

Zülfikar, Hamza (2011) “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.143.

1.1.1.52. +şın Eki:

İsimden isimtüreten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim soylu kelimeler türetir. İşlek bir ek olmadığı için kullanım alanı çok dardır. Türkiye Türkçesinde “+şın / +şin” şeklinde kullanılır.

İşlevleri:

1. Renk isimlerinden “benzerlik” anlamında renk sıfatları türetir: *karaşın, gökşin, akşın, sarışın, mavişin* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Sarışın, uzun boylu, mavi gözlüydü. (YK/BE)

Kaynakça:

Bilgegil, M. Kaya (1984) “Türkçe Dil Bilgisi”, Dergah Yayınları, s.194, İstanbul.

Çiftçi, Selcen (2016) “Türkiye Türkçesinde Benzerlik İşleviyle Kullanılan Ekler”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 9, no. 26, pp.189-210, April.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.166.

Ercilasun, Ahmet Bican (2000) “Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.41-47, Ankara.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.176.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1267-1283.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.145.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.142.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.143.

1.1.1.53. +(I)t / +(U)t Eki:

İsim kök ve gövdelerine gelerek isimden isim ve sıfat türeten bir ektir. Ekin işlevi açık değildir. İşlek olmayan bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+it / +it / +ut / +üt” şeklinde kullanılır.

İşlevleri:

1. Eklendiği isim soylu kelimelerden isim, sıfat olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *yaşıt, eşit, karışıt, boyut, çiğit* “çekirdek”, *dikit* “mağara tavanından damlayan suların tabanda oluşturduğu dikme” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Yaşıtlarımdan hiç kimse kalmayalı yirmi yıl oluyor. (YK/BE)

...bireysel **boyutu** da korumaya çalışarak yazın yoluyla bilinç oluşturmaya istemiştir. (SA/KY)

Eşitleri çoktan yükünü tutmadı mı? (KT/RYP)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.168/II.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.176.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.146.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.142.

Zlfikar, Hamza (2011) *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.144.

1.1.1.54. +tI / +tU Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup ses yansımali kelimelerin kök ve gövdelerinden ikincil biçimler oluşturan isim yapan bir ektir. Ekteki bu işlev çok canlıdır. Örneklerine çokça rastlar. Türkiye Türkçesinde “+tI / +tI / +tu / +tü” şeklinde kullanılır.

İşlevleri:

1. Ses yansımali köklere “+II / + UI / +Ir / +Ur” ekleri getirilerek elde edilen ikincil köklerden isimler türetir: *fısıltı*, *çıtırtı*, *kızıltı*, *parıltı*, *şakırtı*, *fokurtu*, *çatırtı*, *gıcırtı*, *gürültü* gibi.

2. İsim soylu kelimelere gelerek “aşağılama, küçük görme” anlamında isim ve sıfatlar türetir: *elti*, *tortu*, *pinti*, *pırtı*, *koytu* gibi.⁶²

Kullanım Örnekleri:

Köyün içini usuldan bir fısıltı dolaştı: (YK/BE)

Vızıltılarını hala kulakları işitiyordu.(HEA/SB)

O gelinler, güveyler, eltiler, görümceler...(SFA/KA)

Her taraftan yükselen bir gürültü adeta kulakları sağır ediyordu. (SA/KY)

Orada iki hırtı bir pırtı var, kime bırakırsın? (MŞE/AİK)

Kaynakça:

⁶² Ekin işlevi açık olmayıp, bazı örneklerden ve fiillere gelen “-IntI (kırıntı, süprüntü gibi) ekindeki işlev koşutluğundan “küçük görme, aşağılama” görevinde bir ek olduğu kanısına varılmaktadır (Korkmaz 2014:142).

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Akçataş, Ahmet - Varol, Çiçek (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), s.410-427.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.203-204.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.238.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.171.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.177.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.157-158/I

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.142.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.145/166.

1.1.1.55. +(I)z / +(U)z Eki:

İsimden isim türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim soylu kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “+ız / +iz / +uz + üz” şeklinde kullanılır. Örneklerine çok az rastlanır.

İsimlerde ve sayı isimlerinde topluluk veya ikilik gösteren bir çokluk eki niteliğindedir. Çok eski bir ek olup işlevliğini kaybetmiş, günümüzde eklendiği kökle kaynaşıp kalıplaşmış halde bulunur (Korkmaz 2014:142).

İşlevleri:

1. Sayı isimlerinden “birlikte doğma, bir arada olma” anlamında isimler türetir: *ikiz, üçüz, dördüz, beşiz* gibi.

2. Ek, bazen “+II” sıfat ekiyle genişletilerek de kullanılır: *üçüzlü, dördüzlü, beşizli, altızlı* gibi.

3. İsim soylu kelimelerden “ilgi, benzerlik” anlamında isim ve sıfat türetir: *topuz, ayaz, güvez* “mora çalan kırmızı gibi” (<gök+ez) sözlerindeki “+z”eki de aynı ek olabilir.

4. İsim soylu kelimelerden tabanla kalıplaşmış olarak “organ” isimleri türetir: *omuz, diz, göz, boynuz, göğüs* (<kögüz), *beniz* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Birbirlerinin omuzlarını öptükten sonra ayrıldılar.(YK/BE)

Fakat üçler, ayrılık tehlikesi geçirmiş üçüz kardeşler gibi birbirlerine sokuldular (HEA/SB)

Bu ayaz, karı tam kıvamına getirecek. (SFA/KA)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.176.

Ergin, Muharrem (1992) “Türk Dil Bilgisi”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.177.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “Türkçenin Ekleri”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.165/I.3.

Gülsevin, Gürer (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları , Ankara, s.1267-1283.

Korkmaz, Zeynep (2014) *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.142.

Zülfikar, Hamza (2011) “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.146.

1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri

Fiil kök ve gövdelerinden isim türeten yapım ekleridir.

1.1.2.1. -(y)A Eki:

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerinden isim soylu kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “+**-a** / **-e**” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek değildir.

Çok eski bir zarf fiil eki olan “(y)A”⁶³, Türkiye Türkçesinde “-ArAk” şeklinde kullanılmaya başlandığı için ekin tarz zarfları yapımında kullanılışı azalmıştır. Bu örneklerde “-lAş-” işteşlik fiilinden kurulmuş şekillerdir: *yardımlaşa*, *ortaklaşa* gibi. Ancak “-(y)A” eki, geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdeleriyle, çatı eki almış fiil gövdelerine eklendiğinde, eşli veya zıtlı tekrarlama yoluyla işlekliliğini sürdürmüştür: *ağlaya ağlaya*, *baka baka*, *yata yata* gibi.(Korkmaz 2014:143). -(y)A eki, isim köklerinden “-lAş” ekiyle türetilen fiil gövdelerinden durum zarfı yapımında canlılık gösterir. *ortaklaşa*, *nöbetleşe* gibi. Eski Türkçede işlek ve canlı olan ek, Türkiye Türkçesinde işlekliliği azalmıştır.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “ikileme” şeklinde zarflar türetir: *ağlaya ağlaya*, *bile bile*, *güle güle*, *sere serpe*, *sora sora dinlene dinlene*⁶⁴ gibi.
2. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle yeni bazı kelimeler yapılmıştır: *dize* “mısra”, *doğa*, *evre* “merhale, safha”, *süre* gibi.
3. Bazı fiil soylu kelimelerde kalıplaşmış olarak yer alır: *çevre* (çevir-e), *eğe* “sert çelikten yapılmış araç”, *gaga* (<kak-a), *kese* “kestirme yol”, *oya*, *sapa*, *vere* “bir yer veya kalenin teslimi”, *öte* “geçilen karşı yön”, *doğa* gibi.
4. İkileme yoluyla “-(I)p...-(y)A” kalıbında zarflar türetir: *açılıp saçıla*, *çalıp çırpa*, *gelip gide*, *oturup kalka*, *yalvarıp yakara*, *gelip gide* gibi.

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Gabain 1974:232)

⁶⁴ “-(y)A” ekinin dar ünlülü “-(y)I” türü Eski Türkçede pek seyrek olduğu için Türkiye Türkçesine kadar uzanamamıştır (Gabain 1974:232). Korkmaz’a göre, Anadolu ağızlarında görülen “*bekleyi bekleyi*, *dinleyi dinleyi*, *gözleyi gözleyi*” gibi örneklerdeki “-(y)I” ekinin de “-y” ünsüzünün daraltma ekiyle sonradan olduğu görüşündedir (Korkmaz 2014:143).

5. Fiil kök ve gövdelerinden “durum, nicelik” anlamında zarflar türetir: *çala, göre, ortaklaşa, destekleşe, geçe, kala* gibi.

6. Fiil kök ve gövdelerinden “zaman” anlamında zarflar yapar: *gece, süre* gibi.

Kullanım örnekleri:

Dedem bu gece, gecelerin içinde birinci gecedir. (YK/BE)

...kız çocuklar sümüklerini ve içlerini çeke çeke, ağlaya ağlaya tırmandılar. (HEA/SB)

Güneş, rüzgarsız yerlerde onu, köprünü öte akasında rastladığı... (SFA/KA)

...fakat bir süre sonra: (SA/KY)

Kadın kalkıp gitsin diye bekliyorum. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “Türkçenin Grameri”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.227-228.

Bozkurt, Fuat (2017), “Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.227.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.36-38.

Ergin, Muharrem (1992) “Türk Dil Bilgisi”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.193.

Gabain, A. Von (1974) “*Alttürkische Grammatik, Otto Harrossowitz - Wiesbaden 1974, s.398; (Türkçeye çev.: Akalın, Mehmet) Eski Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.17-18.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.143.

Özezen, Muna Yüceol (2008) “Türkiye Türkçesinde +A ve -A Ekli Zarflar Üzerine”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.17, S.2, s.329-344.

Özezen, Muna Yüceol (2018) “Türkçede Zarf-Fiiller ve Zarf-Fiillede Yapılaşma Süreçleri”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 24, S.1, s.79-97.

Tiken, Kamil (2003) “Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Zarf Fiillerin İfade ve İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999 /I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.281-364, Ankara.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.48-49.

1.1.2.2. -(y)AcAk Eki:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim veya sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “-acak / -ecek” şeklinde kullanılır. İşlek bir ektir.

“-(y)AcAk” ekini almış şekiller her zaman sıfat olarak kalmazlar, gerektiğinde isim gibi kullanılırlar: *yakacak, gelecek, içecek* gibi. “-acak” ekiyle türetilmiş örneklerin çoğu geçişli fiillerden türetilmiştir. Bunların geçişsiz şekilleri fiile “-ıl- veya -n-“ edilgen eki getirilerek yapılır: *yakılacak, silinecek, gezilecek* gibi (Zülfikar 2011: 50). Ek, genellikle tek ve çok heceli geçişli, geçişsiz ve dönüşlü fiil çatılarına gelir (Korkmaz 2014:144).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “araç gereç” isimleri türetir: *açacak* “şişe açacağı”, *çekecek*, *silecek*, *tutacak*, *sürecek*, *kesecek* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden kalıcı isim ve sıfatlar türetir: *yakacak* *odun*, *içecek* *su*, *kaçacak* *delik*, *ödenecek* *borç*, *alacak* *mal*, *çekecek*, *gelecek* “istikbal” gibi.

3. Fiil kö ve gövdelerinden “bir şey için, belli bir amaca tahsis” anlamında isimler türetir: *yiyecek*, *içecek*, *yakacak*, *verecek*, *gelecek*, *alacak* gibi.

4. Fiil kök ve gövdelerinden “ilgili olma, belli bir amaca tahsis” anlamında isimler türetir: *verecek* (*param*), *bekleyecek* (*vaktim*), *yapacak* (*iş*), *izleyecek* (*film*) gibi.

5. “-(y)AcAk” ekiyle türetilen isimlere “iyelik ekeri, durum ekleri, çoğul ekleri” getirilerek de “kalıcı isimler” yapar: *geleceğimden*, *yakacağım*, *silecekleri*, *gelecekte*, *okuyacağımız*, *kiralayacaklar* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Ayağımızı **basacak** bir karış toprağımız yok.* (YK/BE)

*Evliler Osman’ın başına **geleceklere** acıyorlarmış gibi başlarını sallıyorlar.* (HEA/SB)

*Ertesi günü **yapacak** işlerin içinde hep aynı olanı bir yana bırakırsak...* (SFA/KA 80)

***Yiyecek**, **içecek** sıkıntıları azalmıştı.* (SA/KY)

*Beni **sevecek** kadın hesabına ki, o kadı birgün benim karım olacak.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.228-229.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatı)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.227.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.42.

Ergin, Muharrem (1992) *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.199.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adlar”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.20-23.

İlhan, Nadir (2009) “Ek+Kök / Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, S.4/8, s.1535-1557.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.144.

Salman, Ramazan (2003) “Türkçede Sıfat-fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999/I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.189-223, Ankara.

Yılmaz, Özlem Deniz (2003) “Türkiye Türkçesinde Sıfatsı-İsimsi Şekiller Üzerine -Dİk, -(y)EcEk, -(y)Esİ”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2003*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.I, s. 151-170, Ankara.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.50.

1.1.2.3. -Aç , ç Eki:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim veya sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “-aç / -eç / ç”⁶⁵ şeklinde kullanılır. İşlek olmayan canlı bir ektir. Örneklerine az rastlanır. “-A” ünlüsüyle biten köklerden sonra “-ç”, ünsüzle biten fiil köklerinden sonra ise “-Aç” şeklinde kullanılır: *sarkaç*, *tıkaç* gibi.

Eski Türkçede, canlı ve birleşik bir ek olması mümkün olan “-geç” ekinden damak sesinin düşmesiyle meydana gelmiştir: *kısgaç*, *açkaç* gibi. Ek eski şekil ve anlatımlarıyla da dilimizde canlı kalmıştır: *süzgeç*, *dayangaç* gibi (Banguoğlu 2011:229).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “özel amaçlı aygıt isimleri ve terim niteliğinde araç gereç isimleri” yapar: *sarkaç* “rakkas”, *yükselteç* “amplifikator”, *bağlaç* “rabıt”, *üreteç* “jeneratör”, *kaldıraç* “manivela”, *büyüteç* veya *büyülteç* “pervasız”, *donduraç* “dipfiriz”, *sayaç*, *püskürteç* “püskürtücü”, *tümleç* “mef’ul”, *tutaç*, *ayraç*, *çekiç* gibi.

2. Eklendiği fiil kök ve gövdelerinden “hareketi gerçekleştiren, içinde bulunulan” anlamında isimler türetir: *dürteç*, *gömeç*, *güleç*, *tıkaç*, *tokaç*, *süreç*, *yamaç* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Sürüyü gün batarken yamaçtan aşağı sürdüler. (YK/BE)

Çekiç, testere sesi Sinekli Bakkal’ın her yerinden duyulur. (HEA/SB)

...fakat yüzü **güleç** çıkmıştı, yalandan somurttu: (KT/RYK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s. 229.

⁶⁵ Hatiboğlu, eki “-ç(-aç, -eç; -ıç, -iç, -uç, -üç) şeklinde ele almıştır (Hatiboğlu 1981:42).

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatı)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.227.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* , vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.57.

Ergin, Muharrem (1992) *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.196.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları*, S.3, s.99-113, Afyon.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.42-43.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.144.

Turan, Zikri (2018) Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları, *Türkbilig*, S.35, s.97-110.

Zülfikar, Hamza (2011) *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.51.

1.1.2.4. -AgAn / -AğAn < -A-gAn (?) Eki:

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerine gelerek fiildeki hareketi “sürekli yapan, abartma” anlamında sıfatlar türeten birleşik bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-agan / -ağan / -egen / -eğen” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ek olup örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “elverişlilik, uygunluk, abartma” anlamında sıfatlar yapar: *artağan* “çok artan”, *olağan* “sık sık olan”, *durağan*, *pişeğin* “kolay pişen”, *akağan*, *kayağan*, *tepegen* “tepici, çok tepen” *kayağa*, *çalağan*, *olağanüstü* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden “kalıplaşmış isimler” yapar: *burağan* “güçlü esen rüzgar”, *dardağan* “palmye cinsinden bir ağaç ve bu ağacın meyvesi”, *geleğin*, *gezegen* “çok gezen, seyyare”, *gideğin* “göl ayağı”, *iveğin* “çabuk ilerleyen hastalık” gibi.

3. Fiil kö ve gövdelerinden “sıklık, huy, tabiat” anlamında sıfatlar yapar: *küseğin*, *göreğin*, *içegen* “içkici, sarhoş”, *süreğin* “müzmin, kronik” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Açı seçik düşünüyordu her şeyi, her zamandan daha iyi. Daha olağan. (YK/BE)

Atların burun deliklerinde olağanüstü hiçbir şey yoktu. (OP/BAK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “Türkçenin Grameri”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.229-230.

Bozkurt, Fuat (2017), “Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.227.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.43.

Ergin, Muharrem (1992) “Türk Dil Bilgisi”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.190.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.23.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.144.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, s.52-53.

1.1.2.5. -Ak < -gAk⁶⁶ Eki:

Tek ve çok heceli fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “-ak / -ek” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olup örneklerine çokça rastlanır.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “alışkanlık, hareketi çokça yapan” anlamında sıfatlar türetir: *apışak* “açık bacaklı”, *atak*, *bitek* “verimli”, *sulak*, *pişek*, *kıyak*, *kıvrak*, *geğrek* “gevrek”, *toparлак*, *uğrak*, *yedek*, *kurak* (< *kurgak* < *kırı-*) gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden “aşağılayıcı” anlamlı sıfatlar türetir: *korkak*, *kaçak*, *sünek*, *ürkek*, *sarsak*, *paytak*, *dönek* gibi.

3. Fiil kök ve gövdelerinden “bir işin yapıldığı yeri gösteren, yer, yöre ve mekan” anlamında isimler türetir: *barınak*, *tapınak*, *batak* “nemli toprak”, *sapak* “sapılan yer”, *konak*, *kavşak*, *durak*, *çıkak*, *çekek* “kayıkların kıyıya çekildiği yer” gibi.

4. Fiil kök ve gövdelerinden “araç ve gereç” isimleri türetir: *kaydırak*, *ölçek*, *kayak*, *oturak*, *sancak*, *elek*, *bıçak*, *kapak*, *tekerlek*, *yatak*, *bıçak* gibi⁶⁷.

⁶⁶ “Korkmaz, “-Ak” ekiyle kurulmuş sözlerin bir kısmının Eski Türkçede “-gAk”lı biçimde olması (*kaçak* < *kaçgak*, *kurak* < *kurgak*, *gerek* < *kergek*, *orak* < *orgak*, *yaprak* < *yapurgak* gibi) ekin kökence “-gAk” ekiyle ilişkili olduğunu gösterir. Ancak, bunun “Ak” ekiyle kurulmuş bütün sözler için geçerli olup olmayacağı da düşünülmelidir.” şeklinde bir açıklama yapmıştır (Korkmaz 2014:145).

⁶⁷ Bu ek, bir kalıplaşma aşamasından geçerek isim türetme ekine dönüşmüş olabilir (Korkmaz 2014:145,252/5).

5. Somut ve soyut isimler türetir: *çapak, dilek, dirsek, erek* “varılmak istenen sonuç, gaye”, *turnak, yanak, yatak, parlak, yumak, kurak* gibi.

6. Fiil kök ve gövdelerinden “terim” olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *çıkak* “mahreç”, *dayanak* “mesnet”, *erek* “gaye”, *ölçek* “mikyas”, *uçak* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*O yol üstündeki **konakta** bir gece uyumak isterdim.* (YK/BE)

*Bu **parlak** fikir ondan evvel bane geldi.* (HEA/SB)

*Bardağına bir **bıçakla** vurdu:* (SFA/KA)

*Muazzez **korkak** bir çığlık kopardı.* (SA/KY)

*Solda yere serilmiş bir **yatak**.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.230-231.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.228.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.43-44.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.188.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.79-80.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.145.

Zülfikar, Hamza (2011) *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.53-54.

1.1.2.6. -Al, -l Eki:

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerinden isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türeten ölü bir ektir. İşlek olmayan bir ektir. Örneklerine çok az rastlanır. Türkiye Türkçesinde “-al / el / l” şeklinde kullanılır.

Eski Türkçeden kalma ekin bazı örneklerde Türkiye Türkçesinde de kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bugün bu kelimelerin kökleri kesin olarak ayırt edilememektedir. Yapıları bakımından Eski Türkçede fiilden sıfat ve isim türeten “-l” ekiyle kurulmuş *kısıl* “geçit, sel yatağı”, *münkül* “şaşkın”, *ötül* “öksürük”, *yıval* “övgü”⁶⁸ gibi örneklerle benzerlik gösterdiğinden, Türkiye Türkçesinde günümüze uzanmış bu eski örneklerin de “-Al” ve ünlülerden sonra “-l” ekiyle kurulduğu kabul edilebilir. Moğolcada da kullanılan ek canlılığını yitirmiştir (Korkmaz 2014:145). Eski Anadolu Türkçesindeki “*düke-l* (<*tüke-l*)” bütün kelimelerinde bu ek var (Ergin 1992:196). Doğu Türkçesine sonradan Moğulcadan geldiği sanılan bir “-el (-il)” ekiyle yapılmış kelimeler Türkiye Türkçesinde yoktur: *kapal*, *yasal*, *bukal* gibi. İşlek olmayan “-el” ekine Latince bir anlatım yakıştırarak fiilden sıfatlar türetmek başarıdır: *dural* “sakin”, *doğal* “tabii”, *istenel* “ihtiyarî” gibi (Banguoğlu 2011:232).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “aşağılama” anlamında sıfatlar türetir: *andaval*, *aval*, *kaşal* “aptal, budala”, *şaşal* “saf”, *şapşal* “alık, budala” gibi.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Erdal 1991:330 § 3. 113. (x)l.).

2. Fiil kök ve gövdelerinden aşağılayıcı sıfatlar türeten ek, “+Ak” küçültme ekiyle de pekiştirilmiş sıfatlar türetir: *apalak, apşalak, avalak, şaşalak, şapşalak, şavşalak* gibi⁶⁹.

3. Fiil kök ve gövdelerinden araç ve gereç isimleri türetir: *dikel, kaval, çatal, çekel*⁷⁰ “ince, uzun ve yuvarlak değnek”, gibi.

4. Cumhuriyet döneminde yeni kelime türetilmesinde kullanılmıştır: *doğal, dural* “sakin”, *istenel* “ihtiyari”, *kasıl* “kasla ilgili”, *koşul, kurul, sarkıl* “sarkma hareketi”, *kural* gibi.

5. Fiil kök ve gövdelerinden “yaklaşım” anlamında isimler türetir: *eleştirel* gibi.

6. Fiil kök ve gövdelerinden isim olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *çakıl, güzel* (<göz+e~), *kartal, kural, çapul* “yağma”, *çökel, çepel, paçal(?)*, *sakal(?)* gibi⁷¹.

Kullanım Örnekleri:

Su , toprak, çakıl taşları inceden bir püren koyuyordu. (YK/BE)

Çatal, bıçak, tabak âdeti tesis edilecek.(HEA/SB)

*İlk cümlesinde farklı bir **doğal** ve toplumsal coğrafyayla karşılaşacağını anlar okur:* (SA/KY)

*Üst nakkaşın sevdiği kızdan resmine geçen şey, kusur değil **kural** olur sonunda.* (OP/BAK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için .H. Zülfikar, Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler s.38, b, p, s. 58 f bölümlerine bak ve karş. (Korkmaz 2014:145-146). Banguoğlu, “*derviş*” anlamıyla dilimize giren Arapça “*abdal*” kelimesi de benzerlik nedeniyle bu anlam ailesine girmiş olabilir, şeklinde açıklamada bulunmuştur (Banguoğlu 2011:232).

⁷⁰ Banguoğlu eki, Doğu Türkçesinde “*kurgal, çatgal*”, Batı Türkçesinde “*çekkel, tutkal?*” üremeleriyle ilgili olabileceğini ifade eder (Banguoğlu 2011:232).

⁷¹ Türkçede fiilden isim türeten “-l” eki konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız (Zajaczkovveski 1932:96).

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.231-232.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.44.

Erdal, Marcel (1991) “*Old Turkic Word Formation I*”, *Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991, I. C. XIII+s.330,§3. 113 -(x)l*.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.195-196.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.85.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.145-146.

Zajackowski, Ananiasz (1932) “*Sufiksy imienne i czasownikowe w języku zachodniokaraimskim, Nakładem Polskiej Akademji Umiejetnosci 1932*”, s.96 (*Sufiksy*)

Zülfikar, Hamza (1995) “*Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.145-146.

1.1.2.7. -AlAk (<-AlA-k) Eki:

1. Tekrarlama fiilleri yapan “-AlA-“ ekinin fiilden sıfat türeten “-k” ekiyle kaynaşmasından oluşmuş birleşik bir ek olup fiilden sıfat ve çeşitli isimler yapan bir yapım ekidir.. Türkiye Türkçesinde “-alak / -elek” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından örneklerine çok az rastlanır.

“-AlAk” ekini alarak türetilen *asalak* “parazit” kelimesi Osmanlıca *tufeylî* kelimesinin karşılığı olarak önerilmiştir. Bu kelime *as-ala-k* veya *asıl-ak* diye iki şekilde açıklanabilir. “-ala” eki *kov-ala-*, *kak-ala-* örneklerinde tekrarlama fiilleri yapar. Bu durumda öncelikle *asala-* gibi yapay bir fiilin varlığı kabul edilmelidir. “-ala” ekinin bu şekilde bir devamlılık anlamı verdiği düşünülebilir. Ancak *asalak* örneğinde

devamlılıktan çok edilgenlik anlamı söz konusudur. Bu nedenle, *asıl-* fiilinden “-k” ile yapılmış bir sıfat olması dil bilgisi kurallarına daha uygun düşer (Zülfikar 2011:56). *yatalak*, *asalak*, *çökelek* gibi kelimelere benzetilerek yapılan *diyelek* = *dialecte* kelimesinin bu ekle bir ilgisi yoktur. Bu kelime Fransızca *dialecte* kelimesine benzetilerek yapılmış taklit bir kelimedir (Banguoğlu 2011:233).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “tekrarlama, art arda, sık sık yapılma” anlamında sıfatlar ve çeşitli isimler türetir: *asalak*, *yatalak*, *yapalak*, *kavalak*, *gezelek* “gezinti yeri” gibi.

2. Yiyecek ismi türetir: *çökelek* gibi.

Kullanım Örnekleri:

On yedi yaşındaki kızı yatalaktı. (YK/BE)

Bir asalak mıyım?(OP/CBVO)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*,” Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.233.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*,” Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.288.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanım”ı, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* , vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.44.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.197.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.85.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.146.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.55-56.

1.1.2.8. All <-gAll Eki:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan “bir zamandan beri” anlamında süreklilik gösteren zarf fiiller türetir: *geleli, başlayalı, yapalı* gibi. Örneklerine çok az rastlanır. Türkiye Türkçesinde “-alı / -eli” şeklinde kullanılır.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “bir zamandan beri” anlamında olumlu ve olumsuz zarf fiiller türetir: *geleli, başlayalı, duymayalı, alalı, yapmayalı* gibi.

2. “-All” eki, kendinden önce gelen görülen geçmiş zaman çekimiyle birlikte kullanılarak ikileme yapar: *aldım alalı, geldim geleli, oldum olalı, oturdum oturalı, dinledi dinleyeli, doğdum doğalı* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Oba buraya, bu koyağa gelip **konalı** üç gün olmuştu.* (YK/BE)

*Hele İstanbul’a **geleli** bütün bütün yumuşamışlardı.* (HEA/SB)

*Kız buraya **geleli** dahaiki gün oldu, ne çabuk gördü, sevdi, almaya kalktı?* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.45.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.26-27.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.146.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.56.

1.1.2.9. -Am Eki:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. İşlek olmayan bir ek olup örneklerine çok az rastlanır. Türkiye Türkçesinde “-am / -em” şeklinde kullanılır.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden değişik anlamlarda isim ve sıfatlar türetir: *buram* (*buram buram kokmak*), *görkem* “ihtişam”, *tutam* “bir tutuşla alınan miktar”, *yordam* (<yor-dam) “yatkinlik, alışkanlık” gibi.

2. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında “terim” niteliğinde yeni kelimeler türetilmiştir: *biçem* “üslup”, *dizem* “ahenk”, *dönem* “devre”, *kuram* “teori”, *kuramsal* “teorik” gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Saçlarını taradı, bir **tutam** saçını kaşının üstüne düşürüp kıvırdı.* (YK/BE)

*Nasıl bazı ilişkileri üşüten sonbahar günlerinde - oraya gitmeden-musluklarından **buram buram** su ve buğu fışkıran bir eski Bizans hamamında, bir kurna başında bir hazza gömülü sabun köpükleri içinde ...*(SFA/KA)

*Pantolon cebinden aldığı fişekleri el **yordamı**yla tabancasına yerleştirdi.* (SA/KY)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.233.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.45.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.196.

Gönülal, Özcan Yasemin (2020) “Asılsız veya İşlek Olmayan Eklerle Yeni Kelimeler Türetilbilir mi?”, *Dil Araştırmaları*, C. 14, S. 26, s.215-216.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.146.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.56.

1.1.2.10. -AmAç (<-A-maç) / -mAç Eki:

Tek heceli geçişli fiillere veya fiilden fiil türeten “-A-“lı pekiştirme fiillerine gelerek onlardan isimler türetir. Bir iki örnek bırakmış ölü bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-amaç / -emeç / -maç / -meç” şeklinde kullanılır.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden az sayıda “araç ve mekan” anlamında isimler türetir: *dönemeç* “dönme yeri”, *sekemeç* “sekme yeri”, *tutamaç*, *yırtmaç*, *soymaç* gibi⁷².

Kullanım Örnekleri:

*İstasyon binasına doğru yürürken, tren **dönemeç**le kaybolunca dağlar arasına sıkışmış bu karla kaplı düzlükte artık sessizlikten başka bir şey olmadığını anladı.*(OP/CBVO)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.233-234.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.45.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.197.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.146.

⁷² Korkmaz, “*soymaç*, *yırtmaç*” kelimelerindeki “-maç” ekinin “-amaç” ekiyle bağlantısını ihtiyatla karşılanması gerektiğini söyler (Korkmaz 2014:146).

1.1.2.11. -AmAk (-A-mAk) Eki:

Fiilden fiil türeten “-A” ekiyle “-mAk” isim fiil (mastar) ekinin kaynaşmasıyla oluşan “-AmAk (-A-mAk)” eki, birleşik bir ek olup fiilden isim türetir. İşlek bir ek olmadığından kullanım alanı çok dardır. Türkiye Türkçesinde “-amak / -emek” şeklinde kullanılır.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “yer, yöre, mekan” anlamında isimler türetir: *aşamak* “aşılacak yer”, *geçemek* “dar geçit”, *gezemek* “gezmek yeri”, *oturamak* “oturma yeri”, *basamak* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden “işin aralıklarla yapıldığı” anlamında isimler türetir: *kaçamak*, *sayamak* gibi.

Kullanım Örnekleri:

İkinci kata beş altı basamak merdivenle çıkılıyor. (HEA/SB)

Kaçamak cevaplar ver; belki bıktırıp bu işin arkasını bıraktırırsın. (SA/KY)

-İhtirasıma basamak olduğu nisbette severim.(SFA/KA)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.235.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.46.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.196.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.27.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.146-147.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.57.

1.1.2.12. -(y)An Eki:

Geçişli ve geçişsiz tek ve çok heceli fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan sıfat türeten bir sıfat fiil ekidir. İsim olarak da kullanılan kelimeler türeten çok işlek bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-an / -en”⁷³ şeklinde kullanılır.

Ek, bazı örneklerde kalıcı isimler yapar: *bakan*, *çeviren* “mütercim”, *andıran* “mümasil”, *boğazkesen* gibi. (Ayrıntılı bilgi için bakınız Zülfikar 2011:57-58; Korkmaz 2014:147,212/253.3.mad.). Eski Türkçede “-gAn (-gan / -gen)” şeklinde kullanılan ek , Türkiye Türkçesinde çok işlek olarak kullanılmaktadır: *çalışan*, *gören*, *kaçan* gibi. Arapça sıfat fiillerden gelen kelimelerin doğru Türkçe karşılığı “-An” sıfat fiil ekiyle türetilen isimlerdir: *muallim* “öğreten” (öğretmen değil), *eğiten*, *okutan*, *yöneten*, *çeviren* gibi. “Bülten” kelimesi Fransızca “bulletin” kelimesine benzetilerek yapılmış taklit bir kelimedir. *Bulletin* = *belleten* şeklinde bir eşleşme de yanlıştır. (Banguoğlu 2011:234-235).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “iş yapan kimse” anlamında isimler türetir: *gezen*, *gören*, *yatan*, *yazan*, *alan*, *uyuyan*, *işiten*, *kaçan*, *duyan* gibi.
2. Fiil kök ve gövdelerinden “bir işle görevli” anlamında isimler türetir: *çeviren*, *gönderen*, *yaradan*, *düzenleyen* gibi.
3. Ek, kalıplaşma yoluyla kalıcı isimler türetir: *kapan*, *çapan* “çiftçilik aleti”, *kıran* “öldüren hastalık”, *doğan* “yırtıcı kuş”, *ağaçkakan*, *çağlayan*, *günebaken*, *kalkan*, *çeviren* “mütercim”, *yaradan* gibi.
4. Cumhuriyet döneminde dili sadeleştirme çalışmaları sırasında “terim ve soyut” anlamlı isimler türetilmesinde kullanılmıştır: *bölen*, *bölünen*, *cankurtaran*, *benzeşen*, *düzen*, *arabozan*, *bilinmeyen*, *kalan*, *kiralayan* “fark”, gibi.

⁷³ Ek, daha önceki dönemlerde kullanılan “-gAn” ekindeki ön ses “-g” sesinin eriyip kaybolmasından oluşmuş abartma sıfatları yapan bir ekin devamıdır. Şekilce “-An” ekine benzeyen örnekler: *kazan*, *sıçan*, *tavşan* (<*tabışkan*), *yılan*, *yaratan* “Tanrı”, *yalan* gibi. Şekildeki benzerlik nedeniyle bu eki “-An” sıfat fiil ekiyle karıştırmamak gerekir (Korkmaz 2014:147). Hatiboğlu, ekin aslında “-gan / -gen” şeklinde olduğunu ifade eder (Hatiboğlu 1981:28;bkz. 64/-gan/-gen).

5. Ek, Arapça ve Farsça kelimelere karşılık birtakım isimler türetir: *gönderen* “mürsil”, *katılan* “müdahil”, *kiralayan* “mucir”, *kiralanan* “mucirir”, *ölen* “mütevaffa” gibi.

6. Fiil kök ve gövdelerinden birleşik yapıda sıfatlar yapar: *yere bakan*, *başı çeken*, *sözü geçen*, *yürek yakan*, *başı ağrıyan*, *içi ısıtan* gibi.

7. Fiil kök ve gövdelerine gelerek ikileme şeklinde kullanılır: *kıran kırana*, *giden gidene*, *kaçan kaçana*, *vuran vurana* gibi.

8. Ek, hayvan ve bitki isimleri yapar: *ağaçkakan*, *doğan*, *sıçan*, *günebakan*, *böcekkapan*, *domalan* “bir tür mantar”,

Kullanım Örnekleri:

*Öyle yaz ki, **gören duyan** bizim ahvalimizi anlasın.*(YK/BE)

***Kapana** tutulan bir fare gibi çığırıyor.* (HEA/SB)

*Güya birbirine **rastlayan** iki doğum gününde **ölen** çocuğun ev değiştirmesi.*
(SFA/KA)

***Düzene** koyduk dediğin iş yüzünden az daha ben sizden evvel damı boylayacaktım.* (SA/KY)

*Çok şükür ki, **başı ağrıyan, içi sıkılan** bir kadına düşmedim.*(MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.234-235.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.228.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* , vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.46-47.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.199.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.28-29.

Kara, Mehmet (1996) “Terim Türetmeye Elverişli Bir Ek: -an/-en”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 1996/II, S.540, s.631-643, Ankara.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.147.

Salman, Ramazan (2003) “*Türkçede Sıfat-Fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999/I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.189-223, Ankara, 2003.

Sertkaya, Osman Fikri (1994) “-an/-en Ekli Yeni Şekiller ve Örnekleri Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1989*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.335-352, Ankara.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.57-58

1.1.2.13. -AnAk Eki:

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim soylu kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “-anak / -enek”⁷⁴ şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ektir. Örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “süreklilik, eskiden beri süregelen, kişiye özgü” anlamında isimler türetir: *gelenek, görenek,, yetenek* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden “belirli bir özelliği bulundurma, bir işi yapmaya elverişlilik” anlamında soyut ve somut isimler türetir: *olanak, ödenek, takanak* “takıntı”, *yazanak* “rapor”, *seçenek* gibi.

3. Ek, araç gereç isimleri türetir: *çekenek, çizenek, değnek* ⁷⁵(<EAT. *Degenek*), *kasnak* (*kas->kas-a-nak>kas-nak*), *itenek* “piston” gibi.

4. Fiil kök ve gövdelerinden “yer, bölüm, yöre, doğa olayları” anlamında isimler yapar: *ekenek* “mezra”, *akanak, geçenek* “koridor”, *biçenek* “otlak”, *boğanak* “bora, fırtına”, *sağanak* gibi.

5. Cumhuriyet döneminde dili sadeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle yeni kelimeler yapılmıştır: *olanak, örtenek* “bazı hayvanları vücutlarını örten deri, kıl, tüy”, *seçenek, tutanak* “zabıt”, *kesenek* “aidat”, *gelenek* “an’ane”, *düzenek, imkan* “olanak” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Bizler ki yalnız dinimiz ve de geleneklerimiz için yaşarız.(YK/BE)

Sağanak, Rabia koştu,köşe penceresini kapadı...(HEA/SB)

...uzun ve taze kesilmiş değnekler elde kasabaya giderken görmek ömür oldu.

(SA/KY)

Kaynakça:

⁷⁴ Hatiboğlu, ek ‘-a-’ ve ‘-nak’ parçalarından oluşmuş bir ektir: *geçenek* (*geç-e-nak*), *sağanak* (*sağ-a-nak*) gibi (Hatiboğlu 1981:30-31). Banguoğlu da ekin birleşik yapıda olduğunu ve eki çözümlemenin kolay olmadığını ifade eder. Düşmeli bir ektir: *sığanak, sağanak, avanak* gibi (Banguoğlu 2011:235).

⁷⁵ Aynı kuruluştaki görünen “*dernek, ödenek*” kelimeleri “*öğrenci, dilenci*” kelimelerinde olduğu gibises düşmesi ve orta hece düşmesiyle açıklanabilir (Hatiboğlu 1981:30).

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.235.

Bozkurt, Fuat (2017), “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Eğitim Yayınevi, 5.Baskı, Konya, s.228.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.144.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s196.

Gönülal, Özcan Yasemin (2020) “Asılsız veya İşlek Olmayan Eklerle Yeni Kelimeler Türetilbilir mi?”, *Dil Araştırmaları*, C. 14, S. 26, s.215-216.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.30-31.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.147.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.59.

1.1.2.14. -(y)ArAk (<-(y)A-rAk) Eki:

Tek ve çok heceli fiil kök ve gövdelerine eklenen ek, “-(y)A” zarf fiil ekiyle “-rAk” karşılaştırma ekinin kaynaşmasıyla oluşan birleşik bir zarf fiil ekidir.⁷⁶ Türkiye Türkçesinde “-arak / -erek” şeklinde kullanılır. İşlek bir ektir.

Yeni Türkçede bu zarf fiil eki “-e” zarf fiil ekinin yerini tutmuştur: *gölerek*, *kızarak* gibi (Banguoğlu 2011:236,227/193. mad. bak).

İşlevleri:

1. Tek ve çok heceli fiil kök ve gövdelerine gelerek “fiilin yapılış tarzını gösteren” tarz zaflar türetir: *çekerek*, *konusarak*, *gölerek*, *ağlayarak*, *görmeyerek*, *salınarak* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerine gelerek kalıplaşma yoluyla zarflar türetir: *giderek* “gittikçe, gitgide”, *bilerek* “kasıtlı olarak”, *bilmeyerek*, *bakarak* “oranla”, *vararak* “gittikçe”, *olarak* “biçiminde” gibi.

3. “-ArAk” eki, konuşma dilinde veya ağızlarında anlamı pekiştirmek için “+tAn” çıkma durum ekiyle genişletilerek de kullanılır: *giderekten*, *bakaraktan*, *gölerekten*, *koşaraktan* gibi.⁷⁷

4. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında Arapça kökenli “-en” ekinin yerini almıştır: *başlayarak* “itibaren”, *bilerek* “kasten”, *bozarak* “nakzen”, *dayanarak* “istinaden”, *yanılarak* “zuhulen” gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Bir yandan da bazı çadırlara **gölerek** ateş veriyorlardı.* (YK/BE)

*Bir akşam sofrada Rabia'ya **bakarak** yakasını silkti.* (HEA/SB)

*Bu kayıtsızlığında **bilmeyerek** o kadar ileri giderdi ki, bu hal, sonunda bir önem vermeyiş gibi gözükmeye başladı.* (SFA/KA)

*Akşam eve döndüğü zaman Şahinde, kendisini **gölerek** karşıladı.* (SA/KY)

*Bu kadın **bilmeyerek** beni kızdıyor.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Korkmaz 2014:849/741. mad.).

⁷⁷ Anadolu ağızlarında “-arak / -erek” ekinden sonra çıkma durum ekinin kullanıldığı görülür: Çocuğun elini tutaraktan (*tut-a-rak+tan*) gitti, sevinerekten (*sevin-e-rek+ten*) geldi, bas-a-rak+tan gibi. “-lı, -li” ekini de aldığı görülür: eserekli (*es-e-rek+li*), tutaraklı (*tut-a-rak+lı*) gibi (Hatiboğlu 1981:31).

Arıkoğlu, Ekrem (2004) “Türkçenin -rAk ve -ArAk Ekleri Hakkında”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.187-192, Ankara.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.236.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.48.

Durmuş, Oğuzhan (2012) “{- (y)ArAk} Zarf Fiil Ekinin Kökeni Üzerine”, *Türkbilig*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, S.2012/23, s. 19-60, Ankara.

Eckmann, Janos (1953) “Türkçede -raq, -rek Ekine Dair”, *Türk Dil Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Türk Dil Kurumu Yayınları s.49-52, Ankara.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.31.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.147-148.

Korkmaz, Zeynep (1995) “Türkçedeki -arak/-erek Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine”, *Reşit Rahmeti Arat İçin*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966, s.331-335; *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 128-132.

Öner, Mustafa (2007) “Türkçede -prAk Zarf Fiili”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yayınları, C.4, S. 3, s.68-73, Ankara (Türkçe Yazıları , s.77-80).

Uğurlu, Mustafa (1999) “-ArAk ve -p ile Kurulan Zarf-Fiilli Parçalarda Sınır Vurgulayışı-Rolü, III. Uluslararası Türk Di Kurultayı 1996, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 1181-1187.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri” *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.60.

1.1.2.15. -ArI Eki:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek fiilden isim ve sıfat türeten ölü bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-ari / -eri” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığı için örneklerine çok az rastlanır.

Fiilden sağlamlaştırma sıfatları yapan ek “-er-I” şeklinde ayrılabilen birleşik bir ek olabilir. “-er” eki geniş zaman hal sıfat fiil eki olabilir fakat “-i” ekinin iyelik eki olması uzak bir ihtimaldir: *uçarı, haşarı, soytarı* gibi. Bu sıfatları isimden “-eri” zarfları ile karıştırılmamalıdır: *ileri, dışarı* gibi (Banguoğlu 2011: 236-237).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “iş çokça yapanı gösteren, alışkanlık haline getiren” anlamında isim ve sıfatlar türetir: *haşarı, uçarı, soytarı, aşarı, tutarı, çıkarı, göçeri* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Annemden başka bu soytarıyı hatırlayan da kalmadı ya! (HEA/SB)

Başka zamalarda oldukça haşarı olan beyaz kısrak bu sıcakta adamakıllı uslanmışa benziyordu. (SA/KY)

Müdür bana kıymet verir, kendi işinin çıkarı için! (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.236-237.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.48.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.197.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.148.

1.1.2.16. -AsI (<-gA+sIg)⁷⁸ Eki:

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerine gelerek isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Eski Anadolu Türkçesinde çok işlek bir sıfat fiil eki olup Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış bazı örnekler bırakarak kaybolmuştur: *geberesice, yiyesi, veresiye* gibi. Türkiye Türkçesinde “-ası / esi” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ektir.

Eski Oğuz Türkçesi ve Eski Osmanlı Türkçesinde yaygın olan “-AsI” gelecek sıfat fiil eki Türkiye Türkçesi yazı dilinde yerini “-AcAk” sıfat fiillerine bırakmış kullanımı sınırlı bir ektir: *yıkılası, ölesi* gibi (Banguoğlu 2011:237). Hatiboğlu “-AsI” ekinin birleşik bir ek olduğunu ifade eder. Ekin “-a / -e” parçası gelecek zaman anlamı verir⁷⁹. Ekin “-sı / -si” parçası ise Orhon ve Uygur Türkçesinde “istek, gerek” anlamı veren “-sıg / -sig” ekiyle görev ve şekil bakımından aynı yapıdadır⁸⁰ (1981:32).

İşlevleri:

1. “-AsI” eki bazen “-CA” ekiyle genişletilmiş olarak sıfat niteliğinde kötü dilek sözleri olan “kargışlarda” kalıplaşmış olarak yer alır: *eli kırılası* (kadın), *geberesi* (herif), *yıkılası, kör olası, ocağı sönesi, adı batasıca* (adam), *geberesice, kör olmayasıca* gibi.

2. “-AsI” ekiyle kurulan fiillere “yönelme durum eki” getirilerek zarflar türetir: *çıldırasıya sev-, ölesiye, doyasıya, gelesiye kadar, öldüresiye döv-* gibi.

⁷⁸ Banguoğlu ekin yapısını eski Oğuzcada gelecek kipini (bugünkü dilek kipi) oluşturan “-e” sıfat fiileki ile “-si” iyelik ekinin kaynaşmasıyla oluşmuş olabileceğini ifade eder (Banguoğlu 2011:237). Ekin yapısı ile ilgili değişik görüşler için bakınız (Korkmaz 1995:145-150).

⁷⁹ Ekin “-a/-e” parçası Orhon, Uygur ve Hakanlı Türkçelerinde kullanılan “-gu/-gü” ekinin gelmiştir. Çünkü “-gu/-gü” eki Eski Türkçede fiil kök ve gövdelerinden isim yapar ve gelecek zaman anlamı da verir. Ayrıca “-ga/-ge” eki de “-gu/-gü” ekinin dönüşerek aynı görevde kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Hatiboğlu 1981:31-32).

⁸⁰ Kaşgarlı Mahmud Oğuz lehçesinde yer alan “-ası/-esi” ekini doğu lehçesindeki “-gu/-gü” ekiyle karşılaştırmakta, kavram ve görev birliği etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Atalay 1998:68/cilt II).

3. Fiil kök ve gövdelerine gelerek kalıplaşmış zarflar yapar: *giysi* (<*gey-esi*) “giyecek”, *yiyesi* “yiyecek”, *veresi*, *veresiye* gibi.

4. Ek, yardımcı fiillerle kullanılarak “istek vb.” anlamında kelimeler yapar: *ata binesi gel-*, *ağlayası gel-*, *gülesi tut-*, *dövesi gel-*, *göresi gel-* gibi.

5. Fiil kök ve gövdelerine gelerek sıfatlar türetir: *şasılası* (durum), *olası* (kötü durum) gibi.

6. Ek, Anadolu ağızlarında isim olarak kullanılan kelimelerde de kullanılır: *çalası* “yoğurt mayası”, *alası* “alacak” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Şu yıkılası dünyada demiş, böyle güzel kılıç yapanlar da kalmış mı, demiş, dize gelip Haydar Ustanın önünde niyaza durmuş.(YK/BE)

Paralı müşteriler çabuk arttı, veresiye belasının önü alındı.(HEA/SB)

Her tarafım kırılıyor. Kör olası bir de işim vardı ki...(SFA/KA)

Kaynakça:

Atalay, Besim (1968) “*Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi*”, III Cilt, (hzl.:Atalay, Besim), Türk Dil Kurumu Yayınları, 4.Baskı, Ankara 1998, II. C. s.68.

Banguoğlu, Tahsin (2011) *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. ,Baskı, Ankara, s.237.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.48-49.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.199.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.31-33.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s. 148.

Korkmaz, Zeynep (1995) “-ası/-esi Gelecek Zaman Sıfat Fiil (participium) Ekinin Yapısı Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1968*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1969, s.31-38; *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.145-150.

Salman, Ramazan (2003) “Türkçede Sıfat-Fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsm Oluşturma İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999/I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.189-223, Ankara.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Yılmaz, Özlem Deniz (2003) “Türkiye Türkçesinde Sıfatsı-İsimsi Şekiller Üzerine -Dİk, -(y)EcEk, -(y)Esİ” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2003*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.I, s. 151-170, Ankara.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.60.

1.1.2.17. -cA Eki:

Dönüşlü fiillerden soyut isimler türeten fiilden isim yapma ekidir. Türkiye Türkçesinde “-ca / -ce” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından örneklerine çok az rastlanır.

Eke canlılık kazandırmak için cumhuriyet dönemin bu ekle yeni kelimeler türetilmiştir: *çekince*, *güvence*, *dokunca* gibi. Ancak bu örneklerden çoğu yaygınlık kazanamamıştır (Korkmaz 2014:148-149). Fiilden yalın isimler yapma eğilimi gösteren “-ce” eki, “-iç/-inç” isimlerinde olduğu gibi fiildeki hareketi yapma anlamında örnekler verilebilir: *sorunca* (*sorun yerine*) “mesele”, *güvence* “kefalet”, *özence* “merak, hoby” gibi. (Banguoğlu 2011:225).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “bir hareketin sonucu” anlamında soyut isimler türetir: *eğlence*, *dinlence*, *söylence*, *inanca*, *dirence* “mukavemet”, *umunca* “umut”, *düşünce*, *imrence* gibi.

2. “-cA” eki kimi örneklerde “-mA” ekiyle genişletilmiştir: *sürünceme* gibi.

3. Fiil kök ve gövdelerinden “eyleme konu olan şeyi gösteren” anlamında yeni isimler türetir: *beğence* “takriz”, *çekince*, *dinlence* “tatil”, *dönence*, *güvence*, *sakinca*, *övünce* “mefharet”, *inanca* “teminat” gibi.

Kullanım Örnekleri:

İkisi de iki yerden düşünceye vardılar.(YK/BE)

Oyun ve eğlence zihniyeti ile işlenen her fiil kebairdendir. (HEA/SB)

Şeküreciğimin artık dul olduğunu hemen yeniden evlenmesinde bir sakınca olmadığını beyan eden kağıdı mühürleyip bana verişini göstermeli. (OP/BAK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*,” Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.225.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.52.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.198.

Gökdayı, Hürriyet - Sebzecioğlu, Turgay (2011) “Türkiye Türkçesinde { -CA } Biçimbiriminin Türleri”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.17, S.58, s.147-172.

Gönülal, Özcan Yasemin (2020) “Asılsız veya İşlek Olmayan Eklerle Yeni Kelimeler Türetilbilir mi?”, *Dil Araştırmaları*, C. 14, S. 26, s.215-216.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.52/III.3.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s. 148-149.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

1.1.2.18. -cAsInA <+cA+sI+nA) Eki:

“+CA” eşitlik durum ekinin, üçüncü şahıs iyelik ve yönelme durum ekleriyle kaynaşmasından oluşan ek olup “fiildeki hareketin tarzını bildiren” zarf fiiller türetir. Ek, çeşitli isim soylu kelimelerden zarf fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “-**casına** / -**cesine**”⁸¹ şeklinde kullanılır. Örneklerine çok az rastlanır.

1.”-cAsInA” eki, -(A/I)rcAsInA, -mİşcAsInA, -(y)IyormUşcAsInA, -mAmAcAsInA” gibi olumsuzluk ve sıfatfiil ekleriyle genişleyerek “benzetme, karşılaştırma” anlamında fiildeki hareketin tarzını bildiren zarflar türetir: *delicesine sev-*, *ayıplarcasına bak-*, *durmamacasına koş-*, *biliyormuşcasına davran-*, *koşarcasına, parçalanmışcasına* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Orada çökmüş kalmış, saç sakalı gibi apak kesilmiş, elleri uçarcasına titreyen kocaya döndü: (YK/BE)

*İncir çekirdeği kadar dar beyninde karmakarışık duran Peygamber, meleklerden sonra şimdiye kadar adeta **tapınırcasına** hürmet ettiği, süt oğlunun dostu bir Vehbi Dede vardı.*(HEA/SB)

*Yataktan **delicesine** fırladı, giyindi.* (SFA/KA)

*Dudaklarını **kanatırcasına** ısırdı ve Muazzez’i yavaşça yere bıraktı.*t(SA/KY)

Kaynakça:

⁸¹ Çotuksöken eki, “-CAsInA(<CA-s-I-n-A)” şeklinde ele alır: *delicesine sev-*, *bilmişçesine davran-* gibi (Çotuksöken 2011:54). Ayrıntılı bilgi için bakınız (Korkmaz 2014:875-876/765-767. mad. bkz.).

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.54.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.149.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

1.1.2.19. -ç Eki:

Dönüslü fiil gövdelerine gelerek onlardan “getirildiği fiildeki hareketi yapan, yapılan hareketi veya o hareketle ilgili bir niteliği, bir özelliği gösteren” soyut isim ve sıfatlar türeten bir ektir⁸²: *gülünç, kıskanç, ödünç* gibi. Türkiye Türkçesinde “-ç / nç” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olup örneklerine çokça rastlanır.

Bu ekle türetilen bazı kelimeler tutunamamıştır. “*ilginç*” kelimesi gibi yanlış türetilen bazı kelimeler ise tutunmuştur (Banguoğlu 2011:257; Korkmaz 2014:149). Dilimizde “*ilgin-*” diye bir fiil yoktur. Ayrıca bu ekle türetilmiş “*basın-, korkun, yalın-*” fiil gövdeleri yalnız başlarına kullanılmamaktadır. Ek “-nç” şeklinde ele alındığında kelime kökü “*ilgi*” olur ve “-nç” ekini isim köküne getirilmiş olur. Ayrıca söz konusu kelime fiilden isim türeten ek, isim gövdesine getirildiği için bu kelime yanlış türetilmiştir. Keza *basın-, korkun-, ödün-* gibi fiil gövdeleri tek başına kullanılırken, *göne-, iğre-, ina-, kıska-* gibi kelimelerin yalın biçimleri kullanılmamaktadır. Türetilen bu kelimeler *inan-ç, kazan-ç* yapısındadır (Korkmaz 2014:149). “*Enteresan*” kelimesinin karşılığı olarak önerilmiş olan “*ilginç*” kelimesine itirazlar olmuştur. “*ilgi*” şeklinin fiil kökü olmadığı “-inç” ekinin de fiilden isim eki olarak ele alınışı itiraz sebebi olmuştur. Bu sebeple kelime ve terim yapımında dönüslü çatı eki almış fiillerin canlı ve kullanılır olmasına ve türetilen kelimelerin kurallara uygun olmasına dikkat etmek gerekir (Zülfikar 2011:133).

İşlevleri:

⁸² Ek, bazı eserlerde, dönüslü fiil çatıları üzerine geldiği için “-nç” olarak gösterilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız ve karşılaştırınız (Banguoğlu 2011:257; Hatiboğlu 1981:130-131; Zülfikar 2011:133). Çotuksöken eki, “-ç ve -(I)nç” şeklinde iki farklı başlıkta ele almıştır (2011:157).

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “bir özelliği, bir niteliği bulundurma” anlamında isimler yapar: *inanç, sevinç, kakinç, utanç, övünç, bilinç* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “fiildeki hareketi yapan, yapılan hareketle ilgili bir özelliği gösteren” anlamında sıfatlar türetir: *kıskanç, korkunç, gülünç, iğrenç* gibi.

3. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle yeni kelimeler türetilmiştir: *basınç, avunç* “avuntu, teselli”, *bilinç, bulunç* “vicdan”, *kıvanç* “iftihar”, *üşenç* “tembellik”, *özenç* “heves” gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Halil sözü yüreklerde gizli, **utançlı** bir ihanet gibi dikildi kaldı.* (YK/BE)

*Onları oturduğu yerden seyreden Osman, artık **kıskançlık** duymuyordu.* (HEA/SB)

*Dudağında kalmış bir hiddetin hâlâ titrediğini gören Nevin'in içi **sevinçle** doluydu.* (SFA/KA)

*Şimdi ilk defa bir şey istiyor, hem de **korkunç** bir şiddetle istiyordu.* (SA/KY)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.257.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.57.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.130-131.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.149.

Özdemir, Emin (1968) “Öz Türkçe: İşlekleşen Yapım Ekleri”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XIX, S.205, s.62-64, Ankara.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.133.

1.1.2.20. -DİK / -DUK Eki:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan “geçmiş zaman” anlamında isim ve sıfat türetir. Bir sıfat fiil ekidir. Sıfat şekilleri daha çok olumsuz şekliyle kullanılır: *yapılmadık ev, duyulmadık söz* gibi. Türkiye Türkçesinde “-dık / -dik / -duk / -dük / -tık / -tik / -tuk / -tük” şeklinde kullanılır. Örneklerine rastlanır. Kalıcı isimlerde de bu ek vardır.

İşlevleri:

1. Ek, sıfat fiil eki olarak “geçmiş zaman” anlamında sıfatlar türetir: *bildik* (adam), *tanıdık* (kimse) gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerine gelerek olumsuz anlamda sıfatlar türetir: *aşılmadık güçlük, beklenmedik sonuç, duyulmadık söz, tanımadık kimse, görülmedik olay, olmadık iş, çalınmadık kapı* gibi.

3. Ek, “yer ismi, tarihi kişi” isimleri türetir: *Taptuk Emre, Saru Saltuk, Sırp Sındığı* gibi (Banguoğlu 2011: 226).

4. Fiil kök ve gövdelerinden kalıplaşmış isimler türetir: *bildik, doğurduk* “gayri meşru çocuk”, *güvendik* “güvenilen kimse”, *sündük* “miskin”, *sidik* (<siğ-dük) “idrar”, *tanıdık* gibi.

5. Ek, iyelik ekleriyle birleşerek isim ve sıfat niteliğinde kelimeler yapar: *yazdığı mektup, tuttuğu balık, sevdiğim kitap, gittiğin yer* gibi .

6. “-Dik / -Duk” eki, “-tAn” çıkma durum eki ile genişletilerek “zaman ve sebep” anlamında zarf fiiller türetir:⁸³ *aldıktan, verdikten, tuttuktan, öldükten, geçtikten* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Mustan bunu **bildiği** için candarmaların elinde kaçtı. (YK/BE)

*İçlerini dökmek meselesine gelince; çeşme başında, tramvayda, **tanıdık tanımadık** her kadınla mahrem hayat meselesini münakaşa ederlerdi.* (HEA/SB)

*Bir genç kızın **umulmadık** bir erkekle apaşikâr kol kola dolaşması, tutup meyhanede iki kadeh rakı içmesi bir İstanbul köyünde bile olmayacak bir şeydi...*(SFA/KA)

*Hacı Rifat'ın İhsan salıncağa **bindikten** sonra gördü, başıyla ve elleriyle selamladı.* (SA/KY)

*Öldürünceye kadar ona **etmedik** işkence komamışlar.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. ,Baskı, Ankara, s.226.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.69.

⁸³ Bu zarf fiil, kesin olarak geçmiş zaman anlamı verdiğinden “sonra” edatıyla birlikte kullanılır: *aldıktan sonra, verdikten sonra* gibi (Hatiboğlu 1981:62).

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.199.

Gülsevin, Gürer (2001) “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, C. II, S. 2, s.125-144.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.61-62.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.149-150.

Salman, Ramazan (2003) “Türkçede Sıfat-Fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999/I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.189-223, Ankara.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Yılmaz, Özlem Deniz (2003) “Türkiye Türkçesinde Sıfatsı-İsimsi Şekiller Üzerine -Dİk, -(y)EcEk, -(y)Esİ” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2003*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.I, s. 151-170, Ankara.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.81.

1.1.2.21. -DİkçA / -DUkçA (<-Dİk / DUk+çA) Eki:

“-Dİk / DUk” sıfat fiil ekinin “+çA” zarf türetme ekiyle kaynaşmasından oluşan bu yapım eki birleşik bir ek olup fiil kök ve gövdelerinden zarf fiil türetir. Ek, geçişli ve geçişsiz, tek ve çok heceli bütün fiillere gelebilir. Türkiye Türkçesinde “-dıkça / -dikçe / -dukça / -dükçe / -tıkça / -tikçe / -tukça / -tükçe” şeklinde kullanılır. Çok işlek bir ektir, örneklerine çokça rastlanır.

İşlevleri:

1. Ek “-dığı sürece, ...dığı zaman” ve “bir işin art arda, belirli aralıklarla tekrarlanması” anlamında zarflar türetir: *aldıkça, bildikçe, doldukça, tuttukça, yıkadıkça, durdukça, gördükçe* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden kalıplaşmış isimler yapar: *gittikçe, oldukça, vardıkça, estikçe* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Haydar Ustanın adımları **gittikçe** yavaşlıyordu. (YK/BE)*

*Gülsuyu, ödağacı kokuları havayı **ağırlaştırdıkça** ağırlaştırıyordu. (HEA/SB)*

*Biletçi her geçişinde, ona **süründükçe** ömründe duymadığı şeyler duydu. (SFA/KA)*

*Sırası **düştükçe** bilenlerden öğrenirim! (SA/KY)*

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*,” Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.227.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.69-70.

Gülsevin, Gürer (2001) “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, C. II, S. 2, s.125-144.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.150.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

1.1.2.22. -DIktA / -DUktA (<DIk+tA), -DIğIndA / -DUğUndA (<-DIk+I+n+dA) Eki:

“-DIk / -DUk” sıfat fiil ekinin bulunma durum ekiyle kaynaşmasından oluşan “-DIktA” eki, fiilden zarf fiiller türeten birleşik bir ektir. Ek, günümüz Türkiye Türkçesinde bu şekliyle kullanımdan düşmüştür. “-DIktA / -DUktA” eki, yerini sıfat fiil ile bulunma durumu eki arasına iyelik ekleri almış şekillere bırakmıştır: *elendiğimde, gittiğimde* gibi. Türkiye Türkçesinde “-**dığında** / -**diğinde** / -**duğunda** / -**düğünde**” şeklinde kullanılır. Örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “fiildeki işin zamanını belirleme” anlamında zarf fiiller türetir: *geldiğimizde, gördüğümüzde, tartıştıklarında, okuduğumuzda, doğduğunda, çaldıklarında* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Uzun bir süre böyle hızlı, soluk soluğa **yürüdükten** sonra gene ayakları yavaşladı.* (YK/BE)

*Odasına **çağırdığında** kapıyı ardında hep açık bıraktım.* (SA/KY)

*“Sözünden dönüyorsun” denilse bu sefer **dönmediğinde** tutturur, gene sözü değiştirmiş olur.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri,” Papatya Yayıncılık, İstanbul, s. 70.

Gülsevin, Gürer (2001) “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller”, Sosyal Bilimler Dergisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, C. II, S. 2, s.125-144.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.150.

1.1.2.23. -DI mI / -DU mU (<-DI+mI) Eki:

Geçmiş zaman eki “-DI / -DU” eki ile “mI / mU” soru ekinin kaynaşmasıyla oluşan bu yapım eki birleşik bir ek olup fiil kök ve gövdelerinden zarf türetir. Ek, işlev kaymasına uğrayarak “-mca” zarf fiil ekiyle denk bir zaman zarfı işlevi kazanmıştır. Türkiye Türkçesinde “-dı mı / -di mi / du mu / -dü mü” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “asıl fiildeki işin gerçekleşme zamanını kendisindeki hareketin gerçekleşme zamanına bağlama” anlamında zarflar türetir: bahar *geldi mi* “gelince” her yer yeşillenir, yola *çıktı mıydı* “çıkınca”, kar *yağdı mıydı* “yağınca, ortalık *ağardı mı* “ağarınca” gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Halbuki pençeleri bir maznunun kulak tozuna **indi mi**, değil sağır, herifi kör bile edebilirdi.* (HEA/SB)

*Kafası **kızdı mıydı**, durgun hava gibi yanına kimse sokulamaz.* (SFA/KA)

*Bu işleri anlatmak Hüseyin Beyde hastalık olmuş, **başladı mı** bitiremiyor.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.150.

1.1.2.24. -gA Eki⁸⁴

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan sınırlı sayıda isim ve sıfat yapan bir ektir. Türkiye Türkçesinde “**-ga / -ge**” şeklinde kullanılır. Türkçede başlangıçtan bu yana kullanılan fakat işlevliği zamanla azalan bir ektir.

Ek, bazı örneklerde ön ses “g-” sesini kaybetmiştir: *gölge* (<*koli-/köle-*) “koyulaştırmak, karanlıklaştırmak”⁸⁵, *ince* (<*inçge/ inçke*), *kısa* (<*kıs-ga/ kıs-ka*), *bilge*, *bölge* gibi. Kelime ve terim yapımında ekin özelliği ve hangi tür fiillere getirildiği göz önünde bulundurulmadığı için bu ekle türetilen örnekler arasında *çizelge* “cetvel”, *genelge* “(<*genel*), *imge* “imaj” <im gibi yanlış kuruluşlar yer almıştır (Korkmaz 2014:150-151). Banguoğlu, bu ekin daha eski bir “-ge-g” ekinden geldiğini ifade etmektedir: *tal-ga-g>dal-ga*, *bil-ge-g>bil-ge* gibi⁸⁶. Ayrıca *genelge* “tamim”, *imge* (*image*) “hayal”, *çizelge* “cetvel”, *genelge* “tahmin” gibi kelimelerin yanlış türetildiğini ifade eder. İsim köküne fiilden isim yapan “-GA” eki getirilerek yapıldığı için kelimeler yanlış türetilmiştir (2011:238).

“-ga” eki, genellikle son sesi yumuşak ünsüzlerden oluşan kelimelere getirilmiştir. Bu nedenle gramerler, genellikle ekin “-ka” şeklini başlıkta göstermezler. Tarihi süreç içinde “*bilge*” kelimesinde “-g” sesi korunmuştur. Fakat aynı ek, “*kıska*”

⁸⁴ Zülfikar bu eki “-ga (-ge, -ka/ -ke) şeklinde, Çotuksöken ise “-GA” şeklinde ele almıştır (Zülfikar 2011;83, Çotuksöken 2011;75).

⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Bang :Kosm II:52).

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Banguoğlu 2011:238-239).

örneğinde sert ünsüzden sonra gelen ekin “k” ünsüzü düşmüş ve “k_ısa” halini almıştır. *Duyarga* “anten”, *yönerge* “talimat, direktif” örnekleri için bakınız (Zülfikar 2011:83).

İşlevleri:

1. Ek, kişi isimleri yapar: *Bilge* gibi.
2. Fiil kök ve gövdelerinden isim olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *yufka* (<yuvka), *ince* (<inçge / inçke), *bölge*, *sömürge*, *damga* (<tanga), *kısa* (<kıs-ga / kıs-ka), *gölge*, *bilge* gibi.
3. “-gA” eki, bazen “-(I)r- / -(U)r-” ettirgen fiil gövdelerinden sonra gelerek onlardan bazı “araç gereç, hayvan, bitki, organ” isimleri türetir: *çevirge*, *gösterge*, *süpürge*, *duyarga* “eklem bacaklı hayvanların duyu alma organı”, *kaburga*, *kavurga* “kavrulmuş buğday, mısır”, *acırga* “yaban turpu”, *çekirge*, *çevirge*, *kasırga*, *omurga* (<onurga), *sakırga* “kene” gibi.
4. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında fiil kök ve gövdelerinden “kökteki anlama bağlı olarak ortaya çıkmış, yapılmış sonuç” anlamında isim ve terim olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *belirtke* “amblem”, *bildirge* “beyanname”, *birleşke* “kooperatif”, *çizge*, *değişke* “modifikasyon”, *duyarga* “anten”, *önerge* “takrir”, *belge* “vesika”, *değiştirge*, *yörüinge* “mahrek” gibi.
5. Ek, yer isimleri de yapar: *Pötürge*, *Dodurga*, *Çekirge* gibi (Banguoğlu 2011:238).

Kullanım Örnekleri:

*Kalın, işlemeli, türlü **damgalı** yurtlar yaptık keçelerden, sıcak sağlam.* (YK/BE)

*Onların karıları **süpürge** sırtığı gibi!* (HEA/SB)

*Yine projektörü ve bir **dalganın** beyazını uzun zaman görüyormuş gibi kovaladı.* (SFA/KA)

*Ara sıra kımıldayan atların ayakları arasında **çekirgeler** sıçırıyordu.* (SA/KY)

***Kısa** kes şunu da gidelim, bunun da belki işi vardır.* (MŞE/ĀİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Bang, Willi (1921) “*Vom Köktürkischen zum Osmanischen I-IV, Vorarbeiten zu einer Vergleichenden Grammatik des Türkischen, I. Mitteilungen, ABAW 1917, s.1-62; II-III ABAW 1919, s.1-79; IVABAW 1921, S. 1-26 (Kosm.)*

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.238-239.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*” Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.75.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.189.

Gönülal, Özcan Yasemin (2020) “Asılsız veya İşlek Olmayan Eklerle Yeni Kelimeler Türetilbilir mi?”, *Dil Araştırmaları*, C. 14, S. 26, s.215-216.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon, 1999.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.63.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.180.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.83-84.

1.1.2.25. -gAç Eki:⁸⁷

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim ve sıfat yapan bir ektir. Ek, fiil gövdeleri ve genellikle “-n- ve -r-“ çatı eki almış fiil gövdelerine gelir: *patlangaç, salıngaç* gibi. Türkiye Türkçesinde “-gaç / -geç” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmayıp örneklerine çok az rastlanır.

“-gaç” ekinin “-kaç” şekilli örnekleri azdır. *Kıskaç* ve halk ağzında kullanılan “*açkaç*” “*anahtar*” örneği vardır. Son sesi “f,s,t,k,ş,p,ç,h” ünsüzüyle biten, özellikle tek heceli kelimelerde ekin “-kaç / -keç” şekli de kullanılarak çeşitli kavramlar karşılanabilir. Genellikle tek heceli fiil köklerine gelen ek, aynı zamanda fiil gövdelerine de gelir: *değiştirgeç, solungaç, çevirgeç* gibi (Zülfikar 2011:84). Yeni kelime türetmede “-gAç” ekindeki “g-” sesinin düşmesinden oluşmuş “-Aç” ekli örnekler daha çok benimsenmiştir (bkz. ve karş. 1.1.2.3.): *tutaç, tokaç* gibi (Korkmaz 2014:151; Banguoğlu 2011:239). Eski Türkçeden beri kullanılan ek, alet ve sağlamlaştırma sıfatları yapar. “-geç” ekindeki “-g” sesinin düşmüş şeklinin yanı sıra bu “-geç” eki de canlı kaldığından bu iki şekil, genellikle iki ayrı ek gibi gösterilse de aslında bu ek, fiil kök ve gövdelerine gelen “-ge” ekinin “-eç” küçültme ekiyle uzatılmış şekli olabilir (Banguoğlu 2011:239).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “araç gereç” isimleri türetir: *atlangaç* “çayı geçerken atlamak için aralıklı olarak konan taşlar”, *burgaç* “anafor”, *çevirge* “şalter”, *dayangaç, kıskaç* (<*kıskaç*), *patlangaç, oturgaç, salıngaç, yazgaç, süzgeç, düzengeç, delgeç, silgeç* gibi.

⁸⁷ Eki, Zülfikar ve Hatiboğlu “-gaç/(-geç;-kaç/-keç)” şeklinde ele almışlardır (Zülfikar 2011:84-85; Hatiboğlu 1981:63-64). Ergin ise “-gaç/-geç/-kaç/-keç” şeklinde kullanır. Eski Türkçeden beri kullanılan fakat işlek olmayan ek “-gıç / -giç / -guç / -güç” ekinin bir benzeridir. İşlevleri aynıdır ve bir kaç örnekte görülür: *süz-geç, yüz-geç, kıs-kaç* gibi (Ergin 1992:190). Çotuksöken eki, “-GAç” şeklinde kullanmıştır (Çotuksöken 2011:75).

2. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “kökteki anlamla ilgili huy ve tabiat, davranış” anlamında sıfatlar türetir: *alingaç, iğrengeç* “iğrenen”, *eringeç, utangaç, üşengeç* gibi.

3. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında yeni kelimeler türetir: *burgaç, solungaç, yüzgeç* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Bir kıskaç içindesin yiğidim. (YK/BE)

Renkli cami pencereleri gibi ışığı, renk süzgecinden geçiriyor. (HEA/SB)

Liseyi bitirmiş çok akıllı, terbiyeli utangaç bir kızmış. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*,” Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s. 239.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.75.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.190.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.63-64.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.151.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Yıldız, Hüseyin (2011) “Türk Dilinde {-GAÇ} Ekinin Kaynakları - I, *Dil Araştırmaları*, S.8, s.115-140

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.84-85.

1.1.2.26. -gİç / -gUç Eki:

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerinden isim niteliğinde kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “-gİç / -giç / -guç / -güç”⁸⁸ şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından örneklerine çok az rastlanır.

Ekin daha önceki dönemlerde sadece yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılmış, ünlü uyumuna son zamanlarda uyum sağlamıştır: *süzgüç, bilgiç, dalgıç* gibi (Ergin 1981:190). Tekrara düşmeden ekin canlanmasını sağlamak için araç gereç ismi yapan ekin, “-gAç” ekiyle aynı görevde kullanıldığı göz önünde bulundurup aynı kavramın aynı fiil kökünde bir yerde “-gAç” bir yerde “-gİç / -gUç” eki kullanılmamalı ve ikili durum yaratılmamasına dikkat edilmelidir: Halk ağzında *baskıç / baskaç* “merdiven”, yazı dilinde *patlangaç / patlangıç* “çocuk oyuncağı” gibi. Ek, bazı örneklerde dönüşlü çatı eki üzerine de gelir: *pırlangıç, başlangıç* gibi (Zülfikar 2011:88). Banguoğlu bu eki, Eski Türkçede “-gAç” ekinin farklı bir şekli olarak görür: *açkaç / açkıç* gibi. Türkiye Türkçesinde bazı kelimeler bu ikiliği devam ettirir: *süzgeç / süzgüç, tepkeç / tepkiç* gibi. Bu ekle türetilmiş yeni kelimelerde ekin damak sesi düşmüş şekli “-İç” tercih edilmektedir (bkz.1.1.2.32.): *çekiç, döğüç* gibi (2011:242).

İşlevleri:

⁸⁸ Hatiboğlu eki “-gAç” ekinin şekil ve görev bakımından aslı görmektedir. “-g” sesinin “-k” sesi gibi çoğu zaman yanındaki dar ünlüleri geniş ünlüye çevirdiğini dile getirir (Hatiboğlu 1981:65/not 2). Zülfikar eki, “-gıç / -giç / -guç / -güç / -kıç / -kiç / -kuç / -küç” şeklinde gösterir (Zülfikar 2011:88).

1. Fiil kök ve gövdelerinden araç gereç isimleri türetir: *pırlangıç* “öterek dönen fırıldak”, *patlangıç* “patlayan çocuk oyuncağı”, *sorguç*, *baskıç*, *silgiç*, *kazgıç*, *tonguç*, *delgiç*, *çalgiç*, *dürtlengiç* “hayvan dürtmeye yarayan kısa üvendir” gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden “fiilin gösterdiği işi uzmanlık derecesinde yapanı veya yapılan işten etkileneni gösteren” anlamında isim ve terim nitelikli kelimeler türetir: *yargıç*, *dalgıç*, *bilgiç* gibi.

3. Fiil kök ve gövdelerine gelerek pekiştirme sıfatları türetir: *aldangıç*, *yaygıç*, *bilgiç*, *dalgıç*, *sorguç* gibi (Banguoğlu 2011:242).

4. Fiil gövdesinden “içinde bulunulan durum” anlamında isim türetir: *başlangıç* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Ohur, ded, Süleyman Kahya, bilgiç, olgun, acı deneylerden geçmiş bir insanın telaşsızlığıyla, anlayışıyla. (YK/BE)

Majeur makamlardan geçen, melodilerinde insani bir şevk terennüm eden dinamik, kadir bir doğum neşidesi başlangıcı! (HEA/SB)

Ama bu, yalnız yargıcın karşısında böyle. (SFA/KA)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.242.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “*Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.76.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.190.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.65-66.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.151.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu. Yayınları, Ankara, s.88-89.

1.1.2.27. -GAn Eki:

Tek ve çok heceli fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan “alışkanlık” anlamında sıfat türeten bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-gan / -gen” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olup örneklerine çokça rastlanır.

Ek, Batı Türkçesinde tek heceli fiillerden isim yapmaz. Fakat çok seyrek de olsa bazı karşıt örnekler de karşımıza çıkmaktadır: *ergenlik (er-gen)* gibi. Bu örnekler eski dönemlerden kalmış basmakalıp şekiller olabilir (Ergin 1992:190). Ek, bir yandan görev bakımından sıfat fiil eki olan “-an / -en” ekine benzemekte diğer yandan damak sesini koruyup anlam bakımından farklılaşarak “alışkanlık” anlamında sıfatlar yapar: *çalışkan, sürüngen, unutkan* gibi (Ergin 1992:190; Banguoğlu 2011:240; Zülfikar 2011:85).

Ek, sınırlı sayıda tek heceli fiil köklerine gelir: *kaygan, ivgen, ergen* gibi. Ek yeni kelime ve terim türetmede elverişli olmuştur. Fakat ekin dildeki işleyişine uygun olarak çok heceli fiillerden isim türeten bir ektir. Tek heceli kelimelerde bu ekin yerine “-GIn” eki kullanılır: *etken* değil *etkin* gibi. Türkçede isim köküne eklenen başka bir “-gen” eki yoktur. Eski Türkçede karşımıza çıkan *temürgen > demren, yetigen* “Ülker” gibi örneklerde yer alan “-gen” eki, “-en” küçültme ekinin daha eski şeklinden kalmış olabilir. *Üçgen, beşgen* gibi yeni kelimelerde bulunan “-gen” ekinin bu ekle bir ilgisi

yoktur. Bu ek Fransızca *tri-gone* < Yunanca *gônia* “köşe” kök-ekinden kopyadır. (Banguoğlu 2011:240).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “alışkanlık, huy” anlamında sıfatlar türetir: *alışkan, dövüşken, sokulgan, somurtkan, sırtıkan, konuşkan, kırılğan* gibi.
2. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında yeni kelimeler türetilmiştir: *üretken, etken* “aktif”, *edilgen* “meçhul”, *devingen* “müteharrik” *saldırgan, üretken, yapışkan, akışkan, yalıtkan* gibi.
3. Fiil kök ve gövdelerine gelerek adlaşmış sıfat yapar: *ısırgan, ilişkin, sütleğen* “japon kaktüsü”, *sergen* “sergileme yeri”, *sürüngen, şırlağan* “susam yağı”, *yelken* gibi.
4. Kişi isimleri türetir: *Atılğan, Bilgen, Uçkan* gibi (Çotuksöken 2011:76).
5. Tek heceli fiil köklerine gelerek çeşitli anlamlarda yeni kelimeler türetir: *kaygan, ergen, ivgen* gibi.
6. Ek, halk ağzında geniş bir kullanım alanı vardır: *emişken* “sık emen kuzu”, *anlagan* “duygulu”, *avutgan* “aldatıcı”, *bellegen* “akıllı” gibi (Zülfikar 2011:85-86).

Kullanım Örnekleri:

*Hemen sonra da daha güre, daha canlı, daha **doğurgan** dirilirler.* (YK/BE)

*O kadar **sıkılğandır** ki yüzüne baksanız kızarır, kekeler.* (HEA/SB)

*Ama biz, dedi, ne de olsa Amerika'yı **yelkenli** ile keşfetmişlerdeniz.* (SFA/KA)

*Çocuklar ellerindeki **sisirgen** düdükları yorulmak bilmez bir inatla öttürüyorlardı.* (SA/KY)

*Abdülkerim aslından **sokulgan** bir adamdır.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akar, Ali (2003) “-GAn Sıfat Fiil Eki”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (14), 103-115.

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*,” Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.240.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.75-76.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.190.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.64-65.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*,” Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.151-152.

Şahin, Hatice (2008) “Kâşgarlı’dan Günümüze -GAn Eki”, *VI. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*, Ankara, s.3963-3970.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.85-86.

1.1.2.28. -GI / -GU Eki:

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup genellikle tek heceli fiil kökleri ile çatı eki almış çok heceli fiil gövdelerinden isimler türeten bir ektir: *çelişki, yenilgi, burgu* gibi. Türkiye Türkçesinde “-gı / -gi / -gu / -gü / -kı / -ki / -ku / -kü” şeklinde kullanılır. Ünlü ve ünsüz uyumlarına uyan ek fiillerden yalın isimler türetir: *silgi, çalgı, askı* gibi. Ek, Eski Türkçeden beri çok işlek olarak kullanılmaktadır. Örneklerine çokça rastlanır.

Eski Türkçede ekin sadece “-gu / -gü” şekli vardı. Ekin ünlü ve ünsüz uyumlarına uyması ancak son zamanlarda Batı Türkçesinde olmuştur (Ergin 1992:189). Türkçede daha işlek kullanılmaya uygun olan bu ekle anlatım bakımından yetersiz kalmış bazı kelimeler türetilmiştir: *düşkü* “hadise”, *düzgü* “kaide”, *tutku* “ihtiras” gibi. Bu ekin isim kök ve gövdelerine getirilmesiyle türetilen kelimeler uydurma kelimeler olup Türkçe değildir: *zor-gu* “istibdat”, *son-gu* “ecel”, *öz-gü*⁸⁹ “has, mahsus” gibi (Banguoğlu 2011:242).

Bazı örnekler karşıladıkları kavramlar bakımından iyice oturmamış, aynı kavram için önerilen başka kelimeler sebebiyle kavram kargaşası olmuştur: *baskı* “zor, tazyik, tahakkum ve tabı” gibi. Tırnak içinde ifade edilen kelimelerdeki kavramlar *baskı* kelimesi ile karşılanmaktadır. Aynı zamanda “tabı” kelimesi için “bası” kelimesi de kullanılmıştır. Her iki kullanım da doğrudur. Yukarda sözü edilen durum pek çok kelime ve terim için de söz konusudur. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Zülfikar 2011:86-88).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “araç, gereç, aygıt” askı, *kaşağı, burgu, çalgı, süngü, atkı, silgi, üzengi, bıçkı, kargı* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden “yoğun bir işin sonunda yapılmış olanı, sonucu” anlamında soyut isimler türetir: *bilgi, sevgi, yankı, etki, coşku, övgü, sezgi, duygu, saygı* gibi.

3. Ek, kişi isimlerinde kullanılır: *Sevgi, Saygı, Utku, Övgü, Bilgi, Duygu* gibi (Çotuksöken 2011:76).

⁸⁹ “özgü” kelimesi , isim köküne “-gü” ekinin getirilmesiyle oluşmuştur (Hatiboğlu 2011:65/not 1).isimleri türetir.

4. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “içinde bulunulan durum” anlamında somut isimler türetir: *bitki dergi, serge, dolgu, çizgi, vergi, salgı* gibi.

5. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekten yararlanılarak çeşitli anlamlara gelen yeni kelime ve terimler türetilmiştir: *ezgi* “nağme”, *etki* “tesir”, *katkı* “ilave”, *tepki* “reaksiyon”, *tutku*, *özgü*, *vurgu* “şiddet”, *övgü*, *ilişki*, gibi.

6. Halk ağzında geniş bir şekilde kullanılır: *sızgı* “sızıntı”, *bulgu* “keşif”, *dürgü* “içine katık konulmuş ekmek”, *tutku* “saç tokası”, *süzgü* “balıkçı kepçesi”, *yüzgü* “ayna” gibi (Zülfikar 2011:87).

Kullanım Örnekleri:

Ondan **vergi** almak, onu asker etmek istiyordu. (YK/BE)

Arada **atkısını** çekiyor, kurşun kalemini tükürüklüyor. (HEA/SB)

Hiç olmazsa ona **saygı** duyunuz. (SFA/KA)

Kapı parmak kadar aralıktı ve buradan dışarıya turuncu bir ışık **çizgisi** uzanıyordu. (SA/KY)

Hasta olalıdan beri Hasan Beye gösterdiği **sevgi** ve dostluk, Ayaşlıyı bana sevdirdi.(MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “Türkçenin Grameri,” Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.241-242.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanım”ı, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.76.

Ergin, Muharrem (1992) “Türk Dil Bilgisi”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.189.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon, 1999.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “Türkçenin Ekleri”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.65.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi,” Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.152.

Mansuroğlu, Mecdut (1953) “Türkçede -gu Ekinin Fonksiyonları”, *Türkiyat Mecmuası*, C.10, İstanbul, s.341-348.

Özdemir, Emin (1968) “Öz Türkçe: İşlekleşen Yapım Ekleri”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XIX, S.205, s.62-64, Ankara.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.86-88.

1.1.2.29. -GIn / -GUn Eki:

Geçişli ve geçişsiz tek heceli fiil köklerine gelerek onlardan isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Ek, çok az da olsa çok heceli fiil gövdelerine de gelir: *yetişkin, erişkin, alışkın* gibi. Ünlü ve ünsüz uyumlarına uyan ek, genellikle niteleme sıfatları türetir: *bitkin, olgun, düşkün* gibi. Türkiye Türkçesinde “-gın / -gin / -gun / -gün / -kın / -kin / -kun / -kün” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olup örneklerine çokça rastlanır.

Ek, Türkçenin yazı dilinde bugün artık yalın olarak kullanışta olmayan bazı tek heceli fiil köklerine gelmiştir. Yalın olarak kullanılmayan bu kelimelerin varlığı ekle

devam etmektedir: *argın* (< *ar-* “yorulmak”), *bıçkın*, *baygın*, *dargın*, *çılgın* gibi (Banguoğlu 2011:243; Korkmaz 2014:152). Ekin, çok az da olsa, çatı eki almış şekiller üzerine getirildiği de görülmektedir: *belirgin*, *erişkin*, *ilişkin* gibi. Daha çok geçişsiz fiillere gelen ek, az da olsa geçişli fiillere de gelmektedir. İşlev olarak fiilin gösterdiği işin bittiğini gösteren sıfatlar türetmiştir. *Yan-*, *uy-*, *bez--* gibi geçişsiz fiillere gelen ek *yangın*, *uygun*, *bezgin* sıfatlarında söz konusu edilen işin başlamış bitmiş olduğu anlamlarını verir: *gergin*, *tutkun*, *düzgün* gibi. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Zülfikar 2011:89; Korkmaz 2014:152).

Eski Türkçede sıfat fiil işlevinde olmasa da çok canlı bir ektir: *kaçgın*, *tutgun*, *tirgin* gibi. Geniş bir kullanım alanı olan ek, Türkiye Türkçesi yazı dilinde alıntı kelimelere karşılık türetilmesinde de kullanılmıştır: *üzgün* “müteessir”, *yaygın* “şay”i, *seçkin* “mümtaz”, *sürgün* “menfa” *etkin* “faal”, *belirgin* “mütebariz”, *bilgin* “âlim” gibi. Ekin işleyişine uygun olarak onu üstün sayarak tek heceli fiil tabanlarına getirmek yerinde sayılır: (*ilişki* değil, *ilgin* fakat *belirgin*). Ayrıntılı bilgi için bakınız (Banguoğlu 2011:243-244).

İşlevleri:

1. Geçişli ve geçişsiz fiil köklerine eklenen ek “ruh hali, davranış hali, tabiat” anlamında pekiştirilmiş sıfatlar türetir: *suskun*, *yorgun*, *bitkin*, *çılgın*, *küskün*, *üzgün*, *kızgın* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden kalıplaşma yoluyla “bitmiş olay, durum, eylemin sonucunu anlatan olay” anlamında isimler türetir: *taşkın*, *baskın*, *bozgun*, *vurgun*, *soygun*, *yangın*, *sürgün* gibi.

3. Çok heceli fiil köklerine gelerek çeşitli anlamlara gelen sıfatlar türetir: *alışkın*, *yetişkin*, *erişkin*, *semirgin*, *tedirgin* gibi.

4. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle yeni bazı kelimeler yapılmıştır: *yetkin* “kâmil”, *aşkın*, *ilişkin* “dair, müteallik”, *etkin*, *belirgin* “bariz”, *bilgin* gibi.

5. Dilimizdeki Arapça gibi yabancı kelimelerin bir bölümünde de kullanılmıştır: *üzgün* “müteessir”, *seçkin* “mümtaz”, *düşkün* “mübtela”, *seçkin*, *bozgun*, *ılgın* “*serap*” gibi.

6. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “yapabilirlik, yaklaşmış olma, benzerlik” anlamında sıfatlar türetir: *keskin, etkin, ölgün, geçkin, solgun, coşkun* gibi.

7. Fiil kök ve gövdelerinden “olgunluk, yetkinlik” anlamında isimler türetir: *seçkin, bilgin, saygın, yetişkin, yetkin* gibi.

8. Fiil köküne gelerek hastalık ve kişi isimleri yapar: *in->in-gin* “nezle(*burun ingini*)”, *Aşkın, Baskın, Duygun, Ergin, Seçkin* gibi (Çotuksöken 2011:77).

9. Anadolu ağızlarında çokça kullanılır: *usangın* “bıkkın”, *esgin* “esici rüzgar”, *olgun* “ağır başlı”, *aygın* “uyanık” gibi (Zülfikar 2011:89-90).

Kullanım Örnekleri:

Şu yılgın kalabalığın yüreğine azıcık su serpmeye uğraşıyordu. (YK/BE)

Havada yeni sulanmış keskin bir toprak kokusu var.(HEA/SB)

Özdemir üzgün, sahiden üzgün bir yüz takınmıştı. (SFA/KA)

Muazzez’in yüzünü tatlı fakat yorgun bir gülümseme kapladı. (SA/KY)

Düşünüp taşınalım, yangından mal kaçırmıyoruz ya!(MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. ,Baskı, Ankara, s.243-244.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çakır, Aylin (2020) “Türkiye Türkçesi Ağızlarında “-GIn” Ekinin Farklı Bir İşlevi”, *Diyalektolog*, s.71-76.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.77.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.189.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.66-67.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.152.

Türkmen, Emre (2021) “Tarama Sözlüğünde -GIn / -GUn Ekli Kelimelere Dair”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 7(16), s.497-528.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.89-90.

1.1.2.30. -I / -U (<-I)g / -(U)g⁹⁰ Eki:

Geçişli ve geçişsiz daha çok tek heceli fiil köklerine gelerek onlardan isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Eski Türkçede fiilden isim türeten -(I)g / -(U)g eki, “-g” sesinin tarihi süreç içerisinde düşmesiyle fiilin son ses ünlüsü ile eki kaynaştıran - (I) / -(U) bağlayıcı ünlüsü “-g” ekinin yerini alıp fiilden isim türeten bir ek özelliği kazanmıştır: *kap-ı-g* > *kapu* > *kapı*, *sür-ü-g* > *sürü*, *öl-ü-g* > *ölü* gibi (Korkmaz 2014:153; Banguoğlu 2011:245; Ergin 1992:192). Türkiye Türkçesinde “-ı / -i / -u / -ü” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olduğundan örneklerine çokça rastlanır.

Eski Türkçenin fiilden isim türeten “-g” ekinin tarihi gelişim içinde düşmesiyle *ağrı* (<*ağrıg*) şeklini alan “-I / -U” eki ile kurulmuş kelimeler vardır. “-g” eki, doğrudan ünlü ile biten fiillere bağlayıcı ünlüsü olmadan eklendiğinden “-g” ekinin eriyip düşmesinden sonra hem fiil kökleri hem de bunlardan kurulan isimler aynı ses yapısına girmiştir. Bu benzerlik tarihi gelişim içinde ortaya çıkmıştır: *sivri* / *sivrimek*, *kekre* / *kekremek*, *koca* / *kocamak*, *kuru* / *kurumak* gibi. “-I / -U” eki, kendinden önce “-r- ve -dır-“ ettirgen ekleri alarak çok heceli geçişli fiillere gelmektedir: *düttürü*, *bildiri*, *saldırı*, *duyuru* gibi. (Zülfikar 2011:91; Korkmaz

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Banguoğlu 2011:244-245; Zülfikar 2011:91-92).

2014:153; Banguoğlu 2011:245-246). Bazı örnekler “-l-”li fiil gövdelerine “-I / -U” eki getirilerek yapılır. *daya-l-ı, dōşe-l-i, kapa-l-ı, diki-l-i*, gibi. Bazı örneklerde görülen “-l-”li fiil gövdelerinin bazıları kullanılmamakta ve *daya-lı, dōşe-li, kapa-lı* şeklinde yapılmış görünmektedir. Bu kullanım şekli aldatıcıdır. “-lı/-li/-lu/-lü” şeklinde bir fiilden isim yapma eki yoktur. “-lı/-li/-lu/-lü” olarak ancak isimden isim yapma eki vardır. Bu ek, bu şekilde sıfat eki olarak kabul edilirse *daya* (<*taya-g*), *dōşe* (<*tōşe-g*), *kapa* (<*kapa-g*) isimlerine getirilmiş düşüncesini verebilir. Ancak bu kelimelerin anlamı isimden isim değil de fiilden isim yapıldığını düşündürmektedir. “-l-”li fiil gövdesinde “-ı/-i/-u/-ü” eki ile yapılmış *yaz-ı-l-ı, yap-ı-l-ı, ört-ü-l-ü* gibi örnekleri bunların benzerleri olan “-lı / -li / -lu / -lü” sıfat fiil eki ile yapılmış *yaz-ı-lı, yap-ı-lı, örtü-lü* gibi örneklerle karıştırılmamalıdır. Ses yapısı aynı, şekil yapısı farklı olan bu kelimeler arasında çok ince bir anlam farkı bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Ergin 1992:192-193). Bu ekle verilen örneklerle uygun olarak yok olduğu halde varmış gibi düşünülen yapıda görünen örnekler de vardır: *eksi, sıvı, katı* gibi (Banguoğlu 2011:246).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “fiilin gösterdiği işin ürünü, sonucu” anlamında somut isimler türetir: *çakı, çırpı, pişi, sayı, yazı, ölü, pusu, doğu, batı* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinde “fiilin gösterdiği işin sonucu” anlamında soyut isimler türetir: *ağrı, hoşgörü, öneri, acı, sızı* gibi.

3. Fiil kök ve gövdelerinden sıfat olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *acı, sıkı, doğru, şaşı, ayrı* gibi.

4. Ek, çatı ekleriyle genişletilmiş fiil gövdelerine gelerek isimler türetir: *düttürü, duyuru, bildiri, saldırı, uzlaş, beğeni* gibi.

5. Ek, edilgen fiil gövdelerine gelerek sıfat olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *sarı-l-ı, takıl-l-ı, yazıl-l-ı, örtül-l-ü, yapıl-l-ı, dikil-l-i* gibi.

6. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle isim ve terim nitelikli yeni kelimeler türetir: *çarpy, güdü, ölçü, dizi, doğu, batı, sağduyu, uğraşı, öğreti* “doktrin”, *beğeni* gibi.

7. Anadolu ağızlarında da bu ekle pek çok kelime bulunmaktadır: *seçi* “ayırma”, *söktü* “ormanda açılan tarla”, *takı* “geline verilen hediye”, *tütü* “duman”, *seçi* “ayırma” gibi (Zülfikar 2011:92).

8. Ek, kişi isimlerinde kullanılır: *Çağrı*, *Doğu*, *Duru*, *Sevi* gibi (Çotuksöken 2011:79).

9. Fiil kök ve gövdelerine gelerek araç gereç ismi türetir: *ölçü*, *örtü*, *çeki* “tartı”, *kırkı* “yapağı kırpmak makası” gibi.

10. Fiil kök ve gövdesine gelerek “tezlik” anlamında zarf türetir: *aliver*, *asıver*, *açıver*, *tutuver*, *içiver* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Kaya nergisleri koyu, baş döndürücü kokarlar. (YK/BE)

Bu küçük hareket Paşa’da eski ve acı bir hatıra uyandırdı. (HEA/SB)

Yazı sahibinin ondan sonra saatlerce masanın başında düşündüğü belli idi. (SFA/KA)

Eviden ölü çıkan her kadın bu merasime riayete kendini mecbur görürdü. (SA/KY)

Uyanır korkusuyla yerinden kaldırmadılar, üstüne bir örtü örtüp olduğu yerde bıraktılar. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.244-246.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.79-80.

Ergin, Muharrem (1992) “Türk Dil Bilgisi”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.192-193.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “Türkçenin Ekleri”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.74/III.1.,V.1.

Karadoğan, Ahmet (2008) “Türkiye Türkçesinde Yeni Bir Sıfat-Fiil Eki -I” *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.46, Ankara, s.57-66.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.153.

Sevortyan, Edvard Vladimiroviç (1968) “Fiilden İsim Yapma Eki -ı ve Bununla İlgili Fonetik Sorunlar, *Bilimsel Bildiriler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.101-107.

Tiken, Kamil (2003) “Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Zarf Fiillerin İfade ve İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999 / I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.281-364, Ankara.

Turan, Zikri (2018) “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları”, *Türkbilig*, S.35, s.97-110.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri,” *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları” Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.91-93/69,73.mad.

1.1.2.31. -(y)IcI / -(y)UcU (<-gUçI <-gU +çI) Eki:

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerinden isim ve sıfatlar türetir. Geçişsiz fiillerden ziyade geçişli fiillere gelir. Türkiye Türkçesinde “ıı

/ -ici / -ucu / -ücü” şeklinde kullanılır. Türkçede eskiden beri çok işlek olarak kullanılmaktadır.

Ergin, bu ekin Eski Türkçede “-ı-ğcı, -i-gçi”, ve “-ğuçı, -güçi” olmak üzere iki farklı şekilde olduğunu belirtmiştir. Bu şekiller, fiilden isim yapma ekleri “-ğ, -g” ve “-ğu, -gü” ile isimden isim yapan “-cı, -çi” ekinden meydana gelmiştir. Batı Türkçesinde eklerin başında ve sonunda bulunan “ğ” ve “g” sesi düşmüş ve böylece ek Eski Anadolu Türkçesine “-uçı, -üçi” şeklinde geçmiştir. Daha sonra “ç” sesinin yumuşaması ve yuvarlak ünlünün düzleşmesi ile ek “-ıcı, -ici” şeklini almıştır⁹¹ (1982:191). Ek, fiil kök ve gövdesinden isim soylu kelime türeten “-ı (-i / -u / -ü)” ekiyle kalıplaşarak “meslek” ya da “özellik” anlamında isimler türetir⁹²: *kurtarıcı, okuyucu, soğutucu* gibi (Hatiboğlu 1981:75). Banguoğlu ekin Eski Türkçede canlı “-güçi” sıfat fiil ekinden geldiğini ifade etmektedir: *korguçı, ölürgüçi* gibi. Burada “-gü” eki isme gelen “-ci” ekinin fiil tabanlarına gelmesinde aracı olmuştur: *kazmacı / kazıcı* gibi. Böylece fiilden kalıcı isimler meydana getirmiştir: *satıcı, örücü, dikici* gibi. (Banguoğlu 2011:246).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek bir işi “meslek, uğraşı” veya “sürekli olarak yapan” anlamında isimler türetir: *bakıcı, satıcı, dilenci* (<dilen-ici), *öğrenci* (<öğren-ici), *dokuyucu, okuyucu, sürücü* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden “o işi yapan, yapma etkisi gösteren” anlamında sıfatlar türetir: *açııcı, bayıltıcı, kesici, kırıcı, kurtarıcı, zorlayıcı* gibi⁹³.

3. Fiil kök ve gövdelerinden “bir işi alışkanlık olarak veya başarıyla yapan” anlamında sıfatlar türetir: *bölücü, gezici, vurucu, binici, yüzücü, oyalayıcı* gibi (Korkmaz 2014:154/122.2.mad.; Banguoğlu 2011:246/213.2.mad.).

4. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “iş yapan veya yapma özelliği taşıyan” anlamında araç, gereç, nesne ismi türetir: *çözücü, çekici, ısıtıcı, soğutucu, dondurucu, bulucu, verici, susturucu* gibi.

⁹¹ Ayrıca bakınız (Eraslan 1980:91).

⁹² “-ı-cı” eki, bazı Anadolu ağızlarında gelecek zaman anlamında kullanılır. Antakya ve dolaylarında “*Ali gelici*” cümlesi “Ali gelecek” anlamındadır (Hatiboğlu 1981:75).

⁹³ Yukarıda 2. ve 3. maddelerde geçen sıfatlar zaman işlevinden kurtulmuş ve “-An” sıfat fiilleriyle paralellik gösterirler (Korkmaz 2014:154/122.2.mad.).

5. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “ belli bir takım özellikler taşıyan” anlamında sıfatlar türetir: *patlayıcı, üzücü, yırtıcı, kalıcı, öldürücü, bulaşıcı, kalıcı* gibi.

6. Fiil kök ve gövdelerinden birleşik yapıda sıfatlar yapar: *gelin alıcı, dış çekici, ara bulucu, baştan savucu, can sıkıcı, gönül açıcı* gibi (Banguoğlu 2011:247/213.3.mad.)

7. Fiil kök ve gövdelerinden terim olarak kullanılabilen yeni kelimeler türetir: *çalıştırıcı, bulucu, alıcı, uyuşturucu, uyarıcı, önleyici, bulaşıcı* gibi.

8. Ek, kalıcı isimler ve sıfatlar yapar: *öğrenci (<öğrenici), dilenci (<dilen-ici), satıcı, görücü, aldatici, yorucu, geçici, patlayıcı* gibi.

9. “-IcI” eki, son sesleri “-eur” olan Fransızca kelimeleri karşılar: *çalıştırıcı* (entraîneur), *bulucu* (détecteur) gibi (Zülfikar 2011:94).

10. Ek, birçok Arapça sıfat fiilleri ile bazı batı kökenli kelimelere karşılık gelir: *kurucu* “müessis”, *deterjan* “arıtıcı”, *kriko* “kaldırıcı”, *dağıtıcı* “müvezzi”, *inandırıcı* “mukni”, *okuyucu* “kari” gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Fethullah iki traktör **sürücü**sünü traktöründen alıp yere attı. (YK/BE)*

*Geçenler onu -yanında cüce dolaştıran- bir **dilenci** zannettiler. (HEA/SB)*

*Seyirciler de, aktörler de, **yazıcı**lar da yüz elli lira maaşlı bir yere kapılanmak üzere gözden silindiler.(SFA/KA)*

*“Yarın, öbürgün Ali ’nin anası sana **görücü** gelecekmış. (SA/KY)*

*Bu hanımı **altıcı** gözüyle süzdüm. (MŞE/AİK)*

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. ,Baskı, Ankara, s.246-247.

Baydar, Arzu Sema Ertane (2008) “-IcI Eki Üzerine”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XCV, S.676, Ankara, s.331-335.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.82-83.

Demir, Nurettin (2005) “-CI / -IcI Ekleriyle Türemiş Kelimelere Katkılar”, *Studia Turcologica Coviensia* 10. Turks and Non-Turks, Studies on the History of Linguistic and Cultural Contacts, Krakau-Polonya, s.75-84.

Eraslan, Kemal (1980) “Eski Türkçede İsim Fiiller”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s.91.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.191.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.75-76.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.153-154.

Özmen, Mehmet (1988) “-IcI, -UcU Ekinin Gelecek Zaman Eki Olarak Kullanılması Üzerine”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Kemal Eraslan Armağanı Cildi, S.9-10, İstanbul 1988, s.545-556.

Üstüner, Ahat (1995) “Türkiye Türkçesinde -IcI / -UcU Eki”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Fırat Üniversitesi Yayınları, C.7, S.1, Elazığ, s.281-284.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.93-94.

1.1.2.32. -Iç / -Uç (<-gIç / -gUç) Eki:

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan sınırlı sayıda araç, gereç isimleri türetir: *çekiç, tıkaç, döğüç, eğiç* gibi. İşlek olmayan canlı bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-ıç / -iç / -uç / -üç” şeklinde kullanılır. Örneklerine çok az rastlanır.

Banguoğlu “-Iç / -Uç” ekinin , Eski Türkçede “-geç” ekinin farklı bir türü olan “-güç” ekinden geldiğini ileri sürmüştür: *kesgüç, bıçguç* gibi. Ek, bazı aygıt isimlerinde yanlış kullanılmıştır: *orta-ç, ara-ç* gibi. Bu örneklerde isim köküne fiilden isim yapan “-Iç / -Uç” eki getirilerek yapıldığı için bu kelimeler yanlış türetilmiştir. Ayrıca ek “*süreç*” kelimesinde “-eç” şeklinde rastgele ve yanlış kullanılmıştır (2011:247-248). Korkmaz, ekin “k-g” ile biten kelimelere getirilmiş olmasından dolayı “-gIç / -gUç” ekinin “-Iç / -Uç” ekine dönüşmüş olabileceğinden söz eder. Ayrıca iki damak sesinin yan yana bulunması ek başı “g-“ sesini kolayca düşürmüş olabileceğini ifade eder⁹⁴: *çekiç, döğüç, eğiç* gibi (2014:154).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek araç gereç isimleri yapar: *argaç* “atkı”, *hamlaç* “üfleç”, *çekiç, döğüç* “çamaşır tokmağı”, *eğiç* “yemiş koparmak için ağaç dalını tutup eğmeye yarayan sivri, eğri değnek”, *domalıç* “tümsekli, çıkıntılı”, *kakıç* “ucu demir kancalı zıpkın” gibi.

2. Bazı dilbilgisi terimlerinin türetilmesinde kullanılmıştır: *ula-ç, bağla-ç, tümle-ç, koş-aç* (-eç ekiyle) gibi (Banguoğlu 2011:247).

Kullanım Örnekleri:

Çekiç sesleri geliyordu. (YK/BE)

Kaynakça:

⁹⁴ Bazı eserlerde verilen örneklerde yer alan “-ç” eki bu başlık altında yer alır: *hamlaç, argaç, yamaç, argaç* gibi (Banguoğlu 2011:247/214.); Gülsevin 1993:24); Korkmaz ise, bu “-ç” ekinin “-Iç” ekinden değil “-Aç” ekindeki bir gelişmenin sonucu olduğunu ifade eder. Ayrıca “-Aç” ekinin sonu “-A” ile biten kelimelere yalnız “-ç” olarak eklenmiş olabileceğinden söz eder: *tık-a* gibi (Korkmaz 2014:154/76.dip not).

Banguoğlu, Tahsin (2011) *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.247-248.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Gülsevin, Gürer - Gülsevin Selma (1993) “(*Kâmûs-ı Türkî’ye Göre*) Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanılışları I: Fiilden İsim Yapan Ekler”, Malatya, s.24.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.154.

1.1.2.33. -Ik / -Uk / -k (<ET-yUk) Eki:

Geçişli, geçişsiz, çok ve tek heceli fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Eskiden beri çok işlek olarak kullanılan fiilden isim yapma ekidir. Türkiye Türkçesinde “-ik / -ik / -uk / -ük / -k” şeklinde kullanılır. Örneklerine çokça rastlanır.

Eski ve çok işlek bir geçmiş sıfat fiil ekidir. Ek, Türkiye Türkçesinde bu işleyişini kaybetmiş ve çoğu zaman “yapılmış, bitmiş” anlamında fiilden sıfatlar yapar: *kesik* “kes-il-miş” gibi. Anadolu ağızlarında “-Ik / -Uk” ekinin eski sıfat fiil işleyişini hatırlatan örnekleri vardır: *Ali gelmeyiktir* “gelmemiş olmalıdır” gibi. “-Ik / -Uk” ekinin aynı işlevle ve araya bir bağlayıcı ünsüz alarak türemiş çok az örneği vardır: *işi kavrayık, cırlayık, çağlayık* gibi. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Banguoğlu 2011:248-250). Eski Türkçeden günümüze uzanan tarihi gelişim sürecinde ekin bazı ses değişmelerine uğramış olması ve özellikle “k > g; g, y” ünsüzlerinin erime özelliği göstermesi ünlü ile biten fiillere eklenen eklerin bağlayıcı ünlü almadan eklenmesi gibi nedenler “-Ak <gAk,-k ve -Ik / -Uk” gibi fiilden isim türeten eklerin sınıflandırılması konusunda

günümüz dilbilgisi kitaplarında bazı yorum farklılıklarına neden olmuştur. Bu nedenle varılan yargı ve verilen örneklerde de yanlışlar olmuştur⁹⁵. Korkmaz, ayrıca “-Ik / -Uk” ekiyle yapılmış türetmelerde “olmuş, bitmiş, olanı gösterme ve ‘-mıſ’ ekine paralel bir işlev taşıma” özelliğinden dolayı eki Eski Türkçe “-yUk” ekine bağlamış, Türkiye Türkçesinde “y” ünsüzünün erime özelliğinden dolayı da ekte “-yUk > -Ik / -Uk” şeklinde bir değişimden söz etmiştir (2014:154-155).

Ek, yalın haldeki “*dök-, ez-, çek-, sök-*” gibi geçişli fiil köklerine getirilerek *dökük* “dökülmüş”, *ezik* “ezilmiş”, *çekik* “çekilmiş”, *sökük* “sökülmüş” anlamında geçişsiz fiiller türetir. Diğer yandan *uyuşmak, bağdaşmak, yerleşmek* gibi bazı geçişsiz fiiller “-k” ekiyle sıfat niteliği kazanarak fiillerde herhangi bir değişiklik olmamıştır: *uyuşuk* “uyuşmuş”, *bağdaşık* “bağdaşmış”, *yerleşik* “yerleşmiş” gibi (Zülfikar 2011:98). Şemsettin Sami’nin *Kamûs-ı Türkî* adlı eserinde yer alan bazı örnekler konuşma ve yazı dilinde kullanımdan düşmüş olabilir: *cırlayık* “kırlarda yaşayan küçük bir av kuşu”, *ağlayık* “halinden şikayetçi olup daima ağlayan”, *çağlayık* “yerden ses çıkararak kaynarak çıkan su” gibi (Gülsevin 1993:54-55).

İşlevleri:

1. Ek, ünsüz ile biten geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden “eylemin sonucunu bildiren, olmuş, bitmiş” anlamında ve “-mıſ” ekiyle paralel sıfatlar türetir: *çıkık, çökük, donuk, artık* “artmış”, *yerleşik* “yerleşmiş”, *barışık* “barışmış”, *uyanık, yanık, kalabalık* gibi⁹⁶.

2. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “huy, tabiat, ruhsal ve fiziksel özellikleri belirten, aşağılama” anlamında sıfatlar türetir: *bunak, uyuşuk, sürtük, kaçık, sırnaşık, yılışık, alçak, şımarık* gibi.

3. Ek, ünsüzle biten geçişli fiil kök ve gövdelerine gelerek edilgen “...-Il-mıſ” ekiyle paralel sıfatlar da türetir: *kesik* “kesilmiş”, *açık* “açılmış”, *ayık* “ayılmış”, *sınık* “kırılmış, bozulmuş”, *yırtık, bozuk, sökük* gibi⁹⁷.

⁹⁵ Bu konudaki farklı görüşler için Ergin 1992:195; Gencan 1975:219; Banguoğlu 2011:248/215.mad.; Hatiboğlu 1981:78, 80-81; Zülfikar 2011:54,94,98; Gülsevin 1993:52-61; Biray 1999:116-119’a bakınız.

⁹⁶ Banguoğlu ve Kormaz ekin bu özelliğine değinirler (Banguoğlu 2011:248/215.mad.; Korkmaz 2014:155/124.1.mad.).

⁹⁷ Korkmaz ve Gencan, ekin “-mıſ” ve “-Il-mıſ” ekine paralel düşen görevinden söz ederler (Korkmaz 2014:155/124.2.mad.; Gencan 1975:203/213.mad.).

4. Ek, ünlü ile biten fiil kök ve gövdelerine eklendiğinde araya bağlayıcı ünlüsü almadan “-I / -U” ünlüsünü düşürerek “nitelik, özellik” anlamında sıfatlar türetir: *esnek, ıslak, büyük, soğuk, ılık, gevşek, çürük* gibi.

5. Ek, “-n-, -ş-” dönüşlülük ve “-ş-” işteşlik çatı eki almış fiillere gelerek çeşitli anlamlara gelen sıfatlar türetir: *bulanık, buruşuk, karmaşık, alışık, uyanık, karışık, dağınık* gibi⁹⁸.

6. Tek ve çok heceli geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek “yapılmış, tamamlanmış bir işin ürünü , sonucu” anlamında isimler türetir: *konuk, bölük, sarık, emzik, söküük, delik, istek, kesik* gibi.

7. Fiil kök ve gövdelerinden “özellik bulundurma, nitelik” anlamında isimler türetir: *silik, titrek, bozuk, yanık* gibi.

8. TürkiyeTürkçesinde Arapça bir kısım sıfatlar “-Ik / -Uk” ekiyle karşılanmıştır: *birleşik* “müttehit”, *bitişik* “muttasıl”, *açık* “vazih”, *seçik* “bariz”, *karışık* “müşevveş”, *uyanık* “mute yakkız” gibi.

9. Fiil kök ve gövdelerinden “ikileme şeklinde” sıfat ve zarflar türetir: *çarpuk, çurpuk, açık seçik, kırık dökük, yamuk yumuk, yılışık yılışık* gibi (Çotuksöken 2011:89; Hatiboğlu 1981:81/I.5.mad.).

10. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle isim, sıfat ve terim niteliğinde yeni kelimeler türetir: *tanık* “şahit”, *sanık* “maznun”, *dönük* “mütevccih”, *çakışık, mağlup* “yenik”, *yaratık* “mahluk”, *ayrık* “munfasıl” gibi.

11. Eklendiği yansıma kökenli kelimelerden isim olarak kullanılan yeni kelimeler türetir: *fışkırık* “püskürtme aleti” (TTS), *ışkırık* “topraktan yapılmış su düdüğü” (TTS), *hıçkırık, öksürük* (<öskürük), *aksırık* (<askırık), *tükürük* gibi (Gülsevin 1993:54; Zülfikar 2011:94-95).

12. Fiil kök ve gövdelerinden araç, gereç ve organ isimleri türetir: *emzik, yayık, döşek, kürek, elek, tarak, kemik, ilik, böbrek, ııldak, kasık* gibi⁹⁹.

⁹⁸ Ek, ettirgen ve edilgen çatılı fiillere gelememektedir (Korkmaz 2014:155/124.4.mad.).

⁹⁹ Banguoğlu, “-Ik” eki ve birleşikleriyle yapılmış çok eski kavramlar olduğunu ileri sürdüğü bazı araç gereç ve organ isimlerine yer vermiştir: *aşık, kayık, ilik, yayık, direk, kursak, kulak, kaşık, çomak, damak* gibi (Banguoğlu 2011:249). Korkmaz, Banguoğlu’nun, verdiği örnekler arasında yer alan “*çomak, damak, direk, kazık, kulak, kursak*” gibi kimi örnekler hem Eski Türkçede “*çomurgak, tamgak, turgük / tiregük, kazguk / kaşguk, kulgak ve kurugsak*” şekillerinin olması hem de ekin işlevini yansıtmadığı için

13. Kişi isimlerinde geçer: *Dilek, Adak, Buyruk, Işık* gibi (Çotuksöken 2011:89).

14. Ek, “-lık” soyut isim yapma ekiyle kalıplaşmış olarak kullanılır: *bağışıklık* “muafiyet” gibi (Zülfikar 2011:98).

15. Ek, Anadolu ağızlarında da kullanılır: *ağlak* “gözü yaşlı, vara yoğa ağlayan”, *ağrık* “sancı”, *apışık* “yorgun, güçsüz”, *ürek* “çok üreyen” gibi (Zülfikar 2011:98).

Kullanım Örnekleri:

Sağına, soluna baktı, birtakım sesler, fısıltılar, öksürükler duydu. (YK/BE)

Saçaklar çarpık çurpuk, damlar mutlak kar yağınca akar. (HEA/SB)

Güneşli soğuk bir gündü. (SFA/KA)

Bozuk kaldırımlı dar sokaklardan aynı hızla geçti. (SA/KY)

Başka işler konuşulduğu zaman ise bunak adamlara benzer. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.248-250.

Biray, Himmet (1999) “*Batı Gurubu Türk Yazı Dillerinde İsim*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.116-119.

Buran, Ahmet (1996) “-Ik Ekinin Anadolu Ağızlarında Kullanılışı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1994*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.11-18, Ankara.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) *Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.88-89.

bu “-Ik / -Uk” ve “gAk > -Ak” gibi iki ayrı ekin birbirine karıştığını ifade eder. Ayrıca burada verilen örneklerden “-Ik / -Uk” ekiyle ilgili görünen diğer bazı örneklerin de kökenleriyle ilgili bir açıklamada bulunmadan bir yargıya varmanın sakıncalı olduğu görüşündedir (Korkmaz 2014:156/124.5.1.mad.).

Erdoğan, Özlem (2017) “Türkçede -(I)k Eki ve Oluşturduğu Kategoriler”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, s.159-174.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.188,195.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.78,80-81.

Hirik, Erkan (2016) “-(X)k Ekinin Kılını, Kiplik ve Çatı Kategorisindeki İşlevleri”, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S.32, s.97-114.

Gencan, Tahir Nejat (1975) “*Dilbilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.203,219-220.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Gülsevin, Gürer - Gülsevin Selma (1993) “(Kâmûs-ı Türkî’ye Göre) Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanılışları I: Fiilden İsim Yapan Ekler”, Malatya, s.52-61.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.154-156.

Özçelik, Sadettin (2004) “Türkçede İsimden Fiil ve Fiilden İsim Yapım Eki Olarak (I)k”, *Zeynep Korkmaz Armağanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.290-295.

Sarı, Ceyhun (2016) “Türkçede {-(y)Xk} Sıfat-Fiil Ekinin Kullanımı ve İşlevleri”, *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.7, s.233-244.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.54,94,98-99.

1.1.2.34. -(y)Ip / -(y)Up Eki:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan zarf fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “-ip / -ip / -up / -üp” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından örneklerine çok az rastlanır.

Ek, yüklemi şekil ve zaman yönünden sınırlar: *al-ıp vermek, anlayıp, okuyup* gibi. Ek, çekim eki olduğu için kelime türetmeye elverişli bir ek değildir (Zülfikar 2011:96/81. mad.).

İşlevleri:

1. Ek, fiilin bildirdiği işten biraz önce veya onunla aynı anda gerçekleşen bir işi gösteren zarf fiiller türetir: *alıp yürü-, geçip git-, durup dinlen-, düşünüp taşın-, inceleyip, söyleyip, gidip gel-, yapıp çık-* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerine gelerek ikileme şeklinde zarf fiiller yapar: *gidip gidip gel-, gülüp gülüp geç-, ölüp ölüp diril-, kaçıp kaçıp git-, dönüp dolaşıp gel-, bakıp bakıp git-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Kimse şu dünyaya **gelip** gittiğimi bilmeyecek.* (YK/BE)

*Yorganını **çekip** kaldırıyorlar.*(HEA/SB).

*Günde birkaç kere Bakanlıklar’a **gidip** gelmek biz gazetecilerin çilesi.*(SFA/KA)

*Odada **oturup** sıkılmak yok.*(SA/KY)

*Çene yarıştırmazsa canı **sıkılıp** somurtuyor.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Coşkun, Volkan (1999) “Türk Lehçelerinde Zaman Kavramı Taşıyan -p Zarf-Fiil Eki”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.7, s.173-192.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.85.

Delice, İbrahim (2012) “-Ip Eki Türkçede Hangi Kategorileri Oluşturmaktadır?”, V. Uluslararası Dünya Dil Türkçe Sempozyum.,

Eraslan, Kemal (2013) “-P Zarf Fiil Eki”, *İstanbul Üniversitesi VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, 30 Eylül-04 Ekim, İstanbul.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.132.

Kirişcioğlu, Mehmet Fatih (2015) “Türkçede Fiilden İsim Yapma Eki -P”, *Dil Araştırmaları*, C.9, S.17, s.7-17.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.156.

Kuram, Kadri (2017) “-IP’lı Tümcelerin Sözdizimi ve Anlambilimi”, *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(3), s.442-452.

Şahin, Hatice (2002) “Türkiye Türkçesinde -IP Ulaçlı Fiillerin Durumuna Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3,s.99-105.

Tiken, Kamil (2003) “Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Zarf Fiillerin İfade ve İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999 / I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.281-364, Ankara.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.96.

1.1.2.35. -(y)İşIndA / -(y)UşUndA < -(y)İş+I+n+dA Eki:

“-(y)İş / -(y)Uş” isim fiil ekinin iyelik ekleri ve bulunma durum ekiyle kaynaşmasından oluşan bu yapım eki birleşik bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerinden zarf fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “-ışında / -ışinde / -uşunda / -üşünde” şeklinde kullanılır. Örneklerine çok az rastlanır. Bu zarf fiil ekini “-(y)İş / -(y)Uş” kılış ekinin iyelik ve bulunma durum ekleri almış şekilleriyle karıştırılmamalıdır: *bakışında bir bozukluk var* gibi.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “-dığı zaman” anlamında zaman zarfı türetir: *işe gidişinde uğradı, okul çıkışında uğrasın, eve dönüşünde görmüş* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Daha düne kadar, belki elli yıl biz her yayla dönüşünde oraya konardık.(YK/BE)

Cemile'nin her zaman yüzü gülüyor; belli ki yaşayışında eksiği yok. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.157

Özezen, Muna Yüceol (2018) “Türkçede Zarf-Fiiller ve Zarf-Fiillede Yapılaşma Süreçleri”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 24, S.1,s.79-97.

1.1.2.36. -(I)l / -(U)l Eki:

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerinden isim soylu kelimeler türetir. İşlek olmayan bir ek olduğundan kullanım alanı çok dardır. Türkiye Türkçesinde “-ıl / -il / -ul / -ül” şeklinde kullanılır. Daha çok arkaik kelimelerde yaşamaktadır.

Türkçe ile Moğulca arasında yakın ve ortak olan ek, işlek olmasa da Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır¹⁰⁰(Korkmaz 2014:157). Eski Anadolu Türkçesinde yer alan *düke-l* (<*tüke-l*)”bütün, hep” kelimesinde bu ek kullanılmıştır (Ergin 1992:196). Eski Türkçeden beri “*kısıl, amul, inal, tükel*” gibi kelimelerde bulunan ek, az işlek, anlatımı karasız bir ek olup Türkiye Türkçesinde de sınırlı sayıda sıfat ve isimlerde kullanılmaktadır: *çakıl, anıl, oğul* gibi. Bu ekle türetilen “*şart*” anlamında kullanılan “*koşul*” kelimesi anlam bakımından yanlıştır. Çünkü *şart koşmak*” birleşik fiilinde “*koş-*” yardımcı fiildir. Burada şart anlamı taşıyan “*koşmak*” değil, şart kelimesinin kendisidir. “-il” eki de zaten “bir kılışın ürünü ismi” anlamı taşıymıyor (Banguoğlu 2011:250).

¹⁰⁰ Ek ile ilgili bazı örnekler için bakınız: Gabain 1974:§ 117; Tekin 1968:113/17.mad.; Eckmann1966:62/12. Eski Anadolu Türkçesinde de *dükel* (<ET *tüke-l*) “hep, hepsi, bütün” kelimesi yaygın olarak kullanılır (Korkmaz 2014:157/82. dip.not).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden araç gereç ismi türetir: *çekül* “yer çekimi doğrultusunu göstermek üzere ucuna ağırlık bağlanan ip” gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “kökteki anlamı bulundurma, işin, oluşun ürünü, sonucu olma” anlamında isimler türetir: *ışıl, kısıl, ardıl, kurul, koşul* gibi.

3. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle isim ve terim nitelikli yeni kelimeler türetir: *kurul, koşul, çekül, okul* gibi.

4. Fiil kök ve gövdelerine gelerek çeşitli anlamlara gelen isimler türetir: *çakıl, çökül* “ırmakların taşıdıkları zaman ovalara bıraktıkları tortu”, *çapul* “yağma”, *ödül* (<öğ-dül), *anıl* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Gerisini zamana, erişip gelen **koşullara** bırakacaktı.* (YK/BE)

*Kirpikleri yanaklarına indi, fakat içinden gözleri **ışıl ışıl**.* (HEA/SB)

*Ve bütün bunların etrafında **çakıl** taşları ve kum vardı.* (SA/KY).

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.250.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* , vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekler*”i, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.92.

Eckmann, Janos (1966), “*Chatagay Manual*”, Indiana University, Bloomington 1966, XII+ s.62.

Ergin, Muharrem (1992) *Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.195-196.

Gabain, A. Von (1974) “*Alttürkische Grammatik*”, Otto Harrossowitz-Wiesbaden 1974, s.117; (Türkçeye çev.:Akalin, Mehmet)Eski Türkçenin Grameri,Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2000, XXDI+313 s. (Alt. Gr.)

Gönülal, Özcan Yasemin (2020) “Asılsız veya İşlek Olmayan Eklerle Yeni Kelimeler Türetilbilir mi?”, *Dil Araştırmaları*, C.14, S.26, s.215-216.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.85-86.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.157.

Tekin, Talat (1968) “*A Grammar of Orkhon Turkic*”, Indiana University Publications, Bloomington, 1968, s.113.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.100.

1.1.2.37. -iken / -ken, -(y)ken < er-ür-ken Eki:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan “zaman” ifade eden zarflar türetir. Türkiye Türkçesinde “-iken / -ken” şeklinde kullanılır. Örneklerine çok az rastlanır.

Ünsüzle biten isim veya isim niteliğinde fiil şekillerinden sonra “iken” ve çok defa “i-” ek fiilinin erimesiyle “-ken” şeklinde kullanılır: *almış iken / almışken, boş iken / boşken, giderken* gibi (Korkmaz 2014:157; Zülfikar 2011:99). “-iken / -ken / -(y)ken” eki, “i-” ek fiilinin zarf şeklidir. Ünlü ile biten isimlerden sonra kullanıldığında eriyen ek fiilin yerini “-y-” koruyucu ünsüzü alır: *ağabeyken, canlıyken, acıyken* gibi.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “zaman” ifade eden zarf fiiller türetir: *çıkarken düşün-, alacakken vazgeç-, geçerken yavaş-, koşarken düş-, almışken vazgeç-* gibi¹⁰¹.

2. Fiil kök ve gövdelerinden çeşitli anlamlara gelen zarflar türetir: *erken, okuldayken, götürcekken, acıyken, çalışkanken, giderken* gibi.

Kullanım Örnekleri:

¹⁰¹ Ek, zarf fiilin gösterdiği iş ile asıl fiilin gösterdiği iş genellikle aynı zaman diliminde gerçekleşir. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Korkmaz 2014:157).

Demirci Haydar Usta **yürürken** zınc diye duruverdi. (YK/BE)

Otururken entarisini kaldırmadığını hatırladı.(HEA/SB)

O **geçerken** yerlere tükürdüler. (SFA/KA)

Onlar **çıkarken** Ali'nin yüzü bir an kadar kapıda göründü. (SA/KY)

Kaynakça:

Aydın, Mehmet (2000) “Anadolu Ağızlarında İken ~ -Ken Zarf Fiilinin Kullanımı ve Görevleri”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, S.588, Ankara, s.639-645.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.90.

Gülsevin, Selma (2020) “Zarf Fiil Eklerinin Cümle Sıralama İşlevi ve Bunun Söz Dizimindeki Yeri Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, S.69, s.135-146.

Kremena, A. Hacılova (1970) “Türkçede iken'in Durumu ve Fonksiyonu”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C.18, s.1-8, İstanbul.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.157.

Özmen, Mehmet (2014) “Türkçede -ken Zarf Fiili”, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.76, Adana.

Vural, Hanifi (2006) “-ken Eki ve Bir Terim Önerisi: Zayıflayan”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*, 9-15 Nisan Çeşme-İzmir.

Zülfikar, Hamza (2011) “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.99.

1.1.2.38. -mI, -(I)m / -(U)m Eki:

Genellikle tek heceli geçişli ve geçişsiz fiil köklerinden isim niteliğinde kelimeler türetir: *kıvrım, doğum, sayım* gibi. Ek, çok az da olsa birden fazla heceli fiil

gövdelerine de gelir: *uçurum, anlatım, dönüşüm* gibi. Türkiye Türkçesinde “-(ı)m / -(i)m / (u)m / (ü)m” şeklinde kullanılır. Çok işlek bir ektir.

Eski Türkçeden beri fiilden yalın isimler türeten (*togum, istem*) düşmeli “-im” eki Türkiye Türkçesinde de canlılığını koruyan bir ektir. Aslında bu kelimeler “birden, bir kerede veya aralıklı meydana gelen kılışlara ve bunların zamanlarına isim olurlar. Banguoğlu, bu tür isimleri “birkez adları” olarak isimlendirmiştir: *ölüm, sayım, dönüm* gibi (Banguoğlu 2011: 252). Ek, yeniden kılış isimleri yaparken bazen “-me” yerine “-im” eki kullanılmaktadır. “-m” eki fiilin gösterdiği işin ismidir. Bu ekle fiilden isim türeten “-mA” eki, bazı örneklerde aynı görevlerde kullanılmıştır: *sindirme = sindirim, soluma = solunum, dağıtma = dağıtım, anlatım*, gibi. (Banguoğlu 2011:254/221.2.mad.; Zülfikar 2011:114; Korkmaz 2014:157/130.mad.).

Türkçeleştirme çalışmaları sırasında *bir+im* “ünite”, *bağ+ım* “tabiyyet”, *orta+m* “vasat”, *toplu+m* gibi örneklerde fiil yerine isim ve sığata dayalı bazı yanlış türemeler de yapılmıştır. Fiilden isim türeten “-m / -(I)m / -(U)m” eki *orta+m, bir+im, toplu+m, deney+im* gibi örneklerde isme getirilmiştir. Türkçede “-m / -(I)m / -(U)m” şeklinde kullanılan isimden isim yapma eki yoktur. “Ünite” karşılığı kullanılan “*birim*” ve “*vasat*” karşılığı kullanılan “*orta*” kelimesi bu özelliklerine rağmen tutunmuştur. “*Toplu+m*” kelimesinde “-m” eki fiile gelmesi gerekirken “*toplu*” sıfatı üzerine gelmiştir (Korkmaz 2014:159; Banguoğlu 2011:255/4. mad.; Zülfikar 2011:114).

İşlevleri:

1. Fiil köklerine gelerek “fiilin gösterdiği işin ismi” anlamında “-mA” hareket ismine denk düşen isimler türetir: *sindirim, anlatım, bakım, görünüm, uyum, ekim, solunum* gibi.

2. Ek, genellikle fiilin gösterdiği iş ile ilgili sonucu gösteren soyut isimler türetir: *giyim, seçim, eğim, kalıtım, deyim, bilim*, gibi.

3. Fiil kök ve gövdelerinden “işin bir ürün olarak anlatılması, ortam” anlamında somut isimler türetir: *uçurum, büküm, kurum, yem, kaldırım, yıldırım* gibi.

4. Çok heceli fiillerden çeşitli anlamlara gelen isimler türetir: *değişim, anlatım, girişim, çağrışım, dönüşüm* gibi.

5. Fiil kök ve gövdelerinden “bir kerede veya kısa sürede oluşan” anlamında isimler türetir: *kesim, yudum, çözüm, ölüm, seçim, yarım, doğum* gibi.

6. Ek, kelime gruplarında “bir defada anlamında, zaman ve ölçü gösteren” isim ve sıfatlar türetir: *ölüm yılı, sayım yılı, bağ bozumu, deprem haberi, bir pişirim nohut* gibi (Korkmaz 2014:158/130.3.mad.).

7. Fiil kök ve gövdelerine gelerek kalıcı sıfatlar yapar: *sağlam yapı, yaylın ateşi, bitirim ikili, yarım iş* gibi.

8. Ek, “bir kez veya kısa süreli anlamında” tekrarlama yoluyla bir kılışı ifade eden sıfat veya zarflar türetir: *adım adım yürü-, büklüm büklüm saçlar, tıklım tıklım insan, ezim ezim ezil-, yudum yudum iç-* gibi.

9. “-m” eki, fiil kök ve gövdelerine gelerek “geniş süreli bir iş” anlamında isimler türetir: *birikim, geçim, üretim, durum, bakım, bunalım, dağılım* gibi¹⁰².

10. Genellikle tek heceli fiil köklerine gelerek çeşitli anlamlara gelen isimler türetir: *durum, bölüm, kurum, boğum, ayırım, kıvrım, yudum (<yut-um), ölüm* gibi.

11. “-m” eki bazı örneklerde “-lı” ve “-sız” sıfat yapma eklerini de alıp sıfat görevinde kullanılır: *bilimli, ılımlı, sevimli, sorumlu, sorumsuz, çelimsiz* gibi.

12. “-m” eki, Türkçeleştirme çalışmaları sırasında Osmanlı Türkçesinde daha çok terim yapmakta kullanılan Arapça “-at” ekine karşılık kullanılmıştır: *tedrisat* “öğretim”, *imalat* “yapım”, *neşriyat* “yayım”, *tenzilat* “indirim”, *tamirat* “onarım” gibi.

13. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında çeşitli anlamlara gelen yeni kelime ve terimler türetirilmiş: *çarpım, denklem, yüklem, sindirim, bölüm, deyim* “tabir” gibi¹⁰³.

14. Arapça ve bazı Batı kökenli yabancı kökenli kelimelerin Türkçeleştirilmesinde kullanılmıştır: *akım* “cereyan”, *deprem* “zelzele”, *geçim* “maîşet”, *ölüm* “vefat”, *oturum* “celse” gibi.

¹⁰² Burada ekin “birkez, bir defada” tarihi anlatımını zıddı türemeler olmuştur (Banguoğlu 2011:204). Yukarıda belirtilen özelliklere zıt, geniş süreli bir işi anlatan örnekler verilmiştir. Ekte görülen ve birbiriyle zıt olan bu işlev ayrılığı ekteki anlamın eke etkisinden kaynaklanmaktadır (Korkmaz 2014:158/130.4.mad.).

¹⁰³ “-m” eki, terim yapma çalışmaları sırasında en çok kullanılan ektir: *yorum, bölüm, ünlem* gibi (Zülfikar 2011:115).

15. Ek, Anadolu ağızlarında geniş bir şekilde kullanılır: *bağlam* “demet”, *çevrim* “sınır”, *oyum* “delik”, *yayılım* “otlak” gibi (Zülfikar 2011:115).

Kullanım Örnekleri:

Varsın ölsünler kırım kırım kırılınsınlar.(YK/BE)

Bütün gün ölüm cehennem, zebani konuşurdu. (HEA/SB)

Birdenbire Ankara ona pek sevimli, pek cici geldi. (SFA/KY)

Çarşıdan yıldırım gibi geçti. (SA/KY)

Biz yetiştiğimiz zaman bu çiftlikler kesimcilere, ortakçılara veriliyordu.
(MŞE/AİK)

Kaynakça:

Acarlar, Kevser (1970) “mi Ekinin Türlü Kullanışları”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XXII, S.227, Ankara, s.358-363.

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.252-255.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.110-111.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.187-188.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon, 1999.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.108-109.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.157-159.

Tekin, Şinasi (1966) “Türkçede Kelime Türetme ve İmkanları”, *Türk Dili İçin II*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s.11-14.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.113-116.

1.1.2.39. - mA Eki:

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerinden isim soylu kelimeler türetir. Fiilden iş, hareket isimleri yapan çok işlek bir isim fiil ekidir: *alma*, *gitme*, *okuma* gibi. Türkiye Türkçesinde “-ma / -me” şeklinde kullanılır. Örneklerine çokça rastlanır.

İsim fiil eki olan bu ek, “-mA” ekindeki “-k” sesinin iki ünlü arasında yumuşayıp kaybolmasıyla yapan “-mA” şekline gelmiştir. “mA” eki eklendiği fiillerde yalın kavramları karşılama özelliği gösterir. Fiilin gösterdiği oluş ve kılış belirten isimler yapar: *düşme*, *çıkma*, *yanma* gibi (Korkmaz 2014:159; Banguoğlu 2011:264). Bu ek, “-mA” eki gibi çok işlek olup her fiile gelebilme özelliği gösterir.

“-mA” eki, hareket isimleri yaptığı halde, “-mA” eki hareket isimleri yerine fiilin gösterdiği iş, oluş ve kılışı yalın birer iş olarak belirten isimler yapar. Bundan dolayı “-mA” ekinin isim yapma özelliği “-mA” ekinden daha kuvvetli ve daha belirgindir. “-mA” eki hareketle yapılan işi ifade eder: *geçme*, *erime*, *bilme* gibi (Korkmaz 2014:159/131.mad.; Ergin 1992:186).

Türkiye Türkçesinde yeni bir ek olup Eski Türkçeden ve Osmanlı Türkçesinden beri kullanılan “-mA” sıfat fiil ekiyle (*kesme aş, kıyma göz* gibi) bir ilgisi yoktur. Ancak Banguoğlu “-mA” ekinin “-mA” sıfat fiil ekinden gelmiş olabileceğinden söz eder. Bundan dolayı eki “-mA” isimleri ile “-mA” sıfatları şeklinde iki başlık altında ele alır (Banguoğlu 2011:264-267).

Fizik terimleri arasında yer alan *tepkime* ismi, *tepmek* fiilinden “-ki” ekiyle türetilmiş *tepki* “reaksiyon” isminden türetildiği için kurala ters düştüğünden yanlış türetilmiştir. Çünkü Türkçede “-mA” şeklinde isimden isim türetme eki yoktur (Korkmaz 2014:160; Zülfikar 2011:117).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdeleriyle çatı eki almış fiillere gelerek “yapılan işin ismi” anlamında isimler türetir: *bilme, dizme, çoğalma, koşma, bakmama, görmeme, bilmeme koşturma* gibi¹⁰⁴.

2. “-mA” eki, “+A, +lA-, +Ar-, +IrgA-, +sA-, +sIn- / +sUn-” gibi isimden fiil türeten ekleri veya çatı eki alan fiil gövdelerinden isim fiiller türetir: *bezeme, kötüleme, bütünleme, karşılaşma, esirgeme, yüksünme, yadırgama* gibi (Korkmaz 2014:159/131.mad.).

3. Fiil kök ve gövdelerinden “kılış işlevini yitirmiş” anlamında kalıplaşmış isimler yapar: *dolma, danışma, aşama, asma, çatma, uçurtma, bölme, basma* gibi.

4. Fiil kök ve gövdelerinden araç, gereç, eşya isimleri türetir: *çekme, kazma, burma* “bilezik türü”, *bükme* “bükülmüş iplik”, *düğme, yazma* gibi.

5. Fiil kök ve gövdelerine gelerek yemek, yiyecek, yemek yapma yöntemini belirten kalıplaşmış isimler yapar: *kızartma, yağlama, sarma, ezme, haşlama, pastırma* gibi.

6. Fiil kök ve gövdelerinden hastalık ismi türetir: *dolama, inme, bunama, sıtma* gibi.

¹⁰⁴ “-mA” eki, fiilden isim yapma eki ile “-mA” olumsuzluk eki şekil bakımından birbirine benzemektedir. Olumsuzluk eki “-mA”, isimfiil ekinden önce gelir. *almama, gelmeme, görmeme* gibi. Üst üste kullanılan bu iki ek birbirinden vurgu farkı ile ayrılır. “-mA” isim fiil eki vurgulu, “-mA” olumsuzluk eki ise vurgusuzdur: *al’ma, alma’ma, gör’me, görme’me* gibi (Korkmaz 2014:159; Zülfikar 2011:116).

7. Fiil kök ve gövdelerinden kurum, mesken, yer, bölüm isimleri türetir: *işletme, danışma, sundurma, örtme, çıkma* gibi.

8. “-mA” eki, son sesleri “-ion, -tion” olan Fransızca terimleri karşılar: *refraction* “kırılma”, *distillation* “damıtma”, *ebullition* “kaynama”, *erosion* “aşınma” gibi (Zülfikar 2011:118).

9. Ek, “-cI” eki ile genişletilerek meslek isimleri yapar: *oymacı, kakmacı, döşemeci, dokumacı* gibi (Zülfikar 2011:118).

10. “-mA” eki, kendisinden önce isimden fiil yapan “-IA” ekiyle birleşip çeşitli anlamlara gelen isimler türetir: *kaplama, kıtlama, karşılama, tuzlama, sulama*, gibi (Hatiboğlu 1981:112/I.3.mad.; Zülfikar 2011:118).

11. Fiil kök ve gövdelerinden ikileme şeklinde kelimeler türetir: *okuma yazma, saçma saçma, etme bulma, derme çatma, arama tarama* gibi.

12. Fiil kök ve gövdelerine gelerek çeşitli alanlarda terimler türetir¹⁰⁵: *çarpma, soruşturma, sürtünme, donanma, bunama* gibi.

13. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle çeşitli anlamlara gelen yeni kelime ve terimler türetilmiştir: *tartışma* “münakaşa”, *gelişme* “inkişaf”, *düzme* “sahte”, *seçme* “ihtiyar”, *düzenleme* “tanzim” gibi.

14. Fiil kök ve gövdelerinden “yapılmış olma, belirten biçimde yapılan” anlamında sıfatlar türetir¹⁰⁶: *dolma kalem, takma isim, yapma bebek, asma köprü, kesme şeker* gibi.

15. Fiil kök ve gövdelerine gelerek kumaş ismi türetir: *basma, dokuma, yazma* gibi (Çotuksöken 2011:116).

16. Ek, Anadolu ağızlarında da kullanılır: *burma* “musluk”, *akıtma, bulama, çıkartma* “balkon”, *çatma* “yayla evi” gibi (Zülfikar 2011:118).

¹⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Zülfikar 2011:117)

¹⁰⁶ Banguoğlu, “-mA” ekini iki şekilde ele alır. Eski Türkçede “-mA” ekini isim fiil eki olarak değil, edilen anlamlı (*kırma* = *kır-ıl-mış* gibi) sıfat fiil eki olduğundan söz eder. “-mA” isim fiil eki ile “-mA” sıfat fiil ekinin ayrı kökenli oldukları görüşünü ileri sürmüştür (Banguoğlu 2011:265/231.mad.) Bu ek, Eski Türkçede hem isim hem de sıfat olarak kullanılmıştır (Gabain 1976:142/119.mad.). Erdal, ekin isim ve sıfat olarak kullanıldığını açıklamış ve durumu çeşitli örneklerle açıklamıştır (Erdal 1991:316-320/3.mad. 109 –mA). Korkmaz, Banguoğlu’nun üzerinde durduğu köken ayrılığını sadece ekin kullanış özelliğinden ileri geldiğini ve bunun bir köken ayrılığı olmadığını ifade eder (Korkmaz 2014:159/dip not 87).

Kullanım Özellikleri:

*Gene horozlar **ötmeye** başladı. (YK/BE)*

*Dizlerinde yazma bir yorgan, arkasında, belinden bir kuşakla kavuşturulmuş bir **basma** hırka. (HEA/SB)*

***Uçurtma** şimdi yeniden düşmeye başlamıştı. (SFA/KA)*

*Kız başını duvara çevirmiş, üstünü **örtmeye** çalışıyordu. (SA/KY)*

*Ayaşlı ise bu son yıllarda hemen bütün dişlerini çıkartmış, ağzına **takma diş** kodurmuştur. (MŞE/AİK)*

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.264-267.

Bayraktar, Erten Nesrin (2017) “Türkiye Türkçesinde Ma Ekinin Yapım Eki Olarak İşlevleri”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Vol.7, No.6, s.556-563.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.116.

Erdal, Marcel (1991) “*Old Turkic Word Formation I-II* Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991, I. C. XIII+316-320: § 3. 109 -mA.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.186.

Gabain, A. Von (1974) “*Alttürkische Grammatik*”, Otto Harrossowitz-Wiesbaden 1974, s.142; (Türkçeye çev.:Akalin, Mehmet)Eski Türkçenin Grameri,Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2000, XXDI+(Alt. Gr. § 119, 142)

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.110-112.

Karasoy, Yakup (2004) “Türkçede –ma (-me) Ekinin Yeri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.16, s.1-14.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.159-160.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Yılmaz, Yakup (2012) “{-mA} ve {-mA} Eklerinin Hal Ekleri ile Münasebeti”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 7/2, s.1267-1280, Spring.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.116-119.

1.1.2.40. –mAcA (-mA+cA) Eki:

“-mA” fiilden isim yapma ekiyle “+cA” isimden isim yapma ekinin kaynaşmasıyla oluşan bu yapım eki, birleşik bir ek olup fiil kök ve gövdelerinden isimler türetir. Türkiye Türkçesinde “-maca / -mece” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek değildir.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden hastalık, gereç, hayvan ismi yapar: *yakmaca*, *boğmaca*, *yemece* “bir tür kanser”, *atmaca*, *çekmece* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden “oyun, eğlence, aldatmaya yönelik hile” anlamında isimler türetir: *bilmece, kovalamaca, yanıltmaca, aldatmaca, güldürmece, koşmaca* gibi¹⁰⁷.

3. Fiil kök ve gövdesinden “işin yapılış tarzı, durumu “anlamında sıfat ve zarflar türetir: *aldatmaca iş, kesmece satış, düzmece belge, kandırmaca davran-, öldürmece vur-, kesmece sat-* gibi¹⁰⁸.

Kullanım Özellikleri:

Deli Aptullah durmadan gece gündüz kayalıkları dolaşır, kartal, şahin,doğan, atmaca yavrularını bulur, onlarla uğraşırdı. (YK/BE)

-Bilmece mi söylüyorsunuz, Prenses? (HEA/SB)

Belki çekmeceyede koymuştu. (SFA/KA)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.267-268.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.121.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.198.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

¹⁰⁷ Korkmaz, “+cA” eşitlik durum eki sıfat türeten bir ektir. Bunu için “-mAcA” ekiyle kurulan isimlerin birer sıfat olduğunu ve ekin kendisinden sonra gelen isimlerin atılmasıyla isimleşmiş olabileceğini ifade eder. Çok güçlü bir olasılık olmakla birlikte yukarıda verilen örnekler birer isim niteliği taşır. Bundan dolayı “-mAcA” ekiyle türetilen önekleri sıfat türeten bir ek olarak değerlendirmez (Korkmaz 2014:160/dip not 88).

¹⁰⁸ Zülfikar, yukarıda verilen örnekleri sadece sıfat olarak ele alır (Zülfikar 2011:120).

Koraş, Hikmet (2001) “-maca / -mece Eki Üzerine Bir Deneme”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, S.10, s.349-358, Sivas.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.160-161.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.119-120.

1.1.2.41. -mAç Eki:

Fiil kök ve gövdelerinden isim soylu kelimeler türetir. Korkmaz, birbiriyle pek uyuşmayan farklı görevlerde kullanılan bu ekin bazı ses kaynaşma ve değişmelerinin ortaya çıkardığı tek “-mAç” şeklinin, köken bakımından bir ayrımdan geçirilmiş olduğunu ifade ederek bu ayrımı kökündeki ortaklığa rağmen, söz konusu eke eklenen iki ayrı unsurun gelişmesine bağlar¹⁰⁹ (Korkmaz 2014:161/138.mad.).

1.1.2.41.1. -mAç / -bAç < -mAçA Eki:

Fiil kök ve gövdelerinden isim soylu kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “-maç / -meç / -baç” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından örneklerine çok az rastlanır.

“-mAç” eki, “-mA” sıfatları ile “-Aç” küçültme ekinin kaynaşmasıyla oluşmuş birleşik bir ektir. Farklı olarak “-mAç” eki daha eski bir görünümde: Eski Türkçe *kıymaç*, *kavurmaç* gibi. “-mAç” eki, “-mA” sıfat eki üzerine “aş” kelimesinin gelmesiyle “-mA aş” şeklinde yemek isimleri türetir: *bulgama aş* > *bulgamaç*, *sütlü aş* > *sütleç* gibi. Ekin, yoğun ve dar kullanışlarda canlılığı azalmış, aynı zamanda eke yalın bir anlatım vermek yetersiz kalmıştır: *de-mec* “beyanat” gibi (Banguoğlu 2011:268-269). Türkçe “-IcI / -UcU” eki ile “-mAç” eki , Fransızca “-eur” ile biten kelimelerin karşılanmasına uygun düşmüş, fakat ekin bu örneklerde eskiden beri var olan işlevi

¹⁰⁹ Korkmaz, “-mAç” ekini “-mAç / -bAç < -mAçA ve -mAç < -mA aş” şeklinde iki ayrı başlık altında ele almıştır (Korkmaz 2014:161/138,138.1,138.2.mad.). Banguoğlu eki, “-mAç” şeklinde ele alırken; Zülfikar ise eki, “-mAç ve -mAç < -mA aş” şeklinde ele alır; Çotuksöken eki, “-bAç, -mAç ve -mAç < -mA aş” şeklinde ele alırlar (Banguoğlu 2011:268; Zülfikar 2011:120-121; Çotuksöken 2011:50,121). Ergin ve Hatiboğlu eki “-mAç ve -bAç” şeklinde ele alırlar (Ergin 1992:197; Hatiboğlu 1981:35,113-114).

yoktur. Bu nedenle bulunan karşılıklar tutunamamıştır (Korkmaz 2014:161; Zülfikar 2011:120-121). Zülfikar, “-n” dönüşlü çatı eki almış fiillerde “-bAç” şekilli örneklerin bu ekle ilgili olduğunu ifade eder: *saklanbaç*, *dolambaç* (<*dolanbaç*) gibi (Zülfikar 2011:120).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “ismin yapılış biçimini ve tarzını gösteren” anlamında oyun isimleri türetir: *yanılتما*ç “yanılتما yoluyla oynanan oyun” gibi.

2. Dönüşlü çatı eki almış fiillere “-bAç” şeklinde gelerek isimler türetir¹¹⁰: *dolanbaç* > *dolambaç*, *saklanbaç* > *saklambaç*, *atlambaç*, *dönembeç*, *bulambaç*, *yurtmaç* gibi¹¹¹.

3. Cumhuriyet döneminde birtakım araç isimlerinin yapımında ve yabancı kelimelerin Türkçeleştirilmesinde kullanılmıştır: *almaç* “ahize”, *eğmeç* “kavis”, *emmeç* “aspiratör”, *kazmaç* “ekskavatör”, *kurutmaç* “kurutucu”, *soğutmaç* “soğutucu” gibi¹¹².

4. Ek, Anadolu ağızlarında da kullanılır: *kanırتما*ç “kaldıraç”, *sekmeç* “merdiven”, *eğmeç* “bostan”, *atmaç* “sapan” gibi (Zülfikar 2011:121).

Kullanım Örnekleri:

...fakat köşk tepede olduğu için iki tarafı ağaçlık, uzun ve **dolambaçlı** yokuşlardan tırmanmak lâzımdı.. (HEA/SB)

Yalnız Türkiye’de buna bir de gizliliğin **saklambaç** heyecanı katılıyor. (PS/MNK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.268-269.

¹¹⁰ “-bAç” ekinin başındaki “-b” sesi aslında “-m-” şeklindedir. Dönüşlü çatı eki olan “-n-” sesinden sonra gelen “-mAç” eki benzeşmezlik kuralı ile “-bAç” olmuştur: *muşamma* > *muşamba* gibi (Hatiboğlu 1981:35).

¹¹¹ Ek, şekilce bir değişikliğe uğramıştır. Yanyana gelen seslerin önce ses atılması sonra benzeşmezlik daha sonra da benzeşme olayları ile meydana gelmiştir: *atla-n-ma-+ca* > *atlanmaç* > *atlanbaç* > *atlambaç* gibi (Korkmaz 2014:161/138.1.mad.).

¹¹² Ayrıntılı bilgi için bakınız (Özdemir 1971:382-383).

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Çotuksöken, Yusuf (2011) *Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.121.

Ercilasun, Ahmet Bican (1973) “-maç / -meç Eki Üzerine”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C.21, S. 0, s. 83-88.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.197.

Gönülal, Özcan Yasemin (2020) “Asılsız veya İşlek Olmayan Eklerle Yeni Kelimeler Türetilbilir mi?”, *Dil Araştırmaları*, C. 14, S. 26, s.215-216.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.35,113-114.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.161.

Özdemir, Emin (1971) “-maç / -meç Eki”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XXIV, S.239, Ankara, s.382-383.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.120-121.

1.1.2.41.2. –mAç < mA aş Eki:

Ek, fiilden isim türeten ve sıfat olarak kullanılan “-mA” ekinin “aş” ismiyle oluşturduğu sıfat tamlamasına dayanır¹¹³.: *bulama aş > bulamaç, sütlü aş > sütlaç* gibi. Türkiye Türkçesinde “-maç / -meç” şeklinde kullanılır. Örneklerine çok az rastlanır.

¹¹³ “-mA aş > -mAç” ve “-mAç” ekli türemelerin yapısı için bakınız (Ercilasun 1973:83-88).; Ayrıntılı bilgi için bakınız (Eren 1989:478-483).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “ nesnenin yapılış şekli ve tarzı” veya “nesnenin taşıdığı nitelik” anlamında isimler türetir: *kavurmaç, bazlamaç, bulamaç, çalmaç, tutmaç, doğramaç, çalmaç, çığırtmaç* gibi¹¹⁴.

Kullanım Örnekleri:

Kasabaya yaklaşıncı birkaç sığırmaça rastladı. (SA/KY)

Mutfakta sütlaç kaynıyor. (OP/CBVO)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekler”i, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.121.

Ercilasun, Ahmet Bican (1983) “-maç / -meç Eki Üzerine”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C.XXXI, s.115-119, Ankara, (Makaleler s.353-358).

Eren, Hasan (1989) “Türk Yemek İsimlerinde Kullanılan Bir Ek”, *İkinci Milletlerarası Yemek Kongresi*, (Düzenleyen Fevzi Halıcı, Konya Kültür ve Turizm Vakfı 3-10 Eylül 1988), Ankara 1989, s.478-483.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.161-162.

Zülfikar, Hamza (2011) “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.121.

1.1.2.42. -mAdAn < -mAdIn Eki:

Fiil kök ve gövdelerinden zarf fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “-**madan** / -**meden**” şeklinde kullanılır. Örneklerine çokça rastlanır.

Ek, Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde “-mAdIn” ekinin ses değişmesine uğramasıyla oluşan bir zarf fiil ekidir (Korkmaz 2014:162). Ek, çekim ekidir ve terim türetmez (Zülfikar 2011:121).

¹¹⁴ Korkmaz, *dilmaç* “mütercim”, *sığırtmaç* “sığır çobanı”, Trkm. *kartmaç* “kartlaşma”, *kaçmaç* “kurutulmuş etparçası” örneklerinde geçen “-mAç” eki isimden isim türetme eki görünümündedir, şeklinde bir açıklama yapmıştır. Korkmaz, bu örneklerin köken yapılarının araştırılması gerektiğini savunmaktadır (Korkmaz 2014:162/dip not 93). Ayrıca bakınız (Ercilasun 1973:83-88).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “şahsa ve zamana bağlı olmayan” anlamında olumsuz zarf fiiller türetir: *gelmeden git-, bilmeden konuş-, anlamadan konuş-, almadan git-, konuşmadan uzaklaş-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Sol eli de kendinde **olmadan** sağ elini izledi.* (YK/BE)

*Fakat Rabia **yatmadan** uyumazdı.* (HEA/SB)

*Muhayyelenin ne olduğunu lügata **bakmadan** bulduk .* (SFA/KA)

Kaynakça:

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.162.

Korkmaz, Zeynep (1995) “Türkiye Türkçesinde –madan /-meden < -mağ ın / meç ın Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.151-159,

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”,Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.121.

1.1.2.43. –mAk Eki:

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup geçişli-geçişsiz, olumlu-olumsuz her türlü fiil kök ve gövdelerinden isim soylu kelimeler türetir. Master yapımında kullanıldığı için master eki olarak da adlandırılır. Türkiye Türkçesinde “-mak / -mek” şeklinde kullanılır. Çok işlek bir ektir.

Fiil kök ve gövdelerin karşıladıkları soyut hareketleri hiçbir şeye bağlamadan ifade etmek için fiillerin sonuna “-mAk” eki getirilerek fiil isimleri yapılır: *başla-mak, gel-mek, ara-mak* gibi. Türkiye Türkçesi yazı dilinde “-mAk” ekinden sonra iyelik ekleri kullanılmaz (Ergin 1992:185-186). Ek, Eski Türkçeden beri isim fiil ve kılış ismi olarak canlılığını korumuştur. Ancak günümüzde “-mAk” eki kılış isimleri yapmada yerini daha çok “-mA” ekine bırakmıştır.

Bangioğluna göre, eski yazı dilimizde yabancı kılış isimlerinin çok yer kaplamasının nedeni Türkçe kelimelerde böyle bir anlatım eksikliğinin bulunmasıdır.

Batı Türkçesinden Türkiye Türkçesine geçen kelimelerde bu eksiklik hissedilmektedir: “*plantation*” yerine “*dikme*”, “*demonstration*” yerine “*gösterme/gösteri*”, “*information*” yerine “*danışma*” gibi. Yukarıda belirtilen ses düşmesi nedeniyle “-mAk” isimleri isim fiil ve kılış isimleri olarak “-i, -e, -in” hal çekim ekleri ile iyelik eklerini almazlar: “*yap-mağ-ım*” yerine “*yap-ma-m, yapman, yapması*” gibi. Ayrıntılı bilgi için bakınız (2011:269-270).

İşlevleri:

1. Geçişli geçişsiz, olumlu olumsuz her türlü fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan geçici kılış isimleri türetir: *istemek, açmak, tanımak, görüşmek, oturmak* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden kalıplaşma yoluyla “akarsu, organ, yiyecek, içecek, araç gereç” isimleri yapar: *ırmak, azmak* “taşmış dere”, *parmak, kaymak, ekmek, yemek, kuymak, tokmak, çakmak, ilmek, başmak / paşmak* “ayakkabı”, gibi.

3. “-Iık ve -II” ekiyle genişletilerek anlamca pekiştirilmiş isimler yapar: *görmeklik, bilmeklik, tanımaklık, almaklık, sevmeklik, ağlamaklı* gibi.

4. Fiil kök ve gövdelerinden çeşitli anlamlara gelen terimler türetir: *yönelmek, alçalmak* gibi (Zülfikar 2011:122).

5. Fiil kök ve gövdelerinden “bir hareketin veya bir oluşun soyut olarak adlandırılması anlamında” soyut isimler türetir: *dolamak, indirgemek, soğurmak* gibi (Zülfikar 2011:122).

6. Fiil kök ve gövdelerine gelerek ikilemeler türetir: *açılmak saçılmak, ağlamak sızlamak, bitmek tükenmek, utanmak sıkılmak, uflamak puflamak* gibi (Hatiboğlu 1981:115-116/I.5.mad.).

Kullanım Örnekleri:

*İşte bu gece sabaha kada rinsanları birleştiren yıldızları **görmek** için evlerden dışarıya uğrarlar.* (YK/BE)

*Karşı Karşıya **yemek** yediler.* (HEA/SB)

*Birden ellerinin ve **parmaklarının** üstünde ter damlaları belirdi.* (SFA/KA)

*Yukarıdaki yüzünü **görmek** bana yeti.* (SA/KY)

Ekmek, peynir, salata, pastırma ile de günlerini geçirdikleri oluyor.(MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*,” Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.269-270.

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.126.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.185-186..

Yılmaz, Yakup (2012) “{-mAk} ve {-mA} Eklerinin Hal Ekleri ile Münasebeti”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 7/2, s.1267-1280, Spring.

Gülsevin, Selma (1999) Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon, 1999.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.114-116.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.162.

Ökten, Eren Celile; Pirim, Ece (2019) “-mA ve -mAk: Cümlede Anlam Oluşumundaki İşlevsellikleri”, *RumeliDE Dil ve Araştırma Dergisi*, (15), s.43-62.

Özkan, Fatma (2004) “-mak, -mek Eki ile Yapılan Kalıcı İsimler”, V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.2277-2282, Ankara.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri,” *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu. Yayınları, Ankara, s.121-122.

1.1.2.44. -mAklA (<mAk+ile) Eki:

“-mAk” isim fiil yapım ekiyle “ile” edatının kaynaşmasıyla oluşan ek “fiildeki hareketin tarzını bildiren” zarf fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “-makla / -mekle” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmayıp örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdesinden “...-mAk amacıyla” anlamında tarz bildiren zarf fiiller türetir: *çalışmakla öğren-, okumakla bitmez, dinlemekle olmaz, harcamakla bitmez, yürümekle var-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Biz burada **beklemekle** hata işledik.* (YK/BE)

*Şimdiye kadar hep ilahi **okumakla** kalmıştı.* (HEA/SB)

*İğrenilecek bazı şeylere **kızmakla** yetinmişti.* (SFA/KA)

*“Ne olmuş buraya **gelmekle**?”* (SA/KY)

*-**Çalışmakla** kadınlıktan çıkmıyorsa.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.126.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.162.

Özezen, Muna Yüceol (2018) “Türkçede Zarf-Fiiller ve Zarf-Fiillede Yapılaşma Süreçleri”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 24, S.1,s.79-97.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

1.1.2.45. –mAkIsIn (-mAk+sız+ın) Eki:

“-mAk” isim fiil eki ile “+sIz” yokluk eki ve “+In” vasıta durum ekinin kaynaşmasıyla oluşan bu yapım eki birleşik bir ek olup fiilden zarf fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “-maksızın / -meksizin” şeklinde kullanılır. Örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden nitelik ve tarz bildiren zarf fiiller türetir: *durmaksızın git, düşünmeksizin konuş-, ayrılmaksızın bekle-, dökmeksizin iç-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Kadın **durmaksızın** Rabia'nın dün akşamki tesirinden bahsediyor.*(HEA/SB)

*...devlet yardımı **olmaksızın** sadece hayırsever halkımızın bağışları ve bu bağışların değerlendirilmesi suretiyle Darüşşafaka Cemiyetinin kendi imkanları ile karşılanmaktadır.* (SFA/KA)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.127.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.162.

Özezen, Muna Yüceol (2018) “Türkçede Zarf-Fiiller ve Zarf-Fiillede Yapılaşma Süreçleri”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 24, S.1,s.79-97.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

1.1.2.46. –mAktAnsA (< -mAk+tan+i-se) Eki:

“-mAk” isim fiil ekiyle, çıkma durum eki ve “-i-“ ek fiil ekinin kaynaşmasıyla oluşan bu yapım eki birleşik bir ek olup fiilden zarf fiiller türeten bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-maktansa / -mektense” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek değildir.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “asıl fiildeki hareketin gerçekleşmesini zarf fiildeki hareketin tercihinine bağlayan ve ‘-acak yerde’ anlamında zarf fiiller türetir: *durmaktansa yürü, yazmaktansa, danışmaktansa, zorlamaktansa, güvenmektense* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Böyle yaşamaktansa çoluk çocuk, öldürsünler hepimizi. (YK/BE)

İşi mahkemeye düşürmektense Selim Paşa'yı hakem yapıp işi dostane halletmek daha dostane değil miydi? (HEA/SB)

“Hepsi kumar değil mi canım, uzun işe girmektense ayakta birkaç el çeviririz...” (SA/KY)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.128.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.163.

1.1.2.47. mAl Eki:

Fiilden sıfat türeten bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-mal / -mel” şeklinde kullanılır. Örneğine çok az rastlanır.

Ekle ilgili tek örnek olduğu için ekin işlevini kesin olarak belirlemek mümkün değildir: *sağmal* “inek, hayvan” gibi¹¹⁵. Fakat varolan örneklerle göre ekin bir sıfat eki

¹¹⁵ Ekin, Doğu Türkçesinde *kiriş-mel* “zorlayan, parazit”, *tanı-mal* “tanınan, ünlü”, *tüş(i)-mel* “bakan, vekil”, Kazak Türkçesinde de *paşa-mal* “korku, kaygı” gibi örnekleri vardır. Räsänen, Brockelmann’a dayanarak ekin yapısını –mA+l > -mAl olarak vermiştir (Räsänen 1957:135/mal/mel; Brockelmann 1954:127).

olarak fiildeki oluş ve kılışa sahip olma özelliğine sahip olduğu söylenebilir. Ek, “+II / +IU” ekiyle de ilişkili olabilir (Korkmaz 2014:163).

İşlevleri:

1. Fiil köküne gelerek sıfat türetir: *sağmal* “süt veren, sağılan, sütlü”, *sarmal* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Büyükbabaları gününde bu çiftliklerin her birinde katlı iki üç pulluk döner, yozu, hergelesi, sığırı, koşu hayvanları, sağmal ile birkaç yüz baş hayvanı çıkarmış. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Brockelmann, Carl (1954) “*Osttürkische Grammatik der Islamischen litteraturSprachen Mittelasiens*”, Leiden Brill, s.127(Ost. Gr.)

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.128.

Gökyay, Orhan Şaik (1981) “*Türkçede -mal ve -mal Eki Üzerine*”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1978-1979*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.23-32.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*,” Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.163.

Räsänen, Marti (1957) “*Materialien zur Morphologie der Türkischen Sprachen*”, Sto XXI, Helsinki, s.135. (Mat. Morph.)

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.122.

1.1.2.48. mAlI (<-mA+II) Eki:

Fiilden isim yapan “-mA” eki ile “+II / IU” sıfat ekinin birleşmesiyle oluşan bu yapım eki birleşik bir ek olup fiil kök ve gövdelerinden niteleme sıfatları türetir. Türkiye Türkçesinde “-malı / -meli” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından örneklerine çok az rastlanır.

Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine uzanan bir ektir. Geçişli geçişsiz ve çatı eki almış fiillere de gelebilir (Korkmaz 2014:163). Ek, “-ma” ve “-tik” (Fr. –tique) eklerinden oluşan “-matik” ekine karşılık olabilir. Türkçe köke dayanan ve hızla yaygınlaşan “*dokunmatik*” kelimesi “*dokunmalı*” şeklinde daha kurallı olarak ifade edilebilir. Ek, vurgu bakımından “-mAll” gereklilik kipinden ayrılır. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Zülfikar 2011:123).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “bir özelliği, niteliği bulundurma” anlamında sıfatlar türetir: *çözümlemeli yöntem, uzatmalı sevgili, yanmalı, seçmei, üflemeli saz, vurmali çalgı, kakmalı pala, kurutmalı makine* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Derviş Hasan derimevindeki kilimlere, halılara derimevinin oymalı orta direğine yerdeki turuncu işlemeli keçelere hayran kaldı. (YK/BE)

Zümrüt, akik, yakut kakmalı mermer masaya tepsiyi bırakmış, önlerinde donakalmıştı. (SFA/KA)

Kolunda ço ince işlemeli iki altın bilezik vardı. (SA/KY)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Corcu, Demet (2005) “Zorunluluk Kipliği Belirtisi -mAll’nın Anlamsal İçyapısı”, *Dilbilim Araştırmaları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.33-44.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.130.

Demir, Sena (2009), “-mAll’nın Emir ve İstek Bildirme İşlevi Üzerine”, *International Journal of Central Asian Studies*, Volume 13, s.217-230, Seoul.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.116.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*,” Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.163.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.123.

1.1.2.49. –mAn Eki:

Geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Çatı eki almış fiillere gelmemektedir. Türkiye Türkçesinde “-man / -men” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. Fiil köküne gelerek “fazlalık, aşırılık, tutma” anlamında isim ve sıfatlar türetir: *kocaman* (<koca-), *şişman*¹¹⁶, *azman* “insan irisi, çok gelişmiş”, *yaman*¹¹⁷, *duman* (< ET –tu “engel olmak, tıkamak”, gibi.

2. Fiil köküne gelerek “düşkünlük, tutkunluk” anlamına gelen sıfatlar türetir: *dalaşman*¹¹⁸ *göçmen*, gibi.

3. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında “yapan kişi” anlamında isimler türeten Latince kökenli “-mann” ekiyle karıştırılarak bu ekle “bir işi yapan kimse” anlamında isimler türetilmiştir: *çevirmen*, *danışman* “müşavir”, *düzeltilmen* “musahhih”, *okutman* “lektor”, *öğretmen*, *sayman* “muhasip”, *yönetmen*, *danışman* gibi.

¹¹⁶ “*Kocaman ve şişman*” örnekleri bazı eserlerde isimden sıfat türeten ek olarak ele alınmıştır (bkz. ve krş. 1.1.1.36).

¹¹⁷ Erdal, Eski Türkçede “kötü” anlamı veren “*yaman*” kelimesinin “*yavız, yavlak*” kelimeleriyle olan şekil ve anlam ilişkisini dikkate alarak “*yaman*” kelimesini de *yav-man > *yaman* gelişmesine bağlamıştır (Erdal 1991:397/§ 3.325.-mAn).

¹¹⁸ Ayrıca bakınız (Gülsevin 1993:93).

4. Ek, Anadolu ağızlarında da kullanılır: *salman* “başiboş”, *yayman* “ağız geniş yayvan kap”, *dalışman* “cesur, yiğit”, *danişman* “fikir alınan kimse” gibi.

5. Geçişli fiillere gelerek “abartma, süreklilik” anlamında isimler türetir: *değirmen*, *sokman* “bir cins uzun Türkmen çizmesi” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Bir **duman**, bir buğu içinde yitip geri, ortaya çıkıyorlardı. (YK/BE)

Güler yüzlü, **şişman** bir adam Rabia'ya yaklaştı. (HEA/SB)

O gittikten sonra ev halkını, uzun zaman bir **değirmende** bulunan insanlara çarklar birdenbire durunca gelen bir şaşkınlık sarmıştı. (SA/KY)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Atalay, Besim (1940) “*Türkçemizde Men-Man*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.55, İstanbul, 1940.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve Eklerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.130-131.

Erdal, Marcel (1991) “*Old Turkic Word Formation I Otto Harrassowitz*”, Wiesbaden 1991, I. C. XIII+397, § 3. 325 -mAn.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.197.

Gönülal, Özcan Yasemin (2020) “Asılsız veya İşlek Olmayan Eklerle Yeni Kelimeler Türetilbilir mi?”, *Dil Araştırmaları*, C.14, S.26, s.215-216.

Güllüdağ, Nesrin (2019) “Tarihsel Gelişim Süreci İçinde -mAn / +mAn Eki”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.16, s.557-590, Mart, Türkiye.

Gülsevin, Selma (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, S.3, s.99-113, Afyon.

Gülsevin, Gürer; Gülsevin, Selma (1993) “(Kâmûs-ı Türkî’ye Göre) Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanılışları I: Fiilden İsim Yapan Ekler”, Malatya, s.93

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “Türkçenin Ekleri”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.116-117.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.163-164.

Özdemir, Emin (1968) “Öz Türkçe: İşlekleşen Yapım Ekleri”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XIX, S.205, s.62-64, Ankara.

Tankut, Hasan, Reşit (1938) “*Man, Men*”, Türk Dili Belleten, S. 27-80, s.67-72.

Timurtaş, Faruk, Kadri (1980) “Man Eki ve Asıl Şecaat Arzedener”, *Yaşayan Türkçemiz 2*, İstanbul, Tercuman Gazetesi Yayınları, s.30-32.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.123-124.

1.1.2.50. –mAz Eki:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Ek, her türlü fiil kök ve gövdelerine gelir. “-mAz” eki , “-r, -Ir / -Ur, -Ar” sıfat fiil ekinin olumsuz şeklidir: *görünmez kaza, çıkmaz sokak* gibi. Ek, Eski Türkçeden beri olumsuz sıfat fiil eki olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde “-maz / -mez” şeklinde kullanılır. İşlek bir ektir.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “süreklilik, olumsuzluk, nitelik” anlamında sıfatlar türetir: *tükenmez sevgi, kaçırılmaz fırsat, esnemez kumaş, çekilmez dert, çıkmaz sokak* gibi.

2. “-mAz” eki, ikileme yoluyla “-Ar, -r, -Ir / -Ur”...mAz” kalıbında “çabukluk” ifade eden zarf fiiller türetir: *çıkır çıkmaz gel-, görür görmez tanı-, yatar yatmaz uyu-, bilir bilmez konuş-, bakar bakmaz* gibi

3. Fiil kök ve gövdelerinden ikileme şeklinde pekiştirilmiş sıfatlar yapar: *utanmaz arlanmaz insan, atılmaz satılmaz çocuk, yenmez yutulmaz söz, bitmez tükenmez iş* gibi.

4. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında Arapça olumsuzluk ekine karşılık kullanılmıştır: *lâyemut* “ölmez”, *gayrı menkul* “taşınmaz”, *lâyenfek* “ayrılmaz”, *lâyuat* “sayılmaz” gibi (Banguoğlu 2011:271).

5. Fiil kök ve gövdelerinden soyut anlamlı kalıcı isim ve sıfatlar türetir: *açmaz* “içinden zor çıkılan durum”, *akmaz, tükenmez, taşınmaz, işbilmez* “beceriksiz”, *yaramaz* “işe yaramayan”, *umursamaz* “umursamayan” gibi.

6. Ek, kişi isimleri türetir: *Solmaz, Korkmaz, Sönmez, Yılmaz, Yorulmuş* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Poyrazın önüne düşmüş, **bitmez tükenmez** bir hışırtyla gelen, akan yılanlar.* (YK/BE)

*Hem ben **gider gitmez** söylerim, bir daha bizim eve gelmezler.* (HEA/SB)

*Yanlış mı? **Çıkmaz** sokak mı? Bilinmez.* (SFA/KA)

*Bütün **açmazlar** onun başının altından çıkıyor.* (SA/KY)

***Çekilmez** işkencelere katlanmış.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.270-271.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.132.

Ergin, Muharrem (1992) “Türk Dil Bilgisi”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.200.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “Türkçenin Ekleri”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.117-118.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.164.

Salman, Ramazan (2003) “Türkçede Sıfat-fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999/I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.189-223, Ankara.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.124-125.

1.1.2.51. -mAzlık < -mAz+lık Eki:

“mAz” sıfat fiil ekiyle soyut isimler türeten “+lık / +luk” ekinin kaynaşmasıyla oluşan bu yapıım eki birleşik bir ek olup fiil kök ve gövdelerinden olumsuzluk bildiren soyut isimler türetir. Türkiye Türkçesinde “-mazlık / -mezlik” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek değildir.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek olumsuz anlamda soyut isimler türetir: *utanmazlık, iştizmezlik, yaramazlık, bilmezlik, görmezlik* gibi¹¹⁹.

¹¹⁹ Korkmaz, “-mAzlık” eki olumsuz anlamlı bir ek olduğu için fiile ayrıca bir olumsuzluk “-mA” eki daha eklemenin kurala aykırı ve yanlış olduğunu ifade etmiştir: *bilmezlik* yerine *bilmemezlik, görmemezlik* gibi (Korkmaz 2014:164/98.dipnot). Banguoğlu ise, böyle bir kullanımın olabileceğini ifade etmiştir. Bu olayı da *ek yığılması* olarak ifade etmiştir (Banguoğlu 2011:271).

2. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “-mAzlIktAn” kalıbında “-mamış gibi yapma” anlamında isimler türetir: *görmezlikten gel-*, *anlamazlıktan gel-*, *duymazlıktan gel-* gibi (Çotuksöken 2011:132-133).

3. Türkiye Türkçesinde, Arapça isim ve terimlerin Türkçeleştirilmesinde kullanılmıştır: *aldırmazlık* “lâkaydi”, *anlaşmazlık* “ihtilaf”, *tutmazlık* “tenakuz”, *uyuşmazlık* “ihtilâ” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Lokman dize gelmiş, ya Allah demiş, bana bir daha koklat şu çiçeği, ben ölmezlikten vazgeçiyorum . (YK/BE)

Bu muşhur vak’adan sonra anasının ve büyükbabasının şikâyet edebileceği bir yaramazlık yapmadı. (HEA/SB)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*,” Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.271.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.132-133.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.164.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.125-126.

1.1.2.52. -mIk / -mUk Eki:

Tek ve iki heceli geçişli fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim niteliğinde kelime türetir. Türkiye Türkçesinde “-mık/ -mik / -muk / -mük” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden hastalık ismi türetir: *kızamık*, *karamuk* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden bitki isimleri türetir: *yasmık*, *çitlembik* gibi.

3. Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan fiilin gösterdiği işin sonucu olan “parça, küçüklük, miktar, atık” anlamında isimler türetir: *kıymık*, *ilmik*, *çiğnemlik* “ağızda çiğnenen yemek parçası”, *cırmık* “tırnak izi”, *irmik*, *kesmik* “kesilmiş sütün koyu kısmı; sertleşmiş toprak parçası; iri saman”, *kısmık* “cimri”, *boğmuk* “gerdanlık”, *çelmik* “iri saman”, *ekşimik* “sütten yapılan peynir, çökelek”, gibi.

4. Anadolu ağızlarında da kullanılır: *soymuk* “çam ağacının yenen iç kısmı”, *yalamuk* “çam ağacının reçineli kabuğu”, *karambuk* “içi boş fındık”, *karanbuk* “dikenli bir bitki” gibi (Zülfikar 2011:126).

5. Dönüştürücü eki “-n-” almış fiillere gelerek benzeşmezlik olayı ile “-bık / -bük” şeklinde kullanılır: *çitlenbık* > *çitlembık*, *karanbuk* > *karambuk* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Kızıl, kızamık gibi çocuk salgınları, bir de yaşını başını almış adamlar.(HEA/SB)

Yolda ikisi de hep eski günlerden, beraber yaptıkları gezmelerden, kâğıt kebabı ve irmik helvası ziyaretlerinden bahsettiler. (SA/KY)

Elime bir kıymık battı çıkaramıyorum. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.272.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.133.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.196.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.121.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.164-165.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.126.

1.1.2.53. –mİş / -mUş Eki:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “-mİş / -mİş / -muş / -müſ” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olup örneklerine çokça rastlanır.

Ek, eski ve yaygın olarak kullanılan sıfat fiil ekidir. Eski Türkçeden beri bir yandan dolaylı geçmiş zaman kipine ifadesi için kullanılmış ve diğer yandan sıfat fiil olarak kullanılmaya devam etmiştir. Eskiden beri tamamlanmış, yapılmış işleri gösteren sıfatlar türetir. Bu sıfatlardan duyulan geçmiş zaman kiplerindeki belirsizlik yoktur. Tersine geçmişte “bitmiş ve tamamlanmış” işleri gösteren bir kesinlik vardır (Banguoğlu 2011:272; Korkmaz 2014:165).

İşlevleri:

1. Tek veya çift heceli, geçişsiz fiil kökleriyle olumsuz edilgen fiil gövdelerine gelerek çeşitli anlamlara gelen sıfatlar türetir: *okumuş adam, kokmuş yemek, atılmış kağıt, kullanılmış eşya, bayatlamış yemek* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden “daha önceden yapılmış, tamamlanmış” anlamında kalıcı sıfatlar yapar: *geçmiş zaman, yanmış ev, kazanılmış hak, kızarmış ekmek, kurulmuş sofra, donmuş et* gibi.

3. Fiil kök ve gövdelerinden kalıcı isimler yapar: *dolmuş* “taşıt”, *geçmiş* “geçmişte kalan zaman”, *ermiş* “evliya”, *uçmuş*, *okumuş* “öğrenimli kimse”, *yaratılmış* “yaratık”, *yazılmış* “alın yazısı”, *yemiş* “meyve” gibi.

4. Ek, kişi ve yer isimlerinde kullanılır: *Durmuş, Toktamış, Satılmış* gibi.

5. Fiil kök ve gövdelerine gelerek ikileme şeklinde kullanılır: *bilmiş bilmiş, görmüş geçirmiş, takmış takıştırmış, sararmış solmuş* gibi (Hatiboğlu 1981:122/II.1.).

6. “-mİş” eki, “-Ilk” ekiyle genişletilerek yeni kelimeler türetilir: *okumuşluk, gelişmişlik, geri kalmışlık, yetişmişlik* gibi (Banguoğlu 2011:273).

7. Türk hükümdarlarının unvanlarında kullanılmıştır: *Kut Bulmuş, Kut Almış, İl Tutmuş, İl Etmiş* gibi (Banguoğlu 2011:273).

Kullanım Örnekleri:

Beni günahsız, ermiş biliyorlar tosunum.(YK/BE)

Onun kalın sesinde, dik kafasında yetiştirilmiş bir erkeğin muvazenesi, kudreti vardı.(HEA/SB)

Bakın şu dolmuşta bir şeyler oldu. (SFA/KA)

...simsiyah ve iri gözleri çok şeyler biliyor hissini veren görmüş geçirmiş bir bakışla ve hiç çekinmeden insanın yüzüne dikiliyordu. (SA/KY)

Az çok okumuş, Amerika'ya kadar da gitmiş, iş aramış. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.272-273.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.140.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.199.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.121-123.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.165.

Mansuroğlu, Mecdut (1953) “*Türkçede –miş Ekinin Fonksiyonları*”, *Fuad Köprülü Armağanı*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, s.345-348, İstanbul

Salman, Ramazan (2003) “*Türkçede Sıfat-fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri*”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999/I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.189-223, Ankara.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.127.

1.1.2.54. –(I)mlI / –(U)mlU (<–(I)m+II / –(U)m+IU Eki:

Fiilden isim türeten “-m” ekiyle “+II / +IU” sıfat ekinin kaynaşmasıyla oluşan “–(I)mlI / –(U)mlU” eki birleşik bir ek olup fiilden sıfat türeten bir ektir. Türkiye

Türkçesinde “-ımlı / -imli / -umlu / -ümlü” şeklinde kullanılır. Örneklerine çok az rastlanır. “-li” eki “-m” ile kurulmuş birçok isme getirilmez.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “elverişlilik, uygunluk” anlamında sıfatlar türetir: *dönüşümlü, olumlu, ılımlı, uyumlu, artımlı* “bereketli”, *pişirimli* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden “nitelik, özellik bulundurma” anlamında sıfatlar yapar: *tutumlu, alımlı, sorumlu, olumlu, uyumlu, saçımlı* “müsrif” gibi.

3. Fiil kök ve gövdelerinden “bazı imkanlara sahiplik” anlamında sıfatlar türetir: *eğimli, dönüşümlü, değişimli, indirimli* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Oktay Bey, Süleyman Kahya'dan **olumlu** ya da olumsuz bir karşılık alamayınca atını başka insanların, Müslüm Koca'nı yanına sürdü.* (YK/BE)

*“Kardeşimden sen **sorumlusun**”, dedim.* (OP/BAK)

Kaynakça:

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.165.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.127-128.

1.1.2.55. -mUr Eki:

Sadece tek heceli geçişsiz fiillerden isim türetir. Ek *yağmur* < *yağ-mur*, *kömür* < *kö-mür* kelimelerinde yaşayan ölü bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-mur / -mür” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ektir.

“*damar* (<*tamar* <**tam-mur*” kelimesi de bu örneklerle eklenebilir¹²⁰ (Korkmaz 2014:166).

¹²⁰ Ek, Eski Türkçede de nadir olarak kullanılır. Sadece *yağmur*, *almır* “tamah” ve *kömür* gibi örnekler vardır (Gabain 1974:§123). Erdal da *yağmur*, *almır* (*alı-*, *almır* değil), *kömür* örnekleri dışında DLT ve KB’e dayanarak *tamır* “damar” (<**tam-mır*), *yumur* (<**yum-mur*) “hayvanların göden bağırsağı” örnekleri de vermiştir (Erdal 1991:389:-mxr). Türkmen Türkçesinde ise *oymur* “oyuk” kelimesi de vardır (Biray 1999:176/-mur)

İşlevleri:

1. Tek heceli fiil köküne gelerek çeşitli anlamlara gelen isimler türetir: *yağmur*¹²¹, *kömür* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Hüyükte çöreklenmiş yılan ölüleri yanmış, **kömür** olmuş.* (YK/BE)

*Penbe, “Üsküdar’a giderken aldı da bir **yağmur**”u olanca neşesiyle söylemeye başladı.* (HEA/SB)

Kaynakça:

Biray, Himmet (1999) “*Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.176/-mur.

Erdal, Marcel (1991) “*Old Turkic Word Formation I*”, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991, 1.C. s.389:-mxr.

Ergin, Muharrem (1992) *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.198/301.mad.).

Gabain, A. Von (1974) “*Alttürkische Grammatik*”, Otto Harrossowitz-Wiesbaden 1974, s.398; (Türkçeye çev.:Akalin, Mehmet) Eski Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2000, XXDI+313 s. (Alt. Gr.).

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.117.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.166.

1.1.2.56. -n, -(I)n / -(U)n Eki:

Geçişli ve geçişsiz tek ve çift heceli fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Türkçede eskiden beri görülen fiilden isim yapma ekidir. Türkiye Türkçesinde “-n / -ın / -in / -un / -ün” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olduğundan örneklerine çokça rastlanır.

¹²¹ Hatiboğlu, eki “-mar (-mer; -mur” başlığı ile ele almıştır. “çamur” kelimesinin de “-mUr” ekiyle ilgisinin olabileceğini ifade eder (Hatiboğlu 1981:117/dipnot.3).

Türkçede edilgen anlamlı çoğu zaman kılışın ürününü gösteren bir fiilden isim yapma ekidir: *akın, yalın, esin, düşün* gibi. Yeni kelimelerde “-Im” eki yalnız kılış ismi, “-In” eki ise genellikle kılışın ürünü ismi olarak kelimelerin türetilmesinde kullanılmıştır: *basım* “tebaat”, *basın* “matbuat”, *yayım* “neşir”, *yayın* “neşriyat” gibi. Ancak “-In” ekinin canlılığı ve özel anlatımı dil bilinciyle ölü olduğu için bu ayrım herkesin kendi özel görüşüne kalmıştır. Bu sebeple *düşün, sorun, yazın* gibi zorlamalar da yersizdir (Banguoğlu 2011:256). Bu eki alan “*uzun, yoğun, düzen, ürün, talan*” gibi bazı örneklerde kökler açık değildir. Bunlar tarihi dönemler içinde ses değişikliklerine uğramış ve ekle kalıplaşmıştır (Zülfikar 2011:130).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “fiilin gösterdiği işin sonucunu, ürününü” anlatan isimler türetir: *esin, tütün, yazın, yayın*¹²² *yığın, gelin, basın, düşün, ekin, akın* gibi¹²³.

2. Kurum isimleri türetir: *basın, yayın* gibi.

3. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “bir işin ürünü ve sonucu” anlamında sıfatlar türetir: *kesin, uzun, dolun (dolun+ay), bütü- > bütü-n* “tamamlamak”, *sayın* gibi.

4. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle yeni kelimeler türetilmiştir: *basın* “matbuat”, *yayın* “neşriyat”, *dizin* “indeks”, *yapın* “mamulât”, *sayın*¹²⁴, *sarın* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Karanlıkta kuşlar **akın akıng** gelip, durmadan ağacın dallarına doluşuyorlardı.* (YK/BE)

*Tevfik **tütün** diye kıvranıyor, bir saat evvel tabakamı önüne boşalttım.* (HEA/SB)

***Bütün** gün dolaşıp durmuştu.* (SFA/KA)

¹²² “bas-, yay-, ve yaz-” kelimelerinde ortak köklere dayanan ve birbirine yakın olan ses özellikleri bulunduran bu örnekler karışıklığa sebep olabilmektedir: *basın / basım, yayın / yayım, yazın / yazı* gibi (Zülfikar 2011:31).

¹²³ Korkmaz, “-n” ekinin çatı ekleriyle genişletilmiş fiillere gelemeyeceğini ifade eder (Korkmaz 2011:166).

¹²⁴ Banguoğlu, “*satın < satkun, sayın < saygın*” gibi örneklerin damak sesinin düşmesiyle “-gIn” sıfatlarından gelebileceğini ifade eder (Banguoğlu 2011:256).

*Hacı Rıfat'ın İhsan bir haftadan beri **düğün** yapıyordu.* (SA/KY)

*Mektupta bu işler için **uzun** tafsilat var.*(MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.255-257.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.143-144.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.188-189.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.128/V.1.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.166.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.130-131.

1.1.2.57. -tİ / -tU / -(İ)ntİ / -(U)ntU (<-(İ)n- + -tİ / -(U)n- + -tU) Eki:

Fiilden isim yapan “-n-” dönüşlü çatı eki ile fiilden isim yapan “-tı” ekinin kaynaşmasıyla oluşan “-(İ)ntİ / -(U)ntU” eki birleşik bir ek olup fiilden isim türeten bir ektir. “-tİ / -tU” eki de “-n-” ve “+r-“ ekli fiil gövdelerine gelerek onlardan somu ve soyut isimler türeten bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-tı / -ti / -tu / -tü / -ıntı / -inti / -untu / -üntü” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olup örneklerine çokça rastlanır.

Bazı dilciler bu eki “-(İ)ntİ / -(U)ntU” şeklinde ele alırlar. Bu eki *çarpıntı*, *çöküntü*, *silinti* örneklerinde görüldüğü gibi fiillerin dönüşlü şekillerinin bulunmamasını

dikkate almışlardır¹²⁵. Diğer bazı dilciler ise eki sadece “-tI / -tU” şeklinde göstermişlerdir. Bu dilciler ekin yapısını ve *avuntu*, *bağlantı*, *saplantı* gibi dönüşlü şekilleri esas almışlardır¹²⁶. Her iki eki birbirinden ayrı ekler olarak kabul eden dilciler de vardır¹²⁷ (Korkmaz 2014:166).

Ergin, “-tI / -tU” eki Eski Türkçeden beri işlek olarak kullanılmaktadır. Ek, asıl olarak “-n-”li fiil gövdelerine getirilir: *bula-n-tı*, *çalka-n-tı*, *gir-i-n-ti* gibi. Ekin getirildiği “-n-”li fiil gövdelerinden bazıları kullanılmadığı için bazı örneklerde ek “-ntI / -ntU” şeklinde görünmektedir. Bu nedenle eskiden beri “n” sesi ekin bir parçası olarak gösterilmektedir. Ergin, burada geçen “n” sesinin ekin bir parçası olmadığını fiilden fiil yapma eki olan “-n” eki olduğunu ifade eder. Bu nedenle eki “-tI / -tU” şeklinde gösterir (1992:194). Banguoğlu ise eki “-inti” ve “-ti” şeklinde iki ayrı başlık altında ele alır. Banguoğlu, “-in” ile uzatılmış fiil tabanlarına fiilden isim yapan “-ti” ekinin gelmesiyle iki ekin kaynaşmış olabileceğini dile getirir: *gezin-ti*, *gir-inti* gibi. Bunlara “kılıntı adları” ismini vermiştir. Ek yalın tabanlara geldiğinde “-inti”, dönüşlü çatı ekini almış fiillere geldiğinde ise “-ti” şeklinde görülür: *üz-üntü*, *birik-inti*, *kaşın-tı*, *çarpın-tı* gibi. “-inti” ekindeki anlatımın “-ti” ekiyle aynı olduğunu ifade eder. “-inti” eki anlatımını bu “-ti” ekinden almıştır (2011:258-259/224.mad.; 273-274/239.mad.).

Korkmaz, “-tI / -tU” eki ile “-(I)ntI / -(U)ntU” eki arasında işlev ve yapı bakımından bir ayrılığın olmadığını ifade eder. “-tI / -tU” ekinin genellikle “-n-, -l- ve +r-” ekleriyle kurulmuş geçişsiz fiil gövdelerine geldiğini dile getirir: *bağlantı*, *uzantı*, *ağartı*, *akıntı*, *çıkıntı* gibi türetmelerde bu fiillerin *akın-* vb. dönüşlü şekillerinin bulunmaması durumu değiştirmez. Çünkü bu fiillerin kurala uyması için benzetme yoluyla bir “-n-” dönüşlülük ekinin kullanımda eklenmiş olabilir. Korkmaz, bundan dolayı ekin aslının “-tI / -tU” olduğunu ifade eder ve “-tI / -tU” ekini esas alır. Her iki eki birbirinden ayırmadan aynı madde de göstermiştir (2014:166-168).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “fiilin gösterdiği işin ürünü ve sonucu” anlamında somut ve soyut anlamlı isimler türetir: *çıkıntı*, *çöküntü*, *bulantı*, *akıntı*, *kaşıntı*, *sarsıntı* gibi.

¹²⁵ Gencan 1975:§ 208; Deny 1941:§ 857; Zülfikar 2011:133-134; Gülsevin 1993:103.

¹²⁶ Gencan 1975:§ 208; Koç 1996:129-130; Hatiboğlu 1981:158-159.

¹²⁷ Ergin 1992:194; Biray 1999:160.

2. Fiil kök ve gövdelerinden “aralıklarla tekrarlanan işi veya süreklilik gösteren işin ismi” anlamında isimler türetir: *akıntı, sızıntı, çalkantı, inilti, gezinti, çarpıntı, sarsıntı, esinti* gibi.

3. Fiil kök ve gövdelerinden “bir işin sonucu” anlamında isimler türetir: *askıntı, beklenti, belirti, özentî, toplantı* gibi.

4. Fiil kök ve gövdelerinden “parça, bölüm, artık, kalıntı” anlamında isimler türetir: *kırıntı, birikinti, çöküntü, yaşantı, yığıntı, yıkıntı* gibi.

5. Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan insanın huy ve tabiatı ile ilgili “aşağılama” anlamında isimler yapar: *kuruntu, özentî, takıntı, bozuntu, sıkıntı, üzüntü* gibi.

6. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle çeşitli anlamlara gelen yeni kelime ve terimler türetir: *görüntü* “imaj, tezahür”, *kuruntu* “evham”, *ayırta* “nüans”, *ayrıntı* “teferruat”, *yıkıntı* “harabe”, *sarsıntı* “tezelzül” gibi.

7. Ek, son sesi “r” ve “n” ile biten renk bildiren fiillere gelerek isimler yapar: *karatı, kızartı, morartı, karaltı, sarartı* gibi¹²⁸.

8. Ek, Anadolu ağızlarında çokça kullanılır: *aşıntı* “gedik”, *erinti* “kar suyu”, *bürüntü* “peştemal”, *çakıntı* “şimşek” gibi (Zülfikar 2011:134).

Kullanım Örnekleri:

*O baharı, o yazı Karaçullular Aladağda bin bir **sıkıntı** içinde geçirdiler.* (YK/BE)

*Yüzü **karaltı**lar içinde, çekik, mustaripbir **karaltı**.* (HEA/SB)

*Tam bu sırada dayandıkları perdeleri inik kapıda bir **sarsıntı** oldu.*(SFA/KA)

*Kasabanın şimal tarafına **gezinti** yaptı.*(SA/KY)

*Bu **özentî** onda ihtiyar yaşlarına kadar sürmüştür.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

¹²⁸ Yukarıda verilen örnekler, “-tI / -tU” başlığı altında ele alınmıştır (Banguoğlu 2011:273-274/54.mad.; Çotuksöken 2011:171; Zülfikar 2011:144/164.mad.; Hatiboğlu 1981:158-159).

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.258-259,273-274.

Biray, Himmet (1999) “*Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 160.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.145,171.

Deny, Jean (1941) “*Grammaire de la langue Turque (dialecte osmanlı)* , Paris 1920-1921, XXX+1218 s., (Türkçeye çev.:Elöve, Ali Ulvi) Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi), Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.193-194.

Gencan, Tahir, Nejat (1975) “*Dilbilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.543.

Gönülal, Özcan Yasemin (2020) “Asılsız veya İşlek Olmayan Eklerle Yeni Kelimeler Türetilbilir mi?”, *Dil Araştırmaları*, C.14, S.26, s.215-216.

Gülsevin, Gürer (1993) “*(Kâmûs-ı Türkî’ye Göre) Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanılışları I: Fiilden İsim Yapan Ekler*”, Malatya, s.103.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.158-159.

Koç, Nurettin (1996) “*Yeni Dilbilgisi*”, İnkılâp Kitap Evi, İstanbul, s.129-130.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.166-168.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.133-134,144.

1.1.2.58. -r, -Ar, -(I)r / -(U)r Eki:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek “geniş zaman” ifade eden sıfat fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “-r / -ar / -er / -ır / -ir / -ur / -ür” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olup örneklerine çokça rastlanır.

Banguoğlu söz konusu eki, “-ir(-er) Sıfatları” ile “-ir Adları” olarak iki farklı başlık altında göstermiştir. “-ir Adları”nı, geniş zaman sıfat fiil eki olan “-ir” ekinden ayrı görür (E.T. *kömür, kısır* gibi). Bu ek Türkiye Türkçesinde çeşitli anlamlara gelen isim ve sıfatlar türetir: *katır, çadır, kömür, kısır, sokur, çukur, çakır* gibi. Bu örnekler, zaman anlamı olmayan fiilden yapılmış eski şekillerdir. Bu örneklerle şüpheyi bakılır (Banguoğlu 2011:260-261/40.mad.).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “nitelik, özellik, fiilin sonucu, ürünü” anlamında isimler yapar: *tutar, yarar, gelir, gider, benzer, çıkar* gibi.
2. Fiil kök ve gövdelerinden çeşitli anlamlara gelen sıfatlar türetir: *akar su, atar damar, çalar saat, güvenilir adam, yanar dağ, güler yüz* gibi.
3. Fiil kök ve gövdelerinden ikileme şeklinde kelimeler türetir: *okur yazar, konar göçer, gelir geçer, açılır kapanır, yanar döner* gibi.
4. Fiil kök ve gövdelerine gelerek araç gereç ve çeşitli anlamlara gelen kalıplaşmış isimler türetir: *bilgisayar, keser, uçaksavar, ısıölçer, yazar, yatır, okur, gelir, gider* gibi.
5. Ek, kişi isimleri türetir: *Sezer, Güler, Yeter, Yener, Yaşar* gibi.
6. Fiil kök ve gövdelerinden birleşik sıfat yapısında yeni kelimeler türetir: *biçerdöğer, toplardamar, akaryakıt, atardamar, bilirkışı, uyurgezer* gibi.
7. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle çeşitli anlamlara gelen yeni kelimeler türetilmiştir: *eş değer* “muadil”, *yarar* “istifade”, *taşınır* “menkul”, *okur* “kari”, *yeterlik* “kifayet”, *düşünür* “mütefekkir” gibi.

Kullanım Özellikleri:

*Derviş Bey'in babası o devrin **okur yazarı**ydı.*(YK/BE)

*Fakat ne **yarar**, hâlâ Maliye'de küçük bir kâtib.* (HEA/SB).

*Hani Kral Ödip'i bir Türk tiyatro **yazarı** yazdı –yazamaz a- hadi yazdı, diyelim...*(SFA/HA)

*Her gittiği yerde karısını **güler yüzlü**, cıvıldaayan çocuk sesi onu takip ediyor ve yüzünü rüya görenlere mahsus tatlı bir gülümseme kaplıyordu.* (SA/KY)

*Müdür bana kıymet verir, kendi işinin **çıkarı** için.*(MŞE/AİK)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.259-261.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.148.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.199.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.133-134.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.168.

Salman, Ramazan (2003) “Türkçede Sıfat-fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999/I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.189-223, Ankara..

Tepeli, Yusuf (2006) “Ölçünlü Türkiye Türkçesinde Eş Biçimli Biçim Birimlerinden / Yapılardan ‘Ar(ar/er)’, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, C.VIII, S.2, s.19-40, Afyon.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.135-136.

1.1.2.59. -sAk < -sA-k < -Ig+sA-k Eki:

Fiil köküne gelerek isim ve sıfat türeten ölü bir ektir. Birleşik ek görünümündedir¹²⁹. Türkiye Türkçesinde “-sak” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. Fiil köküne gelerek “fiilin gösterdiği işi nitelik olarak taşıyan, istekli olma” anlamında isim ve sıfatlar türetmiştir: *tutsak* “esir”, *savsak* “ihmalci”, *uysak* “bön, aptal” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Tutsak kıldık bir çağı. (YK/BE)

Salahaddin Bey de şimdilik işi savsaklamayı en uygun çare gördü. (SA/KY)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) *Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.158-159.

Ergin, Muharrem (1992) *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.197.

Gabain, A. Von (1974) “*Alttürkische Grammatik*”, Otto Harrossowitz-Wiesbaden 1974, s.398; (Türkçeye çev.:Akalin, Mehmet) Eski Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2000, XXDI+313 s. (Alt. Gr.).

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.138-139.

¹²⁹Korkmaz, ekin, Eski Türkçedeki fiilden isim türeten -sok: *tütsük* “tütsü, buhur deyneği” ve fiilden sıfat türeten -sok: *il tutsık yer* “il tutacak yer” (Gabain, Alt. Gr. §129,151) ekleri ile bağlantılı olup olmadığı tahmin edilememektedir.Fakat, köken bakımından “-IgsAk” (Alt. Gr. §154) ekinden gelmiş bir birleşik ek olduğu düşünülmektedir (Korkmaz 2014:168/dip not 108).

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.168-169.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.138.

1.1.2.60 –sAl Eki:

Fiil köküne gelerek sıfat türeten bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-sal” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ektir (bkz.1.1.1.44.).

Cumhuriyet döneminin yeni türetmelerinden olan bu ek *eğitsel, işitsel, görsel* gibi sıfatlar da işlevce bu ekle değil Fransızca +sAl “ilgi, nispet bildirme” ekiyle görevdeş olduğundan bu kelimelerde yanlış türetme söz konusudur (Korkmaz 2014:169).

İşlevleri:

1. Fiil köküne gelerek “uyum gösteren” anlamında sıfat türetir: *uysal* “herkese uyan, uyum sağlayan” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Abdülkerim uysal bir adam. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.159/III.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.197.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.169.

1.1.2.61 –sI / -sU < -sIk (-g) / -sUk, (-g) Eki:

Fiil köklerinden isim niteliğinde kelimeler türetir. Türkçede eskiden beri görülen işlek olmayan bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-sı /-si / -su / -sü” şeklinde kullanılır.

Eski Türkçede hem “-sIk / -sUk” hem de “-sIg / -sUg” şeklinde yer alır. Ek¹³⁰, isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetmiştir. Ek, sıfat olarak daha çok “-sIk” şekliyle “geleceğe yönelmiş ihtiyaç, gereklilik bildirme” anlamında kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde ekin bir işlev değişikliğine uğrayıp uğramadığı kesin olarak bilinmemektedir (Korkmaz 2014:169; Ergin 1992:196).

İşlevleri:

1. Fiil köküne gelerek nesne ismi türetir: *tütsü* gibi.
2. Fiil köküne gelerek isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir: *yatsı*, *sinsi*, *yassı* (<yaz-) “yaymak, yassılaştırmak” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Yatsı vakti mengü bitti. (YK/BE)

*Bahçe köşelerine şerbet döktüm, okuyuculara o kadar horoz götürdüm, her akşam **tütsü** yakıyorum.* (HEA/SB)

*Sarı tüylü ve iri kemikliparmaklarının tırnakları kısa, **yassı** ve öne doğru kıvrıktı.* (SA/KY)

Kaynakça:

Coşar, Asiye Mevhibe (2019) Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.23, s.271-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.162.

¹³⁰ Ek, Eski Türkçede *āçsık*, *tosık*, *udusık*, *kün togsık* gibi örneklerde kullanılmıştır (Tekin 1968:175/§ 3. 2813 Türkçeye çev.s.94,§ 216). Eski Türkçede *tütsük*, *kün*, *batsık* (Gabain 1974:§ 129) gibi örnekler veren bu ekle “geleceğe yönelik ihtiyaç, gereklilik bildirme” anlamında isim ve sıfatlar türetilmiştir (Korkmaz 2014:169/dip not 109.).

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.196.

Gabain, A. Von (1974) “*Alttürkische Grammatik*”, Otto Harrossowitz-Wiesbaden 1974, s.398; (Türkçeye çev.:Akalin, Mehmet)Eski Türkçenin Grameri,Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2000, XXDI+313 s. (Alt. Gr.)

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.169.

Talat, Tekin (1968) “*A Grammar of Orkhon Turkic*”, Indiana University Publications, Bloomington, s.175.

1.1.2.62. 1.-(y)Iş / -(y)Uş, 2. -ş, -(I)ş / -(U)ş Eki¹³¹:

Fiilden isim türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim niteliğinde kelimeler türetir. Türkiye Türkçesinde “-ış / -iş / -uş / -üş, -ş” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olup örneklerine rastlanır.

Korkmaz, “-(y)Iş / -(y)Uş, -ş, -(I)ş / -(U)ş ”fiilden isim türeten ekleri tür olarak ikiye ayırıp incelemiştir. Birincisi “-(y)Iş / -(y)Uş” eki, yapı bakımından isim fiil ekidir. Tek heceli fiil kök ve gövdelerinden fiilin anlamı değişmeden, yapılan işin tarzını gösteren geçici kılış isimleri türetir. TürkiyeTürkçesinde işteşlik çatı eki almış fiiller dışında bütün fiillere gelir: *açılış, direniş, gizleyiş* gibi. İkincisi “-ş, -(I)ş / -(U)ş” şeklindedir. Yapıca “-(y)Iş / -(y)Uş” ekinden farklı olarak, ünlü ile biten fiillere doğrudan gelir, ünsüz ile biten fiillere ise araya bağlayıcı ünlüleri alarak doğrudan gelir. İşlev bakımından diğer ekten ayrılır. Bir işin sonucu olarak somut ve soyut isimler türetir. Korkmaz, ekin bu işlevinin “-(y)Iş / -(y)Uş” ekli kılış isimlerinden kalıplaşma yoluyla ve daha sonraki gelişmelerle oluşmadığı görüşündedir. Kormaz’a göre ek, Eski Türkçeden beri bu işlevle kalıcı isimler türetmiştir¹³²(Korkmaz 2014:169).

Banguoğluna göre, “-ış” eki kılış ismi olarak özellikle “kılışın tarzı” anlamını taşır: *duruş, oturuş, geliş* gibi. Bu ekle türetilen isimlere “tarz adları” ismini vermiştir.

¹³¹ Banguoğlu eki “-ış Adları” başlığıyla gösterir (Banguoğlu 2011:261-263). Çotuksöken eki “(y)Iş” başlığıyla gösterir (Çotuksöken 2011:86). Ergin ve Zülfikar ise eki “-ı / -i / -u / -ü” şeklinde gösterirler (Ergin 1992:187; Zülfikar 2011:96-97). Hatiboğlu ise “-ş (-ı / -u; -i / -ü)” başlığı altında gösterir. (Hatiboğlu 1981:142-143).

¹³² Ekle ilgili örnekler için bakınız (Tekin 1968:114/28; Gabain 1974:§ 130; Erdal 1991:262,3.103: -xş’a; Eckmann 1966:62.21’e bak).

Banguoğlu, *barış*, *sarmaş*, *döğüş*, *vuruş*, *değiş* gibi türetmelerin *bağda-ş-ış>bağdaş*, *döğ-üş-üş>döğüş* gibi “-ış” ekinin üst üste gelebileceğini ifade eder. Bunun ses kaynaşması ile oluştuğu görüşündedir¹³³ (Banguoğlu 2011:261-262).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “fiilin esas anlamını değiştirmeden, yapılan işin tarzı” anlamında isimler türetir: *biliniş*, *gizleyiş*, *direnış*, *duruş*, *haykırış*, *açılış* gibi.
2. Fil kök ve gövdelerinden “bir işin sonucu ve durumu” anlamında somut ve soyut kalıcı isimler türetir: *gülüş*, *barış*, *savaş*, *sarmaş dolaş*, *uğraş*, *bağdaş* gibi.
3. Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan “yapılan işin ismi” anlamında somut ve soyut kalıcı isimler yapar: *buluş*, *çekiliş*, *geçiş*, *gidiş*, *kurtuluş*, *yürüyüş* gibi¹³⁴.
4. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle çeşitli anlamlara gelen kelimeler türetilmiştir: *barış* “sulh”, *savaş* “harp”, *uğraş* “meşguliyet”, *davranış* “tavır”, *bağış* “teberru”, *buluş* “icat” gibi.
5. Fiil kök ve gövdelerinden ikileme şeklinde kelimeler türetir: *itiş kakış*, *kapış kapış*, *tıkış tıkış*, *yapış yapış* gibi.
6. Fiil kök ve gövdelerinden çeşitli anlamlara gelen terimler türetir: *diziliş*, *kavrayış* “telekki”, *anlayış*, *görüüş*, *kuruluş* “teşkilat” gibi.

Kullanım Örnekleri:

İki bakış derinden derine şimşeklendi, çakıştı. (YK/BE)

Dede ile Peregrini'nin lâkırdıları, gülüşleri işitiliyordu. (HEA/SB)

İnsanoğlunun en büyük savaş zalimliğe karşı açılmalı. (SFA/KA)

Muazzez elbisesinin ve ellerinin yapış yapış olduğunu farkettiler. (SA/KY)

Hasan Bey yerleşmeye uğraşıyor, iş arkasından koşuyor, çalışıyordu. (MŞE/AİK)

¹³³ Korkmaz, Banguoğlu'nun ses kaynaşması olarak ele aldığı olayı kabul etmemektedir. Buna, ekin işteşlik çatı ekinin sonra gelmemesi ve Eski Türkçeden beri devam eden görev ayrılığını gösterir (Korkmaz 2014:170/dip not 111).

¹³⁴ Korkmaz, tarihi gelişme süreci içinde zamanla “-(y)İş / -(y)Uş” isim fiil ekinin kalıplaşma yoluyla kalıcı isimlere dönüştüğünü ifade eder (Korkmaz 2014:170/164.2.1.mad.).

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.261-263.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.86.

Eckmann, Janos (1966) “*Chatagay Manuel*, Indiana University, Bloomington 1966, XII+ s.66.21.

Erdal, Marcel (1998) “*On the verbal noun in -(y)Iş*”, Doğan Aksan Armağanı, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, s.53-68, Ankara.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.187.

Gabain, A. Von (1974) “*Alttürkische Grammatik*”, Otto Harrossowitz-Wiesbaden 1974, s.398; (Türkçeye çev.:Akalin, Mehmet)Eski Türkçenin Grameri,Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2000, XXDI+313 s. (Alt. Gr.)

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.142-143.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.169-170.

Talat, Tekin (1968) “*A Grammar of Orkhon Turkic*”, Indiana University Publications, Bloomington, s.114/28.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.96-97.

1.1.2.63. -t, -(I)t / -(U)t Eki:

Geçişli ve geçişsiz tek ve çok heceli fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Eski Türkçeden beri kullanılan, Eski Anadolu Türkçesinde de örnekleri olan bu ek Türkiye Türkçesinde fazla işlek bir ek değildir. Türkiye Türkçesinde “-t / -it / -it / -ut / -üt” şeklinde kullanılır. Eski Türkçeden beri işlek olarak kullanılmayan sınırlı sayıda örnekleri olan bu ek, Türkiye Türkçesinde yeniden canlılık kazandırılmıştır. Bundan dolayı da birtakım örnekler ortaya konmuştur.

Örneklerin birkaçı da eski kaynaklardan aktarılmıştır: *dikit, binit, içit, konut, kesit, yanıt* gibi.

Banguoğlu ekin, çok eski bir isim fiil eki olduğunu ve geçmiş zaman kipini meydana getirdiğini ifade eder: *geç-it-im > geçtim* gibi. Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır: *ölüt, köçüt, yanut, karşut* gibi. Aynı zamanda Osmanlı Türkçesinde de canlılığını korumuştur: *binüt, yüklet, içüt* gibi. Cumhuriyet döneminde yeni kelime türetmelerinde kullanılarak yeniden işlek hale getirilmeye çalışılmıştır. Ekin anlam sınırları tam olarak belirlenmediğinden bu defa da çeşitli anlam öbeklerinden kelime yapımında rastgele kullanılmıştır (Banguoğlu 2011:263).

Fiil köküne getirilen bu ek, “*somut*” örneğinde isme getirilmiştir. Dolayısıyla Türkçenin kurallarına aykırı olarak yanlış türetilmiştir. Ancak “*soyut*” kelimesinde tutunmuş ve yaygınlaşmıştır (Banguoğlu 2011:263; Korkmaz 2014: 171).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “araç gereç” isimleri türetir: *taşıt, binit, giyit, yakıt* gibi.
2. Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan “yiyecek, içecek” isimleri türetir: *içit, yogurt, kurut* “kurutulmuş yogurt”, *kavut* “kavrulmuş buğday”, *korkut* “un ve yağla yapılan şekersiz yemek türü” gibi.
3. Fiil kök ve gövdelerinden “fiilin gösterdiği işin ürünü, ortaya konmuş nesne” anlamında isimler türetir: *sarkıt, dikit, kesit, yazıt, yapıt* gibi.
4. Fiil kök ve gövdelerinden “işin tamamlanmasıyla ortaya çıkan sonuç” anlamında soyut isimler türetir: *kanıt, öğüt, umut, soyut, koşut, yanıt* gibi.
5. Fiil kök ve gövdelerinden çeşitli anlamlara gelen sıfatlar türetir: *düşüt* “sakat, el ve ayak gibi bir organı kusurlu” TTS, *korkut* “korkunç, korkulu” TTS, *onat* “uygun, iyi” TTS gibi¹³⁵ (Korkmaz 2014:171).
6. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle çeşitli anlamlara gelen yeni kelimeler türetilmiştir: *kesit, yazıt* “kitabe”, *anıt* “abide”, *koşut* “paralel”, *yakıt, taşıt* gibi.

¹³⁵ Ayrıca bakınız (Gülsevin 1993:113 -(I)t).

7. Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan “yer, mekan, yapı” isimleri türetir: *anıt, geçit, konut, yapıt, bütet, büvet* “su birikintisi, gölcük”, *suvat* “hayvanların su içtiği yer”, *geçit* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Düşündü. Bunda hiç **umut** yok.* (YK/BE)

*Sokağa akşam karınlığı iniyor, nalın tıkırtıları, **yoğurt**cular ve ezan!*(HEA/SB)

Kaynakça:

Akçataş, Ahmet - Taşdemir, Serpil (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.1, pp.129-149, June.

Azılı, Kenan (2013) “(u)t Ekinin Farklı Bir Anlamsal İşlevi Üzerine”, *Journal of Turkish Studies*, Volume 8/13, s.501-508, Ankara.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.263.

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* , vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.168.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.194-195.

Gönülal, Özcan Yasemin (2020) “*Asılsız veya İşlek Olmayan Eklerle Yeni Kelimeler Türetilbilir mi?*”, *Dil Araştırmaları*, C.14, S.26, s.215-216.

Gülsevin, Gürer (1993) “*(Kâmûs-ı Türkî’ye Göre) Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanılışları I: Fiilden İsim Yapan Ekler*”, Malatya, s.113 -(I)t.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.146-147/I.1.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.170-171.

Özdemir, Emin (1968) “Öz Türkçe: İşlekleşen Yapım Ekleri”, *Türk Dili*, TDK Yayınları, C.XIX, S.205, s.62-64, Ankara.

Sevortyan, Edvard Vladimiroviç (1968) “Fiilden isim Yapma -t Eki ile Bununla İlgili Fonetik Sorunlar”, *Bilimsel Bildiriler* 1966, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.101-107, Ankara.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.143-144.

1.1.2.64. -v, -(A)v Eki:

Türkiye Türkçesinde “-v”,(A)v” şeklinde bir fiilden isim yapma eki yoktur. Kıpçak lehçelerine ait bir özellik gösteren ek, “-AgU” ekinden gelmiş bir ektir. Dil devriminin ilk yıllarında Kıpçak lehçelerindeki örneklere benzetilerek bazı kelimelerin yapımında bu ekten yararlanılmıştır: *işlev*, *görev*, *ödev*, *söylev*, *saylav*, *türev* gibi. Bunlardan *saylav* kelimesi tutunamamıştır. Yerine *milletvekili* kelimesi kullanılmıştır¹³⁶. Kamûs-i Türki’de bu yapıda *takav* “at nalı” (<tak-) kelimesi yer almıştır. Yine bu eserde yer alan *bitevi* “bir düzüye, boyuna, sürekli olarak, aynı biçimde” (<bit-) ve *yağlav*’ı “pek büyük yağ tavası” (<yağla-) kelimeleriyle Türkiye Türkçesindeki *oklava* kelimesinin de Eski Türkçedeki “-AgU” ekinden “-(A)va, -(A)vı” şekline dönüşmüş birer örneği olduğu düşünülebilir¹³⁷ (Korkmaz 2014:171).

Zülfikar eserinde Abdullah Taymas’ın bu konuyla ilgili görüşüne yer vermiştir. Taymas’a¹³⁸ göre, *saylav*, *söylev* kelimeleri Kazan lehçesinden alınmış ve yeni anlamlarıyla kullanılmaya başlanmıştır. Yeni kelime türetmek için fiilin sesli harfle bitmesi gerekir. Örneğin, *aylav* kelimesine kıyasla *bağlav*, *yağlav*, *yırlav* (*ırlav*)

¹³⁶ Ekin Türkiye Türkçesindeki alıntılara örneklik etmiş Çağatay Türkçesi örnekleri için bakınız (Eckmann 1966:67/24’e bak.).

¹³⁷ Ayrıca bakınız (Gülsevin 1993:117).

¹³⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Taymas 1950:163).

şeklinde yeni kelimeler türetilir. Ayrıca *söylev* kelimesine uyarak *dilev*, *çilev*, *ödev* gibi kelimeler türetilir. Fakat *görmek* kelimesinden *görev* kelimesi yapılamaz. Çünkü *gör-* fiili sesli harf ile değil sessiz harf ile bitmektedir (Zülfikar 2011:60-61/dip not42).

İşlevleri:

1. Fiil köküne gelerek “fiilin bildirdiği işin sonucu” anlamında isimler türetir: *türev* “türemiş”, *ödev* gibi.

2. Fiil köküne gelerek “fiilin bildirdiği işin ismi” anlamında isimler türetir: *sınav*, *söylev*, *işlev*, *görev* gibi.

Kullanım Örnekleri:

1876 yazı, *Fırkai İslahiye Kumandanı Cevdet Paşa Binbaşı Mustafa Ali Beye dağ yollarını tutmak ödevini veriyor.* (YK/BE)

Birçok yeri bu görevle dolaştı. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Bulak, Şahap (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* , vol. 6, no. 3, pp. 57-76, March.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.172.

Eckmann, Janos (1966) “*Chatagay Manuel*”, Indiana University, Bloomington 1966, XII+s.67/24.

Gönülal, Özcan Yasemin (2020) “Asılsız veya İşlek Olmayan Eklerle Yeni Kelimeler Türetilir mi?”, *Dil Araştırmaları*, C.14, S.26, s.215-216.

Gülsevin, Gürer - Gülsevin Selma (1993) “(Kâmûs-ı Türkî’ye Göre) Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanılışları I: Fiilden İsim Yapan Ekler”, Malatya, s.113

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.34.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.171.

Taymas, Abdullah (1950) “-v: (A)v ekinin alınması ile ilgili açıklaması için”; *VI. Türk Dil Kurultayı* 1949, Birleşimler, Tutanaklar, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.163, Ankara.

Varol, Çiçek - Akçataş, Ahmet (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s.199-226.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*” Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.160-161.

1.1.2.65. -(A)z Eki:

Genellikle tek, bazen de çift heceli geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim ve sıfat niteliğinde kelimeler türetir. Çok eski bir türetme eki olan “-(A)z” eki, bugün işlevliğini kaybetmiştir. Türkiye Türkçesinde ekle ilgili örnekler kökle kaynaşmış durumdadır. Türkiye Türkçesinde “-az / -ez” şeklinde kullanılır. Örneklerine çok az rastlanır.

Banguoğlu, *haylaz*, *oflaz* örneklerinde yer alan “+laz (bkz.1.1.1.33. karş.) birleşik ekindeki “-z” eki de aynı niteliktedir¹³⁹ (Banguoğlu 2011:263).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan “fiilin gösterdiği işten etkilenen ve fiilin gösterdiği işi yapan” anlamında isimler türetir: *ayaz*, *boğaz* (<boğ-), *haylaz* (<hayla-) “ömrünü boş geçiren kimse”, *öz* (<ö-) “hatırlamak, düşünmek”, *söz* (<sö-) “söylemek”, *uz* “usta, uzman” (<u- “yeterlilik göstermek”), *yıldız* (*yultri- “parlamak”) gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerinden “fiilin gösterdiği işten etkilenen, fiilin gösterdiği işi yapan” anlamında sıfatlar türetir: *cılız*, *düz*, *haylaz* “tembel, aylak”, *koğuz* (<kok-) “çürümüş”, *kuduz* (<*kudur-(u)z, *tıkız*, *titiz*, *ucuz*, *uyuz*, *yağız*, *yanaz* “sürekli

¹³⁹ Korkmaz da *haylaz* örneğinde yer alan “+laz” birleşik ek içindeki “-z” ekinin fiilden isim türeten bir ek olduğunu kabul etmiş ve *haylaz* kelimesini örnek olarak vermiştir (Korkmaz 2014:171/dip not 115).

yakınan, kötü huylu”, *yavuz* “iyi” < ET. kötü, (<yavru- kötüle-, güçsüzleşmek”) gibi¹⁴⁰.

3. Fiil kök ve gövdelerine gelerek çeşitli anlamlara gelen sıfatlar türetir: *tıknaz*, *kurnaz* (*kurna-*), *buynaz* “çabuk üşüyen (*buy-in-*), *eğnez* gibi¹⁴¹(Banguoğlu 2011:273/53.mad.).

Kullanım Örnekleri:

*Kara kaşlı, kaytan bıyıklı, **düz** çizgili bir giyiti olan kunduraları parıl parıl eden bir delikanlı geçti yanlarından.* (YK/BE)

*Bu **cılız** yıpranmış, küçük vücudun neresinden bu kalın, kudretli ses çıkıyordu?*(HEA/SB)

*Elli yaşlarında, göbeksiz, kara **yağız** bir adamcağızdı.* (SFA/KA)

*Bu Hacı Etem, 24 yaşlarında güzel ve **kurnaz** bir çocuktur.* (SA/KY)

*Görececek şey, hani, **haylaz**, orta mektep kaçkınları vardır.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.263,273.

Gönülal, Özcan Yasemin (2020) “Asılsız veya İşlek Olmayan Eklerle Yeni Kelimeler Türetilbilir mi?”, *Dil Araştırmaları*, C.14, S.26, s.215-216.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.164-165/I.2.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.171-172.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.146/168. mad.

¹⁴⁰ Banguoğlu, *titiz*, *tıkız*, *ucuz*, *yavuz*, *cılız*, *temiz*, *yağız* gibi kelimelerin çözümlemelerine şüpheyile bakar (Banguoğlu 2011:263).

1.2. FİİL YAPIM EKLERİ

İsim ve fiil kök ya da gövdelerine gelerek onlardan fiil türeten yapım ekleridir. Niteliklerine göre isimden fiil türeten yapım ekleri ve fiilden fiil türeten yapım ekleri olmak üzere ikiye ayrılır.

1.2.1 İsimden Fiil Yapım Ekleri:

İsim kök ve gövdelerinden fiil türeten yapım ekleridir.

1.2.1.1. +A- Eki:

İsimden fiil türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan geçişli ve geçişsiz fiiller türetir¹⁴². Türkiye Türkçesinde “+a- / +e-” şeklinde kullanılır. Türkçede başlangıçtan bu yana kullanılan bu ek, hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir. İşlek bir ek olmadığından kullanım alanı sınırlıdır.

İşlevleri:

1. Tek heceli isim köklerinden “belirtilen şeyi yapma” anlamında geçişli fiiller türetir: *boşa-*, *benze-* < *beñiz+e-*, *buda-*, *oyna-*, *dile-*, *dişle-*, *gevşe-* < *geviş+e-* gibi.

2. Tek heceli isim köklerinden “belirtilen şey durumuna getirme, olma” anlamında fiiller türetir: *esne-*, *kana-*, *türe-*, *yaşa-*, *uğra-* < *ogur* “vakit, zaman”, *esne-* gibi.

3. Kimi örneklerde kökle kaynaşmış olarak bulunur: *buda-*, *çalka-*, *kavra-*, *kına-*, *öde-*, *kayna-* gibi (Çotuksöken 2011:39).

Kullanım Örnekleri:

Dehşet bir yaşam patlar. (YK/BE)

*Eski bağlarının hepsi **gevşemiş** gibiydi.* (HEA/SB)

*Ben sonra hepinize **öderim**, borcum olsun.* (SFA/KA)

*“Bırakın canım, **oynasın** Beyefendi!* (SA/KY)

*Hasan Beyin **esnemekten** çeneleri yarılacak!* (MŞE/AİK)

¹⁴² Hatiboğlu, isim soylu kelimelere getirilen ve fiil gövdesi türeten “+na / +ne” ekini aslında “+ng” sesinden oluşan “+n -a / +n-e-” şeklinde açıklamıştır: *kay-n-a-mak*, *çığ-n-a-mak* > *çığ-n-e-mek*, *es-n-e-mek* gibi (Hatiboğlu 1981:16/dipnot 1.).

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.205.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık”, İstanbul, s.39.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.181.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.16-17.

Karabeyoğlu, Adnan, Rüştü (2007) “+A- Eki ve Adların Fiilleşme İstikametleri Üzerine”, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, S.23, s.73-91.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.173.

Öner, Mustafa (2006) “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yayınları, C.3, S.1, s.60-76., Ankara.

Tepeli, Yusuf (1996) “Eş Sesli Dilbilgisi Morfemlerinden ‘A’(a/e)”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.2, s. 118-122, Erzurum.

Turan, Zikri (2018) “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları”, *Türkbilig*, S.35, s.97-110.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.48/1.

1.2.1.2. +Al- < +A-l- Eki:

İsimden fiil türeten “+A-” eki ile edilgenlik bildiren “-l-” çatı ekinin kaynaşmasıyla oluşan “+Al-” eki birleşik bir ek olup sıfatlardan “olma” anlamında fiil türeten bir ektir: *azal-*, *çoğal-*, *yönel-* gibi. Eskiden beri kullanılan isimden fiil eklerinden biridir. Türkiye Türkçesinde “+al- / +el-” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek değildir.

Türkçede ünlüyle biten fiil kök ve gövdelerinin edilgen çatı eki almış örnekleri de “-n” ekiyle yapılmaktadır: *denenmek*, *başlanmak* gibi. Eski Türkçede bunlar da “-Il” ekini aldığı için “+Al-” birleşik eki meydana gelebilmiş ve “-A-” ile türetilen fiillerin “-A-l-” edilgen çatı eklerine paralel olarak “+A-” isimden fiil ekleriyle yapılabilmektedir. Ancak isimden “-A-” ekiyle türetilen fiiller ile, fiilden “-gA- > -A-” ekiyle türetilen fiiller veya bunlardan türeyen kelimeler Türkiye Türkçesine geçmiş “-A-” ile biten isim kök ve gövdeleri vardır. Eski “-Il-” şekilleri ya eski edilgen çatılı fiillerdir ya da “+Al-” isimden fiil ekleridir. Bunları ayırt etmek için her kelimenin anlamını ve tarihini araştırmak gerekir: *baş-a-l-mak* / *baş-al-mak*, *bun-a-l-mak* / *bun-al-mak*, *koc-a-l-mak* / *koc-al-mak* gibi (Banguoğlu 2011:206).

İşlevleri:

1. Bazı isim ve sıfatlara gelerek onlardan “belirtilen duruma gelmek, olma” anlamında fiiller türetir: *kartal-*, *yönel-*, *çoğal-*, *daral-*, *düzel-*, *azal-*, *alçal-* gibi.
2. Sıfatlara gelerek çeşitli anlamlara gelen fiiller türetir¹⁴³: *ufal-*, *incel-*, *kısal-*, *küçül-*, *sivril-*, *alçal-*, *eksil*¹⁴⁴ gibi.
3. İsim soylu kelimelerden terim anlamı kelimeler türetir: *çoğalan* aritmetik dizisi, *azalan* aritmetik dizisi, *alçalma*, *yönelme* gibi (Zülfikar 2011:55).

Kullanım Örnekleri:

Yana döne kederle döndü baktı, döndü baktı, o da çadırına doğru yöneldi.
(YK/BE)

Sesi yavaş yavaş alçalıyor. (HEA/SB)

Bu boa yılanı yavaş yavaş küçülür. (SFA/KA)

Yiyecek, içecek sıkıntıları azalmıştı. (SA/KY)

Birkaç gün sonra düzelirim, korkma. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

¹⁴³ “+Al-” eki, ünlü ile biten sıfatlara gelince “+A-” eriyip köke “+l-” eki eklenir; “-k” ünsüzü ile biten sıfatlarda ise “-k” ünsüzü eriyip düşer (Korkmaz 2014:174; Banguoğlu 2011:207).

¹⁴⁴ “alçak, eksik, küçük” gibikelimelerin sonundaki “-k” sesi “-l” gövde ekiyle birleşirken kaybolur (Hatiboğlu 1981:87-87).

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.206-207.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.92.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.181.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.87-88.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.173-174.

Türk, Vahit (2014) “İsimden Fiil Yapan -al- / -el- ; -l- ve -ar- / -er- ; -r- Eklerinin Kökeni”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt 0, S.21, s.183-191.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.55.

1. 2.1.3. +An- < +A-n- Eki:

“+A-” eki ile “-n-” dönüşlülük ekinin birleşmesiyle oluşan bu yapım eki birleşik bir ek olup isim kök ve gövdelerinden fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “+al- / +el-” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından örneklerine çok az rastlanır.

“+An-” eki ile yapılan türetmeler çok eski türetmelerdir. Dolayısıyla “+A-” ekiyle türetilen fiil şekilleri de (*güve-*, *ina-* gibi) kullanımdan düşmüştür. Sadece belirtilen birleşik ekli şekilleri kalmıştır. Bu şekiller “+A-”lı fiillerin dönüşlü şekilleri olan dönüşlü çatılılarla karıştırmamak gerekir: *ada-n-*, *boşa-n-*, *dile-n-*, *dose-n-* gibi (Korkmaz 2014:174; Banguoğlu 2011:207-208; Çotuksöken 2011:46).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden “olma , yapılan işin yapana dönüşünü gösterme” anlamında geçişli, geçişsiz fiiller türetir: *güven-*, *inan-*, *gücen-*, *dadan-* < *tat-an-*, *beğen-*, *usan-*, *özen-*, *utan-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Sesinde bir özür dileme, bir utanma vardı. (YK/BE)

O zamanın alafrangalığa özenen yeni zengin evi...(HEA/SB)

*Uyku ilaçlarının verdiği uykudan **usanmı**ştı. (SFA/KA)*

*Sözlerime **gücen**me. (SA/KY)*

*Genç adamın sevgilisine **inan** olur mu? (MŞE/AİK)*

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.207-208.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.46.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.174.

1. 2.1.4. +Ar- < +A-r- Eki:

İsimden fiil türeten “+A-” eki ile “-r-” ekinin kaynaşmasıyla oluşmuş isimden geçişli fiiller yapan birleşik bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+ar / +er-” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ektir.

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelere gelerek “yapma” anlamında geçişli ve geçişsiz fiiller türetir: *onar-* < *on+ar-*, *başar-*, *yaşar*, *tozar*, *suvar-* “sulamak”, *becer-*, *otar-* gibi¹⁴⁵.

2. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle çeşitli anlamlara gelen yeni kelimeler türetilmiştir: *önerge* “takrir”, *öneri* “teklif”, *önerme* “kaziye”, *öner-* “teklif etmek”, *yönerge* “talimat” gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Haydar Usta bu kadar geciktiğine göre bir şeyler **becer**di, diyorlardı. (YK/BE)*

*Tevfik’in iftihardan göğsü kabardı, gözleri **yaşar**dı: (HEA/SB)*

¹⁴⁵ “+Ar-” ekiyle yapılan *başar-*, *otar-* gibi bazı geçişli fiillerle, renk sıfatlarından kurulan “o renge dönme” anlamında *kızar-*, *yeşer-* gibi “oluş” bildiren fiilleri bunlarla karıştırmamak gerekir (Banguoğlu 2011:208/175) Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lugati’t Türk’t e bu ekin “er-“ yardımcı fiilinden oluştuğunu örneklerle açıklamıştır: C.II,s.163: *kızardı / kızıl erdi, karadı / kara erdi* gibi. Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bakınız (Korkmaz 1990:C.1,190-191/§ 4. +r-).

Karyolalarınızı, masalarınızı onaran kim? (SFA/KA)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.208.

Çotuksöken, Yusuf (2011) *Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.148/-(A/I)r³.

Ergin, Muharrem (1992) *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.182.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.134/II.1.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.174.

Korkmaz, Zeynep (1995) “Türkçede İsimden Fiil Türeten Eki +r-+ar-/+er- Eki ve Yapısı Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.I, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.168-178, Ankara.

Korkmaz, Zeynep (1990) “Köktürkçede İsimden Fiil Türeten Ekler ve Köken Yapıları Üzerine”, *Türk Dil Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1991,C.1*,Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.190-191.

Tepeli, Yusuf (2006) “Ölçünlü Türkiye Türkçesinde Eş Biçimli Biçim Birimlerinden / Yapılardan ‘Ar’ (ar/er)”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, C. VIII, S.2, s. 19-40, Afyon.

Türk, Vahit (2014) “İsimden Fiil Yapan -al- / -el- ; -l- ve -ar- / -er- ; -r- Eklerinin Kökeni”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt 0, S.21, s.183-191.

Zülfikar, Hamza (2011) *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.60/29.

1.2.1.5. +Ar- < er- Eki:

Bazı sıfatlara ve isimlere gelerek onlardan “olma” anlamında geçişsiz fiiller türetir. Türkçede “+ar- /+er-“ şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından örneklerine

çok az rastlanır. Eski Türkçede “er-” yardımcı fiilinin kendinden önce gelen kelimelerle kaynaşıp ekleşmesinden oluşmuştur¹⁴⁶(Korkmaz 2014:174/174).

İşlevleri:

1. Daha çok renk isimlerinden “söz konusu renge bürünmek, oluş” anlamında fiiller türetir: *göğer-*, *karar-*, *kızar-*, *morar-*, *sarar-*, *yeşer-*, *bozar-*, *agar-*, *göler-* “göl haline gelmek”, *gözer-* “göz göz olmak”, *yaşar-* “ıslanmak” gibi¹⁴⁷.

Kullanım Örnekleri:

*Gözleri **karardı**, boylu boyunca yere yuvarlandı, bayıldı kaldı.* (YK/BE)

*O kadar sıkılgandır ki yüzüne baksanız **kızarır**, kekeler.* (HEA/SB)

*Özdemir hafifçe **sararmıştı**.* (SFA/KA)

*Gözleri **yaşarmış** gibiydi.* (SA/KY)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.208.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.148.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.182.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.135/III.1.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.174.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.60/27.

¹⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Korkmaz 2014:174/dipnot119.).

¹⁴⁷ Renk isimlerinden fiil türeten “+Ar-<er-” eki ile, isimden geçişli fiiller türeten “+Ar-<+A-r-” ekini aynı başlık altında inceleyen dilciler vardır: (Ergin 1992:182; Çotuksöken 2011:148; Banguoğlu 2011:208).

1.2.1.6. +Aş- < +A-ş- Eki:

İsimden fiil türeten “+A-” eki ile “-ş-” işteşlik ekinin birleşmesiyle oluşmuş isimden fiil yapan birleşik bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+aş- / +eş-” şeklinde kullanılır. Örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden “olma” anlamında fiiller türetir: *kamaş-, dolaş-, savaş-, sarmaş-, yanaş-, üleş-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Gavurdağlarından başlayan savaşta Türkmen boyuna yöneliyor, düşüyor, çekiliyordu. (YK/BE)

Daha ziyade güreş meydanından çekildikten sonra, kendini yemeye içmeye veren bir pehliven eskisine benziyordu. (HEA/SB)

Ben dönüp dolaşıp öteki meseleye geleceğim. (SFA/KA)

Güneş yaprakların arkasından bile gözleri kamaştırıyordu. (SA/KY)

Karı yanaşmadı. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “Türkçenin Grameri”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.208-209.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve Eklilevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.49.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.174.

1.2.1.7. +At- < +A-t- Eki:

İsimden fiil türeten “+A-” eki ile fiilden ettirgen fiiller türeten “-t-” ekinin kaynaşmasıyla oluşmuş isimden fiil yapan birleşik bir ektir. Kaynaşmanın etkisiyle “-t-” eki işlevini kaybetmiştir. Türkiye Türkçesinde “+at- / +et-” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek değildir.

İşlevleri:

1. İsim kök ve gövdelerinden “yapma” anlamında geçişli fiiller türetir: *düzel-*, *gözet-*, *donat-*, *ilet-*, *yarat-*, *öğret-*, *yönet-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Aynen dedemin bana **öğrettiğini** isterim.* (YK/BE)

*Allah beni maymunla çocuk arasında bir mahlûk diye **yarattı**.* (HEA/SB)

*İrfan'ın uzaktan onları **gözetlediğini** bildikleri için mahsus oturmuşlardı.* (SFA/KA)

*Akşamları bu havuzun kenarına bir tahta masa çıkarılır, üzeri patlıcan salatası, balık tavası vesaire ile **donatılır**, rakı şişeleri bir kenara dizilirdi.* (SA/KY)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.209-210.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.49/-At².

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.149/III.7.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.174.

1.2.1.8. +dA- Eki:

Genellikle ses yansımali kelimelerden fiil türeten bir ektir. Ek, bazı tek heceli isimlere de gelir. Türkiye Türkçesinde “+da- / +de-” şeklinde kullanılır. İşlek olmayan bir ektir.

Eski Türkçe ve Doğu Türkçesinde oldukça işlek bir ek olarak kullanılmıştır: *istemek* < *izdemek*, *adamak*, *koldamak* gibi. Ek, Türkiye Türkçesinde bir yandan canlılığını yitirmiş bir yandan ise iki heceli ses yansımali kelimelerden yapılan türetmelerde çok canlı bir ek halini almıştır: *tıkırda-*, *şakırda-*, *fısılda-* gibi (Banguoğlu 2011:204-205). Ekin, Eski Türkçede hem “d”li hem de “t” li şekilleri vardır. Batı Türkçesinde sadece “iste-” fiilinde “t”li şekli kalmıştır (Ergin 1992:182).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden geçişli fiiller türetir: *alda-* “aldatmak” <*al* “hile”, *bağda-* “bağlamak”, *izde-* > *iste-*, *ünde-* “ünlemek” gibi.

2. Ses yansımali iki heceli köklerden “belirtilen sesi aktarmak, etmek” anlamında geçişsiz fiiller türetir: *tıkırda-*, *parıda-*, *fısılda-*, *şıkırda-*, *çağılda-*, *ışıl-da-*, *kıpırda-*, *homurda-*, *oğulda-*, *gıcırda-* gibi¹⁴⁸.

Kullanım Örnekleri:

*Dibe düşerken de gümüş karnı yıldızların ışığında **parıldadı**.* (YK/BE)

*Dudakları ıslık çalar gibi **fısıldadı**.* (HEA/SB)

*Orada, perdenin üstünde bir şeyler yazıyormuş sanki de okumaya çalışıyormuş gibi dudaklarını **kıpırdattı**.* (SFA/KA)

*Söyleyecek kelime bulamayarak dişlerini **gıcırdattı**.* (SA/KY)

*Şefik Bey, Ayaşlının odasında oturuyor, eli ayağı titriyor, kendi kendine **homurdanıyordu**.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Arat, Reşit Rahmeti (1955) “*Türkçede Kelime ve Eklerin Yapısı*”, TürkDili, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.IV, S.43, s.396-401, Ankara.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.204-205.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.58.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.182.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.175.

¹⁴⁸ Ek ses yansımali fiillerde “-Il, -Ul, -Ir / -Ur” kökleri üzerine gelir. Dolayısıyla ek hep tonlu “+dA-” şeklindedir (Korkmaz 2014:175).

1.2.1.9. +I- / +U- Eki:

İsim köklerine gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller türeten ölü bir ektir. Eski Türkçede işlek olarak kullanılan ek, Türkiye Türkçesinde işlekliğini ve canlılığını yitirmiştir. Sınırlı sayıdaki örnekleri genellikle uzantılı kelimelerden oluşur. Yeni türetmelere elverişli olmayan bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+ı- / +i- / +u- / +ü-” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek değildir.

Kormaz’a göre, Eski Türkçede işlek olarak kullanıldığı halde, eklendiği kökün yalın durumu çok kez, bu kökün başka türemiş örnekleri aracılığı ile ortaya konduğunu ifade eder¹⁴⁹. Korkmaz, bu durumun ekin eski Türkçeden çok daha eski dönemlere ait olabileceği izlenimi verdiği görüşündedir (2014:175).

İsimden fiil türeten “+A-” eki ile “+I- / +U-” ekleri arasında anlatım yönünden belirli bir fark yoktur. İki ek arasında açık bir işlev ayrılığı tespit edilemediği hâlde, bunları sesli daralmanın olduğu *ağaç / ığaç, taş / dış* gibi ikili köklerde olduğu gibi *kana- / kanı-, küre- / kürü-* gibi “a > ı” şeklinde bir ünlü değişimine bağlanamaz (Korkmaz 2014:175; Banguoğlu 2011:210-211).

Gabain “+A-, +I- ve +U-” eklerine Eski Türkçe içinde aynı madde altında yer vermiştir (Gabain 1974:§ 85). Erdal ise “+A-” fiiline ayrı bir bölüm ayırdığı gibi, “+I- / +U-” fiillerini de gerekçeleriyle iki ayrı başlıkta inceler. Gerekçe olarak her iki ekin de “d,r, n” gibi ünsüzlerle biten köklere gelip geçişsiz fiiller türetmesi, buna karşılık “+I- / +U-” eklerinin köke kattığı anlam özellikleri ve bu yönüyle taşıdıkları ayrılığı göstermiştir (Erdal 1991:474/§ 5.41). Korkmaz, bu durumu Türkiye Türkçesi açısından ele alarak “+A-” ekini ayrı bir ek olarak değerlendirmenin doğal olacağını ifade etmiştir. Ayrıca “+I- / +U-” eklerinde işlev olarak bir ayrılığın olmadığını ve bunların sadece dil ve dudak benzeşmelerine bağlı ses değişimleri olduğunu ifade eder (Korkmaz 2014:175).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden çeşitli anlamlara gelen kökle kaynaşmış halde bulunan fiiller türetir: *çürü-, kaşı-, ışı-, doku-, kuru-, ağrı-, koru-, taşı- < taş* “dış” gibi.

¹⁴⁹ Örnekler için bakınız (Erdal 1991:474 ve sonrası / § 5.41 u- ve § 5.42 I- fiillerine bak.).

2. “+I- / +U-” eki çatı ekleriyle genişletirler de kullanılır: *darı-l-*, *barı-n-*, *barı-ş-*, *dağı-t-*, *peki-ş-*, *sakı-n-* < *sak* “uyanık, tetikte”, *dağı-l-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

İçlerinde derin birkahramanlık, koruma, fadakarlık duygusu kabarmıştı.
(YK/BE)

*Karanlık **dağıldı**.* (HEA/SB)

*Yalıboyunun **çürük** alamanasında diz dize akşam safası ederlermiş.*(SFA/KA)

*O şehirde müslüman **barındırdıklarını** duydun mu hiç?* (SA/KY)

*Karnım **ağrıyordu**.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.210.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.80.

Erdal, Marcel (1991) “*Old Turkic Word Formation II*”, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991, 2.C. s.474/5.41, 5.42.).

Ergin, Muharrem (1992) *Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.182.

Gabain, A. Von (1974) “*Alttürkische Grammatik*”, Otto Harrossowitz-Wiesbaden 1974, s.398/85; (Türkçeye çev.:Akalin, Mehmet) Eski Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2000, XXDI+313 s. (Alt. Gr.)

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.175.

Öner, Mustafa (2006) “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yayınları, C.3, S.1, s.60-76., Ankara.

Zülfikar, Hamza (1995) “*Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.116.

1.2.1.10. +(I)k- / +(U)k- Eki:

İsimden fiil türeten bir yapım eki olup isim köküne gelerek geçişsiz fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “+ık- / +ik- / +uk- / +ük-” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından kullanım alanı çok dardır. Daha çok Eski Türkçede örneklerine rastlarız¹⁵⁰. Türkiye Türkçesinde sınırlı sayıdaki örnekleri genellikle uzantı kelimelerden oluşur.

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden “oluş” anlamında geçişsiz fiiller türetir: *gözük-*, *acı-* < *aç+ık-*, *birik-*, *gecik-*, *buruk-*, *çık-* < *taş+ık-*, *yelik-* “yel gibi koşmak” gibi.

Kullanım Örnekleri:

Ama kimseciklere gözükmez. (YK/BE)

Üç gün geciktin. (HEA/SB)

Fena halde karnı acıkmıştı. (SA/KY)

Kaynakça:

Arat, Reşit Rahmeti (1955) “Türkçede Kelime ve Eklerin Yapısı”, *TürkDili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.IV, S.43, s.396-401, Ankara.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.210-211.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.90.

Erdal, Marcel (1991) “*Old Turkic Word Formation II*”, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991, 2.C. s.492/5.44.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.183.

¹⁵⁰ Örnekler için bakınız (Erdal 1991:492/5.44.).

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.82.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.175-176.

Öner, Mustafa (2006) “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yayınları, C.3, S.1, s.60-76., Ankara.

Özçelik, Sadettin (2004) “Türkçede İsimden Fiil ve Fiilden İsim Yapım Eki Olarak (I)K”, *Zeynep Korkmaz Armağanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s. 290.

1.2.1.11. +kIr- / +kUr- < +k-(I)r- Eki:

İsimden fiil türeten bir yapım eki olup ses yansımali kelimelerin köklerine gelerek onlardan geçişli ve geçişsiz fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “+kır- / +kir- / +kur- / +kür-” şeklinde kullanılır. Türkçede eskiden beri kullanılan bir ektir. Kullanım alanı çok dardır.

Banguoğlu'na göre ek, “-k” sesi ile “-ir” isimden fiil ekinin birleşmesiyle oluşmuş birleşik bir ektir: *sümük-ür- > süm-kür* gibi (Banguoğlu 2011:213).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden “belirtilen sesi çıkarmak” anlamında yansıma kökenli geçişli ve geçişsiz fiiller türetir: *püskür-*, *fışkır-*, *haykır-*, *hıçkır-*, *tükür-*, *sümkür-*, *hümkür-*, *çavkır-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Birden bütün bedeninden ter fışkırdı. (YK/BE)

Rakım'ın yüzüne boğazını yırtı yırtı haykırıyordu. (HEA/SB)

O geçerken yerlere tükürdüler. (SFA/KA)

Karşısındakine ürkek bir hıçkırıkla cevap verdi. (SA/KY)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.213.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.91.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.183.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.83.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.176.

Omuralieva, Aksaamai (2020) “Türkiye Türkçesinde Ses Yansımali Fiillerin Yapısı”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, s.141-155.

Öner, Mustafa (2006) “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yayınları, C.3, S.1, s.60-76., Ankara.

Zülfikar, Hamza (1995) “*Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.110.

1.2.1.12 +I- Eki:

İsim soylu kelimelerden “olma” anlamında fiiller türeten bir ektir. Ek, “+Al-” (1.1.3.2. bakınız) ve “+Ar” (1.1.3.5. bakınız) birleşik ekleriyle aynı görevde kullanılır. Türkiye Türkçesinde “+I-” şeklinde kullanılır. Eskiden beri hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir. İşlek olmayan bir ektir.

İşlevleri:

1. Ünlü ile biten sıfatlardan “olma” anlamında fiiller türetir: *köknel-*, *küçül-*, *seyrel-*, *incel-*, *durul-*, *doğrul-*, *sivril-*, *kısal-* gibi¹⁵¹.

Kullanım Örnekleri:

¹⁵¹ Sonu “-k” ile biten sıfatlarda “-k” sesi eriyip kaybolur (Korkmaz 2014:176).

*Azıcık **doğrul** hele.* (YK/BE)

*Dirseklerinin **sivriliği**, dizkapakları,hepsi.* (HEA/SB)

*Bu boa yılanı yavaş yavaş **küçülür**.* (SFA/KA)

*Hulusi Bey'in masasının ayakları tomalanmıştı ve yukarıdan aşağı doğru **inceliyordu**.* (SA/KY)

Kaynakça:

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.181.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.176.

1.2.1.13. +IA- Eki:

Tek ve çok heceli isim kök ve gövdelerine gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller türetir. Eski Türkçeden beri bütün lehçelerde kullanılan canlı ve çok işlek bir ektir. Türkiye Türkçesinde “**+la-** / **+le-**” şeklinde kullanılır. Kullanım alanı oldukça geniş bir ektir.

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelere gelerek onlardan “bir şeyi belirten duruma getirmek, ismin gösterdiği nesneden etkilenen” anlamında geçişli fiiller türetir: *kucakla-*, *kutla-*, *müjdele-*, *kötüle-*, *tuzla-*, *kurula-* gibi.

2. İsim soylu kelimelerden “ismin gösterdiği nesneyi araç olarak kullanma yoluyla o nesne ile yapılan işi gösteren veya bir şeyi belli bir şekle sokmak” anlamında geçişli fiiller türetir: *bıçakla-*, *sapla-*, *tokatla-*, *rendele-*, *aşıla-*, *dişle-*, *ütüle-*, *sapla-* gibi.

3. İsim soylu kelimelere gelerek onlardan “bir nesnenin ortaya çıkmasını, oluşmasını sağlayan, yapma” anlamında geçişli fiiller türetir: *buzakla-*, *denkle-*, *kuzula-*, *istifle-*, *yavrula-*, *enikle-* “hayvanlarda yavrulamak, yavru doğurmak” gibi.

4. İsim soylu kelimelerden “örtmek, üzerine bir şey geçirmek, sarmak” anlamında fiiller türetir: *ciltle-*, *bantla-*, *bohçala-*, *kafesle-*, *şışele-*, *astarla-*, *bağla-* gibi.

5. İsim soylu kelimelerden “bir şeyi bir şeyle doldurmak, bir niteliği bir şeye eklemek” anlamında geçişli fiiller türetir: *karala-*, *kötüle-*, *tuzla-*, *yağla-*, *macunla-*, *tutkalla-*, *boyala-* gibi.

6. Sıfatlara ve yön gösteren bazı isimlerden “belirtilen duruma gelmek, o niteliği üzerinde bulundurma, olma” anlamında geçişsiz fiiller türetir: *şişmanla-*, *ucuzla-*, *zayıfla-*, *kötüle-*, *önle-*, *topalla-*, *solla-*, *gerile-*, *başla-*, *dışla-* gibi.

7. “+IA-” eki, “zaman gösteren isimlerden, o zamanı içine alan, belirtilen zamanı geçirmek” anlamında fiiller türetir: *akşamla-*, *gecele-*, *kışla-*, *yazla-*, *sabahla-* gibi¹⁵².

8. Ses yansımali birincil isim köklerinden “kökte belirtilen sesi çıkarmak” anlamında geçişsiz fiiller yapar: *hopla-*, *fırla-*, *çatla-*, *harla-*, *gıdıkla-*, *inle-*, *kekele-*, *parla-*, *üfle-*, *havla-*, *ofla-*, *çınla-* gibi¹⁵³.

9. Bazı isim soylu kelimelerde kalıplaşmış olarak yer alır¹⁵⁴: *belle-*, *besle-*, *anla-*, *bekle-*, *dinle-*, *salla-*, *kokla-*, *yolla-* gibi.

10. İsim soylu kelimelere gelerek onlardan “bir yeri, bir şeyi tahrip etmek, yıkmak” anlamında fiiller türetir: *bombala-*, *dinamitle-*, *kurşunla-*, *torpille-* gibi.

11. İsim soylu kelimelerden “bir şeyle vurmak, dövmek, yaralamak, zarar vermek” anlamında fiiller türetir: *boynuzla-*, *bıçakla-*, *hançerle-*, *tokatla-* gibi.

12. İsim soylu kelimelerden “bir uzaklığı bir şeyle ölçmek” anlamında fiiller türetir: *kulaçla-*, *ortala-*, *arşınla-*, *karışla-*, *adımla-* gibi.

13. İsim soylu kelimelerden “düzen vermek, düzenli hale getirmek” anlamında fiiller türetir: *dosyala-*, *bölümle-*, *arşivle-*, *sınıfla-*, *sırala-*, *listele-*, *örgütle-*, *progrmla-* gibi.

14. Ek, dar ünlüler ile biten iki heceli isimlerden “+IA-” ekiyle kurulan bazı fiillerde ikinci hecenin dar ünlüsünün düşmesiyle tek heceli bir kök durumuna gelerek fiiller türetir: *inile-* > *inle-*, *kokula-* > *kokla-*, *besile-* > *besle-*, *sızıla-* > *sızla-*, *yassıla-* (<yas-sığ) > *yasla-* gibi.

¹⁵² “+IA-” ekini işleviyle ilgili bakınız (Hacıeminoğlu 1991:216).

¹⁵³ Konuyla ilgili başka örneklere bakınız (Zülfikar 1995:113 ve ötesi, +la(+le) bak.).

¹⁵⁴ “+IA-” ekiyle kurulmuş bazı fiillerin kökleri Türkiye Türkçesinde yalın işlevini kaybeder ve ekle kaynaşmış olarak bulunur (Korkmaz 2014:177; Banguoğlu 2011:214-215/181. mad.).

15. “+IA-” eki, fiil köklerine gelen “-Ak , -Ik / -Uk” ekleriyle türetilmiş isimlerden “bir şeyin ara ara veya sürekli olarak yapıldığı” anlamında fiiller türetir: *durakla-*, *didikle-*, *ayıkla-*, *itekle-*, *savsakla-*, *uyukla-* gibi (Korkmaz 2014:177/185.mad.).

16. İsim soylu kelimelerden mecaz anlamlı fiiller türetir: *iple-*, *çuvalla-*, *kalayla-*, *iğnele-*, *kazıkla-*, *kalayla-*, *sepetle-* gibi (Banguoğlu 2011:215/181.f. mad.).

17. Türkiye Türkçesine girmiş alıntı ve yabancı kelimelerden fiiller türetir: *ferahla-*, *hakla-*, *mayınla-*, *perdele-*, *zorla-*, *parala-*, *tamamla-* gibi,

18. “+IA-” eki, yabancı ve özellikle Arapça isim ve sıfatlardan “*et-*, *ol-*, *eyle-*, *ver-*” gibi yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerin Türkçeleştirilmesinde kullanılmıştır: *defle-* “def etmek”, *ayarla-* “ayar etmek”, *denetle-* “murakabe etmek”, *hatırlat-* “ihtar etmek”, *ayıpla-* “ta’yîp etmek”, *kederlen-* “mükedder olmak” gibi¹⁵⁵.

19. Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle çeşitli anlamlara gelen yeni kelime ve terimler türetilmiştir: *doğrula-* “teyit etmek”, *tamamla-* “terkip”, *tanıkla-* “teşhis etmek”, *yalanla-* “tekzip etmek”, *yeğle-* “tercih etmek”, *incele-* “tetkik etmek” gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Dar yolda koyun sürüsü arka arkaya **sıralanmış** turna katarlarına benziyordu.* (YK/BE)

*Rabia’nın gözleri **parlayacak**, onunla bu planı müzakere edecek sanmıştı.* (HEA/SB)

*İşte Kamarot İrfan tam onların **beklediği** gibi biriydi.* (SFA/KA)

*Kazdığı çukurun başına çömelerek kucağındaki ölüyü **koklamaya** başladı.* (SA/KY)

*Abdülkerim uluyan, bağırان, tepinen çocuğu **kucakladı**, içeri götürdü.* (MŞE/AİK)

¹⁵⁵ Arapça isim ve sıfatlardan “*et-*, *eyle-*, *ol-*, *ver-*” gibi yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller “+IA-” ekindeki “yapmak, olamak, etmek” anlamında işlev genişliğinin etkisiyle kolayca karşılık bulmuştur. “+IA-” eki gerektiğinde çatı ekleriyle de kullanılabilir (Korkmaz 2014:177).

Kaynakça:

Akalın, Şükrü Haluk (1995) “+lA- Ekinin Çatı Ekleriyle Kullanılışı Konusundaki Görüşler ve Ekin Yabancı Kaynaklı Kelimelere Getirilişi Üzerine”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.92-99, Ankara.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.214-217.

Cin, Ali (2016) “Türkçenin İsimden Fiil Yapma Eki +La Mıdır? Yoksa +Lan- ; +Laş-; +Lat- Mıdır?”, II. *Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Çalıştayı*, 8-10 Haziran 2016, Antalya, s.1-17.

Cin, Ali; IŞIK, Deniz (2020) “Eski Türkçeden Günümüze +lA- İsimden Fiil Eki”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, C.10, S.0, Antalya, s.79-115.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.94-96.

Ecer, Esin İleri (2010) “Türkiye Türkçesinde İsimden +lA-mAk Eki İLE Yapılan Fiillerin – Etimoloji Göz Önünde Tutularak – Anlam Bilimsel ve Cümle Bilimsel Araştırılması”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C.58, S.1, s.41-152.

Eratalay, Özen Sevda ; YILDIZ Şahin (2020) “-lA Ekinin Farklı Bir İşlevi Üzerine”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.22, S.3, s.706-713.

Ergin, Muharrem (1992) *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.180.

Hacieminoğlu, Necmettin (1991) “*Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*”, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.216.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.89-94.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.176-178.

Omuralieva, Aksaamai (2020) “Türkiye Türkçesinde Ses Yansımalı Fiillerin Yapısı”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, s.141-155.

Öner, Mustafa (2006) “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yayınları, C.3, S.1, s.60-76., Ankara.

Şahin, Hatice (2005) “+LA Türetme Ekinin İşlevlerine Dair Gözlemler”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, C.6. S.8, Bursa, s.85-93.

Uygur, Ceyhun Vedat (2007) “İsimden Fiil Yapma Eki +la- , +le- Ekinin Vasıftan/Nesneden Uzaklaşma, Arınma Fonksiyonu Üzerine”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.1875-1880, Ankara.

Uygur, Sinan (2005) “+lA- Ekinin İşlevleri Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.646, Ankara, s.347-352.

Zülfikar, Hamza (1995) “*Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.113.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.101.

1.2.1.14. +lAn- < +lA-n Eki:

“+lA-” isimden fiil yapma eki ile “-n-” dönüşlülük ekinin kaynaşmasıyla oluşan bu yapım eki, birleşik bir ek olup isim kök ve gövdelerinden fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “+lan- / +len-” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek değildir.

Bazı dilciler “+lAn-” ekini ayrı bir başlık olarak ele alırlar. Banguoğlu, “+lAn-” isimden fiil yapım ekinin “+lA-” isimden fiil yapım ekinin edilgen veya dönüşlü görünüşü değil, ayrı bir ek olduğunu, böylece aynı kökten “+lA-n-” ve “+lAn-” ekleriyle fiiller türetilebileceğini ifade eder: *yağ-la-n-mak* “yağ sürünmek” / *yağ-lan-mak* “yağ bağlamak”, *para-la-n-mak* “parçalanmak” / *para-lan-mak* “para sahibi olmak” gibi. Banguoğlu, “+lA-” ekinin yaygın genel anlatımına “*donatım fiilleri*” ismini vermiştir: *yaşlan-*, *öfkelen-*, *kuşkulan-* gibi. (2011:218/15.).

Kormaz’a göre “+lA-” ekiyle kurulmuş fiillerin bazıları “-n-” dönüşlülük ekiyle genişletilip “+lAn-” şeklinde birleşik ek oluşmuştur: “*ayaklan-*, *dillen-*, *evlen-*” gibi. Bu ekle ilgili verilen örneklerde fiil kökleri “*ayakla-*, *dille-*, *evle-*” gibi şekillerde

yalın olarak kullanılmamaktadır. “+lA-” eki kökten ayrılıp “-n-” ekiyle kaynaşıp birleştiği için “+lAn-” şeklinde isimden fiil türeten birleşik bir ek olarak ortaya çıkmıştır. Verilen örneklerde “+lA” ekine eklenen “-n-” eki şekil olarak dönüşlülük ekidir. Fakat, işlev yönünden fiilden genişletilmiş bir çatı eki özelliği taşır. Diğer yandan fiilden özel anlamda fiilden fiil türeten bir ek özelliği kazanan “-n-” eki, bu özel durumundan dolayı bir de “+lA-n-” şeklinde yeni anlamda fiilden fiil türeten ekler arasında yer almıştır (2014:178). Çotuksöken de Korkmaz gibi eki, ayrı bir başlıkta göstermiştir (2011:98-99).¹⁵⁶

“+lAn-” ekini, “+lA-” eki başlığı altında gösteren dilciler vardır. Zülfikar, “+lAn-” ekinin dönüşlü çatı ekiyle kalıplaşmış olarak kullanıldığını bir madde ile ifade eder: *dallan-*, *heveslen-* gibi (2011:101). Ergin’e göre, “+lA-” eki ile türetilen bazı örnekler kullanılmamış veya kullanımdan düşmüştür. Bu fiiller, sonlarına bir fiilden fiil yapma eki alıp bu yeni şekliyle kullanılır: *can-la-n-*, *hoş-la-n-*, *küf-le-n-*, *bir-le-ş-*, *yak-la-ş-* gibi (1992:180).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelere gelerek onlardan “belirtilen duruma gelmek” anlamında geçişli ve geçişsiz fiiller türetir: *uslan-*, *hastalan-*, *hızlan-*, *öfkelen-*, *dertlen-*, *kirlen-*, *akıllan-*, *yaşlan-*, *canlan-*, *evlen-* gibi.

2. İsim soylu kelimelerden “gibi davranmak” anlamında fiiller türetir: *büyüklen-*, *huysuzlan-*, *acizlen-*, *dişilen-* gibi (Banguoğlu 2011:219/185.b.).

3. Türkiye Türkçesinde Arapça fiil çatısının geçişsiz çatı eki almış şekillerinin Türkçeleştirilmesinde kullanılmıştır: *yaltaklan-* “müdahale etmek”, *bilmezlen-* “tecavül etmek”, *şiddetlen-* “iştihatetmek”, *heyecanlan-* “teheyyüç etmek” gibi (Banguoğlu 2011:219).

Kullanım Örnekleri:

Çam da Demirci Haydar kadar yaşlanmıştı. (YK/BE)

Öbür tarafı on sekiz yaşında bir kızın derdiyle bu kadar dertlenmeyi şüpheli görüyor. (HEA/SB)

¹⁵⁶ Aynı durum “+lAş-” eki için de geçerlidir.

*Evde biraz uzanıp dinlenmezse **hastalanacaktı** sanki.*(SFA/KA)

*Yusuf onunla karşı karşıya gelmiş kadar **heyecanlandı**.* (SA/KY)

*Daha sonra herkes **ayaklandı**.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.218-219.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.98-99.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.91-92/I.4.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.178.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.101.

1.2.1.15. +IAş- < +IA-ş- Eki:

İsimden fiil türeten “+IAş-” eki ile “-ş-” dönüşlülük ve işteşlik ekinin kaynaşmasıyla oluşan bu yapım eki birleşik bir ek olup isim kök ve gövdelerinden fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “+laş- / +leş-” şeklinde kullanılır. Örneklerine çok az rastlanır. “+IAş-” eki, “+IAn-” ekiyle aynı özellikleri gösterir (1.1.3.14 bak ve karşı.).

Banguoğlu, “+IAn-” fiillerinde “edinme anlamı” , “+IAş-” fiillerinde ise “değişme anlamı” olduğunu ifade eder (2011:220/186.b.).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden “dönüşme, kendi kendine olma” anlamında dönüşlü ve işteş fiiller türetir: *birleş-*, *güzelleş-*, *sessizleş-*, *esmerleş-*, *koyulaş-*, *çocuklaş-*, *tokalaş-*, *dertleş-*, *vedalaş-* gibi.

2. Türkiye Türkçesinde Arapça fiil çatısının daha çok geçişsiz çatı eki almış şekillerinin Türkçeleşmesinde kullanılır: *birleş-* “ittihat etmek”, *nöbetleş-* “münavebe

etmek”, *sıvılaşı-* “temeyyu etmek”, *başkalaşı-* “istihale etmek” gibi (Banguoğlu 2011:221/187. mad.).

3. “+lAn-” ve “+lAş-” ekleri bazen anlamca birbirinin yerine kullanılırlar: *sertlen-* / *sertleş-*, *aksilen-* / *aksileş-*, *keyifsizlen-* / *keyifsizleş-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Onun, makas görmemiş kara bıyıkları onun çocuksu yüzünü sertleştiremiyor, aslında daha da çocuklaştırıyordu. (YK/BE)

*Ne tuhaf, bu kadar sene sonra gene bir sofrada **birleşmek**.* (HEA/SB)

*Ver şu elini, **tokalaşalım**.* (SFA/KA)

*Muazzez her şeyin aslını öğrenmek istiyor, fakat biraz olsun **iyileşmeden** Yusuf’a sormaya cesaret edemiyordu.* (SA/KY)

*İkisi iki koluma asılıyorlar, karların **katılaştığı** yerde, kendilerini kaydırıp götürüyorlar.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.219-221.

Çotuksöken, Yusuf (2011) *Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.102-105.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.180.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.92-93.

Korkmaz, Zeynep (2014) *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.178.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.101/94.2.

1.2.1.16. +(I)msA- / +(U)msA- < +(I)m+sA- / +(U)m+sA- Eki:

“+(I)m / +(U)m” eki ile “+sA-“ ekinin kaynaşmasıyla oluşan bu yapım eki birleşik bir ek olup isim kökünden fiil türetir. Türkiye Türkçesinde “+ımsa- / +ımse- / +umsa- / +ümse-” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek olmadığından örneklerine çok az rastlanır.

Eski Türkçede, isimden fiil türeten “+sA-” eki bulunuyorken, “+(I)msA-” şeklinde bir ek yoktur. Ek, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır. İsimden fiil türeten “+sA-” ekinin başına, “-m” ünsüzü ile biten bir ismin sonundaki bu “m” sesinin aktarılmasıyla oluşmuş birleşik bir ek olabilir. Henüz bu konuda kesin bir yargıya varılmamıştır (Korkmaz 2014:179). Ergin’e göre, “+sA-” ekinin başına “m” sesini ya “m” ile biten bir ismin sonundan alarak eke dahil bir ses gibi gösterilmiş ya da “m” sesinin buraya benzetme yoluyla girdiğini ifade eder. “*göl-ü-mse*” örneğinde “-msA” eki fiilden fiil yapma eki olarak görülmektedir. Fakat Türkiye Türkçesinde böyle bir fiilden fiil eki yoktur. “*göl-ü-mse*” fiilinin yapısı yanlış türetilmiş gibi görünüyor. “+msA-” eki, buraya benzetme yoluyla gelip yerleşmiştir. Buradan “*göl-ü-mse*” örneğinin basmakalıp bir örnek olduğu anlaşıyor (Ergin 1992:184).

“+(I)msA-” birleşik eki, Batı Türkçesinde çok az fiilden fiil yapan örnekler vermiştir. Aynı zamanda isimden fiil türeten bir ek olarak da örnekler vermiştir. Banguoğlu “*ben+im-se*” fiilindeki “-im” iyelik ekinin aracı olabileceğinden söz eder (2011:212).

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelerden “gibi görme, öyle sayma” anlamında fiiller türetir: *azımsa-*, *küçümse-*, *benimse-*, *iyimse-*, *kötümse-*, *gösterimse-*, *çoğumsa-*, *animas-*, *gölümse-*¹⁵⁷ gibi¹⁵⁸.

Kullanım Örnekleri:

Babam dedi, babam bir yörük diyecekti, çocuklar küçümserler diye bundan caysı. (YK/BE)

¹⁵⁷ Hacıeminoğlu, “*göl-*” fiilinden yapılmış “*göl-üm*” ismindeki “-Im/-Um” ekinin aracı olabileceğinden söz eder (Hacıeminoğlu 1991:224/11).

¹⁵⁸ Sonu “-k” ünsüzüyle biten kelimelerde, “-k” sesinin ekten önce düştüğü görülür.

*Gerçi kapısı öteki sokağa açılır, fakat küçük Sinekli Bakkal onu **benimsemek** ister.* (HEA/SB)

*Ben biraz **kötümserdim**.* (SFA/KA)

*Tozdan bembeyaz kesilen kaşlarını kaldırarak **gülümsemeye** çalıştı.* (SA/KY)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.212.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve Eklşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.140.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.184/262.

Hacieminoğlu, Necmettin (1991) “*Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*”, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.224/11.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.77.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.179.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.128.

1.2.1.17. +(I)r- / +(U)r- Eki:

İsimden fiil türeten bir yapım eki olup ses yansımali tek heceli isim köklerinden fiil türeten bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+ır- / +ir- / +ur- / +ür-” şeklinde kullanılır. Eskiden ses taklidi isim yapmak için geniş ölçüde kullanılan ek, zamanla birleştiği isimlerle kaynaşıp canlılığını yitirmiştir.

Banguoğluna göre ek, “-I-“ ekinin bir uzantısı olabilir. Ek, Doğu Türkçesinde görülen “-gÜr-” eki ile ilgilidir: *delir-, belir-, sömür-* gibi (2011:212). Korkmaz, *anır-*,

bağır-, *böğür-*, *çağır-* gibi fiillerin genişletilmiş ses yansımali şekillerin birer fiil gibi kullanılmasından oluşma ihtimalini zayıf gördüğünü ifade eder¹⁵⁹ (Korkmaz 2014: 179).

İşlevleri:

1. Ses yansımali isim köklerinden “yapma, belirtilen sesi çıkarma” anlamında fiiller türetir: *köpür-*, *ısır-*, *öğür-*, *köpür-*, *üfür-*, *anır-*, *bağır-*, *çağır-*, *delir-* < *delü+r-*, *hapşır-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Gelir, diye bağırıyorlar; hepsi bir yerden. (YK/BE)

Efendi bilhassa onu yanına çağırdı: (HEA/SB)

Bir kırmızı turp aldı, ısırdı. (SFA/KA)

Yusuf köpürerek akan bir derenin üstünden geçen bir tahta köprüye geldiklerini gördü. (SA/KY)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.212-213.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.148.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.183

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.136.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.179.

Zülfikar, Hamza (1995) “*Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.103/2.

¹⁵⁹ Zülfikar da bu fiillerin “ilk görüşte birer ikincil şekil olarak görülmekte olduğunu, birer fiil yapım ekiyle birincil köklerden çeşitli ses değişimleriyle kalıplaşmış olduğu görüşündedir (Zülfikar 1995:103/2).

1.2.1.18. +(I)rgA- Eki:

İsimden fiil yapan birleşik bir ek görünümündedir. Eski Türkçeden beri hemen hemen bütün lehçelerde sınırlı sayıda örnek veren bir ektir. Türkiye Türkçesinde “+İmsA-“eki ile paralel bir kullanımı vardır. Türkiye Türkçesinde “+ırğa- / +irge-” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek değildir. Örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. İsim soylu kelimelere gelerek “gibi saymak, gibi davranmak” anlamında geçişli fiiller türetir: *esirge-*, *taşırğa-* “hayvan tırnağını taşa zedelemek”, *azırğa-* ve *azırğan-* “az görmek, azımsamak”, *yadırğa-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Böyle büyük, zengin bir Bey bizden bir parça toprağı **esirger** mi dersin?*
(SA/BE)

*Rabia bu güzelliğı **yadırğadı**, içini çekti.* (HEA/SB)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.213.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.150.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.78.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.179.

Öner, Mustafa (2006) “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yayınları, C.3, S.1, s.60-76., Ankara.

1.2.1.19. +rA- Eki:

İsimden fiil türeten bir yapım eki olup ses yansımali tek heceli köklerden o sesi çıkarmaya yönelik fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “+ra- / +re-” şeklinde kullanılır.

İşlek bir ek değildir. Eski Türkçede sayılı örnekler verir. Türkiye Türkçesinde sınırlı sayıdaki örnekleri genellikle uzantı kelimelerden oluşur.

İşlevleri:

1. Ses yansımali tek heceli isim köklerinden “o sesi çıkarma” anlamında fiiller türetir: *çınra* “çınlamak”, *akra* “at homurtulu ses çıkarmak”, *anra-* “kükremek”, *çokraş-* “kaynaşmak”, *iñre-* “inildemek”, *gevre-*, *gümren-* “homurdanmak”, *gümre-*, *kekre-* “acımtırak”, *şakra-*, *kükre-*¹⁶⁰ gibi

2. İsim soylu kelimelerden kavramları ve hareketleri karşılayan fiiller türetir: *kavra-*, *sıçra-*, *kıvrana-*, *terle-*, *yıprana-*, *iğrena-*, *imrena-*, *kekre-*, *gevre-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Eşekler anırdı, develer **kükredi**, atlar kişnedi.* (YK/BE)

*Kıskançlık, entrika, hırs, artık kusacak kadar **iğrendiği** cinsiyet ihtilaçları!* (HEA/SB)

*Bir gözüne kıvılcım **sıçramış** kör etmişti.* (SFA/KA)

*Geçen adam iki birbirine zıt düşüncenin altında **kıvranıyordu**.* (SA/KY)

*Kocası gidince Turan yatağına **sıçradı**, boynuma sarılarak:* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.221-222.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.149/-rA-²

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.179.

Öner, Mustafa (2006) “*Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar*”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya

¹⁶⁰ Eski metinlerde ve Anadolu ağızlarında yansıma seslerden yapılmış ve çoğu zaman hayvan sesleri veren fiiller türetir: *añra-* “arşlan sesi”, *kökre-* “sığır”, *şakra-* “kuş” gibi (Banguoğlu 2011:221/17).

Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yayınları, C.3, S.1, s.60-76., Ankara.

1.2.1.20. +sA- Eki:

İsimden fiil türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek istek bildiren fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “+sa- / +se-” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek değildir.

Türkçede eskiden beri kullanılan fakat işlek olmayan bir ektir. “+sA-” ekinin örnekleri eskiden daha çok olup, istek ifadesi için kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde “olma, yapma” ifade eden birkaç fiilde görülür (Ergin 1992:184).

“+sA-” eki fiillerinin Eski Türkçede “istek fiilleri” anlamında canlı olan “-se-” fiilleri “*suwsamak, erüksemek, ulugsamak*” Türkiye Türkçesinde de özellikle “cinsi istek” anlamında oldukça canlı kalmıştır. Fakat Türkiye Türkçesinde “istek” anlamı taşıyan fiillerin sayısı sınırlıdır. Banguoğlu, Eski Türkçede “+sA-” fiilleri (istek) ile “+sI-” fiillerinin (benzerlik) iyice ayırt edildiğini, fakat yine öteden beri bu iki ekin ve uzatılmışlarının dil bilincinde, belki anlam ve ses yakınlığı nedeniyle karıştırıldığının görüldüğünü ifade eder (2011:222-223).

İşlevleri:

1. İsim ve sıfatlardan “gibi görmek, benzemek, gibi saymak” anlamında fiiller türetir: *çirkinse-* “çirkin bulmak”, *garipse-*, *köpekse-* “kopek gibi olmak”, *çoksa-* “çok gibi, çok bulmak”, *çiğse-* “soğur gibi olmak”, *önemse-*, *garipse-* gibi.

2. İsim soylu kelimelereden “eklendiği isme karşı istek, ihtiyaç bildirme” anlamında fiiller türetir: *erse-*, *koçsa-*, *susa-*, *duraksa-* “durur gibiyapmak”, *boğasa-*¹⁶¹ “inek, boğa istemek” gibi.

3. Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu ekle yeni kelimeler türetilir: *büyükse-* “gözde büyütme, izam etmek”, *gerekse-* “muhtaç olmak”, *uzaksa-* “istib’at etmek”, *hafifse-* “alay etmek” gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Buranın adamı yaban, canavar, kana dövüşe **susamış**, deli.* (YK/BE)

¹⁶¹ Ek, Eski Anadolu Türkçesinde *boğasa-* “ineğin boğa istemesi”, *aygırsa-* “kısrağın aygır istemesi”, *buğursa-* “dişi devenin erkek deve istemesi” gibi fiillerde kullanılmıştır (Ergin 1992:184).

*Hani öküzü döver de ağlamaz da, tutup okşarlar, **garipser**, ağlar.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Arat, Reşit Rahmeti (1955) “*Türkçede Kelime ve Eklerin Yapısı*”, TürkDili, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.IV, S.43, s.396-401, Ankara.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.222-223.

Bulak, Şahap (2012) “Türkçede +sA- İsimden Fiil Yapma Eki”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Summer, Ankara, Volume 7/3, s.683-708.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.158.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.184.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.138/II.1.

Kocasavaş, Yıldız (1998) “+sa- / +se- İsimden Fiil Yapma Eki ve Genişletilmiş Şekilleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C. XXVIII, İstanbul, s.419-434.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.180.

Öner, Mustafa (2006) “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yayınları, C.3, S.1, s.60-76., Ankara.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.138

1.2.1.21. +sI- Eki:

İsimden fiil türeten bir yapım eki olup isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan fiil türetir. Türkiye Türkçesinde “+sı- / +si-” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek değildir.

Eski Türkçede “+sA-” fiilleri (istek) ile “+sI-” fiillerinin (benzerlik) iyice ayırt edilmiştir: *suwsamak* “susamak”, *suwsımak* “sulanmak, su tadı almak” gibi. Yine tarihi dönemlerden bugüne bu iki ekin ve genişletilmiş şekillerinin dil şuurunda belki anlam ve ses yakınlığı nedeniyle karıştırıldığı görülmektedir. Banguoğlu bu karışıklıkları şu şekilde açıklar: “Benzerlik anlamında “*bulmak, saymak*” anlamında “+sA-” fiilleri olduğu gibi, bu fiillerden çoğunun aynı anlamda “+sI-” değişiklikleri de vardır: *çoksa-* / *çoksı-*, *darsa-* / *darsı-*, *çiğse-* / *çiğsi-* gibi. “+sI-” ekiyle türetilen şekilleri asıl saymak mümkündür. Buna karşılık istek anlamında birçok “+sA-” fiillerinin de “+sI-” değişiklikleri vardır. Özellikle “dişi istemek” anlatımında olanların “+sI-” şekilleri de yaygındır: *tersi-*, *tekesi-*, *boğası-* gibi¹⁶²(2011:222-223).

Ek, “+sA-” ekiyle aynı görevde kullanılabilecek bir ektir. Korkmaz, bu özelliğinden dolayı ekin “+sA- > +sI-” şeklinde bir ünlü daralmasıyla oluşmuş olabileceğini ifade eder: *boğursa-* / *boğursı-*, *çiğse-* / *çiğsi-*, *erse-* / *ersi-* gibi örneklerde ekler aynı anlamda ve aynı işlevde kullanılması böyle bir yargıya varılmasını kolaylaştırmıştır (2014:180).

İşlevleri:

1. İsim kök ve gövdelerinden “istek bildirme” anlamında geçişli fiiller türetir: *dalapsı-* “dişi hayvan erkek istemek”, *boğası-* “inek boğa istemek”, *tekesi-* “dişi keçi teke istemek”, *göresi-* “görmek istemek”, *düvesi-* “boğa dişi sığır istemek” gibi.

2. Sıfatlardan “gibi görme, gibi sayma, benzetme” anlamında “+sA-” ekiyle eşdeğer fiiller türetir: *çiğsi-*, *çirkinsi-*, *güçsü-*, *ayrıkı-*, *ırakı-*, *yañısı-* gibi.

3. “+sA-” eki, “-n-” dönüşlülük ekiyle genişletilerek “benzerlik, gibi olma” anlamında fiiller türetir: *ayıpsın-*, *yüksün-*, *tiksin-*, *güçsün-*, *gereksin-*, *kolaysın-* “önemsiz görmek, kolay görmek”, *eksil-*, *arsın-* “utanır gibi olmak” gibi.

¹⁶² Ayrıntılı bilgi için bakınız (Banguoğlu 2011:222-224).

4. “+sI-” eki ile yeni kelimeler denenmiştir: *yabansı-* “istigrap etmek”, *yadsı-* “inkar etmek” gibi (Banguoğlu 2011:224).

Kullanım Örnekleri:

Ceren bu adamı her ne zaman görmüşse içi derin bir tiksintiyle ürpermişti, şimdi aldırmadı bile (YK/BE)

Hayatı olduğu gibi kabul etmeli ve ona ne bir şey ilave etmeli, ne de ondan bir şey eksiltmeli. (SA/KY)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Gramer*”i, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.222-224..

Bulak, Şahap (2012) “Türkçede +sA- İsimden Fiil Yapma Eki”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Summer,, Ankara, Volume 7/3, s.699-701.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.158.

Eraslan, Kemal (1996) “+sı-/+si- (~+su-/+sü-) İsimden Fiil Yapma Eki ile -sı/-si- (~-su/-sü-) Fiilden Fiil Yapma Eki ve Genişlemiş Şekilleri Hakkında”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz’a Armağan Cildi*, C. XXXII/1-2 (1994), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.47-62.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.140/I.2.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.180.

Öner, Mustafa (2006) “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yayınları, C.3, S.1, s.60-76., Ankara.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.141.

1.2.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri:

Fiil kök ve gövdelerinden fiil türeten yapım ekleridir.

1.2.2.1. -A-Eki:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek pekiştirilmiş fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “-a- / -e-” şeklinde kullanılır. Kullanım alanı çok dar olduğu için örneklerine çok az rastlanır.

Eski Türkçeden beri Türk dilinin bütün kollarında kullanılan çok az örnek vermiş bir ektir¹⁶³. Ek, genellikle eklendiği eklerle kaynaşmış kalıplaşmış halde bulunur. Bundan dolayı Türkiye Türkçesindeki örnekleri de çok azdır: *aş-* / *aş-a-a* “yenmek”, *tar-* / *tar-a-* gibi (Korkmaz 2014:181-182/197). Banguoğlu, “-A-” ekinin, Eski Türkçede fiil köklerine sağlamaştırma eki olarak gelen (*tolgamak*, *bulgamak*) “-gA-” ekindeki “-g-” sesinin düşmesiyle (-gA- > -A-) ortaya çıktığını ifade eder. Canlı olmayan bir ektir (Banguoğlu 2011:276/3.242: -e- fiilleri).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden geçişli fiiller yapar: *kap-* / *kap-a-*, *tar-* / *tar-a* “dağıtmak”, *aş-* / *aş-a-*¹⁶⁴ “yenmek, alt etmek”, *tık-* / *tık-a-*¹⁶⁵, *ır-* / *ır-a-* “uzaklaştırmak” gibi.

2. “-A-” eki, “-AmAk” ve “-AgAn” gibi bazı birleşik ekler içinde varlığını devam ettirmiştir: *gül-e-ğen* “sevimli, güler yüzlü”, *küs-e-ğen* “çabuk küsen”, *ol-a-ğan*, *tut-a-mak*, *kaç-a-mak*, *bas-a-mak* gibi (Korkmaz 2014:182).

Kullanım Örnekleri:

Onun yoluna iki tane dükkân kapattım. (YK/BE)

Boğazına bir şey tıkanır gibi oldu. (HEA/SB)

Ne isterse yapsın, yapsın ama benden ırak. (SFA/KA)

Kaynakça:

¹⁶³ Detaylı bilgi için bakınız (Erdal 1991:190,270,384-5,859.).

¹⁶⁴ Korkmaz, verilen örneklere bakarak bu “-gA-” ekinin fiilden isim türeten “-g-” ekiyle isimden fiil türeten “+A-” ekinin kaynaşmasıyla oluşmuş (-g+A- > -gA) birleşik bir ek olduğu görüşündedir: *tol-ıg+a* > *tolga-* > *dola-* gibi (Korkmaz 2014:182/dipnot 130).

¹⁶⁵ Banguoğlu’nun vermiş olduğu *dol-* / *dola-*, *ul-* / *ula-*, *bul-* / *bula-*, *kaz-* / *kaz-a-n-* gibi fiilleri arasındaki anlam farkından dolayı Hacıeminoğlu da karşı çıkmıştır (Hacıeminoğlu 1991:103/1.).

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.276-277.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.39/A⁷.

Ercilasun, Ahmet Bican (2000) “Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.41-47, Ankara.

Erdal, Marcel (1991) “*Old Turkic Word Formation I-II*”, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991, I. C. XIII+190,270,384-5, 2. C. 859.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.214.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.181-182.

1.2.2.2. –ALA- Eki:

Fiilden fiil türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerinden tekrarlama anlamında fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “-ala- / -ele-” şeklinde kullanılır. Tekrarlama ekleri içinde en işlek ve canlı olan ek olup örneklerine çokça rastlanır.

Korkmaz’a göre “-ALA-” eki *it-eg-le > itele-, *şaş-ag+la- > şaşala- şeklinde fiilden isim türeten “-g” ekinin düşmesi ve arkada kalan bağlayıcı ünlüsünün “+lA-” ekiyle birleşip kaynaşmasından oluşmuş olabilir. Ekin köken yapısının tam olarak açıklanabilmesi için tarihî gelişme evrelerinin incelenmesi gerekmektedir (Korkmaz 2014:182). Banguoğlu ekin, fiilden fiil türeten “-AklA-” (tartakla-, itekle- gibi) ekindeki “-k-” ünsüzünün düşmesiyle oluştuğu görüşündedir¹⁶⁶. Türkiye Türkçesinde sayılı örnekleri olan ek, tekrarlama fiilleri olarak işlek ve canlı bir ektir (Banguoğlu 2011:278).

İşlevleri:

¹⁶⁶ Korkmaz, burada “-k-” ünsüzünün düşmesiyle ilgili bir durumun olmadığını ifade eder (Korkmaz 2014:182).

1. Fiil kök ve gövdelerinden “kısa aralıklarla tekrarlama, devamlılık” anlamında fiiller türetir: *güdele-* *serpele-*, *eşele-*, *gevele-*, *itele-*, *kovala-*, *ovala-* gibi¹⁶⁷.

2. Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan “kısa aralıklarla tekrarlama” anlamında “n” ekiyle kurulmuş edilgen, dönüşlü fiiller türetir: *silkelen-*, *oyalan-*, *itelen-*, *kovalan-* gibi (Korkmaz 2014:182).

3. Fiil kök ve gövdelerinden ünlü ile ünsüz düşmeleri ile bazı tekrarlama fiilleri, “-IA-” ekiyle kurulmuş görüntüsü verir: *çisele-*, *çalkala-*, *ırgala-*, *örsele-* gibi (Banguoğlu 2011:278).

Kullanım Örnekleri:

*O kara atlı var ya, beni üç gün **kovalayan**, Oktay Beydi o. (YK/BE)*

*Donmuş kulaklarını **ovaladı**. (SFA/KA)*

***Oyalanmak** için etrafına baktı. (SA/KY)*

Sana kalsaydı kim bilir ne zamana kadar geveleyecekti? (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.277-278.

Banguoğlu, Tahsin (1956) “*Türkçede Tekerrür Fiilleri*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.111-123.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.44.

Ercilasun, Ahmet Bican (2000) “Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.41-47, Ankara.

Ercilasun, Ahmet Bican (2008) “La Enklitiği ve Türkçede Bir ‘Pekiştirme Enklitiği’ Teorisi”, *Dil Araştırmaları*, C.2, S.2, Ankara, s.35-56.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.216.

¹⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Banguoğlu 1956:115-118).

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.25.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.182.

Korkmaz, Zeynep (2010) “ ‘LA’ Pekiştirme Ek-Edatının Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Uzantıları ve -AlA- Tekrarlama Ekinin Yapısı Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 58(1),s.7-20.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.55.

1.2.2.3. -Ar- Eki:

Geçişsiz bazı fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan geçişli fiiller türeten bir ettirgenlik ekidir. İşlek bir ek olmadığından kullanım alanı çok dardır. Türkiye Türkçesinde “-ar- / -er-” şeklinde kullanılır.

Ergin, ekin eski “-gar- / -ger-” ekinen geldiği görüşündedir. Ek, Eski Türkçede de “-ar- / -er-” şeklinde görülür (1992:213-214/326).

İşlevleri:

1. Ünsüzle biten geçişsiz bazı fiil köklerinden ettirgen çatılı geçişli fiiller türetir: *çöker-, gider-, onar-, kopar-, çıkar-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Bak, kuzu dişi **çıkartıyorum**.* (YK/BE)

*Dürnev’in gözlerindeki zafer parıltısının karısına yapacağı tesiri tahmin etmiş, biraz da bu tesiri **gidermek** istiyordu.* (HEA/SB)

*Karyolalarınızı, masalarınızı **onaran** kim?* (SFA/KA)

*Onun bu kadar sebepsiz yere Yusuf’un hayatından **koparılması** çıldırtacak kadar acı idi.* (SA/KY)

Kaynakça:

Atabey, İbrahim (2005) “Ettirgenlik Eklerive Türkçe Sözlük’ün Ettirgen Fiiller Açısından Değerlendirilmesi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, S.2, Ankara, s.14.

Banguoğlu, Tahsin (2011) *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.278.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.149

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.213-214.

Gülsevin, Gürer (1999) “Çatı Ekleri Üzerinde Kullanılabilen Ekler”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.135.

Kerimoğlu, Caner (2009) “Türkiye Türkçesinde Ettirgenlik”, *Turkish Studies, Türkoloji Araştırmaları*, Volume 4/8, s.1734-1745.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.182.

Üstünova, Kerime (2020) “Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin sınıflandırılması üzerine”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8), s.1-13.

Tepeli, Yusuf (2006) “Ölçünlü Türkiye Türkçesinde Eş Biçimli Biçim Birimlerinden / Yapılardan ‘Ar’ (ar/er)”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, C. VIII, S.2, s. 19-40, Afyon.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.60.

1.2.2.4. -DAR- Eki:

Fiilden fiil türeten bir yapım eki olup fiil kökünden ettirgen fiiller türeten bir ektir. Eski Türkçeden beri kullanılan fiilden fiil yapma ekidir. İşlek olmayan ve sınırlı sayıda örnek veren bir ektir. Kullanım alanı çok dardır.

Eski Türkçeden beri sınırlı sayıdaki örneklerde görülen (*axtar-*, *yandar-* gibi) “-Dar-” eki, “-Dİr-” ettirgen çatı ekinin farklı bir çeşidi gibi görünmüş, “-it-ir- > -dir-”

eki yerine “-it-er- > -DAr-” şeklinde meydana gelmiş olabilir: *gönder-* / *göndür-*, *dönder-* / *döndür-* gibi (Banguoğlu 2011:275). Ergin’e göre ek, Eski Anadolu Türkçesinde ve günümüzde bazı ağızlarda görülmektedir: *dön-der-* “döndürme” gibi. Ergin, ek “-Dİr-” ekinin başka bir şekli olabileceği gibi, *gönder-* fiilinin Eski Türkçedeki *köndger-* (< *kön-d-ger-*) şekline bakarak eski “-ĠAr-” ettirgenlik ekinin “ğ ve g” sesinin düşmesiyle meydana gelmiş olabileceğinden söz eder (1992:213).

İşlevleri:

1. Fiil köklerine gelerek onlardan ettirgen çatılı fiiller türetir: *dönder-*, *gönder-* < *DLT köndger-*, *göster-* < **közdger*¹⁶⁸, *aktar*, *kaytar*¹⁶⁹, *kotar-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Hızır bana balık gönderdi. (YK/BE)

Rabia da bütün dişlerini göstererek güldü. (HEA/SB)

Kaytarmak elinde olsa kaytarır mısın? (SFA/KA)

Kaynakça:

Atabey, İbrahim (2005) “Ettirgenlik Eklerive Türkçe Sözlük’ün Ettirgen Fiiller Açısından Değerlendirilmesi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, S.2, Ankara, s.15.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.275.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.61

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.213.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.183.

¹⁶⁸ Açıklama için bakınız (Timurtaş 1997:275).

¹⁶⁹ Korkmaz, Banguoğlu’nun örnekler arasına aldığı *aktar-*, *kaytar-* fiillerinin de *ak-it-ar-*, *kay-it-ar-* yapısında oldukları görüşünde olduğunu ifade etmiştir (Korkmaz 2014:183/ dip not134).

Timurtaş, Faruk Kadri (1977) “*Eski Türkiye Türkçesi*”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s.275.

1. 2.2.5. -Dİr- / -DÜr- < -t-Ur- Eki:

İki ayrı ettirgenlik ekinin kaynaşmasıyla oluşmuş fiilden fiil yapan birleşik bir ektir. Eke, ettirgen çatı eki de denir. Ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olarak kullanılan ek, Türkçede eskiden beri işlek olarak kullanılır. Türkiye Türkçesinde “-dır- / -dir- / -dur- / -dür- / -tır- / -tir- / -tur- / -tür-” şeklinde kullanılır.

Ekin işleklik alanı, ünlü ile biten tek heceli fiillerle ve ünsüzle biten bütün fiil kök ve gövdelerini içine alır. Eski Türkçeden beri kullanılan ve Eski Anadolu Türkçesinde de örnekleri olan bu ek, günümüzdeki kadar çok şekilli değildir. Eski Türkçede ekin sadece yuvarlak ünlülü “-DÜr-” şekilleri vardır. Bunlardan da daha eski ve esas olanı yuvarlak ünlü ile kullanılan “-tur- / -tür-” şeklidir. Ekin “-dur- / -dür-” şekli ise sonradan ötümlüleşme ses olayı ile ortaya çıkmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde ise ekin sadece “d”li ve yuvarlak ünlülü şekilleri vardır: *yan-dur-*, *it-dür-* gibi. Ek, ünlü ve ünsüz uyumlarına son zamanlarda bağlanmış olup günümüzde sekiz şekli ile kullanılmaktadır (Ergin1992:212-213).

Eski Türkçeden günümüze ses düşmeleriyle gelmiş “-Dİr- / -DÜr-” fiilleri vardır: *oltur-* > *otur-*, *keltür-* > *getir-*, *katıtur-* > *kaldır-* gibi. İki ettirgen çatı ekinin “-it-” ve “-ür-” eklerinin birleşmesiyle oluşmuş birleşik bir ektir: *aktur-*, *öldür-* gibi (Banguoğlu 2011:275/241).

İşlevleri:

1. Geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden “söz konusu eylemin olmasını, yapılmasını sağlamak, işin bir başkasına yaptırılması, öldurma, yaptırma” anlamında geçişli fiiller türetir: *bastır-*, *bildir-*, *caydır-*, *kandır-*, *doldur-*, *geciktir-*, *gezdir-* gibi.

2. Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan “-ş-” işteşlik çatı eki ile “-n-” çatı eklerini de alarak ettirgen çatılı fiiller türetir: *karış-*, *eleştir-*, *çekıştır-*, *sıkıştır-*, *uyandır-*, *sevindir-* gibi.

3. Fiil kök ve gövdelerinden “olanak sağlama, sebep olma” anlamında¹⁷⁰ fiiller türetir: *çaldır-, küstür-, andır-, sezdir-, yıldır-* gibi.

4. Ek, bazı fiil kökleriyle kaynaşarak kalıplaşma yoluyla çeşitli anlamlara gelen fiiller türetir: *bastır-* “üstünlüğünü göstermek”, *saldır-, tuttur-, kestir-* “birazcık uyumak”, *aldır-* “ilgi göstermek, önem vermek”, *andır-* “benzemek”, *çıldır-, kaptır-* “kendisini bir işe iyice vermek” gibi.

5. Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan terim anlamlı kelimeler türetir: *sindirir, güldürü, ettirgen* gibi¹⁷¹.

6. Ek, “-(I)t-” ettirgenlik ve oldurganlık ekini alan fiil tabanlarına getirilerek katmerli ettirgen fiiller türetir: *çürüttür-, öldürt-, ödettir-, soğuttur-, ucuzlattır-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Selahattin’i, Hasan’ı **kandır**, şahinimi al ban aver.* (YK/BE)

*Annesinin koltuğuna **sıkıştırdığı** ağır cilt, ona bu beklenilmeyen davetin **sebebini** hatırlatıyor.* (HEA/SB)

*–**Çıldır**dın mı sen? dedi.* (SFA/KA)

*Görenler, onun kendisinden daha büyük birkaç çocuğu bile **yıldır**abileceğine imkan vermezlerdi.* (SA/KY)

*Bunların hepsi ressamın kendine göre **tutturduğu** bir usulde yapılmış suluboyalardır.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Atabey, İbrahim (2005) “Ettirgenlik Eklerive Türkçe Sözlük’ün Ettirgen Fiiller Açısından Değerlendirilmesi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, S.2, Ankara, s.15.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.275-276.

¹⁷⁰ Ek, burada ettirgenlik işlevinden sıyrılıp işlev kaymasına uğramıştır.

¹⁷¹ Fiilden fiil yapan “-DIr- / -DUr-” ekinden isim yapmak mümkün olmadığı için ekten doğrudan terim anlamlı kelimeler türetilemez. Fakat söz konusu kelimeye ettirgen anlamı vererek terim olarak kullanılır (Zülfikar 2011:81-82).

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.70-73.

Ergin, Muharrem (1992) “Türk Dil Bilgisi”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.212-213.

Gülsevin, Gürer (1999) “Çatı Ekleri Üzerinde Kullanılabilen Ekler”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.138.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “Türkçenin Ekleri”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.159-162.

Kerimoğlu, Caner (2009) “Türkiye Türkçesinde Ettirgenlik”, *Turkish Studies, Türkoloji Araştırmaları*, Volume 4/8, s.1734-1745.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.183.

Küçük, Murat (2010) “Tarihi Türk Lehçelerinden Türkiye Türkçesine –Dır / -DUr (< turur) Eki ve İşlevleri”, *Türkbilig*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, S.19, Ankara, s.59-75.

Üstünova, Kerime (2020) “Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin sınıflandırılması üzerine”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8), s.1-13.

Zülfikar, Hamza (2011) “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.81-82.

1.2.2.6. -I- / -U- Eki:

Tek heceli fiil köklerine gelerek fiil türeten ölü bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-ı- / -i- /-u- / -ü-” şeklinde kullanılır. Kullanım alanı dar olduğu için örneklerine çok az rastlanır. İşlek bir ek değildir.

Eski Türkçede de pekiştirme anlamında kullanılan ekle ilgili örnekler günümüze kadar gelmiştir: *kazı-*, *yorı-* > *yürü-* gibi. Ek, Eski Türkçede canlı bir “-Ik-” edilgen çatı eki ile ilgili olabilir (Banguoğlu 2011:279).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “eylemin daha etkili ve devamlı yapıldığı, pekiştirme” anlamında fiiller türetir: *bürü-*, *kazı-*, *sürü-*, *sancı-*, *çiti-*, *kürü-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Bir de bu hüüğü her gece sabaha kadar **kazıp** antika çıkarıp çil çil altınları turistlere satıyorsunuz.* (YK/BE)

*Koridorda cüce onu değil, o cüceyi **sürükleyip** götürüyordu.* (HEA/SB)

*Saat dokuzdan sonra Chambery vilayeti bir derin sessizliğe **bürünüyor**.* (SFA/KA)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.279.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.80.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.214.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.74.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.183.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.92/70.

1.2.2.7. -k- / -(I)k- / -(U)k- Eki:

Tek heceli fiil köklerine gelerek onlardan pekiştirme anlamında fiiller türetir. İşlek bir ek değildir. Türkiye Türkçesinde “-ık / -ik- / -uk- / -ük- / -k-” şeklinde kullanılır.

Ek, günümüzde unutulmuş olup Eski Anadolu Türkçesinde de birkaç örnekte yer almaktadır: *dur-u-k-* “duraklamak”, *sür-ü-k-* “sürülmek” gibi (Ergin 1992:215). Eski Türkçede ayrı bir edilgen çatı eki olan “-Ik-” eki vardır: *basık-*, *soyuk-* gibi. Bu

ekle yapılmış örnekler Türkiye Türkçesinde pekiştirme anlamında birkaç kelimedede varlığını sürdürmüştür: *sınık-*, *arık-*, *yoruk-* gibi (Banguoğlu 2011:279-280).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan “pekiştirilmiş olma” anlamında fiiller türetir: *kanık-* “kanıksamak”, *görüük-*, *duruk-* “duraklamak”, *burk-*, *kork-*, *ürk-*, *acık-*, *sark-*, *silk-*, *kırk-*, *kalk-*¹⁷² gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Şimdi hiç **korkmuyor**, ölümü hiç düşünmüyordu.* (YK/BE)

*Evvelâ pisti, sonra yattığı, **kalktığı**, çalıştığı zaman belli değildi.* (HEA/SB)

*Elini **silkti**. Yatağa biraz daha yaklaştı.* (SFA/KA)

*Fena halde karnı **acık**mişti.* (SA/KY)

*Karşısındaki Şefik Bey, suratını **sarkıtmış**, sanki uyur gibi oynuyordu.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.279-280.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.90/2.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları”, 19. Baskı, İstanbul, s.215.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.183.

1.2.2.8. -(I)I- / -(U)I- Eki:

Fiilden fiil türeten bir yapım eki olup genellikle ünsüzle biten geçişli fiil kök ve gövdelerinden edilgen çatılı fiiller türeten bir ektir: *anıl-*, *kurul-*, *yakıl-* gibi. Türkçede

¹⁷² Ek, “-r, -l” gibi akıcı ünsüzlerle biten bazı fiil köklerine bağlayıcı ünlü almadan gelmiş görünüyor. Fakat bu bağlayıcı ünlü hece düşmesine de uğramış olabilir: *bur-uk-* > *burk-*, *koru-k-* > *kork-*, *ürk-*, *kalk-* gibi (Korkmaz 2014:183; Banguoğlu 2011:280).

eskiden beri geniş bir kullanım alanı olan işlek bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-ıl- / -il- / -ul- / -ül-” şeklinde kullanılır.

Eski Türkçede en yaygın edilgen çatı eki olup ünlüyle ve “l” sesiyle biten tabanlara da gelmiştir: *okı-l-*, *togra-l-*, *kıl-il-* gibi. Bunlardan günümüzde kullanılan eski kelimeler de vardır: *koca-l-*, *buna-l-* gibi (Banguoğlu 2011:281). Ek, hem edilgen çatı eki hem de özel anlamda yeni kelimeler türetme özelliği taşır (Banguoğlu 2011:281; Korkmaz 2014:183).

Ergin’ göre, “-l-” ekinin Batı Türkçesinde ünlü ile biten fiillerden sonra getirilememesinin sonucunda ekin gelişme seyrinin aydınlatılması ve şeklinin tespit edilmesi konusunda ortaya birtakım zorlukların çıktığını ifade eder. Eski Türkçede ekin sadece “-l-” şekli vardır. Çünkü ek, Eski Türkçede örnekleri çok az olmakla beraber ünlü ile biten fiillere de getirilmektedir: *ye-l-* “yenilmek (yemek)” gibi. Batı Türkçesine geldiğinde is ek, Eski Anadolu Türkçesinde de çok az örnekte ünlü ile biten fiillere gelmektedir. Ancak o fiillere de “-l-” eki olarak değil, yardımcı ünlü sesini alarak “-ıl-, -il-” şeklinde gelmektedir: *dı-y-il-* gibi. Ek, bu şekliyle Azeri Türkçesindeki ağızlarda da görülmektedir. Ergin, ekin Eski Anadolu Türkçesinden sonra ünlü ile biten fiillerdeki kullanılışları ortadan kalktığı ve günümüze kadar ünsüzlerle biten fiillere gelerek kullanıldığı için ekin kendisinden önce gelen ünlülerin ekin bir parçası mı, yoksa yardımcı ses mi olduklarının anlaşılmadığını ifade eder. Ancak bu ünlülerin ekin bir parçası olmadığını, bunların yardımcı ses olarak kullanıldığı görüşündedir. Ergin, ekin aslının “-l-” olduğunun ve ünsüzlerden sonra araya yardımcı ünlülerin getirilmesinin de doğal olduğunu ifade eder. Eski Anadolu Türkçesinde ve günümüz bazı ağızlarında ünlü ile biten bir iki örnekte ek “-ıl-, -il-” olarak görülmektedir. Ergin, bunları yardımcı sesi eke dahil sanmaktan ileri geldiğini ve basmakalıp bir iki örnekte görüldüğü görüşündedir. *büyük-l-*, *koca-l-* gibi fiillerdeki “-l-” ekinin ise isimden fiil yapma eki olarak gördüğünü belirtmiştir (Ergin 1992:204-207)¹⁷³.

İşlevleri:

1. Ünsüzle biten fiil kök ve gövdelerinden “olma, yapılma” anlamında edilgen çatılı fiiller türetir: *anıl-*, *çizil-*, *yorul-*, *dökül-*, *yazıl-*, *yapıl* gibi.

¹⁷³ Ayrıntılı bilgi için bakınız.

2. Ek, bazı çatı ekleriyle özellikle ettirgenlik eklerinden sonra gelerek çeşitli anlamlara gelen fiiller türetir: *kopartıl-*, *durdurul-*, *kaçırıl-*, *atlatıl-*, *görüül-*, *kaldırıl-* gibi.

3. Ek, ünlü ile biten fiil köklerinden çeşitli anlamlara gelen fiiller türetir: *alçal-*, *kocal-*, *kapal-* (*kappa-l-ı* “kapanmış”¹⁷⁴, *küçül-*, *seyrel-*, *yüksel-*, *ufal-*¹⁷⁵ gibi.

4. Fiil kök ve gövdelerinden daha çok “kendi kendine oluş ve dönüşlülük” anlamında kalıplaşmış geçişsiz fiiller türetir: *açıl-* “kendine gelmek”, *asıl-* “ısrarla bir şeyin üzerine düşmek”, *irkil-*, *takıl* “şaka yapmak”, *büzül-*, *üzül-*, *eğil-*, *katıl-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Dünya kurulduğundan bu yana **dikili** duran Türkmen soyu ağır ağır bitiyor.* (YK/BE)

*Güneş **alçaldı**, misafirler geldi.* (HEA/SB)

*–Sen ne **üzülüyorsun** be bu kadar.* (SFA/KA)

*Harmanlarda **kaldırıldığı** için tarlaya da uğradığı yoktu.* (SA/KY)

*Eski muavinini **yanıltıp** bankada şerefsiz eden odur.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.281-282.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.92-94.

Ercilasun, Ahmet Bican (1984) “*Kutadgu Bilig Gramari ‘Fiil’*”, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, no:33, Ankara, s.27.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.204-207.

¹⁷⁴ Hacıeminoğlu 1991:112/c’ye bak; *bodu-l*” boyanmak”, *odu-l-* “uyanmak” gibi örneklerle karşılaştır (Ercilasun 1984:27); Korkmaz 2014:184/206’ya bak).

¹⁷⁵ Korkmaz’a göre, bu türetmelerin isim ve sıfatlardan “+l-” ekiyle yapılmış fiillerle karışma olasılığının olduğunu, bu karışmaya bazı köklerin yapılarında meydana gelen ses düşmeleri nedeniyle tam olarak belirlenememesinin yol açtığını ifade eder (Korkmaz 2014:184/dip not 136’ya bak).

Hacieminoğlu, Necmettin (1991) “*Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*”, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.112.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.86-87.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.183-184.

Tekin, Şinasi (1966) “Türkçede Kelime Türetme ve İmkanları”, *Türk Dili İçin II.*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:27, Seri: IV, S.A6, Ankara, s.11-14.

Ülken, Fatma (1981) “Türkçe Eylemlerde Edilgen Çatı Üstüne Bir Araştırma”, *Dilbilim*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.6, İstanbul, s.55-70.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.101.

1.2.2.9. -mA- Eki:

Fiilden fiil türeten bir yapım eki olup fiil kök ve gövdelerinden olumsuz fiiller türetir. “-i-” ek fiili dışında her türlü fiil kök ve gövdelerine gelebilen bir ek olduğu için Türk dilinin en işlek fiilden fiil yapma ekidir. Türkçede eskiden beri kullanılan ve geniş bir kullanım alanına sahiptir. Türkiye Türkçesinde “-ma- / -me-” şeklinde kullanılır.

“-mA-” eki vurgusuz bir ek olduğu için vurgu her zaman kendinden önceki hece üzerindedir. Böylece fiilden isim yapan “-mA” eki (*başlama, tutunma* gibi) ile olumsuz fiil gövdeleri anlamca birbirinden ayırt edilmiş olur. “-mA-” eki, kendinden sonra herhangi bir yapım eki almaz. Ek, bazı fiil çekimlerinde orta hece durumunda kaldığı için ve “y” ünsüzünün yanındaki ünlüleri daraltma etkisinin yanında özellikle “-(I)yor” ekiyle kurulan şimdiki zaman kipinin çekiminde, ünlüsü bakımından “-A, -I, -U” değişimine uğramaktadır. Yaşanan bu durum yazı diline de geçmiştir: *açmıyor, olmuyor, gelmiyor, görmüyor* gibi (Korkmaz 2014:184; Ergin 1992:201).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerinden “olma, yapma” anlamında olumsuz fiiller türetir: aç- / açma, dinle- / dinleme, bul- / bulmama, boğma-, görme-, gezinme-, düzelme- gibi.

Kullanım Özellikleri:

*Nereye gittiğini **bilmeden**, kamışlığın ardını döndü.* (YK/BE)

*Artık Peregrini sözün aşağısını **dinlemedi**.* (HEA/SB)

*Daha çiçek **açmamış** bir armut ağacının dibine oturacaktı.* (SFA/KA)

*Demin de söyledim, Muazzez’e kabahat **bulmam**, ben onu bilirim.* (SA/KY)

*Selime’yi çok güzel **bulmamış** ve ben ona acıdım da alıyorum sanmış.*
(MŞE/ÂİK)

Kaynakça:

Başdaş, Cahit (2006) “Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler”, *I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Bilkent Üniversitesi Yayınları, Ankara, s.400-406.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.117-120.

Ergin, Muharrem (1992) “Türk Dil Bilgisi”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.200-202.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “Türkçenin Ekleri”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.112-113/II.

Hirik, Erkan (2015) “Anlam Değiştirme Aracı Olarak Olumsuzluk Eki -mA”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.44, s.167-185.

Karademir, Fevzi (2009) “-mA Olumsuzluk Biçimbiriminin ‘Kip’le İlgisi ve Olumsuz Fiil Çekimlerinin Adlandırılması Sorunu”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volum4/3, s.1343-1374.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.184.

Nadir, İlhan (2005) “Türkçede Olumsuzluk”, *Karaman Dil Kültür ve Sanat Dergisi*, Karaman Valiliği Yayınları, Ankara, s.271-279.

Tekin, Şinasi (1990) “Türkçede -mA Olumsuzluk Eki İle -Dlk Eki Nereden Geliyor?”, *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, C.13, S.74, Şubat 1990, s.14-17.

1.2.2.10. -mAIA- < -mA+IA- Eki:

Fiilden isim türeten “-mA” ekiyle, isimden fiil türeten “+IA-” ekinin kaynaşmasıyla oluşan bu yapım eki, birleşik bir ek olup fiil kök ve gövdelerinden fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “-mala- / -mele-” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek değildir, örneklerine çok az rastlanır.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “yineleme veya pekiştirme” anlamında fiiller türetir: *sarmala-*, *tırmala-*, *karmala-* “tutup kavramak”, *kakmala-* “kakıp, kakıştırmak”, *sürmele-* “iyice sürüp kapamak”, *çığmala-* gibi¹⁷⁶.

Kullanım Örnekleri:

İkisinden birinin yadsınışı ya da eksikliği Sinekli Bakkal’ı sarıp sarmalayan masal mutluluğunu adeta hemen sona erdirecektir. (HEA/SB)

Buraya gelince Halide deli gibi olur, ne yapacağını bilmez, Şefik Bey’in yüzüne atlar, tırmalar, boğazını sıkar... (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.293.

Banguoğlu, Tahsin (1956) “Türkçede Tekerrür Fiilleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s123/II.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.128.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.184.

¹⁷⁶ Konuyla ilgili bakınız (Banguoğlu 1956:123/II’ye bak).

1.2.2.11. -mAş- < -m+A-ş- Eki:

Fiilden isim türeten “-m” ekinden sonra isimden fiil türeten “+A-” ve fiilden fiil türeten “-ş-” eklerinin kaynaşmasıyla oluşmuş fiilden fiil yapan birleşik bir ektir. Türkiye Türkçesinde “-maş- / -meş-” şeklinde kullanılır. İşlek bir ek değildir.

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “bir işi karşılıklı veya birlikte yapma” anlamında işteşlik ve dönüşlülük bildiren fiiller türetir: *karmaş* “birbirine karışmak” / *karmas-ık* “birbirine karışmış”, *sarmaş* “birbirine sarılmak, iç içe girmek” / *sarmas-ık* “birbirine sarılmış”, *almaş* “alternatifli olmak” / *almas-ık* “almaşlı olan”, *tırmaş-*, *ilmeş-* gibi.

2. Ek, bazı örneklerde fiil köklerinden terim anlamı fiiller türetir: *karmaşık* “mu’dil”, *almaşık* “mütenavip” gibi (Banguoğlu 2011:294).

Kullanım Örnekleri:

Bu yangından sonra Çukurova’da gene bir karmaşa başladı. (YK/BE)

Ve sarmaşıklar, serviler, taş yosunları arasında bu kıvılcıklar birer alev gibiydiler. (HEA/SB)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “Türkçenin Grameri”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.293-294.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.131.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.185.

1.2.2.12. -n- / -(I)n- / -(U)n- Eki:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan “kendi kendine olma ve yapma” ifade eden dönüşlü fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “-n- / -ın- / -in- / -un- / -ün-” şeklinde kullanılır. Geniş bir kullanım alanı olan çok işlek bir ektir. Türkçede eskiden beri kullanılan işlek bir çatı ekidir.

Genellikle geçişli fiillerden “olma ve yapma” ifade eden dönüşlü fiiller türetir: *giyin-, taşın-, öğren-,* gibi. Yapılan işin özneye dönmüş olması , fiile hem “kendi kendine olma” ve “yapma” ifade eden özelliği ile hem de eke “dönüşlülük bildirme” işlevi kazandırmıştır. “-n-” ekinden önce başka bir fiilden fiil yapma eki gelmez. Fakat kendinden sonra bazı ekler alabilir: *uslandır-, süslendir-, hazırlandır-* gibi. Bu ek, genellikle tek heceli fiil köleri ile isimden yapılmış fiil gövdelerine gelen bir ektir (Korkmaz 2014:185-186; Ergin 1992:202-204).

İşlevleri:

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “yapılan işin yapana dönüştüğü, kendi kendine yapıldığı, oluştuğu” anlamında dönüşlü fiiller türetir: *bulun-, öğren-, yakın-, tutun-, dilen-, giyin-* gibi.

2. Geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden “pekiştirme, tekrarlama” anlamında dönüşlü fiiller türetir: *barın-, geçin-, gerin-, ısın-, gezin-, sığın* gibi.

3. Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan kalıplaşmış dönüşlü fiiller türetir: *arın-, avun-, davran-, hastalan-, öfkelen-, imren-, evlen-* gibi¹⁷⁷.

4. Sonu bir ünlü veya “-l” ünsüzü ile biten geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden “iş yapanın belli olmadığı” anlamında edilgen çatılı fiiller türetir: *süslen-* (şehir süslendi), *aran-* (ofis arandı), *yalan-* (tabaklar yalandı), *söylen-* (söz söylendi), *silin-* (camlar silindi) gibi¹⁷⁸.

5. Sonu bir ünlü veya “-l” ünsüzü ile biten fiil kök ve gövdelerine gelerek çeşitli anlamlara gelen dönüşlü fiiller türetir: *süslen-* (gelin süslendi), *aran* 8kendi kendine aranmak), *yalan-* (kedi yalandı), *söylen-* (Dijle söylendi), *silin-* (silindik kurulandık), *temizlen-* (çocuklar temizlendi) gibi.

6. Fiil kök ve gövdelerinden terim anlamlı dönüşlü fiiller türetir: *sürüngen, bölünen, tamlanan, bilinen, yaylanma* gibi (Zülfikar 2011132/134’e bak).

¹⁷⁷ Köklerin yalın şekilleri kullanıstan düşmüştür. “+l/-” isimden fiil yapma ekinden sonra gelen “-n-” eki fiil gövdesi ile kaynaşır ve fiillerin asıl şekilleri kullanıstan düşmüş olabilir veya kullanılamazlar (Korkmaz 2014:185/211.3’e bak; Ergin 1992:202-203).

¹⁷⁸ Sonu bir ünlü veya “-l” ünsüzü ile biten fiil kök ve gövdelerine gelen “-n-” eki dönüşlülük işlevi yanında edilgenlik işlevi de yüklenmiş olup, yukarıda verilen örneklerde “-n-” eki edilgenlik işlevi ile kullanılmıştır. Bu durum ünlü veya “-l” ünsüzü ile biten fiil kök ve gövdelerinde edilgenlik tabanının “-l-” eki yerine “-n-” eki ile yapılmasında kaynaklanmıştır. Bu yüzden dönüşlülük eki “-n-” ile edilgenlik eki “-n-”yi birbirine karıştırmamak gerekir. Bu tür ikili durumlarda ekin hangi işlevde kullanıldığı yere ve anlama dikkat edilerek ayırt edilebilir (Korkmaz 2014:185-186/211.4’e bak; Ergin 1992:203).

7. “-n-” eki, “+A-n- > -An-, +lA-n- > -lAn-, -n-ç > -nç” şeklinde kullanılarak birleşik ek niteliği kazanır: *beğen-, kibirlen-, ayaklan-, dillen-, güven-, inan-, korkunç, ödünç, inanç* gibi (Korkmaz 2014:186/211.5’e bak).

Kullanım Örnekleri:

*Biraz sonra Ceren **giyinmiş** kuşanmış; ortaya çıktı.* (YK/BE)

*–Aman Rabia’yı **gezintisinden** mahrum etme, şimdi oku, dedi.* (HEA/SB)

*Cemal’in kardeşiymişim... diye deli deli **söylendi**.* (SFA/KA)

*Kimseyi **beğenmediğim** yok, fakat ben Ali’ye filan gitmem, bunu da bilmiş olun!* (SA/KY)

***Gücenir** gibi oldu.* (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.283-286.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve Eİşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.142-143.

Delice, Hacı İbrahim (2007) “Çatı Eklerinin Bilinmeyen Bir İşlevi”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38)*, 10-15 Eylül 2007, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, s.419-433.

Doğan, Ahmet Turan (2019) “*Türkiye Türkçesinde Dilbilimsel Uzatım Örneği Olarak -(X)n-, -(I)l- Çatı Eklerinin Üst üste Kullanımı*”,

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.202-204.

Gülsevin, Gürer (1999) “Çatı Ekleri Üzerinde Kullanılabilen Ekler”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.203-223

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.129-130/VI.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.185-186.

Lübimov, Konstantin (1963) “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Çatı Kategorisi ve Çatı Ekleriyle Türetilen Fiiller”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.XIII, S.147, Ankara, s.150-155.

Üstünova, Kerime (2020) “Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin sınıflandırılması üzerine”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8), s.1-13.

Yılmaz, Engin (2007) “Türkiye Türkçesinde İkili Çatı Sorunu ve Bunun Öğretimi ile İlgili Meseleler”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.2049- 2082.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.132/134.

1.2.2.13. -p- Eki:

Fiil kök ve gövdelerinden “pekiştirme” anlamında fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “-p-” şeklinde kullanılır. Ek, pekiştirme eki olarak da kabul edilir. İşlek bir ek değildir.

İşlevleri:

1. Fiil köküne gelerek “pekiştirme” anlamında fiiller türetir: *kırp-*, *serp-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

*Olur dede, hiç gözümü **kırp**mam.* (YK/BE)

*Genç kızlar ellerinde güldanlar herkesin eline gül suyu **serp**mek için eğiliyorlar.* (HEA/SB)

Kaynakça:

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.146.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.215.

Korkmaz, Zeynep (2014) “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.186.

1.2.2.14. -(I)r- / -(U)r- < ET -(U)r- Eki¹⁷⁹:

Fiilden fiil türeten bir yapım eki olup ünsüz ile biten geçişli ve geçişsiz fiil köklerinden ettirgen anlamlı fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde “-ır- / -ir- / -ur- / -ür-” şeklinde kullanılır. Türkçede eskiden beri görülen ve işlek olarak kullanılan bir ektir.

Ek, işlev olarak “-Ar-” ekiyle (1.1.4.3. bak ve karşı.) aynı görevde kullanılmıştır. Ek, “-Ar-” ekine göre işlek bir ektir. Eski Türkçedeki “-(U)r-” ettirgenlik ekinin ünlü uyumuna göre şekillenmiş çeşididir (Korkmaz 2014:186).

Banguoğlu'na göre, Türkiye Türkçesinde “-(I)r-”¹⁸⁰ (Eski Türkçede daha çok -(U)r-) ettirgen ekinin kullanımının azaldığını ve bu ekle türetilen kelimelerin çoklukla sözlük anlamı kazandığını ifade etmiştir. “-(I)r-” ekiyle türetilen fiillerin bir çoğunun da Eski Türkçede “-gUr-” ekiyle türetilmiş şekilleri vardır: *belgür-, toğgur-, kadgur-* gibi. Banguoğlu, Türkiye Türkçesinde “-(I)r-” ekiyle türetilen fiiller, kısmen “-(U)r-” ekiyle kısmen de damak sesinin düşmesiyle “-gUr-” ekinden gelip birleşmiş olduğunu ifade eder (Banguoğlu 2011:287/252.2’ye bak). Çotuksöken ise eki, “Dönüştürüm Eki” başlığı altında ele almış ve eke, ettirgenlik, oldurganlık eki de dendiğini ifade etmiştir.

İşlevleri:

1. Ünsüz ile biten geçişli ve geçişsiz fiil köklerinden ettirgen anlamlı geçişli fiiller türetir: *duyur-, içir-, bitir-, doyur-, pişir-, uçur-* gibi.

2. Bazı fiil köklerinde kalıplaşmış olarak yer alır: *yoğur-, kayır-, ayır-, çevir-, kaçır-, kemir-, şaşır-* gibi¹⁸¹.

3. Bazı örneklerde ek, “-Iş-” ortaklık eki üzerine gelerek birleşik ek görünümünde fiiller türetir: *kavşur-, yavşır-, tapşır-, değşir-, derşir- > devşir-*, gibi (Banguoğlu 2011:287).

Kullanım Örnekleri:

¹⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Banguoğlu 2011:286-287; Ergin 1992:209-211).

¹⁸⁰ Banguoğlu eki, “-ir- Fiilleri” başlığı altında ele almıştır (Banguoğlu 2011:286/16).

¹⁸¹ Yukarıda verilen örneklerin fiil kökü yalın olarak kullanılmamakta olup “-(I)r- / -(U)r-” ekinde ettirgenlik işlevi yoktur. Korkmaz, verilen örneklerin ettirgen şekilleri bu örneklere yeni ettirgenlik ekinin eklenmesiyle kurulabileceğini ifade eder: *ayır-t-, aşır-t-, devir-t-* gibi (Korkmaz 2014:186).

*Çadırların önüne ateşler yakıldı, saçlarda yufka **pişirilmeye** başlandı. (YK/BE)*

*Yalnız Padişah'la bu devlet mefhumunu birbirinden **ayırmaya** kadir değildi. (HEA/SB)*

*Balık çorbası **pişirebilir** mi?(SFA/KA)*

*Kaymakam **şaşırmış** giibi suallerini kesti. (SA/KY)*

*Görmüyor musun sokaktan adam **çeviriyorlar**. (MŞE/AİK)*

Kaynakça:

Atabey, İbrahim (2005) “Ettirgenlik Eklerive Türkçe Sözlük’ün Ettirgen Fiiller Açısından Değerlendirilmesi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, S.2, Ankara, s.16.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.286-287.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.149.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.209-211.

Kerimoğlu, Caner (2009) “Türkiye Türkçesinde Ettirgenlik”, *Turkish Studies*, Türkoloji Araştırmaları, Volume 4/8, s.1734-1745.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.186.

Tuna, Osman Nedim (1986) “Türkçede Transitive-Causative ‘Geçişli ve Ettirgen’ Fiiller Bunlarla İlgili Morfoloji ve Öğretim Meselelerinin Çözümü”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C.XXIV-XXV, İstanbul, s.381-428.

Üstünova, Kerime (2020) “Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin sınıflandırılması üzerine”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8), s.1-13.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.96/83.

1.2.2.15. -(I)ş- / -(U)ş- Eki:

Fiil kök ve gövdelerine ve isimden türemiş fiil gövdelerine gelerek onlardan fiil türeten bir çatı ekidir. Türkiye Türkçesinde “-ış- / -iş- / -uş- / -üş-” şeklinde kullanılır. Türkçede eskiden beri kullanılan çok işlek bir fiilden fiil yapma ekidir. Ek, işteş fiil çatıları yapar. Ek, geçişli fiillerden çok geçişsiz fiil kök ve gövdelerine getirilir, geçişli örnekler azdır: *danış-*, *dönüş-*, *bulaş-* gibi.

Korkmaz, Türkiye Türkçesinde *de-y-iş*, *yi-y-iş* gibi kural dışı bir iki örneğe bakarak ekin yapısının “-Iş-/-Uş-” olduğu yanlışına düşülmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu ek Eski Türkçede de “-ş-” şeklinde kullanılmıştır: *adka-ş-*, *amra-ş-*, *küre-ş-*, *üle-ş-*, *edgüle-ş-*, *çilte-ş-*, gibi ünlü ile biten kök ve gövdelere baylayıcı ünlü almadan gelmesi, bu durumun açık bir göstergesi olarak göstermiştir¹⁸² (Korkmaz 2014:186/dipnot 146.).

İşlevleri:

1. Geçişli fiil kök ve gövdelerinden “bir işi iki kişinin karşılıklı olarak yapması” anlamında işteş fiiller türetir: *bakış-*, *dalaş-*, *kucaklaş-*, *kaçış-*, *yazış-*, *çarpış-* gibi.

2. Genellikle geçişsiz fiillere gelerek “fiilin gösterdiği işi ortaklaşa yapma” anlamında işteş fiiller türetir: *bekleş-*, *kaynaş-*, *koşuş-*, *konuş-*, *ağlaş-*, *gülüş-* gibi.

3. Fiil kök ve gövdelerinden “hem karşılıklı hem de ortaklaşa iş yapma” anlamında işteş fiiller türetir: *kapış-*, *itiş-*, *döğüş-*, *dayanış-* gibi.

4. Geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden “kendiliğinden oluş bildiren, eylemin özneye döndüğü” anlamında dönüşlü fiiller türetir: *alış-*, *dönüş-*, *eriş-*, *ulaş-*, *güzelleş-*, *yetis-* gibi¹⁸³.

¹⁸² Örnekler için bakınız (Erdal 1991:552-576)

¹⁸³ “-(I)ş- / -(U)ş-” eki, yukarıda verdiğimiz örneklerde işlev kaymasına uğrayarak “*oluş*” bildiren bir türetme eki niteliği kazanmıştır. Bu fiiller işlev ve anlamca yer yer “-(I)n- / -(U)n-” ekiyle kurulan dönüşlü fiillere yaklaşırlar. Fakat aralarında önemli farklar vardır. Özellikle “-IA-” isimden fiil türeten fiillerin yapılarında görülür: *ağırlan-* / *ağır-laş-*, *güzellen-* / *güzelleş-*, *bulan-* / *bulaş-* gibi. “-(I)n- / -(U)n-” ekiyle türetilen dönüşlü fiillerde yapılan işin bilinen veya bilinmeyen bir özneye dönüşü söz konusudur. Diğer yandan “-(I)ş- / -(U)ş-” ekiyle türetilen oluşma fiillerinde, özneye bağlı bulunmayan kendiliğinden oluşma anlamı hakimdir (Korkmaz 2014:187/215.3’e bak; Ergin 1992:208).

5. Fiil kök ve gövdelerine gelerek “yineleme ve pekiştirme” anlamında fiiller türetir: *giriş-, kalkış-, oynas-, titreş-, açış* gibi (Hacıeminoğlu 1991:119; Korkmaz 2014:187).

6. Ek, kendinden sonra olumsuzluk, ettirgenlik ve edilgenlik eklerini de alarak çeşitli anlamlara gelen fiiller türetir: *tanış-ma, uzlaş-ma, atış-tır-, araş-tır-, görüş-ül-, pekiş-tir-, danış-ıl-* gibi.

7. Ek, “-n-” ve “-l-” dönüşlülük ekinden sonra gelerek de çeşitli anlamlara gelen fiiller türetir: *yığ-ıl-ış-, daya-n-ış-, soy-u-n-uş-, dağ-ıl-ış-, dök-ül-üş* gibi¹⁸⁴.

8. Fiil kök ve gövdelerinden kalıplaşmış fiiller türetir: *barış-, sıvış-, kavuş-, uğraş-, yanaş-* gibi.

9. “-(I)ş- / -(U)ş-” eki almış bazı örnekler anlamca farklılaşarak çatı eki özelliğinden sıyrılıp bir türetme eki olarak kullanılır: *barış-, çalış-, giriş-, kalkış-, değiş-* gibi¹⁸⁵.

10. Ek, dolaylı olarak terim anlamlı fiiller türetir: *çağrışım, titreşim, benzeşme, çatışma, erişkin, bulaşık* gibi (Zülfikar 2011:143/157.2.’ye bak; Korkmaz 2014:188/217).

11. Ek, dilimizdeki Arapça isim ve mastarların bir kısmını karşılamak için kullanılmıştır: *anlaşma* “itilaf”, *çelişme* “tenakuz”, *gelişme* “inkişaf”, *görüşme* “müzakere”, *tartışma* “münakaşa” gibi (Korkmaz 2014:188/217; Banguoğlu 2011:289-290/255).

Kullanım Örnekleri:

Çok sıkıştık. (YK/BE)

Bakkal kızla, gözden göze birbirlerine ilanıharp etmiş gibi bakışıyorlardı. (HEA/SB)

Gülüşmüşler,karanlıkta uzun uzun konuşmuşlardı. (SFA/KA)

Herkes Şakir’in artık adamakıllı değiştiğini söylüyor. (SA/KY)

¹⁸⁴ Ek, fiil kök ve gövdeleriyle beraber isimden türemiş fiil gövdelerine de gelebilmektedir. Kendinden önce genellikle hiçbir yapım eki almaz. Fakat çok nadir olarak “-n-” ve “-l-” eklerinden sonra gelmektedir.

¹⁸⁵ Farklı örnek ve değerlendirmeler için bakınız (İlker 1997:73-76; Banguoğlu 2011:288-289/254’e bak).

Hasan Bey yerleşmeye uğraşıyor, iş arkasından koşuyor, çalışıyordu.
(MŞE/AİK)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.288-290.

Başdaş, Cahit (2006) “Türk Lehçelerinde İşteşlik Eki (-ş) ve Çokluk”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 9-15 Nisa, Çeşme-İzmir.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.166.

Erdal, Marcel (1991) “*Old Turkic Word Formation II*”, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991, 2.C s.552-576.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.207-209.

Hacieminoğlu, Necmettin (1991) “*Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*”, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.119.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.144-145/III.

İlker, Ayşe (1997) “*Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.73-76.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.186187-188.

Özmen, Mehmet (2014) “*Reciprocality in Turkish / Türkçede İşteşlik*”, Discussions on Turkology, Warsaw, s.714-729.

Savran, Hülya (2009) “Türkçe Sözlükteki Örneklerden Hareketle Dönüştü ve İşteş Fiillerin Geçişlilik Durumları”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Balıkesir Üniversitesi Yayınları, C.3, S.4,Balıkesir, s. 365-370.

Tosun, Cengiz (2004) “[İ]ş ve [-İ]ş- Eklerinde Süreçleşme İşlevi”, V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.2899-2908.

Uysal, Bilal (2018) “Türkçede İşteş Çatı ve İşteş Çatının Özellikleri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.7/2, s.806-836.

Üstünova, Kerime (2020) “Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin sınıflandırılması üzerine”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8), s.1-13.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.143.

1.2.2.16. -(İ)ştIr- / -(U)ştUr- < -(İ)ş- / -(U)ş- + -tIr- / -tUr- Eki:

İşteşlik eki “-(İ)ş- / -(U)ş-” eki ile “-tIr- / -tUr-” ettirgenlik ekinin kaynaşmasıyla oluşmuş birleşik bir ektir. Ettirgenlik ve işteşlik işlevi kaybolmuştur. Türkiye Türkçesinde “-ıştır- / -ıştır- / -uştur- / -üstür-” şeklinde kullanılır.

Ek, Eski Türkçede “-İş-Ur-” şeklinde kullanılır: *yapşur-*, *tapşur-* gibi. Tekrar fiillerinin çok canlı görünen bir örneğidir (Banguoğlu 2011:290).

İşlevleri:

1. Geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden “fiilin gösterdiği işin tekrar veya sürekli olarak yapıldığı” anlamında geçişli fiiller türetir: *itiştir-*, *atıştır-*, *çekiştir-* “birinin aleyhinde konuşmak”, *karıştır-*, *ovuştur-*, *veriştir-*, *savuştur-* gibi.

2. Fiile yeni bir sözlük anlamı kazandıran ek, terim nitelikli fiiller türetir: *araştır-* “taharri etmek”, *soruştur-* “tahkikat yapmak”, *kovuştur-* “takibat yapmak”, *eleştir-* gibi.

Kullanım Örnekleri:

Haydar usta yıldızları birbirine karıştırıyordu. (YK/BE)

Olmazsa sorduk soruşturduk. (SFA/KA)

Fakat kafası bu değişmenin sebeplerini araştırarak halde değildi. (SA/BE)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.290-291.

Banguoğlu, Tahsin (1956) “Türk Grameri İçin Monografiler:I,Türkçede Tekerrür Fiilleri”, *Türk Dili Araştırma Yıllığı-Belleten*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.111-123.

Çotuksöken, Yusuf (2011) *Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.167.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.188.

1.2.2.17. -t-, -(I)t- / -(U)t- Eki:

Ünlü veya akıcı, patlayıcı ünsüzlerden biriyle biten geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek ettirgenlik fiilleri türeten bir çatı ekidir. Türkçede eskiden beri işlek olarak kullanılır. Türkiye Türkçesinde “-t- / -it- / -ut- / -üt-” şeklinde kullanılır. Ek, -(I)r-, (U)r- ettirgenlik ekiyle birleşerek bazı fiillerde yerini -Dİr- / -DÜr- (1.2.2.5’e bak) ekine bırakmıştır (Korkmaz 2014:188).

İşlevleri:

1. Ünlü ile biten iki heceli geçişli ve geçişsiz fiillere gelerek ettirgen çatılı fiiller türetir: *acıt-, boyat-, kapat-, okut-, uyut-, yıkat* gibi.

2. Ek, “l,r” gibi akıcı ünsüzlerden biriyle biten fiil kök ve gövdelerinden fiiller türetir: *kısalt-, yanıt-, yükselt-, incelt-, ayırt-, kızart-, ört-* gibi.

3. Ek, sonu patlayıcı ve çok az da sızıcı ünsüzlerle biten fiillerden sonra gelerek çeşitli anlamlara gelen fiiller türetir: *akıt-, kokut-, korkut-, sapıt-, ürküt-* gibi.

4. Bazı örneklerde kökle kaynaşmış halde bulunan ek, ettirgenlik işlevini kaybederek kalıplaşmış fiiller türetir: *yıprat-, avut-, unut-, aldat-, incit-* gibi.

5. Ses yansıtan gövdelerden sonra da gelerek fiiller türetir: *kıkırdat-, şapırdat-, çitirdat-, püskürt-, aksırt-* gibi (Çotuksöken 2011:168; Hatipoğlu 1981:149/III.5.).

6. Ek, “-Dİr- ” ettirgen çatı ekinden önceve sonra gelerek katmerli ettirgen çatılı fiiller türetir: *erittir-, arattır-, çizdirt-, kazdirt-, öldürt-, yedirt-* gibi.

7. Bazı Örneklerde “-t-” eki ettirgenlik işlevini yitirip geçişsiz dönüşlü fiiller türetir: *azıt-* “çığırından çıkmak”, *sapıt-*, *kırıt-*, *somurt-*, *üşüt-* “kafayı bozmak” gibi¹⁸⁶.

8. Ek, dolaylı olarak terim anlamlı fiiller türetir: *soğutma*, *yönetmen*, *okutman*, *öğretmen*, *çıkartma* gibi (Zülfikar 2011:143/160).

Kullanım Örnekleri:

İncitmedik anaları. (YK/BE)

Kandili unuttun mu? (HEA/SB)

İşte bu kısım Kamarot İrfan’ın hikayesiyle birdenbire işi azıttılar. (SFA/KA)

Elini yüzüne kapatıyor ve yaşlarını avuçlarına akıtiyordu. (SA/KY)

Üç haftalık mı dört haftalık mı gelindi, kızı ayırttı. (MŞE/AİK)

Kaynakça:

Atabey, İbrahim (2005) “Ettirgenlik Eklerive Türkçe Sözlük’ün Ettirgen Fiiller Açısından Değerlendirilmesi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, S.2, Ankara, s.17.

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.291-292.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.168-170.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.211-212.

Hacıeminoğlu, Necmettin (1991) “*Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*”, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.122.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.147-150/III.

Kerimoğlu, Caner (2009) “Türkiye Türkçesinde Ettirgenlik”, *Turkish Studies, Türkoloji Araştırmaları*, Volume 4/8, s.1734-1745.

¹⁸⁶ Ayrıca bakınız (Hacıeminoğlu 1991:122’ye bak ve karşı.).

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.188-189.

Zülfikar, Hamza (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.143/160..

1.2.2.18. -y- < -d- Eki:

Eski Türkçede canlılığını yitirmiş olan “-d-¹⁸⁷” ekinin “-d- > -y-” değişmesine uğramış fiilden fiil treten bir ektir. İşlek bir ek değildir. Türkiye Türkçesinde “-y-” şeklinde kullanılır. Diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi Türkiye Türkçesinde de ünlü ile biten tek heceli fiil köklerine gelen “-y-” eki, kökle kaynaşmış olarak bulunduğu günümüzde ekteki işlevin ne olduğu kesin olarak belirlenememiştir Korkmaz 2014:189).

İşlevleri:

1. Ünlü ile biten tek heceli fiil kök ve gövdelerinden “pekiştirme” anlamında fiiller türetir: *buy-* < *bu-d-* “soğuktan donmak” (aynı kökten *bu-d* ismi vardır), *doy-* < *to-d-* (aynı kökten *to-k* ismi vardır), *giy-* < *ke-d-*, *koy-* < *ko-d-*, *say-* < *sa-d-* “sayı”, *siy-* < *sı-d-* “bozmak, kırmak ezmek”, *siy-* < *si-d-* “işemek” 8aynı kökten *si-dik* ismi vardır) gibi¹⁸⁸

Kullanım Örnekleri:

Ceviz rengi bir şayak şalvar giymişti. (YK/BE)

O akşam açgözlü gönlü hiç doyamayacak kadar açtı. (HEA/SB)

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.292-293.

Erdal, Marcel (1991) “*Old Turkic Word Formation II*”, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991, 2.C s.485/5.43.

¹⁸⁷ Korkmaz, “-d-” eki, Eski Türkçede isimden fiil türeten “+A-” ekiyle birleşere “+Ad-” şeklinde birleşik bir ek oluşturmuş ve bu birleşik ek, daha sonra “*tay-* / *tey-*” şekline dönüşerek de işlekliliğini sürdürdüğünü ifade etmiştir (Korkmaz 2014:189/dipnot 146). Ayrıca bakınız (Korkmaz 1995:189/3’bak). Erdal da ünsüz ile biten tek ve ki heceli fiillere gelen ekin “+u-” fiiline paralel (olma bildiren) bir işlevle kullanıldığına dikkat çekmiştir: *beg+ed-*, *buñ+ad-*, *kut+ad-*, *küñ+ed-* gibi (Erdal 1991:485/5.43. +(A)d-ekine bak).

¹⁸⁸ Konuyla ilgili bakınız (Hacıeminoğlu 1991:122/20. -y- / -d-‘ye bak).

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.215/333.

Hacıeminoğlu, Necmettin (1991) “*Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*”, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.122./20.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.189.

Korkmaz, Zeynep (1995) “Köktürkçede İsimden Fiil Türeten Ekler ve Köken Yapıları Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.189.

1.2.2.19. -(I)z- / -(U)z- Eki:

Fiilden fiil türeten bir ettirgenlik¹⁸⁹ ekidir. Eski Türkçeden beri kullanılan, bir takım örnekleri olan bu ek, Türkiye Türkçesindeki sınırlı sayıdaki örnekleri uzantı kelimelerden oluşur. Ek, Eski Türkçeden bugüne birkaç fiilde kalıplaşmış olarak görülen ve ettirgenlik işlevini kaybetmiş bir ektir. İşlek birek değildir.

İşlevleri:

1. Daha çok konuşma ve ağızlarda yer alan ek, ettirgenlik yanında geçişsiz ve dönüşlü fiiller de türetir: *tutuz-* “tutulmak” ve bundan **tutuz-ak* > *tutsak*, *tuz-* / *tuz-ak*¹⁹⁰, *damız-* “damlamak”, *dam(i)z-ır-* “damlatmak”, *emzir-* < *em-iz-ir-*¹⁹¹, *ıımızga-* / *ıımızgan-* “uyuklamak”, *ütüz-* “üttürmek, ütölmek”, *utuz-* “kumarda kaybetmek” gibi.

2. Eski Anadolu Türkçesindeki *tamzır-* “damlatmak” (< *tam-ı-z-ı-r-*) fiilinde bu ek vardır (Ergin 1992:214).

Kullanım Özellikleri:

...Halil için **tuzaklar** kuruyorlardı. (YK/BE)

Bari bir de haremağası **tutsak**. (HEA/SB)

Çocuklarını **emziren** analardan başka bir kişi bile yerinde durmuyor, oturmuyordu. (PS/A)

¹⁸⁹ Eski Türkçede “-(I)z- / -(U)z-” ekinin şekil ve kullanım özellikleri için bakınız (Erdal 1991:757/7.55’e bak).

¹⁹⁰ Konuyla ilgili bakınız (Hacıeminoğlu 1991:122/19.-z-‘ye bak).

¹⁹¹ Hatiboğlu, bu örneği “-zir” başlığı altında vermiştir (Hatiboğlu 1981:164). Çotuksöken ise, eki “-zIr [<-z-(I)r-]” şeklinde ele alır (Çotuksöken 2011:176).

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, s.293.

Çotuksöken, Yusuf (2011) “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.176.

Erdal, Marcel (1991) “*Old Turkic Word Formation II*”, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991, 2.C s.757/7.55.

Ergin, Muharrem (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, s.214.

Hacieminoğlu, Necmettin (1991) “*Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*”, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.122./19.

Hatiboğlu, Vecihe (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.164.

Korkmaz, Zeynep (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.189.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye Türkçesinde kullanılan yapım eklerinin işlevleri, her bir yapım ekinin tanımı, yapısı, ses ve şekil bilgisi özellikleri, tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişim, dönüşüm ve gelişim, ses uyumlarına göre durumu ile canlılık ve işlevlik durumu bağlamında tespit edilmeye çalışılmış, bu işlevler farklı görüş ve örneklerle desteklenmiştir. Böylece yapım ekleri ile ilgili bazı tespitlerde bulunulmuştur.

1. Dilin anlamlı en parçası olan kelime kökleri ve bu köklerden yeni kelime türeten ekler eklemeli diller için hayati bir önem taşır. Bu tür dillerin gelişimi köklerle eklerin birleşimine dayanır. Türkçe de bu dillerden biridir.

2. Kelime kökleri tek başına bir anlam taşırken ekler ancak köklerle birleşerek anlam kazanırlar.

3. Yapısına göre sondan eklemeli bir dil olan Türkçe çekim ve yapım ekleri bakımından zengin bir dildir.

4. Yapısına göre sondan eklemeli bir dil olan Türkçede, cümlede kelimeler arasında anlam ilgisi kurmak için çekim ekleri; yeni kelime türetmek için ise yapım ekleri kullanılır.

5. Türkçede ekler, rastgele değil belirli dil bilgisi kurallarına köklere getirilir. Bir ek ya fiil kök ve gövdelerine ya da isim kök ve gövdelerine gelir. Aynı ek hem isim hem de fiil kök ve gövdelerine getirilemez. Ancak Türkçeyi sadeleştirme çalışmaları kapsamında türetilen bazı kelimelerde bu kuralın dışına çıkmıştır: *sömürge/genelge, sevinç/ilginç, bakım/ortam* gibi.

6. Türkçenin kuralları gereği çekim ekleriyle yeni kelimeler türetilmez. Ancak tarihi gelişim sürecinde, özellikle Türkçeyi sadeleştirme çalışmaları sırasında bu kuralın dışına çıkmıştır: *sıradan, dayımlar, neden, zorunlu, bağımsız* gibi.

7. Türkçe kelimelerde yapım ekleri çekim eklerinden önce gelir. Ancak Türkiye Türkçesinde çok az da olsa bu kuralın dışına çıkan örneklerle rastlanır: *amcamgil, halamgil* gibi.

8. Türkiye Türkçesinde kullanılan yapım eklerinin önemli bir kısmı, Türkçenin yazılı belgelerle takip edilebildiği ilk dönemden itibaren ek şeklinde olduğu için

kökenleri hakkında kesin bilgiye ulaşılamamıştır: *kaldır-aç*, *büyüt-eç*, *tıka-ç*, *süre-ç* gibi.

9. Türkiye Türkçesinde kullanılan yapım eklerinin bir kısmı, Türkçenin yazılı belgelerle takip edilebildiği ilk dönemde oluşmuştur. Bu tür eklerin kökeni ve oluşum süreçleri görülebilir: *-ken* (*gid-er i-ken* > *gid-er-ken* “i- ek fiilinin zarf şeklidir” gibi.

10. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı yapım ekleri, başka eklerle birleşerek kalıplaşarak birleşik ek hüviyeti kazanmıştır. Bu tür eklerin bazıları yeni işlevler kazanmış, bazıları ise başka bir ekle birleşerek yeni bir şekil kazanmasına rağmen kendi işlevlerini korumuştur: *+lAn-* (*+la-n-*) “*dışlan-*, *-DİkÇA* (<*dık+ça*) “*sardıkça*”, *+cAk* (<*+ça+ok*) “*yumurcak*” gibi.

11. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı yapım ekleri tarihi gelişim sürecinde yerini başka eklere bırakmış, bazıları ise birtakım değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. - *GmA* > *-GAn* > *-An*, *+IIg* > *+II* / *+IU*, *-(I)g* / *-(U)g* > *-I* / *-U* gibi.

12. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı yapım ekleri, kelimelerin ekleşmesiyle oluşmuştur: *sütlü aş* > *sütlaç*, *bulama aş* > *bulamaç*, *karında eş* > *karındaş* > *kardeş* gibi.

13. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı yapım ekleri, çok işlek ve canlıdır: *+II* / *+IU*, *+CI* / *+CU*, *+IIk* / *+IUk*, *+lA-* gibi.

14. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı yapım ekleri zamanla işlekliliğini kaybettikleri için çok seyrek olarak kullanılır: *+A-*, *+Ik-*, *+Uk-* gibi.

15. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı yapım ekleri tümüyle kullanıştan düşerek ölü ek haline gelmiştir: *+dIz* / *+dUz* “*gündüz*”, *+DAm* “*yöntem*” *+la* (<*+la-g*) “*kışla*” gibi.

16. Türkiye Türkçesinde kullanılan yapım ekleri genellikle tek hecelidir: *-A*, *-lA-*, *+rA-* gibi. Birden çok heceden oluşan yapım ekleri genellikle birleşik eklerden oluşur: *-mAksIzIn*, *-DİkÇA* / *-DUkÇA*, *+DAki* gibi.

17. Türkiye Türkçesinde kullanılan yapım ekleri, genellikle birleşeceği kök ve gövdedeki ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olarak iki, dört veya sekiz değişik şekilli olabilir: *+a/+e*, *+lık/+lik+luk/+lük*, *+cı/+ci/+cu/+cü/+çı/+çi/+çu/+çü* gibi.

18. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı yapım ekleri, ses, şekil, köken yapılarıyla ilgili bazı değişmelerden dolayı tek şekilli olarak kalmıştır: *+gil*, *-ken*, *+leyin*, *+la(<+la-g)* gibi.

19. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı yapım eklerinin yapısında yer alan ünlü seslerin, eke dahil olup olmadığı tam olarak anlaşılmamaktadır: *kaldır-aç*, *büyüt-eç*, *tıka-ç*, *süre-ç* gibi.

20. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı yapım ekleri, zamanla kökle kaynaşarak eklendiği kelimenin bir parçası haline gelmiştir. Bu tür ekler kalıplaştığı için kökle bütünleşmiştir: *usan- (<usa-n)*, *barış (<bar-ış-)*, *haylaz (<hay+laz)* gibi.

21. Türkçede kelime türetme yapım ekleriyle yapılır. Ancak çok nadir de olsa çekim ekleriyle de türetilmiş örneklere rastlanır: *kurbağacık* “boru anahtarı”, *maymuncuk* “kapı açan anahtar” *sıradan*, *neden* gibi.

22. Türkiye Türkçesinde kullanılan yapım ekleri, dilciler arasında en çok kabul tasnife göre, önce isim yapım ekleri ve fiil yapım ekleri olarak ikiye; daha sonra isim yapım ekleri kendi arasında isimden isim yapım ekleri ve fiilden isim yapım ekleri; fiil yapım ekleri ise, fiilden isim yapım ekleri ve fiilden fiil yapım ekleri şeklinde ikiye alt gruba ayrılarak incelenir. Bu çalışmada söz konusu tasnif esas alınmıştır.

23. Bu çalışmada 110 isim yapım eki ve 40 fiil yapım eki incelenmiş olup isim yapım ekleri 55 isimden isim yapım eki ve 65 fiilden isim yapım ekinden; fiil yapım ekleri ise, 21 fiilden isim yapım eki ve 19 fiilden fiil yapım ekinden oluşmaktadır.

24. Türkiye Türkçesinde 55 isim isim yapım eki kullanılmaktadır. İsimden isim yapım ekleri, fiilden isim yapım eklerinden az, fiil yapım eklerinden fazladır.

25. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden isim yapım ekleri, anlam çeşitliliği ile işlek ve canlı eklerdir: *+CA*, *+CI*, *+CU*, *+CIk / +CUk*, *+II / +IU*, *+IIk / +IUk*, *Ar*, *şAr*, *+cAğIz* gibi.

26. Cumhuriyet döneminden sonra Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bazı isimden isim yapım ekleri yeni türetmelerle canlandırılmaya çalışılmıştır: *+A*, *+DAş*, *+CI / +CU*, *+sI / +sU (<+st-g)*, *+Dam*, *+gil*, *+giller*, *+(I)msI / +(U)msU* gibi.

27. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden isim yapım ekleri, hem yapım eki hem de çekim eki olarak kullanılmaktadır: *+dAki* gibi.

28. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden isim yapım ekleri, zamanla işlek hale gelmiştir: +DAş, +lAr, +(I)msI / +(U)msU, +(I)ncI / +(U)ncU, +sAl (<Fr.+Al) gibi.

29. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden isim yapım ekleri, canlılığını korumasına rağmen işlek değildir: +Ak, +çIl, +dIrIk / +dUrUk, +A, +Aç +AdAk, +Ağı, +An, +Ay, +Az, +cAk, +Cil / +CUl, +CIN / +CUn, +dAk (<+da-k), +Dam (<+da-m), +dIrIk / +dUrUk(< dUr-Uk), +dIz / +dUz, +Ik / +Uk, +Il / Ul, +In / +Un, +Ir / +Ur, +(I)l / +(U)l, +la (<+la-g), +lAk (<+lA-k), +lAz (+lA-z), +mAn, +(I)mtırAk / +(U)mtırak < +mtı+rak, +(I)n / +(U)n, +rAk +sAk (<sa-k), +sI / +sU (<+sI-g), +sIk / +sUk (<+sI-k(?)), +sIl / +sUl (< +sI-l(?)), +sIzIn (<+sIz+In), +şAr, +şIn, +(I)t / +(U)t, +(I)z / +(U)z.

30. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden isim yapım ekleri, birden fazla ekin birleşmesiyle oluşmuştur: +AdAk (<+da-k), +Ağı (<+A-gI), +CAk (<+çA+ok), CAğız (<CAk+Az > Iz), +dAk (< +dA-k), +dAki, + la (<+la-g), +lAk (<+lA-k), +lAmA (< +lA-mA), +lAz (< +lA-z), +(I)msI / +(U)msU (< +m+sIg), +sAk (<+sA-k)+sI / +sU (<+sI-g), +sIk / +sUk (< +sI-k(?)), +sIl / +sUl (<+sI-l(?)), +sIzIn (<+sIz+In), +sIzIk / +sUzUk (<+sIz+sUz + +lIk / +lUk).

31. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden isim yapım ekleri, yeni kelime türetme özelliklerini kaybederek ölü ek halini almıştır: +Dam (<+dA-m), +dIz / +dUz, +(I)l / +(U)l, +sIk / +sUk (<+sI-k(?)), +sIl / +sUl (<+sI-l(?)).

32. Türkiye Türkçesi yapım eklerinden olan “+gil” isimden isim yapım ekinin yerine zaman zaman “+lAr” çokluk eki kullanılır: *teyzemgil/teyzemler* gibi. Bazen de söz konusu ekler “+giller” şeklinde bir arada kullanılır: *teyzemgiller, babamgiller* gibi.

33. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden isim yapım ekleri, sınıf değiştirip yeni bir ek özelliği kazanmıştır: “-mA” ekinin “+lAmA (+lA-mA) şeklinde kaynaşmasıyla fiilden hareket isimleri yapma özelliğini kaybetmesi, “+In /+Un” vasıta ekinin zarf türeten bir ek halini alması (*yazın, kışın*) mıştır, “+CA” eşitlik ekinin bazı kelimelerde kalıplaşarak yapım ekine dönüşmesi gibi.

34. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden isim yapım ekleri, eklendiği kökle kaynaşarak kalıplaşmıştır: +Az “ayaz”, +In / +Un “kışın, +An “oğlan”, +(I)n / +(U)n “evin” gibi.

35. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden isim yapım ekleri canlılığını yitirerek ölü ek haline gelmiştir: *+An* “oğlan”, “kızan” gibi.

36. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden isim yapım ekleri, bazı şekli değişikliklere uğrayarak bugünlere gelmiştir: *+AğI* (<+A-gI), *+la* (<+la-g), *+(I)msI* / *+(U)msU* (<+m+sIg), *(I)n* (+A)n, *+sAk* (<+sA-k), *+sI* / *+sU* (<+sI-g), *+II* / *+IU*, *+(I)ncI* / *+(U)ncU* gibi.

37. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden isim yapım ekleri, hiçbir değişikliğe uğramadan bugünlere gelmiştir: *+An*, *+CI* / *+CU*, *+DAş*, *+dIz* / *+dUz*, *+IIk* / *+IUk* gibi.

38. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden isim yapım eklerinin işlevi tam olarak belli değildir: *+(I)l* / *+(U)l*, *+(I)t* / *+(U)t*, *+(I)n* / *+(U)n* gibi.

39. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden isim yapım ekleri, Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde işlek olduğu halde günümüzde işlekliğini kaybetmiştir: *+rAk* gibi.

40. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden isim yapım ekleri, Eski Türkçe döneminden günümüze kadarki süreçte ses ve şekil bakımından bazı farklılıklar gösterir: *ET +sIz* / *+sUz* > *EAT +sUz* > *TT +sIz* / *+sUz*, *ET +IIg* / *+IUg* > *EAT +IU* > *TT +II* / *+IU*, *+çAk* > *EAT +CAk* > *TT CAk* gibi.

41. Türkiye Türkçesinde 65 fiilden isim yapım eki kullanılmaktadır. Fiilden isim yapım ekleri, hem isimden isim yapım eklerinden hem de fiil yapım eklerinden fazladır.

42. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım ekleri, anlam çeşitliliği sahip işlek ve canlı eklerdir: *-(y)AcAk*, *-Ak* < *-gAk*, *-(y)An*, *-(y)ArA* (< *-(y)ArAk*, *-ç*, *-DIkçA* / *-DUkçA* (< *-DIk* / *-DUk* +*çA* -*GAn*, *-GI* / *-GU*, *-GIn* / *-Gun*, *-I* / *-U* (< *-(I)g* / *-(U)g*, *-(y)IcI* / *-(y)UcU* (< *-gUçI* < *-gU+çI*), *-Ik* / *-Uk* / *-k* (< *ET yUk*), *-mI* / *-(I)m* / *-(U)m*, *-mA*, *-mAk*, *-mAz*, *-mIş* / *-mUş*, *-n*, *(I)n* / *-(U)n*, *-tI* / *-tU* / *-(I)ntI* / *-(U)ntU* (< *(I)n-* + *-tI* / *-(U)n-* + *-tU*, *-r*, *-Ar*, *-(I)r* / *-(U)r*, *-(y)Iş* / *-(y)Uş*, 2. *-ş*, *-(I)ş* / *-(U)ş*.

43. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım ekleri, tek şekillidir: *-ç*, *-ken* gibi.

44. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım ekleri, canlılığını sürdürse de işlek değildir: $-(y)A, -Aç, ç, -AgAn / -AğAn < -A-gAn(?)$, $-Al, -l, -AlAk (< -AlA-k)$, $-Am, -AmAç (< -A-mAç) / -mAç, -AmAk (< -A-mAk)$, $-AnAk, -ArI, -AsI (< -gA+sIg)$, $-cA, -cAsInA (< +cA+sI+nA)$, $-DIk / -DUk, -DIktA / DUktA (< -DIk+tA)$, $(< -DIgIndA / -DUğUndA (< -DIk+I+n+dA)$, $DI mI / -DU mU (< -DI+mI)$ (*Ek, işlev kaymasına uğramıştır*), $-gA, -gAç, -gIç / -gUç, -Iç / -Uç (< -gIç / -gUç)$, $-(y)Ip / -(y)Up, -(y)IşIndA / -(y)UşUndA (< -(y)Iş+ı+n+dA)$, $-(I)l / -(U)l, -iken / -ken, -(y)ken < er-ür-ken$, $-mAçA (< -mA+cA, mAç, -mAç / -bAç < -mAçA, -mAç < -mA aş, -mAdAn, -mAklA (< -mAk+ile)$, $-mAksIzIn (-mAk+sIz+In)$, $-mAktAnsA (< -mAk+tAn+i-se)$, $-mAl, -mAlI (< -mA+II)$, $-mAn, -mAzlIk (< -mAz+IIk)$, $-mIk / -mUk, -(I)mII / -(U)mIU (< -(I)m+II / -(U)m+IU)$, $-mUr, -sAk < -sA-k < -Ig+sA-k, -sAl, -sI / -sU < -sIk (-g / -sUk, (-g), -t, -(I)t / -(U)t, -v, -(A)v, -(A)z$.

45. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım ekleri, birden fazla ekin birleşmesiyle oluşmuştur: $-AgAn -AğAn (< -A-gAn?)$, $-AlAk (< -AlA-k)$, $-AmAk (< -A-mAk)$, $-(A)rAk (< -(A)-rAk)$, $-cAsInA (< +cA+sI+nA)$, $-DIkçA / -DUkçA (< -DIk / -DUk+çA)$, $-DIktA / -DUktA (< DIk+tA)$, $-DIgIndA / -DUğUndA (< -DIk+I+n+dA)$, $-(y)IşIndA / -(y)UşUndA (< -(y)Iş+I+n+dA)$, $-mAçA (< -mA+cA)$, $-mAç (< -mA+Aç)$, $-mAklA (< mAk+ile9, -mAksIzIn 8 < -mAk+sIz+ın)$, $-mAktAnsA (< -mAk+tAn+i-se)$, $-mAlI (< -mA+II)$, $-mAzlIk (< -mAz+IIk)$, $-(I)mII / -(U)mIU (< -(I)m+II / -(U)m+IU)$, $-tI / -tU / -(I)ntI / -(U)ntU (< -(I)n- + -tI / -(U)n- + -tU)$.

46. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım ekleri, yeni kelime türetme özelliklerini kaybederek ölü ek halini almıştır: $-mAç (< -A-mAç) / -mAç, -Arı, -sAk < -sA-k < -Ig+sA-k$ gibi.

47. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım ekleri, Cumhuriyet döneminden sonra Türkçeleştirme çalışmaları ile canlandırılmaya çalışılmıştır: $-cA, -t, -(I)t / -(U)t, -sAl$ gibi.

48. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım ekleri, ölen başka bir fiilden isim yapım ekinin yerini almıştır: $-DIktA / -DUktA > -DIğIndA / -DUğUndA$ gibi.

49. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım ekleri, sınıf değiştirip yeni bir ek özelliği kazanmıştır: *-iken > -ken, -(y)ken, -mA > -mAk, -mAç < mA aş: bulama aş > bulamaç, sütlü aş > sütlaç* gibi.

50. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım ekleri, kökle kaynaşarak kalıcı isimler yapmıştır: *-(A)cAk, (y)An, -DIİk / -DUk, -mIş, -(A)z, -(y)Iş / -(y)Uş, 2. -ş, -(I)ş / -(U)ş, -r, -Ar, -(I)r / -(U)r* gibi.

51. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım ekleri, eski canlılığını yitirmiştir: *-Al* gibi.

52. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım ekleri, geçmişten günümüze kadarki süreçte bazı şekli değişikliklere uğramıştır: *-Ak, -Aç, -ç* gibi.

53. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım ekleri, hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir: *-ç, -gA, -gAç, -GIn / -GUn, -(I)l / -(U)l, -mI, -(I)m / -(U)m, -mAk, -mAz, -mIş / -mUş, -n, (I)n / -(U)n* gibi.

54. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım eklerinin işlevi tam olarak belli değildir: *-mAl* gibi.

55. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım ekleri, Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde işlek olduğu halde Türkiye Türkçesinde işlekliliğini kaybetmiştir: *-(y)A, -gA, -(A)z, -AsI (<-gA+sIg)* gibi.

56. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden isim yapım ekleri, Eski Türkçe döneminden günümüze ses ve şekil yönünden bazı farklılıklar gösterir: *ET -IgcI / -gUcI > EAT -UcI > TT-(y)IcI / -(y)UcU, ET -gIç / -gUç > TT -Iç / -Uç, ET -mAdIn > EAT -mAdIn TT – mAdAn, ET -sIk / -sUk, -sIg / -sUg > TT -sI/ -sU* gibi.

57. Türkiye Türkçesinde 21 isimden fiil yapım eki kullanılmaktadır. İsimden fiil yapım ekleri, isim yapım eklerinden az, fiilden fiil yapım eklerinden fazladır.

58. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden fiil yapım ekleri, çok işlek ve canlıdır: *+lA-, +lAn-, +lAş-* gibi.

59. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden fiil yapım ekleri, tek şekillidir: *+l-* gibi.

60. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden fiil yapım ekleri, canlılığını koruduğu halde pek işlek değildir: +A-, +Al- < +A-l-, +An- < +A-n-, +Ar- < +A-r-, +Ar- < er-, +Aş- < +A-ş-, +At < +A-t-, +dA-, +I- / +U-, +(I)k- / +(U)k-, +kIr- / +kUr- < +k-(I)r-, +l-, +(I)msA- / +(U)msA- < +(I)m+sA- / +(U)m+sA-, +(I)r- / +(U)r-, +(I)rgA-, +rA, +sA, +sI.

61. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden fiil yapım ekleri, birden fazla ekin birleşmesiyle oluşmuştur: +Al-, +An < +A-n-, +Ar < +A-r-, +Aş- +A-ş-, +At < +A-t-, +lAn < +lA-n-, +lAş < +lA-ş- gibi.

62. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden fiil yapım ekleri, yeni kelime türetme özelliklerini kaybederek ölü ek halini almıştır: +I- / +U- gibi.

63. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden fiil yapım ekleri, sınıf değiştirip yeni bir ek özelliği kazanmıştır: Eski Türkçedeki “-er” yardımcı fiilinin kendinden önce gelen kelimelerle kaynaşıp ekleşmesi (+Ar- <er-) gibi.

64. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden fiil yapım ekleri eski canlılığını yitirmiştir: +I- / +U-, +(I)r- / +(U)r- gibi.

65. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden fiil yapım ekleri, geçmişten günümüze hiçbir değişikliğe uğramadan gelmiştir: +A-, +Al-, +l-, +lA-, +sA-, +kIr- / +kUr < +k-(I)r- gibi.

66. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden fiil yapım ekleri, Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde işlek olup Türkiye Türkçesinde işlekliliğini kaybetmiştir: +dA-, +I- / +U-, +(I)k- / +(U)k-, +sA gibi.

67. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden fiil yapım ekleri, Eski Türkçe döneminden günümüze ses ve şekil yönünden bazı farklılıklar gösterir: +dA- : ET +DA- > TT +dA- gibi.

68. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı isimden fiil yapım ekleri, Eski Türkçe döneminden sonra teşekkül etmiştir: +ImA- gibi:

69. Türkiye Türkçesinde 19 fiilden fiil yapım eki kullanılmaktadır. Yapım ekleri içerisinde sayıca en az olan yapım ekleridir.

70. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden fiil yapım ekleri, çok işlek ve canlıdır: *-AlA-*, *-Dİr-* / *-DUr-* < *-t-* *Ur-*, *-(I)l-* / *-(U)l-*, *-mA-*, *-n-* / *-(I)n-* / *-(U)n-*, *-(I)r-* / *-(U)r-* < *ET* *-(U)r-*, *-(I)ş-* / *-(U)ş-*, *-t-*, *-(I)t-* / *-(U)t-* gibi.

71. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden fiil yapım ekleri, tek şekillidir: *-p-*, *-y-* < *đ* gibi.

72. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden fiil yapım ekleri, canlılığını korusa da işlek değildir: *-A-*, *-Ar-*, *-Dar-*, *-I-* / *-U-*, *-k-* / *-(I)k-* / *-(U)-*, *-mAlA-* < *-mA+IA-*, *-mAş-* < *-m+A-ş-*, *-p-*, *-(I)ştİr-* / *-(U)ştUr-* < *-(I)ş-* / *-(U)ş-* + *-tİr-* / *-tUr-*, *-y-* < *-đ*, *-(I)z-* / *-(U)z-* gibi.

73. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden fiil yapım ekleri, birden fazla ekin birleşmesiyle oluşmuştur: *-Dİr-* / *-DUr-* < *-t-Ur-*, *-mAlA-* < *-mA+IA-*, *-mAş-* < *-m+A-ş-*, *-(I)ştİr-* / *-(U)ştUr-* < *-(I)ş-* / *-(U)ş-* + *-tİr-* / *-tUr-* gibi.

74. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden fiil yapım ekleri, yeni kelime türetme özelliklerini kaybettiğinden ölmeye yüz tutmuştur: *-I-* / *-U-* gibi.

75. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden fiil yapım ekleri, sınıf değiştirerek yeni bir ek özelliği kazanmıştır: *-y-* < *-đ* gibi.

76. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden fiil yapım ekleri, canlılığını yitirmiştir: *-k-* / *-(I)k-* / *-(U)k-* gibi.

77. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden fiil yapım ekleri, geçmişten günümüze kadar hiçbir değişikliğe uğramadan gelmiştir: *-A-*, *-mA-*, *-n-* / *-(I)n-* / *-(U)n-*, *-t-* / *-(I)t-* / *-(U)t-*, *-(I)ş-* / *-(U)ş-* gibi.

78. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden fiil yapım ekleri, Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde işlek olduğu halde Türkiye Türkçesinde işlekliğini kaybetmiştir: *-(I)z-* / *-(U)z-* gibi.

79. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden fiil yapım ekleri, eklendiği kökle kaynaşarak kalıcı isimler oluşturmuştur: *-A-*, *-I-/U-*, *-(I)z-* / *-(U)z-* gibi.

80. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı fiilden fiil yapım ekleri, Eski Türkçe döneminden günümüze kadar geçen süreçte ses ve şekil bakımından bazı farklılıklar

gösterir: $ET -D\bar{U}r- > EAT -d\bar{U}r- > TT -D\bar{I}r- / -D\bar{U}r-$, $ET \bar{d} > EAT -y- > TT -y-$, $ET -l- > EAT -(I)l- > TT -(I)- / -(U)l-$ gibi.

KAYNAKÇA

Abasıyanık, S. F. (2019) “*Alemdağ’da Var Bir Yılan*”, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Abasıyanık, S. F. (2012) “*Kayıp Aranıyor*”, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Abik, A. D. (2010) “(İsim1 +II / +IU) (İsim2 +II / +IU) Kuruluşundaki İkilemeler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 17(2), 1-20.

Acarlar, K. (1970) “mi Ekinin Türlü Kullanışları”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, XXII(227), 358-363.

Adivar, H. E. (2007) “*Sinekli Bakkal*”, İstanbul: Can Yayınları.

Akalın, Ş. H. (1995) “+IA- Ekinin Çatı Ekleriyle Kullanılışı Konusundaki Görüşler ve Ekin Yabancı Kaynaklı Kelimelere Getirilişi Üzerine”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, (92-99 ss.). Ankara.

Akar, A. (2003) “-GAn Sıfat Fiil Eki”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (14),103-115.

Akçataş A. ve Taşdemir, S. (2020) “Türkiye Türkçesinde Kök Ya Da Gövdeye Gelen Ekler Üzerine Bir Anlambilim İncelemesi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 129-149.

Akçataş, A. ve Çiçek V. (2021) “Türkiye Türkçesinde İsimden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik işlevleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), 410-427.

Akçataş, A. (2007) “+IIk Ekli Durum Nitelikli İsimlerinin Türkiye Türkçesinde Kullanım Şekilleri Üzerine Bir İnceleme”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 91-106.

Akdemir, Y. ve İsi, H. (2017) “Çekim Ekinden Yapım Ekine +CA”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(48),14-28.

Aksan, D. (1976) “*Tartışılan Sözcükler*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, Ü. G. (1968) “Kesir Sayı Sıfatı”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, XVIII(200), 175.

Ali, S. (2007) “*Kuyucaklı Yusuf*”, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Arat, R. R. (1955) “Türkçede Kelime ve Eklerin Yapısı”, *Türk Dili*, IV(43), 396-401.

Arıkoğlu, E. (2004) “Türkçenin -rAk ve -ArAk Ekleri Hakkında”, V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, (187-192 ss.). Ankara.

Aslan, D. S. (2002) “Türkiye Türkçesinde Küçültme ve Pekiştirme Kavramları ve -Cık Eki Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, (603), 224-228.

Aslan, Ö. (2017) “Addan Sıfat Yapan Eklerin Anlamsal İşlevlerinin Belirlenmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(2), 734-748.

Atabay, N., Kutluk, İ ve Özel, S. (1983) “*Sözcük Türleri*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atabey, İ. (2005) “Ettirgenlik Ekleri ve Türkçe Sözlük’ün Ettirgen Fiiller Açısından Değerlendirilmesi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2), 14.

Atalay, B. (1940) “*Türkçemizde -Men / +Man*”, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atalay, B. (1942) “*Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*”, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atalay, B. (1946) “*Türkçede Kelime Yapma Yolları*”, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atalay, B. (1968) “*Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi*”, III Cilt, (Çev. B. Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1939)

Aydın, M. (2000) “Anadolu Ağızlarında İken~Ken Zarf Fiilinin Kullanımı ve Görevleri”, *Türk Dili*, (588), 639-645.

Azılı, K. (2013) “(u)t Ekinin Farklı Bir Anlamsal İşlevi Üzerine”, *Journal of Turkish Studies*, 8(13), 501-508.

Balyemez, S. (2015) “+CA Eki Sıfatın Anlamını Güçlendirir mi?”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(3), 899-917.

Banarlı, N. S. (1972) “*Türkçenin Sırları ‘sel ve sal Hikayesi’*”, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Bang, W. (1921) “*Vom Köktürkischen zum Osmanischen I-IV*, Vorarbeiten zu einer Vergleichenden Grammatik des Türkischen, (2nd ed), Indiana: Verlag der Königl. Akademie der Wissenschaften.

Banguoğlu, T. (1957) “Türk Grameri İçin Monografiler:II- Türkçede Benzerlik Sıfatları”, *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı- Belleten*, 5(13), 13-27.

Banguoğlu, T. (1966) “Nisbet Sıfatları ve -sel, -sal”, *Dil Bahisleri*, 34-43.

Banguoğlu, T. (2011) “*Türkçenin Grameri*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Banguoğlu, T. (1956) “Türkçede Tekerrür Fiilleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 4, 111-123.

Başdaş, C. (2006) “Türk Lehçelerinde İşteşlik Eki (-ş) ve Çokluk”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 9-15 Nisan, Çeşme:İzmir.

Başdaş, C. (2006) “Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler”, *I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, (400-406ss.). Ankara.

Baydar, T. (2018) “II Eki Üzerine”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi /Journal of Turkish World Studies*, 18(2), 535-541.

Baydar, A. S. E. (2008) “-IcI Eki Üzerine”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, XCV(676), 331-335.

Baydar, A. S. E ve Baydar, T. (2006) “+ki Eki Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 52(2), 31-48.

Bayraktar, E. N. (2017) “Türkiye Türkçesinde Ma Ekinin Yapım Eki Olarak İşlevleri”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 556-563.

Bayraktar, S. F. (2019) “İşlekliği Artan Bir Yapım Eki +Sal / +Sel”, *Prof. Dr. Hidayet Kemal Bayatlı Hatıra Kitabı, Kerkük Vakfı*, 123-130.

- Bayraktaroğlu, E. (1966) “Sel ve Sal Hikayesi”, *Türk Dili İçin*, (III), 51-53.
- Bilgegil, M. K. (1984) “*Türkçe Dil Bilgisi*”, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Biray, H. (1999) “*Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bozkurt, F. (2000) *Türkiye Türkçesi*, Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.
- Bozkurt, F. (2017) “*Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*”, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Böler, T. (2013) “Türk Dili Şekil Bilgisi Çalışmaları -Bibliyografya Denemesi-“, *Turkish Studies*, (8/4), 359-416.
- Börekçi, M. (2009). *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*, Erzurum: Eser Ofset, Matbaacılık.
- Brockelmann, C. (1954) “*Osttürkische Grammatik der Islamischen litteraturSprachen Mittelasiens*”, Leiden Brill.
- Bulak, Ş. (2012) “Türkçede +sA- İsimden Fiil Yapma Eki”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, (7/3), 699-701.
- Bulak, Ş. (2013) “Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 3(6), 57-76.
- Buran, A. (1999) “Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni”, 3. *Uluslararası Türk Dil Kurultayı 1996* (207-214. ss.). Ankara.
- Buran, A. (1996) “-İk Ekinin Anadolu Ağızlarında Kullanılışı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1994*, 11-18, Ankara
- Cin, A. (2016) “Türkçenin İsimden Fiil Yapma Eki +La Mıdır? Yoksa +Lan-; +Laş-; +Lat- Mıdır?”, *II. Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Çalıştayı*, (1-17. ss.). Antalya: Türkiye.
- Cin, A. ve Işık, D. (2020) “Eski Türkçeden Günümüze +İA- İsimden Fiil Eki”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 10(0), 79-115.

Corcu, D. (2005) “Zorunluluk Kipliği Belirtisi -mAll’nın Anlamsal İçyapısı”, *Dilbilim Araştırmaları*, 33-44.

Coşar, A. M. (2019) “Türkçe Kelime Türetmede Kuruluş ve Diziliş İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, (23), 271-287.

Coşkun, V. (1999) “Türk Lehçelerinde Zaman Kavramı Taşıyan -p Zarf-Fiil Eki”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (7), 173-192.

Cüceloğlu, D. (1973) “Türkçe Türetme Ekleri Üzerine Bir Çalışma”, *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, V(1), 47-56.

Çakır, A. (2020) “Türkiye Türkçesi Ağzlarında “-GIn” Ekinin Farklı Bir İşlevi”, *Diyalektolog*, 71-76.

Çelik, A. (2018) “+II / +IU ve +sIz / +sUz Ekleri Temelinde Cinsiyet”, *Asya Studies*, Akademik Sosyal Araştırmalar, (5), 37-43.

Çiftçi, S. (2016) “Türkiye Türkçesinde Benzerlik İşleviyle Kullanılan Ekler”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(26), 189-210.

Çotuksöken, Y. (2011) “Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri”, İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Çotuksöken, Y. (1991) “Türkçede Ekler-Kökler-Gövdeler”, İstanbul: Cem Yayınları.

Çotuksöken, Y. (2001) “-sAl Eki Üzerine”, *Çağdaş Türk Dili*, Dil Demeği Yayınları, 16(166), 442-448.

Delice, H. İ. (2000) “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 221-235.

Delice, H. İ. (2007) “Çatı Eklerinin Bilinmeyen Bir İşlevi”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38)*, 10-15 Eylül 2007, (419-433 ss.). Ankara.

Delice, H. İ. (2012) “-Ip Eki Türkçede Hangi Kategorileri Oluşturmaktadır?”, *V. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*. Denizli: Türkiye.

Delice, H. İ. (2009), “[-t-+-tIr-] Yapısındaki Fiillerde -t- ile -tır- Eklerinin Bulunuşu ve -t- ‘nin İlave Ses Olarak Kullanımı”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, 4/8, 159-165.

Demir, N. (2005) “-CI / -IcI Ekleriyle Türemiş Kelimelere Katkılar”, *Studia Turcologica Croviensia* 10. *Turks and Non - Turks. Studies on the History of Linguistic and Cultural Contacts*, 75-84.

Demir, S. (2009), “-mAll’nın Emir ve İstek Bildirme İşlevi Üzerine”, *International Journal of Central Asian Studies*, 13, 217-230.

Demirbilek, S. (2004) “Tarihi Süreç İçerisinde -sIk Ekinin İşlevleri”, V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, (731-738 ss.). Ankara

Demircan, Ö. (2010) “-CI Eki Bir Niteleyici Türetir Adlaştırmaz”, *Türk Dili*, (139), 1-3.

Demircan, Ö. (1977) “Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Birleşmeleri”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Demirci, M. ve Dinçaslan, M. F. (2015) “+ki Eki ve +DAki Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, *International Journal of Language Academy*, 3, 322-339.

Demirtaş, A (2006) “Türkiye Türkçesinde Mensubiyet Bildiren -gil Eki Üzerine”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 3(9), 70-77.

Deny, J. (1941) “*Grammaire de la langue Turque (dialecte osmanlı)*”, (Çev.,A. U. Elöve) Paris: Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi), (Orijinal yayın tarihi 1920-1921)

Develi, H. (1995) “-Sa Eki Nedir? Kip mi? Zarf Fiil mi?” *İlmi Araştırmalar*, (1), 92-95.

Dizdaroğlu, H. (1962) “*Türkçede Sözcük Yapma Yolları*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dizdaroğlu, H. (1963) “*Türkçede Fiiller*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Doğan, E. (2014) “Türkiye Türkçesinde Addan Zarf Türeten Birleşik Ekler Üzerine” *ÜEF Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 50, 11-28.

Doğan, A. T. (2019) “Türkiye Türkçesinde Dilbilimsel Uzatım Örneği Olarak -(X)n-, -(I)l- Çatı Eklerinin Üst Üste Kullanımı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi*, (47), 53-72.

Durmuş, O. (2012) “{-(y)ArAk} Zarf Fiil Ekinin Kökeni Üzerine”, *Türkbilig*, (23), 19-60.

Ecer, E. İ. (2010) “Türkiye Türkçesinde İsimden +lA-mAk Eki İLE Yapılan Fiillerin – Etimoloji Göz Önünde Tutularak – Anlam Bilimsel ve Cümle Bilimsel Araştırılması”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 58(1), 41-152.

Eckmann, J. (1953) “Türkçede -raq, -rek Ekine Dair”, *Türk Dil Araştırmaları Yıllığı-Bellete*, 49-52.

Eckmann, J.(1966), “*Chatagay Manual*”, Blomington: Indiana University.

Ediskun, H. (1966) “-El, -İl, -Sel Ekleri Üzerine”, *Türk Dili*, XV(179), 1012-1019.

Ediskun, H. (1993) “*Yeni Türk Dilbilgisi: Dil Ses Bilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi*”, İstanbul: Remzi Yayınevi.

Eker, S. (2003) “*Çağdaş Türk Dili*”, Ankara: Grafiker Yayınları.

Emre, A. C. (1945) “*Türk Dilbilgisi*”, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Eraslan, K. (1996) “+sı-/+si-(~+su/+sü-)İsimden Fiil Yapma Eki ile -sı/-si-(~su/-sü-) Fiilden Fiil Yapma Eki ve Genişletilmiş Şekilleri Hakkında”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, XXXII/I-2, 47-62.

Eraslan, K. (2013) “-P Zarf Fiil Eki”, *İstanbul Üniversitesi VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul.

Eraslan, K. (1999) “Türkçede İsim Fiiller”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, 119-125.

Eraslan, K. (1980) “*Eski Türkçede İsim Fiiller*”, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Eratalay, Ö. S. ve Yıldız Ş. (2020) “-lA Ekinin Farklı Bir İşlevi Üzerine”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 706-713.

Ercilasun, A. B. (2000) “Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1999, 41-47.

Ercilasun, A. B. (1973) “-maç / -meç Eki Üzerine”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 21(0), 83-88.

Ercilasun, A. B. (1984) “*Kutadgu Bilig Gramari ‘Fiil’*”, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2008) “La Enklitiği ve Türkçede Bir ‘Pekiştirme Enklitiği’ Teorisi”, *Dil Araştırmaları*, 2(2), 35-56.

Erdal, M. (1991) “*Old Turkic Word Formation I-II*”, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Erdal, M. (1998) “On the verbal noun in -(y)ış”, *Doğan Aksan Armağanı*, 53-68.

Erdem, M. (2011) “Türkçede Yapım ve Çekim Eklerinin Özellikleri ve Sınırları”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, 71-90.

Erdoğan, Ö. (2017) “Türkçede -(I)k Eki ve Oluşturduğu Kategoriler”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 61, 159-174.

Eren, H. (1999) “*Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*”, Ankara: Bizim Büro Basım Evi.

Eren, H. (2000) “Yeni Bir Ek: -sal / sel, *Türk Dili*, 2000/I(580), 291-306.

Eren, H. (1989) “Türk Yemek İsimlerinde Kullanılan Bir Ek”, *İkinci Milletlerarası Yemek Kongresi*, (478-483 ss.). Ankara.

Ergin, A. (1966) “Türkçede (sel-sal) Ekleri Üzerine Birkaç Söz”, *Türk Birliği Dergisi*, I(.7/8), 59-60.

Ergin, M. (1992) “*Türk Dil Bilgisi*”, İstanbul: Bayrak Yayınları.

Ersoy, F. (2007) “+gil Eki Üzerine”, *Dil Araştırmaları*, 1, 21-29.

Erten, M. (2007) “-sIz Eki Olumsuzluk Eki midir?, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, 2/4, 1168-1173

Esendal, M. Ş. (2020) “*Ayaşlı ile Kiracıları*”, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Gabain, A. V. (1974) “*Alttürkische Grammatik*”, , (Çev. M. Akalın) Eski Türkçenin Grameri, Wiesbaden: Otto Harrossowitz, (Orijinal yayın tarihi, 1950)

Gece, Mehmet (1995) “Türkçede Sıfatı Derecelendirme Yolları”, *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, s.240-250.

Gedizli, M. (2012) “+CA Ekinin Yer Adlarındaki İşlevi”, *International Journal Of Human Sciences / Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(12), 521-535.

Gedizli, M. (2012) “Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turki*, 7/4, 3351-3369.

Gencan, T. N. (1975) “*Dilbilgisi*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gökdayı, H. ve Turgay S. (2011) “Türkiye Türkçesinde { -CA } Biçimbiriminin Türleri”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(58), 147-172.

Gökdayı, H. ve Turgay S. (2006) “Geçiş Aşamasında Olan +cA Ekinin Türü”, *Türk Dili*, 649, 61-72.

Gökyay, O. Ş. (1981) “Türkçede -mal ve -mal Eki Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1978-1979*, 23-32.

Gönülal, Ö. Y. (2020) “Asılsız veya İşlek Olmayan Eklerle Yeni Kelimeler Türetilbilir mi?”, *Dil Araştırmaları*, 14(26), .215-226.

Gülensoy, T. (2007) “Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlere Köken Bilgisi Sözlüğü”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güllüdağ, N. (2019) “Tarihsel Gelişim Süreci İçinde -mAn / +mAn Eki”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 557-590.

Gülsevin, G. (2004) “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi - Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, (1267-1283 ss.). Ankara.

Gülsevin, G. ve Gülsevin, S. (1993) “(Kâmûs-ı Türkî'ye Göre) Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanılışları I: Fiilden İsim Yapan Ekler”, Malatya.

Gülsevin, G. (2001) “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, II(2), 125-144.

Gülsevin, G. (1999) “Çatı Ekleri Üzerinde Kullanılabilen Ekler”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, 125-146.

Gülsevin, S. (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiilden Yapılan Araç Gereç Adlar”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 99-113.

Gülsevin, S. (2020) “Zarf Fiil Eklerinin Cümle Sıralama İşlevi ve Bunun Söz Dizimindeki Yeri Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 69, 135-146.

Güner, D. F. (2009) “ -Ça Eki ve Genişlemiş Şekilleri”, Leyla Karahan Armağanı İçinde, 579-598.

Güneş, S. (1999) “*Türk Dil Bilgisi*”, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Güngördü, E. (2002) “İsimden Fiil Türeten +çı-/+çi- Eki ve Gelişmiş Şekilleri”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 171-182.

Hacıeminoğlu, N. (1991) “*Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*”, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hatiboğlu, V. (1981) “*Türkçenin Ekleri*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hatiboğlu, V. (1974) “Türkçede Eklerin Kökeni”, *Türk Dili*, XXIX(268) S.268, 331-332.

Hirik, E. (2015) “Anlam Değiştirme Aracı Olarak Olumsuzluk Eki -mA”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 44, 167-185.

Hirik, E. (2016) “-(X)k Ekinin Kılınış, Kiplik ve Çatı Kategorisindeki İşlevleri”, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 32, 97-114.

İlhan, N. (2009) “Ek+Kök / Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, 4/8, 1535-1557.

İlhan, Nadir (2019) “Türkçede Kelimelerin Ekleşmesiyle Ortaya Çıkan Ekler”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 75, 149-162.

İlhan, N. (2005) “Türkçede Olumsuzluk”, *Karaman Dil Kültür ve Sanat Dergisi*, 271-279.

İlhan, N. (2009) “*Türk Dilinde Çokluk*”, Elazığ: Manas Yayıncılık.

İlker, A. (1997) “*Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kahraman, T. (1999). “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, 278-297..

Kara, M. (1996) “Terim Türetmeye Elverişli Bir Ek: -an/-en”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996/II(540), s.631-643.

Karaağaç, G. (2012) “*Türkçenin Dil bilgisi*”, Ankara: Akçağ Yayınları.

Karabeyoğlu, A. R. (2007) “+A- Eki ve Adların Fiilleşme İstikametleri Üzerine”, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 23, 73-91.

Karaca, H. (2014) “Birlikte Eklerin İşlevi”, *Gaziantep Üniversty Journal of Social Sciences*, 13(1), 91-98.

Karademir, F. (2009) “-mA Olumsuzluk Biçimbiriminin ‘Kip’le İlgisi ve Olumsuz Fiil Çekimlerinin Adlandırılması Sorunu”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, 4/3, 1343-1374.

Karadoğan A. (2004) “Türkiye Türkçesinde Birleşik Eklerle Oluşturulmuş Sözlük Öğeleri”, *Türk Dili*, IXXXVIII(634), 541-549.

Karadoğan, A. (2008) “Türkiye Türkçesinde Yeni Bir Sıfat-Fiil Eki -I” *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 46, 57-66.

Karahan, Leyla (1994) “-sa/-se Eki Hakkında” *Türk Dili*, 516, 471-474.

Karamanlıoğlu, A. F. (1966) Kelimedede Mâna Değişikliği ve Bir Ek, *Türk Dili İçin I*, A5, 149-153.

Karasoy, Y. (2004) “Türkçede –ma (-me) Ekinin Yeri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 1-14.

Kemal, Y. (2003) “*Binboğalar Efsanesi*”, İstanbul: Adam Yayıncılık.

Kemal, Y. (1969) “*Yılanların Öcü*,” İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kerimoğlu, C. (2009) “Türkiye Türkçesinde Ettirgenlik”, *Turkish Studies, Türkoloji Araştırmaları*, 4/8, 1734-1745.

Kirişcioğlu, M. F. (2015) “Türkçede Fiilden İsim Yapma Eki -P”, *Dil Araştırmaları*, 9(17), 7-17.

Kocasavaş, Y. (1998) “+sa- / +se- İsimden Fiil Yapma Eki ve Genişletilmiş Şekilleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXVIII, 419-434.

Koç, N. (1996) “*Yeni Dilbilgisi*”, İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.

Koç, N. (2000) “-ca Eki Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 582, 505-514.

Kononov, A. N. (1969) “İsimlerin ve Sıfatların Küçültme Şekilleri ve Söz Yapımı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1968*, 81-88.

Koraş, H. (2001) “-maca / -mece Eki Üzerine Bir Deneme”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, 10, 349-358.

Korkmaz, Z. (1994) “*Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (1960) “Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1, 85-90.

Korkmaz, Z. (1995) “-ası/-esi Gelecek Zaman Sıfat Fiil (participium) Ekinin Yapısı Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, I, 145-150.

Korkmaz, Z. (1995) “Köktürkçede İsimden Fiil Türeten Ekler ve Köken Yapıları Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1, 188-194.

Korkmaz, Z. (1995) “Türkçede -°l eki (-al/-el, -ıl/-il, -ul/-ül, -sal/-sel) I”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1, 133-138.

Korkmaz, Z. (1995) “Türkçede -°l eki (-al/-el, -ıl/-il, -ul/-ül, -sal/-sel) II”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1, 139-144.

Korkmaz, Z. (1995) “Türkçedeki -arak/-erek Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine” Reşit Rahmeti Arat İçin, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1, 128-132.

Korkmaz, Z. (2000) “*Grammer Terimleri Sözlüğü*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları..

Korkmaz, Z. (2014) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (1995) “Türkçede İsimden Fiil Türeten Eki +r-+ar-/+er- Eki ve Yapısı Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, I, 168-178.

Korkmaz, Z. (1995) “Türk Dilinde +çA Eki ve Bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, I, 12-84.

Korkmaz, Z. (1995) “Türkiye Türkçesinde –madan /-meden < -mağın / meğin Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, I, 151-159,

Korkmaz, Z. (2010) “‘LA’ Pekiştirme Ek-Edatının Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Uzantıları ve -AlA- Tekrarlama Ekinin Yapısı Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 58(1), 7-20.

Kremena, A. H. (1970) “Türkçede iken’in Durumu ve Fonksiyonu”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 18, 1-8.

Küçük, M. (2010) “Tarihi Türk Lehçelerinden Türkiye Türkçesine –Dİr / -DÜr (< turur) Eki ve İşlevleri”, *Türkbilgi*, 19, 59-75.

Kuram, K. (2017) “-IP’lı Tümcelerın Sözdizimi ve Anlambilimi”, *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(3), 442-452.

Lübimov, K. (1963) “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Çatı Kategorisi ve Çatı Ekleriyle Türetilen Fiiller”, *Türk Dili*, XIII(147), 150-155.

Mansuroğlu, M. (1953) “Türkçede -gu Ekinin Fonksiyonları”, *Türkiyat Mecmuası*, 10, 341-348.

Mansuroğlu, M. (1953) “-mış Ekinin Fonksiyonları”, *Fuat Köprülü Armağanı*, 345-348.

Miandoab, N. Z. (2018) “Türk Dilinde Küçültme Kavramı ve Küçültme Ekleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 22(1), 213-237.

Omuralieva, A. (2020) “Türkiye Türkçesinde Ses Yansımali Fiillerin Yapısı”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 141-155.

Ökten, E. C. ve Pirim, E. (2019) “-mA ve -mAk: Cümlede Anlam Oluşumundaki İşlevsellikleri”, *Rumelide Dil ve Araştırma Dergisi*, (15), 43-62.

Öner, M. (2006) “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 60-76.

Öner, M. (2007) “Türkçede -prAk Zarf Fiili”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 68-73.

Önler, Z. (2004) “Türkçede +IX Eki (+lı/+li, +lu/lü)”, V. *Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri II*, (2203-2208 ss.). Ankara.

Özçelik, S. (2004) “Türkiye Türkçesinde Benzetme-Benzerlik Kavramları ve Bu Kavramları Sağlayan Ekler Üzerine”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 17, 143-154.

Özçelik, S. (2004) “Türkçede İsimden Fiil ve Fiilden İsim Yapım Eki Olarak (I)K”, *Zeynep Korkmaz Armağanı*, 290.

Özdemir, E. (1968) “Öz Türkçe: İşlekleşen Yapım Ekleri”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, XIX(205), s.62-64..

Özdemir, E. (1971) “-maç / -meç Eki”, *Türk Dili*, XXIV(239), Ankara, 382-383.

Özdemir, E. (1973) “*Terim Hazırlama Kılavuzu*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özek, F. (2015) “Ak ve Ik Ekinin Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(28), 57-67.

Özel, S. (1977) “*Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Birleştirme*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özender, F. S. (2001) “Türkçede Enklitik Edat Üzerine :çI / Çu”, *Kök Araştırmalar: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, III(2), 75-87.

Özkan, F. (2004) “-mak, -mek Eki ile Yapılan Kalıcı İsimler”, V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, (2277-2282 ss.). Ankara.

Özmen, M. (2014) “*Reciprocity in Turkish / Türkçede İşteşlik*”, Discussions on Tukology, Warsaw.

Özmen, M. (2014) “*Türkçede -ken Zarf Fiili*”, Adana: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özmen, M. (1988) “-IcI, -UcU Ekinin Gelecek Zaman Eki Olarak Kullanılması Üzerine”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (9-10), 545-556.

Öztürk, R. (2011) “Yapım Eklerinin Nitelikleri, Sınırları İşlevleri ve Sorunları”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, 319-324.

Özezen, M. Y. (2018) “Türkçede Zarf-Fiiller ve Zarf-Fiillede Yapılaşma Süreçleri”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 79-97.

Özezen, M. Y. (2008) “Türkiye Türkçesinde +A ve -A Ekli Zarflar Üzerine”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 329-344.

Pekel, A. G. (1943) “*Türkçede Kelime Üreme Yolları*”, İstanbul: Maarif Matbaası.

Pamuk, O. (2019) “*Cevdet Bey ve Oğulları*”, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Pamuk, O. (1998) “*Benim Adım Kırmızı*”, İletişim Yayınları.

Räsänen, M. (1957) “*Materialien zur Morphologie der Türkischen Sprachen*”, Sto XXI, Helsinki.

Safa, P. (1978) “*Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*”, İstanbul:Ötüken Neşriyat.

Safa, Peyami (2020) “*Atilla*”, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Salman, R. (2003) “Türkçede Sıfat-fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999/I-II*, 189-223, Ankara, 2003.

Sarı, İ. (2019) “+IX Ekinin İşlevleri ve Bazı Sıfatlardaki Kullanımı Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (47), 85-96.

Sarı, C. (2016) “Türkçede {-(y)Xk} Sıfat-Fiil Ekinin Kullanımı ve İşlevleri”, *TÜRKÜ Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(7), 233-244.

Savran, H. (2009) “Türkçe Sözlükteki Örneklerden Hareketle Dönüşlü ve İşteş Fiillerin Geçişlilik Durumları”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 365-370.

Sertkaya, O. F. (1994) “-an/-en Ekli Yeni Şekiller ve Örnekleri Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1989*, 335-352, Ankara.

Sertkaya, O. F. (2013) “Etimoloji Nedir - Ne Değildir ve İsimden İsim Yapan +ay/+ey Eki Üzerine”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, XIX-I, 43-71.

Sevortyan, E. V. (1968) “Fiilden isim Yapma -t Eki ile Bununla İlgili Fonetik Sorunlar”, *Bilimsel Bildiriler 1966*, (101-107ss.). Ankara.

Solmaz, E. (2006) “Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, VI(2), 423-436.

Şahin, E. (2013) “Tarihi ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Üleştirme Sayıları”, *Dil Araştırmaları*, 12, 97-116.

Şahin, H. (2005) “+CA Türetme Ekinin İşlevlerine Dair Gözlemler”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.6/8, 85-93.

Şahin, H. (2005) “+LA Türetme Ekinin İşlevlerine Dair Gözlemler”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(8), 85-93.

Şahin, H. (2008) “Kâşgarlı’dan Günümüze -GAn Eki”, *VI. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*, (3963-3970ss.).

Şahin, H. (2002) “Türkiye Türkçesinde -IP Ulaçlı Fiillerin Durumuna Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 99-105.

Şahin, İ. (2007) “Türkçede Yer Adlarının Yapısı Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (32), 1-14, Erzurum.

Şahin, İ. (2015) “Türk Dilinde Renk Adı +mAn Sistemi ve (mAn) Ekinin Kökenine Dair”, *Uluslararası Türkçe, Edebiyat, Kültür Eğitim Dergisi*, (4/1), 45-68.

Şerifoğlu, Y. (2015) “Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (6), 71-78.

Tahir, K. (2017) “*Rahmet Yolları Kesti*”, İstanbul: İthaki Yayınları.

Tankut, H. R.(1938) “Man, Men”, *Türk Dili Belleten*, (27-80), 67-72.

Taşkıran, C. (2001) “Türkçenin Ekleri”, *Çağdaş Türk Dili*, Dil Derneği Yayınları, 14(163), 309.

Taymas, A. (1950) “-v: (A)v Ekinin Alınması ile İlgili Açıklaması İçin”, VI. *Türk Dil Kurultayı 1949, Birleşimler Tutanaklar*, 163.

Tekin, Ş. (1966) “Türkçede Kelime Türetme ve İmkanları”, *Türk Dili İçin II.*, (A6), 11-14.

Tekin, Ş. (1990) “Türkçede -mA Olumsuzluk Eki İle -Dlk Eki Nereden Geliyor?”, *Tarih ve Toplum*, 13(74), 14-17.

Tekin, T. (1968) “*A Grammar of Orkhon Turkic*”, Indiana University Publications, Bloomington.

Temir, A. (1996) “Türkiye Türkçesinde -sal/sel Sıfat Eki Nereden geliyor?”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, (5-7ss.). Ankara.

Tepeli, Y. (1996) “Eş Sesli Dilbilgisi Morfemlerinden ‘A’(a/e)”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (2), 118-122.

Tepeli, Y. (2006) “Ölçünlü Türkiye Türkçesinde Eş Biçimli Biçim Birimlerinden/Yapılardan, Ar”(ar/er), *Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII(2), 19-40.

Tietze, A. (2002) “*Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı*”, İstanbul: Simurg Kitapçılık Yayıncılık ve Dağıtım.

Tiken, K. (2003) “Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Zarf Fiillerin İfade ve İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999 /I-II*, 281-364.

Timurtaş, F. K. (1977) “*Eski Türkiye Türkçesi*”, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Timurtaş, F. K. (1980) “Man Eki ve Asıl Şecaat Arzedener”, *Yaşayan Türkçemiz 2*, 30-32.

Timurtaş, F. K. (1972) “Türkçede Türetme ve Ekler”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, (3), 57-64.

Timurtaş, F. K. (1980) “Türkçede Kelime Yapımı ve Yanlış Türetilen Kelimeler”, *Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Türk Dili Semineri*, 33-43.

Timurtaş, F. K. (1980) “Uydurmacılık, Uydurma Kelimeler ve Türkçede Kelime Yapımı”, *Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Türk Dili Semineri*, 64-85.

Tosun, C. (2004) “[İ]ş ve [-İ]ş- Eklerinde Süreçleşme İşlevi”, V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, (2899-2908ss.). Ankara.

Tosun, C. (1978) “Türkçede Küçültme ve Benzetme Ekleri”, *Genel Dilbilim Dergisi*, Ankara, (1), 48-54.

Tosun, İ. (2010) “Türkiye Türkçesinde +CA Ekinin Kullanım ve Anlam Çeşitliliği”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, 5/4, 1472-1486.

Tosun, İ. (2010) “Türkiye Türkçesinde +CA Ekinin Kullanımı ve Anlam Çeşitliliği”, *Turkish Studies*, (5)4, 1472-1486.

Toprak, F. (2008) “DLT’de İşteş Çatılı Fiillerden Yola Çıkarak Türkçede İşteşlik Kavramının Fonksiyonları”, *II. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara.

Tulum, M. (1993) “-LA / -LE Ekine Dair”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 26, 157-164.

Tuna, O. N. (1986) “Türkçede Transitive-Causative ‘Geçişli ve Ettirgen’ Fiiller Bunlarla İlgili Morfoloji ve Öğretim Meselelerinin Çözümü”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXIV-XXV, 381-428.

Tuna, O. N. (1947) “Tabiat Taklidi Kelimelerden Fiil Yapan Ekler”, *Türk Eli*, 1(2), 2-4.

Tuna, O. N. (1947) “Tabiat Taklidi Kelimelerden Fiil Yapan Ekler”, *Türk Eli*, 3, 4- 9.

Tuna, O. N. (1947) “Tabiat Taklidi Kelimelerden Fiil Yapan Ekler”, *Türk Eli*, 4, 5-7

Turan, Zikri (2007) “Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeyinde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır? ”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II. 24-29 Eylül*, (1835-1844ss.). Ankara.

Turan, Z. (2018) “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları”, *Türkbilgi*, (35), 97-110.

Türk, V. (2014) “İsimden Fiil Yapan -al- / -el- ; -l- ve -ar- / -er- ; -r- Eklerinin Kökeni”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 0(21), 183-191.

Türkmen, E. (2021) “Tarama Sözlüğünde -GIn / -GUn Ekli Kelimelere Dair”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 7(16), 497-528.

Uğurlu, M. (1999) “-ArAk ve -p ile Kurulan Zarf-Fiilli Parçalarda Sınır Vurgulayışı-Rolü, III. Uluslararası Türk Di Kurultayı 1996, (1181-1187ss.). Ankara.

Uygur, C. V. (2007) “İsimden Fiil Yapma Eki +la- ,+le- Ekinin Vasıftan/Nesneden Uzaklaşma, Arınma Fonksiyonu Üzerine”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, (1875-1880ss.). Ankara.

Uygur, C. V. (1997) “Eşitlik (Ekuvatif) Eki ve Eşitlik (Ekuvatif) Grubu Üzerine”, *Türk Dili*, (546), 547-549, Ankara.

Uygur, S. (2005) “+lA- Ekinin İşlevleri Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dili, Türk Dil Kurumu Yayınları*, 646, 347-352.

Uysal, B. (2018) “Türkçede İşteş Çatı ve İşteş Çatının Özellikleri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S(7/2), 806-836.

Ülken, F.(1981) “Türkçe Eylemlerde Edilgen Çatı Üstüne Bir Araştırma”, *Dilbilim*, (6), 55-70.

Üstüner, A. (2003) “*Türkçede Pekiştirme*”, Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.

Üstüner, A. (1995) “Türkiye Türkçesinde -lC / -UcU Eki”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 281-284.

Üstünova, K. (2004) “Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 173-182.

Üstünova, K. ve Horoz, Ö. (2001) “(-sIz), (II) Ekinin Olumsuzluğu mu”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 119-140..

Üstünova, K., Aydın H., Karahancı, İ., Akgün, N. İ. ve Üstünova, M. (2019) “Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Ardıl Dil Bilimleri Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, (8/2), s.713-725.

Üstünova, K. (2008) “*Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçimbilgisi)*”, İstanbul Kesit Yayınları.

Üstünova, K. (2020) “Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin sınıflandırılması üzerine”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8), 1-13.

Uysal, B. (2018) “Türkçede İşteş Çatı ve İşteş Çatının Özellikleri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S(7/2), 806-836.

Varol, Ç. ve Akçataş, A. (2021) “Türkiye Türkçesinde Fiilden İsim Yapan Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri” *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (23), 199-226.

Vural, H. (2006) “-ken Eki ve Bir Terim Önerisi: Zayıflayan”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*”, Çeşme: İzmir.

Yalçın, S. (2021) “+gil” Eki Üzerine Etimolojik Bir Değerlendirme, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1-12.

Yıldız, H. (2011) “Türk Dilinde {-GAç} Ekinin Kaynakları - I, *Dil Araştırmaları*, S.8, s.115-140

Yılmaz, E. (20079 “Türkiye Türkçesinde İkili Çatı Sorunu ve Bunun Öğretimi ile İlgili Meseleler”, *IV. Uluslararası Türk Dili KurultayıBildirileri II*, (2049- 2082ss.). Ankara.

Yılmaz, Ö. D. (2003) “Türkiye Türkçesinde Sıfatsı-İsimsi Şekiller Üzerine - Dik, -(y)EcEk, -(y)Esİ”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, I, 151-170.

Yılmaz, Y. (2012) “{-mAk} ve {-mA}Eklerinin Hal Ekleri ile Münasebeti”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, 7/2, 1267-1280.

Yücel, B. (2010) “Türkiye Türkçesinde Zarf Fiil Eklerinin “Yapı Bakımından Sınıflandırılması Üzerine”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (9), 75-114.

Zajackowski, A. (1932) “Sufiksy imienne i czasownikowe w języku zachodniokaraimskim, *Nakladem Polskiej Akadenji Umiejetnosci*.

Zülfikar, H. (1995) “*Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zülfikar, H. (2007) “Meslek Adları ve -CI Ekinin Türkçedeki İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 55(1), 173-218.

Zülfikar, H. (2011) “*Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zülfikar, H. (1999) “Yapım ve Çekim Eklerinin Tahlili”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara.

